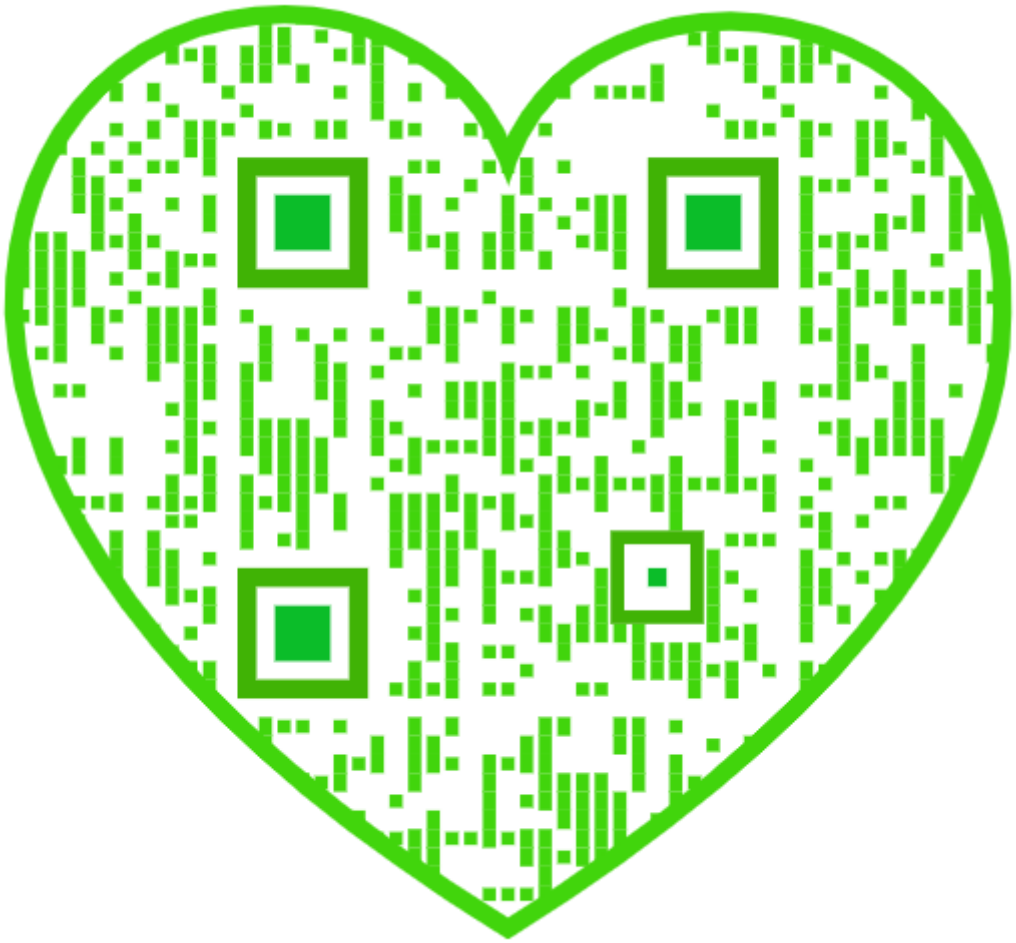

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

ZEVEN EN VEERTIGSTE DEEL.

1865.

Vindicamus hereditatem patrum nostrorum.
I Mach. XV, 34.

Wanten te Romen in de poort
Sergius die Pauwes benediede,
En hine Aertsche bisscop wiede.

Melis Stoke.

TE 'S GRAVENHAGE,
BIJ GEBR. J. & H. VAN LANGENHUYSEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Blz.

Het Jubilé-gebed in onze dagen 1

Tweede voorlezing over het Rationalisme 18

Een blik op Ierland 65

Medegedeelde Correspondentie. — III. — IV. . . . 99, 347

Laetare, de vierde Zondag der vaste. (*Ingezonden.*) 114

Nalezing van nieuwe kansel-theologie 129

Kerkelijk Veere. (*Vervolg van* Dl. XLVI, blz. 300.) , . . 173

De taak des Christendoms in betrekking tot de maatschappij. I. — II. 205, 269

Van welke wapenen men zich soms bedient 223

De onderwijs-kwestie in Baden volgens officiële stukken . . 234

Dr. A. Pierson, over de Ilias. (*Ingezonden.*) 303

Het konflikt in Beijeren over de seminariën 333

Schrijven van Paus Pius IX aan het Beijersche Episcopaat . 342

Vertaling van kerkhymnen 363

VERSCHEIDENHEDEN.

Blz.

Wat te denken over de orthodoxie van prof. J. J. van Oosterzee? 42

Type van een Orthodox' predikant, geteekend door een predikant 49

Twijfelachtige echtheid der briefwisseling van Marie Antoinette. 53

Circulaire van den Pruissischen Evangelischen opper-kerkeraad. 55

Correspondentie 127

Verboden boeken 128, 204

„Het Protestantisme, eene slavernij des geestes." 198

Eene audiëntie bij een „geloovig" predikant 201

Leerredenen van Z. Em. den kardinaal Wiseman 261

Nieuwe uitgaven 264

Kerkelijke bepalingen over de bisschops-keuze in Pruissen . 266

Vooruitgang der Katholieke Kerk in Protestantsche gewesten. 267

Tijdsbepaling voor het ontvangen der HH. Sakramenten tot het verdienen van een vollen aflaat. 377

Verleende aflaten 380

Godsdienstijver in Noord-Amerika . . . . . —

De Protestantsche Episcopale Kerk in Amerika 381

Een verwijt aan de Evangelische Kerk 383

Twee overblijfselen van Voltaire 390

SPROKKELINGEN.

De Katholieke beweging in de Vereenigde Staten . 57

Engeland 58

Italië . . . . . —

Een uitstapje van eenige Vlissingers in 1588 . . 59

Het kapittel der Minderbroeders, in 1552 te 's Bosch gehouden . . . . . —

Bl. 24, reg. 4 v. o. staat: ontwikkelt; lees: ontwikkeld.
„ 59, „ 9 „ zijn; „ zyn.
„ „ „ 11 „ schrijven; „ schryven.
„ 60, „ 4 v. o. „ Obst; „ Obst.

In de Inhouds-opgave der vorige aflevering,
reg. 11 v. o. staat: *Aan*kondiging; lees: *Af*kondiging.
en „ 9 v. o. „ *in* Rusland: „ *van* Rusland.

Blz.

Eene Dalmatika uit de zesde eeuw 60

Afkondiging van het Concilie van Trente te Amsterdam 61

Statistiek der Katholieke Kerk 62

Godsdienstige statistiek van Rusland . . . . . —

Getal priesters in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika 394

Statistiek van het aartsbisdom Keulen over 1864 . —

Luthersche hiërarchie in Zweden 395

Uitspraak aangaande de afzetting van Dr. Colenso . —

De koninklijke bibliotheek te Berlijn 396

LETTERLOOVER.

Smeekzang aan alle Heiligen 63

HET JUBILÉ-GEBED IN ONZE DAGEN.

Behalve het *gewone* 25-jarig jubilé in 1850, heeft Z. H. Pius IX tijdens zijn opperpriesterschap reeds vijf *buitengewone* jubiléën verleend. Het eerste, zooals gemeenlijk geschiedt, vergunde hij eenige maanden na zijne verheffing tot den Pauselijken zetel, den 20n November 1846, met het doel om door de gebeden der gansche Kerk al die genaden af te smeeken welke haar zigtbaar Hoofd voor zijn zoo zwaarwigtig ambt behoeft. Het tweede volgde kort na het gewone jubilé in 1850, wegens de vele en groote gevaren welke de Kerk en den H. Stoel bedreigden, op den 21n November 1851. Het derde schreef Pius op den 1n Augustus 1854 uit, opdat de geloovigen met hem het licht van den H. Geest zouden vragen omtrent de leerstellige bepaling van Maria's Onbevlekte Ontvangenis. Ruim drie jaren later, den 25n September 1857, opende de Paus weder een jubilé, zoo tot dank-

zegging voor de van God ontvangen gunsten, als tot een hernieuwd smeekgebed voor alle dwalenden. En nu is op den 8n December 1864, met het tiende jaar sedert de leerstellige bepaling van Maria's Onbevlekte Ontvangenis, nogmaals een jubilé voor het jaar 1865 ontsloten, om, gelijk we aanstonds nader zullen zien, den Heer weder eenparig naar de verschillende behoeften van deze dagen te bidden.

De aangestipte bijzondere doeleinden van elk jubilé zijn duidelijk, en zeer zeker gewigtig genoeg; buitengemeen echter, ja, zonder voorbeeld, meenen we, is het, dat dezelfde Paus zoo dikwerf op die wijze de gansche Kerk tot het gebed oproept. Mogen we daarom, vooral naar aanleiding van de jongste Encykliek en de er bijbehoorende veroordeelde LXXX stellingen, niet vragen, of liever nagaan: wat ons, met betrekking tot onze tijden, wel voornamelijk in die zoo dikwerf herhaalde jubilé-vieringen herinnerd of gepredikt wordt?

Wat toch in 't algemeen, de soms veranderende bepalingen nu eens daargelaten, wat geschiedt er bij een jubilé?

Gods hoogste vertegenwoordiger op aarde, het zigtbaar Hoofd van eene meer dan enkel tijdelijke, van eene hoogere, geestelijke maatschappij, noodigt al zijne onderhoorigen, de H. Vader noodigt zijne tweehonderd millioen geestelijke kinderen uit, om tezamen met hem, wegens de redenen welke hij blootlegt, gedurende eenigen tijd tot aller Opperheer en den Gever aller goede gaven met alle godvruchtigheid te bidden.

Opdat dit eenparig gebed te aangenamer moge wezen, maant hij al de zijnen aan, dat zij toch gansch zuivere harten ten hemel verheffen; en ter opwekking van hunnen

ijver, opent hij aller gemeenzame schatten dier geestelijke maatschappij of Kerk, waarvan hem door Christus de uitdeeling is bevolen (Mt. XVI, 19 en Jo. XXI, 16 v.); hij bepaalt de te volbrengen voorwaarden, om, bij de ontvangen vergiffenis van doodelijke zondeschuld en dezer eeuwige straf, ook nog algeheele kwijtschelding der welligt overgebleven *tijdelijke straffen*, of een *vollen aflaat* bij wijze van jubilé te verdienen.

Benevens eene rouwmoedige biecht en godvruchtige communie, zijn de gewone voorwaarden:

1. het *bezoeken der kerk*, om dáár te *bidden* naar de inzigten van den Paus; inzonderheid voor hem zelven, en de verheffing der Kerk; de uitroeijing van alle ketterijen en dwalingen; den vrede tusschen de Christen vorsten; de uitbreiding des geloofs;

2. eenige *vaste* en onthouding;

3. eene liefdegift of *aalmoes*, door een ieder naar zijne godsvrucht te geven.

Opdat zooveel mogelijk allen in de gunsten van het jubilé deelen, verleent de Paus buitengemeene volmagten aan de biechtvaders, zoo voor bijzondere gewetensbezwaren, als aangaande de voorgeschreven werken, ten behoeve van diegenen welke niet bij magte zijn die te volbrengen.

Heeft de H. Vader hiermede allen in de gelegenheid gesteld en aangemaand, om God met een Hem welgevallig gebed uit reine harten te naderen, hij wekt dan allen, en ditmaal met eene bijzondere aanwijzing, op, dat zij hunne smeekingen, om ze te behagelijker te maken en te gereeder verhooring te doen vinden, met de voorspraak van de zegevierende Kerk in den *hemel*, vooral van de Apostelvorsten en de H. Moedermaagd, vereenigen en aldus aan God opdragen.

Indien wij nu letten op de hoofddwalingen, door onzen H. Vader in de jongste Encykliek en den haar verzellenden *Syllabus*, voor het eerst, of andermaal, doch allen in onze dagen onder zijn opperherderschap, verworpen en gedoemd: dan valt ons een doorloopend boos streven in 't oog, hetwelk juist, meenen we, door de jubiléfeestvieringen op het veelzijdigst en nadrukkelijkst veroordeeld en bestreden wordt: de zelfvergoding namelijk van den mensch, of de in praktijk gebragte leer: dat de mensch, met algeheele terzijdestelling van God en zijne openbaring, zich zelven algenoegzaam is.

Dat booze beginsel, alom rusteloos in toepassing en beoefening gebragt, zoekt onze tijden te beheerschen. De mensch, heet het, is zich zelven, en onder alle opzigten, genoeg: zoo voor zijnen eigenen persoon, als voor het gezin, en den staat. Wat hij is en wordt, dat is hij uit en door zich, en derhalve is hij zich zelven tot wet, maatstaf en doel; hij is zijn eigen god, en er is geen God of bestemming buiten hem zelven. Hij loochent den God, zonder wien hij meent te kunnen, en daarmede diens werking of invloed op de wereld; hij komt door zich, uit eigen kracht, tot de zekere kennis der waarheid of wetenschap, van welken aard ook; 's menschen rede is de bron en maatstaf *aller kennis*; profetiën, wonderen, geheimen, worden met de rede in strijd geheeten, en daarom stoutweg geloochend; zelfs wat men godsdienstwaarheden noemt, of Christelijke geloofsstukken, 't is niets anders dan de slotsom van wijsgeerige onderzoekingen, van de bloot natuurlijke krachten der rede.

Is de rede de allervoornaamste regel en maatstaf *aller kennis*, men verwerpt dientengevolge niet slechts al wat boven haar uitgaat, maar duldt ook niet de minste be-

perking of teregtwijzing van eenig gezag hoegenaamd. Integendeel: de rede gaat door eigen kracht altijd vooruit, en hiernaar moet de goddelijke openbaring, voor zooverre die bestaat, zich voegen; immers zij is, als onvolmaakt, aan een voortdurenden en onbepaalden vooruitgang onderhevig. Alle leerwijzen welke de oppermagt der rede niet huldigen, zijn te verwerpen.

Bij zulk eene alleenheerschappij der rede, staat het van zelf ieder mensch vrij, zijne eigene *godsdienst* te kiezen of te maken; of liever: hij behoeft geene godsdienst, maar maakt zijne eigene *zedeleer*, welke dan ook gerustelijk van het goddelijk en het kerkelijk gezag kan en moet afwijken. Alle mensch is zich zelven ten *doel*, en heeft dus enkel en alleen ter voldoening van eigen belangen en lusten te leven.

Ziedaar slechts enkele der veroordeelde stellingen zamengevat, en zonneklaar staat er de nagestreefde zelfgenoegzaamheid, of zelfvergoding van den mensch in te lezen.

Hetzelfde geldt ten opzigte van het *gezin* en de personen die het uitmaken. Ook dáár komt alles enkel en alleen van den mensch voort.

Het *huwelijk*, roept men, is geen sakrament, maar een louter *burgerlijk kontrakt*, en kan dus ook door het burgerlijk gezag ontbonden worden. Huwelijkszaken, huwelijksbeloften, huwelijksbeletselen, het behoort alles tot de burgerlijke magt, niet tot de Kerk; en wat zij ten dezen deed of voorschreef, het geschiedde door eene aan den Staat ontleende, of eene zich aangematigde magt.

Bestaat het huwelijkskontrakt enkel door het burgerlijk gezag, dan maakt dit ook aanspraak op het onderwijs en de opvoeding der daaruit ontsproten *staatskinderen*. De godsdienst, hare hoogere beginselen en geestelijke per-

sonen worden gansch uitgesloten; men let alleen op de wetenschap van het *natuurlijke*, en bepaalt zich enkel, of althans hoofdzakelijk, bij het *aardsche maatschappelijk leven*. En het *doel* van dit leven is wat de aardsche mensch geluk noemt: het opeenhoopen en vermeerderen van rijkdommen, hoe dan ook, en het verzadigen zijner lusten.

Ook dit zijn zoovele veroordeelde beweringen, die zoowel den oorsprong en maatstaf, als de vorming en het doel van het gezin, in den mensch en in den mensch alléén stellen. Ook dáár derhalve wordt de leer van zijne eigene algenoegzaamheid in volle toepassing gebragt.

Niet anders is het, gevolgelijkerwijs, met de vereenigde gezinnen, of de gansche burgerlijke maatschappij, met den Staat; die evenmin van eenige hoogere magt of godsdienstige maatschappij wil weten.

De Staat, beweert men, bezit, als de oorsprong en bron van alle regten, eene door geene grenzen omschreven magt; is dus de eigenlijke algod; en wil heerschen ook over de Kerk. Bij botsing der wetten van beide die magten, gaat het burgerlijk regt voor. Want de Kerk is voor den Staat geene eigene vrije maatschappij; maar het komt der burgerlijke magt toe, te bepalen: wat de regten zijn der Kerk, en wat de grenzen, binnen welke zij die regten kan uitoefenen.

Is alzoo de Staat oorsprong en bron van het bestaan en de regten der Kerk, zij hangt dan ook in *alles* van de burgerlijke magt af; zonder dezer verlof en instemming mag zij haar gezag niet uitoefenen. De Staat regelt volstrekt alles: bepaalt hare bevoegdheid; leidt het onderwijs, ook der geestelijken; beschikt over hen naar welgevallen, zelfs voor de krijgsdienst; heeft volmagt over

de Bisschoppen; laat de Brieven van aller Opperherder voorlezen of niet; verklaart de door hem verleende gunsten van geen kracht, of de Staat moet ze hebben aangevraagd. De Staat schaft kerkelijke immuniteiten, kerkelijke vereenigingen, liefdewerken, aalmoezen, dagen voor de dienst van God, kortom alles, alles naar willekeur af. Tijdelijke zorg en heerschappij behooren uitsluitend aan den Staat, en zijn derhalve aan kerkelijke personen, vooral aan hun aller Hoofd, geheel te ontnemen. De Staat is van alles de oorsprong, en dus de beschikker en maatstaf; het aardsch belang van den Staat is aller *hoogste* en eenig *doel*, en daarom: het regt bestaat in het stoffelijk feit, en de welgelukkende onregtvaardigheid van een feit doet niets te kort aan de heiligheid van het regt; en hetzij de schending van elken en ook den heiligsten eed, of onverschillig welke snood- en schanddaad, met de eenwige wet in strijd: ze zijn niet alleen in 't minst niet af te keuren, maar zelfs volkomen geoorloofd en hoogst te prijzen, wanneer het *uit liefde tot het vaderland* geschiedt!

Zoozeer gaat de gezamentlijke mensch, de almensch, of liever de algod van den Staat boven alle regt en wet uit! Zoo verre dan ook gaat 's menschen volstrekte zelfvergoding en eigene algenoegzaamheid! Zijne rede is zich zelve tot wet, en uit hare eigene natuurlijke krachten genoegzaam, om voor *het welzijn der menschen en volken* te zorgen!

Ook dit alles is letterlijk in de veroordeelde stellingen van de Encykliek en den *Syllabus* vervat.

Het bevreemde diensvolgens volstrekt niet, dat, bij zulke goddelooze beginselen, de persoonlijke Drieëenige God, en van zelf Gods ééngeboren Zoon Jesus Christus

onbeschaamd geloochend, en alle werking van God op de menschen en de wereld ontkend wordt; ja, dat de klimmende driestheid tot deze afschuwelijke godslastering komt: Er is geen God! God is hetzelfde als de natuur; hij *wordt* in den mensch en de wereld: alles is God en ook wij menschen! Ziedaar den persoonlijken levenden God uit de wereld verbannen, en door den mensch vervangen! Ziedaar zijne algeheele zelfvergoding en eigen algenoegzaamheid in den uitersten graad!... Een verschrikkelijk beeld rijst ons hier in dien zelfvergoden almensch, of algod voor den geest. We zien eenen vervolger der ontluikende Kerk, een Herodes op zijnen troon of regterstoel gezeten, uitgedost in een koninklijk prachtgewaad, geheel van zilver en allerkunstigst geweven. Hij houdt eene rede tot het volk, dat, meerendeels heidensch, hem toejuicht en uitroept: „De stem van een „god, en niet van een mensch!" En terstond sloeg hem een engel des Heeren, dáárom dat hij aan God de eer niet had gegeven; en van wormen verteerd, blies hij den adem uit! [1])

Onmiddellijk op dit ontzettende strafgerigt, volgt de eenvoudige, troostende toevoeging: „Maar het woord „des Heeren wies en vermenigvuldigde."

Wat nu doet de Opperherder der door Christus gestichte Kerk, tegenover de herdachte godslasterlijke beweringen en aanslagen, met het vergunnen van een jubilé, en bepaaldelijk met het laatste jubilé, bij de Encykliek van 8 December jl. uitgeschreven?

Men gedenke te dezer plaatse slechts wat we hierboven

---

1) Akt. XII, 21 vv.; Flav. Jos. *Antiqq. Jud.* L. XIX, c. VIII.

over het eigenaardige van zulk eene Pauselijke gunstverleening, onder dringende oproeping tot een algemeen smeekgebed, hebben aangestipt.

De Opperherder der Kerk, de Vader aller geloovigen veroordeelt op die wijze de opgesomde gedrogtelijke dwalingen niet met *woorden* alleen, maar tegelijk met eene zoo publiek, zoo grootsch mogelijke *daad*; hij noodigt tot eene algemeene, eenparige, diep-innige *erkenning* en *belijdenis* uit eener groote grondwaarheid, welke vlak tegenover die groote gronddwaling staat. Hij namelijk, Gods hoogste vertegenwoordiger op aarde, belijdt voor zich en hij laat al de zijnen met *daden* belijden: dat de mensch, wel verre van zich zelven algenoegzaam te wezen, niet eens genoegzaam is om door zich zelven iets te denken als uit zich zelven, en dat zijne genoegzaamheid uit God is (II Cor. III, 5); dat wij *zonder* Hem *niets* kunnen doen voor ons waarachtig, eeuwig heil (Jo. XV, 5), maar ook van den anderen kant alles vermogen in Hem die ons versterkt (Philipp. IV, 13). Hij vraagt eene openbare, godsdienstige belijdenis van een ieders en van aller afhankelijkheid, zondigheid, behoefte aan verzoening, en voortdurende genade; hij vraagt, dat die belijdenis geschiede op de veelzijdigste, nadrukkelijkste wijze: door ieder voor zich, door alle gezinnen, door alle volken, door de gansche Kerk, over heel de aarde; en dit nog wel onder inroeping van de gansche reeds verheerlijkte Kerk in den hemel. Is dit niet eene allerplegtigste verkondiging van 's menschen ongenoegzaamheid en Gods algenoegzaamheid? van 's menschen onvermogen en Gods alvermogen?

Wie slechts een oogenblik nadenkt, wat het *gebed* is, vindt er ligtelijk al de zijden en doeleinden van het *offer*

in weder, waaraan het zijne kracht ontleent. Het gebed, dat God als den oorsprong van al het geschapene, zoo in de natuurlijke als de bovennatuurlijke orde, erkent, en hem diensvolgens als Opperheer in zijne opperheerschappij en oppermajesteit huldigt: dat gebed is *aanbidding* van God als bron en Schepper aller wezens, maar tegelijk eene verkondiging van onze algeheele afhankelijkheid, zoodat wij met den apostel (I Tim. I, 17) uitroepen: „Aan den onsterfelijken, onzigtbaren Koning der eeuwen, „aan God alléén zij eer en glorie in de eeuwen der „eeuwen!"

Maar God als oorsprong en Opperheer belijden van al wat is, „in wien wij leven, ons bewegen en zijn" (Akt. XVII, 28), doet Hem tevens huldigen als den Vader der lichten, van wien „alle beste gift en alle vol„maakte gave afdaalt" (Jac. I, 17); die ons onverdiend met zijne aanhoudende en tallooze gunsten verrijkt; en dan spreekt ons dankgebed met de ouderlingen in de Openbaring: „Wij danken U, Heer, almagtige God! die „zijt, die waart en die komen zult." (Apok. XI, 17.)

Is onze God oorsprong en Opperheer, is alles uit Hem wat wij zijn en vermogen: Hij heeft dan ook volstrekt regt, dat wij voor Hem leven; zijn wil is onze wet; zijn wil uitgedrukt in zijne geboden, en in de geboden der door Hem gevolmagtigde Kerk En wie daartegen misdoet, van schuld bewust is, moet zich voor die miskende, beleedigde oppermajesteit vernederen; zijne nietigheid en onwaardigheid belijden; rouwmoedig om vergeving smeeken; en zal met zijn *zoengebed* te meer nog zijne ongenoegzaamheid moeten uitroepen, daar hij *door de genade en verdiensten alleen van Gods menschgeworden en gekruisten Zoon* JESUS CHRISTUS *barmhar-*

tigheid en vergiffenis kan hopen. (Eph. I, 7; Hebr. X, 12 vv.)

In dienzelfden naam moet alle *smeekgebed om* elke andere ons noodige *genade* opgaan; in dien naam alleen is verhooring en heil (Akt. IV, 12); in dien naam moet *al* wat wij ter zaligheid behoeven niet enkel gevraagd, maar aanhoudend, dringend gevraagd (Lc. XVIII, 1 vv.): welk eene belijdenis van 's menschen afhankelijkheid en eigen ongenoegzaamheid!

Ons *zoen-* en *smeek*gebed vermag niets zonder den Zoon; zonder den Zoon kunnen wij den Vader geene Hem waardige *aanbidding* of *dankzegging* brengen; en 't is alleen in dien ontvangen Geest der aanneming tot kinderen, dat wij met het teedere woord van „*Vader*!" tot God kunnen roepen. (Rom. VIII, 15; Gal. IV, 6.)

Zoo is dan elk gebed op veelvuldige wijze eene erkenning van onze behoefte, afhankelijkheid, ongenoegzaamheid, en daarmede tevens eene belijdenis van Gods oppermajesteit; maar wat dan zal het jubilé-gebed der gansche Kerk niet wezen!

Welk eene alzijdige, nadrukkelijke, levendige, feitelijke belijdenis van menschelijke ongenoegzaamheid! Hetzij in die zorgzame voorbereiding door boete en biecht, door zelfbeschuldiging en vermorzeling van gemoed, om reine harten ten hemel te kunnen verheffen. Of in dien ijver, om aan al de voorwaarden ter verwerving van den vollen aflaat te voldoen; om, na de vergeven zondeschuld en eeuwige straf, de kwijtschelding ook van *alle tijdelijke straffen* deelachtig te worden; eene kwijtschelding, door den boeteling, wat hij ook zelf daarbij te volbrengen hebbe, slechts te erlangen uit de geestelijke schatten der Kerk, de overvloeijende verdiensten van Christus en zijne

Heiligen. Of in die magt en aanhoudendheid, in die eenparigheid, algemeenheid en drang van smeekingen, welke over heel de Katholieke wereld, een jaarkring lang, door de geloovigen worden aangewend om bij God verhooring te vinden. Zij doen Hem als een heilig geweld aan; zij tuchtigen hun ligchaam door onthouding en vasten; zij storten hunne liefdegave in den schoot der armen, wijl de aalmoes van alle zonde en den dood helpt bevrijden, en zulk een groot vertrouwen geeft voor den hoogsten God (Tob. IV, 11 v.). Openlijk en gezamentlijk gaan zij op bijzondere tijden naar zijn heiligdom op, om zich te beter zijn wet en woord weêr in te scherpen; zij werpen zich voor het offeraltaar neder, vereenigen zich met hunnen goddelijken Hoogepriester Jesus Christus in den geest, door het gebed, ja, hart aan hart, door de heilige Offerspijze. Al die millioenen kinderen der Kerk smeeken vereenigd met hunnen H. Vader en naar zijne meening: *de gansche Kerk op aarde* valt God te voet!... zij boet en bidt!...

En dit niet enkel: hooger belijdenis geschiedt er van onze behoeftigheid en nietigheid. Naar de vermaning van Christus' plaatsbekleeder, roepen wij dan ook ootmoedig de voorbede der *verheerlijkte Kerk* in: van alle Heiligen en Hemellingen; inzonderheid van den Vorst der Apostelen en zijnen Mede-apostel Paulus; doch bovenal van de Onbevlekte en Allerheiligste Maagd en Moeder Gods Maria! Zoo dan, in vereeniging met de gansche glorierijke Kerk der hemelen, met Jesus' eigen Moeder, die ook ons aller Moeder is, aan het hoofd: zóó moeten wij allen tezamen „den goedertierensten Vader der lichten en „barmhartigheden onophoudelijk met de vurigste en nede„rigste gebeden bidden en smeeken, en in de volheid

„des geloofs altijd onze toevlugt nemen tot onzen Heer „Jesus Christus, die ons Gode in zijn eigen bloed heeft „vrijgekocht"; zoo moeten wij „Zijn allerzoetst Hart, „slagtoffer der brandendste liefde tot ons, dringend en „gedurig verbidden, dat Hij door de banden zijner liefde „alles tot zich trekke, en alle menschen, door zijne „allerheiligste liefde ontvlamd, naar zijn Hart Gode „waardig wandelen, in alles behagend, en vruchtdragend „in alle goed werk."

Eindelijk nog ligt er eene plegtige, alomvattende belijdenis van 's menschen eigene ongenoegzaamheid, algemeene en algeheele afhankelijkheid ook in de aangegeven *doeleinden*, waarvoor wij op zulk eene dringende wijze onze smeekingen voor Gods zetel brengen. Bidden moeten wij *allen*, niet enkel voor ons zelven, maar voor *allen*, „gelijk de Heer ons geleerd heeft te bidden"; *allen* moeten wij bidden, en ook *alles* vragen; want *vragen* moeten wij om te *verkrijgen*. Wij vragen alzoo *alle* genaden naar *alle* op *allen* rustende pligten: voor ons zelven, de onzen, het gezin, het vaderland, alle menschen, voor de gansche zoo tijdelijke als geestelijke maatschappij; bovenal voor het rijk van Christus, of de Kerk, wijl met haren bloei het waarachtig en eeuwig geluk der volkeren op het allernaauwst verbonden is. En waarlijk: die bepaalde doeleinden, waarvoor men de aflaatgebeden te storten heeft, zijn schier alomvattend en allerverhevenst. Bij de bijzondere inzigten, die de H. Vader met dit jubilé heeft: tegen de dwalingen onzer tijden; de dreigende gevaren voor Staat en Kerk; de versterking en het behoud der jeugd, op wier verderf de booze eeuwgeest het bijzonder heeft gemunt; de afwering van Gods gramschap wegens den gruwel der

Christus-verloochening [1]); bij die doeleinden gaan dan nog al die aflaatgebeden tot God op: voor het zigtbaar Hoofd der gansche Kerk en dezer verheffing; voor de uitroeijing van alle ketterijen, dwalingen en scheuring; voor den vrede tusschen de Christen vorsten; voor de verbreiding des geloofs; en aldus is er in die grootsche doeleinden weder eene plegtige belijdenis te meer van 's menschen eigene ongenoegzaamheid en Gods algenoegzaamheid, van 's menschen onvermogen en Gods alvermogen en opperheerschappij.

Hiermede meenen we zeker niet alles, maar toch genoeg aangegeven te hebben ter staving onzer gedachte: dat door die vele jubilé-feestvieringen onzer tijden de allerwegen in beoefening gebragte leer van 's menschen zelfgenoegzaamheid op het veelzijdigst en nadrukkelijkst veroordeeld en bestreden wordt.

Het zij ons nog vergund, met deze gedachte eene andere er mede verwante opmerking, en daarmeê weder, bij dezen nieuwen jaargang van *de Katholiek*, een enkel woord over ons zelven te verbinden.

Het blijkt, dacht ons, niet enkel uit die herhaalde jubilé-verleeningen, maar op menige andere wijze, hoe onze H. Vader 's menschen eigen onvermogen wil beseft en beleden hebben, en hoe hij zelf, ons ten voorbeeld, niet op menschelijke, maar op hoogere krachten zijn

---

[1]) Met genoegen kunnen we, na verleende inzage, reeds melden, dat de „*Gebeden* en *Gezangen* voor het Jubilé van 1865", door den boekhandelaar J. W. van Leeuwen, te Leiden, uit te geven, geheel naar de bedoelingen van dit bijzonder Jubilé zijn ingerigt, en alle aanbeveling verdienen.

vertrouwen stelt. Om niet te spreken van zoo menige vereeniging tot allerlei liefdewerken, of van de vele gebeden, kortere of langere, of zelfs van het eenvoudige kruisteeken [1]), door hem met geestelijke gunsten verrijkt, wijzen we vooreerst daarop, hoe onze Opperherder gedurig het getal onzer voorsprekers in den hemel door zoovele zalig- en heiligverklaringen vermeerdert, en aan de Moeder Gods, Koningin van hemel en aarde, den eeretitel van Onbevlekt Ontvangen bij leerstellige bepaling heeft verzekerd. Het is voor ons niet zonder beteekenis, dat Pius IX, in zijne jongste Encykliek, van VIII December 1864, dat groote feit van 1854 uitdrukkelijk gedenkt, en schrijft: „het tiende jaar sedert de „Leerstellige Bepaling van de Onbevlekte Ontvangenis „der Maagd en Moeder Gods Maria. Van ons Opper„priesterschap het Negentiende jaar." En *de Katholiek*, die zich dadelijk, en weder uitdrukkelijk in 1857, bij den aanvang van zijn vierde *lustrum*, onder de bijzondere bescherming der Onbevlekt Ontvangen Moedermaagd heeft gesteld [2]), doet het, na die plegtige herdenking door den Paus, met zooveel te meer geestdrift andermaal met dezen nieuwen jaarkring, en beveelt zich, met zijne zoo aanmerkelijk vermenigvuldigde medearbeiders [3]) en begunstigers, openlijk aan hare vermogende hoede.

Ten andere trok het, in verband met de onlangs (18 Sept. ll.) geschiede zaligverklaring van de Eerwaardige

---

1) Zie *Le signe de la croix au dix-neuvième siècle*, par Mgr. Gaume. Deuxième édition. Paris, Gaume etc. 1864.

2) Zie *de Katholiek* van Januarij 1857, bl. 50.

3) Naar een meermalen geüit verlangen, wordt weder, als vroeger, een aantal namen van mede-arbeiders vermeld. Wie deze reeks met de vorige vergelijkt, zal zien, hoe velen er ons helaas! in die jaren door den dood ontvallen zijn.

Maria Margareta Alacoque, die vurige vereerster van Jesus' goddelijk Hart, dat Paus Pius in zijne Encykliek zoo bepaaldelijk van de godsvrucht tot Jesus' „ Allerzoetst „ *Hart*, slagtoffer der brandendste liefde tot ons", gewaagt. We zien hier als van zelf eene aanbeveling in van die allerwegen zich verwonderlijk uitbreidende gebedsvereeniging, het *gebeds-apostolaat*, of het H. Verbond genoemd; het verbond namelijk van vrome Christen harten, om in vereeniging met het Hart van Jesus den triomf der Kerk en het heil der zielen te verwerven [1]). Het is of onze H. Vader eene immer toenemende tallooze menigte van godvruchtige harten aanhoudend met het oneindig beminnelijke Hart van Jesus wil vereenigd zien. Hij verlangt dit ongetwijfeld ook ten onafgebroken eerherstel voor den smaad, in deze dagen den Verlosser door de loochening zijner Godheid aangedaan; doch is daarin niet mede eene even teedere als krachtige en alomvattende betuiging en belijdenis van onze afhankelijkheid en eigen ongenoegzaamheid? eene gestadige prediking, hoe wij ons gedurig in het middenpunt onzes heils, in Jesus' Hart, bron van alle

---

1) Men zie o. a.: *L'Apostolat de la prière* etc, door P. Ramière, S. J., reeds in verschillende talen geheel, of verkort, overgebragt. — Er bestaat zelfs een tijdschrift, bepaald aan die gebedsvereeniging gewijd: *Le Messager du Sacré-Coeur de Jésus*, *Bulletin mensuel de l'Apostolat de la prière.*"

Ter opwekking van den gebedsijver in 't algemeen, zij bij deze gelegenheid bijzonder aanbevolen: „HET GEBED, *het groote middel* „*ter zaligheid*, door den H. Alph. Maria de Liguori; vertaald „uit het Italiaansch door een R. K. Priester. — *Met kerkelijke* „*goedkeuring.* — Amsterdam A. van den Hoeven, 1864." De uitgever heeft dit allerheilzaamste boekje, vooral bij getallen genomen, op zulk een lagen prijs gesteld, dat het ligtelijk in aller handen kan komen.

liefde en genade, te verplaatsen hebben, van waar ons toch alles moet toekomen, en waaraan wij dus ook alles moeten toewijden? 't Is treffend te gedenken, hoe die Aartsbroederschap, waarin reeds zoovele andere gebedsvereenigingen zijn opgenomen, bij de daaraan eigene dagelijksche oefeningen, voornamelijk eene uitnoodiging is aan *allen*: om *al* hunne gebeden, heilige Misofferanden, Communiën, alle werken en alle lijden *altijd* naar de meeningen van Jesus' liefderijk Hart, voor de belangen van zijn goddelijk rijk hier op aarde, gezamentlijk ten offer te wijden.

Wij behoeven onzen hooggeschatten lezers wel niet te verklaren, dat *de Katholiek*, bij dezen nieuwen jaarkring, zich algeheel met zijne vermeerderde Redactie, mede-arbeiders en begunstigers, voor zijn moeijelijk werk, „een werk zoo geheel van opoffering", aan die verheven bedoelingen aansluit, en, „bij het diep besef van eigen „onvermogen", „licht, kracht en zegen", van dezer goddelijke bron afbidt, om het alles weder ter verheerlijking van Jesus en zijne Bruid, onze Moeder de H. Kerk, op te dragen.

TWEEDE VOORLEZING

OVER

HET RATIONALISME.[1]

Een eindelooze strijd tusschen de waarheid en de dwaling, op godsdienstig, wetenschappelijk, sociaal en politiesch gebied, zietdaar M. H. de lange geschiedenis der menschheid. Gij begrijpt aanstonds, dat de meest belangrijke strijd op religieus gebied wordt geleverd; want èn de godsdienstige waarheid, als hoogste causaliteit, beheerscht alle andere oorzaken, èn de godsdienstige dwaling is de vruchtbare moeder van alle andere afdolingen. Die strijd heeft schier in elke eeuw zijn eigenaardig karakter, want is de waarheid volgens hare diepste natuur één en onveranderlijk, onafhankelijk en algemeen, de dwaling, en dat zijn hare herkenningsteekenen, wisselt immer van aard, slaat van het eene uiterste over in het andere, maakt zich niet meester van de historie, maar wordt telkens door de historie verwonnen, en staat steeds onder den haar herscheppenden invloed van de meest tegenstrijdige oorzaken. Wie belang stelt in de rigting der geesten en zich plaatsen wil in de rijen der verdedigers van de onsterfelijke waarheid, moet die door plaats en tijd beperkte, die veranderlijke en afhankelijke natuur der dwaling niet uit het oog verliezen. Het is voor hem

[1]) Gehouden voor de leden der „Katholieke Lees-vereeniging" te Rotterdam, in Januarij 1865.

van ontzettend gewigt, te zien, *waar* de opene stad der dwaling rijst, *wie* hare verdedigers zijn, *welke* wapenen zij hanteert en *van welke zijde* de storm uitgaat tegen den onoverwinnelijken burg der waarheid; met andere woorden: hij moet toezien, welk karakter in zijn tijd de dwaling heeft, welke de overheerschende dwaling is, want, zoo zegt de groote bisschop van Poitiers: „Wat aange-„vallen, geloochend, gesmaad wordt in een tijdperk, dát „moet vooral verdedigd, bevestigd en beleden worden." [1])

Het moge dikwerf moeijelijk zijn, M. H. in den chaos der intellectuële dwalingen de tijdelijk dominerende dwaling te vinden, in onze dagen bestaat er voor ons, Katholieken, en voor allen die het bestaan der bovennatuurlijke orde in de geschiedenis niet loochenen, geen twijfel, of de hoofddwaling van onzen tijd is het naturalisme, waarvan het rationalisme de idealistische vorm is; dat rationalisme, „hetgeen de kracht der natuur en der rede overdrijft, „haar voldoende verklaart om den mensch te voeren tot „zijn doel, de genade en de openbaring ontkent" [2]), en in innig verband staat met dat deïsme der XVIIIde eeuw, wat in den sophist van Genève den grootsten verdediger vond, door De Bonald in zijn tijd als de moderne wijsbegeerte werd bestreden en, in navolging van Bossuet, een atheïsme déguisé werd geheeten. [3])

Die dwaling toch werd ons in den jongsten tijd aangewezen door Hem, wiens woord voor ons een meer dan menschelijk gezag heeft, door onzen grooten Paus, als

---

1) *Instructions synodales*, pag. 15.
2) Dechamps, *La parole de Pie IX*, pag. 123.
3) De Bonald, Tom. VII. pag. 66.

hij zegt, [1]) dat door de korypheën der moderne hoofddwaling, „de noodzakelijke harmonie, welke door Gods „wil tusschen de beide orden der natuur en bovennatuur „bestaat, wordt geloochend." Deze uitspraak wordt ook gedeeld door de nog geloovige Protestanten, die, helaas! niet begrijpen, dat het protestantisme noodzakelijk in het ongeloovig rationalisme zich moest oplossen. De geleerde, maar in zijne meeningen zeer wankelbare Guizot antwoordt op de vraag, wat is de grootste kwestie, welke heden de geesten bezig houdt? „Dat is de kwestie tusschen „hen, die al of niet eene bovennatuurlijke orde [in de „wereld] aannemen, de kwestie, — om de zaken bij hare „namen te noemen — gesteld tusschen het supranaturalisme en het rationalisme." [2])

Het is daarom, M. H., dat ik tot stof koos mijner voorlezingen: de bestrijding van het rationalisme; een arbeid, niet moeijelijk voor een Katholiek die zijne godsdienst kent; dien ik in het vorig jaar aanving en thans wensch door te zetten.

Gij zult niet verlangen, dat ik, al ware het ook slechts summariesch, in herhaling treed van vroegere beschouwingen; ik acht dit ook daarom overbodig, wijl zeer velen uwer met rustig hoofd in het maandschrift „*de Katholiek*" [3]) nog eens gelezen en overdacht hebben, wat bij het vlugtig gesproken woord aan het begrip kon ontgaan zijn. Ééne zaak slechts moet ik even opmerken: dat de door ons uiteengezette beginselen de volkomenste zekerheid ontvingen door de hoogst actuële en, zelfs de bestrijders

---

[1]) Alloc. Pontif. 9 Junii 1862.
[2]) *Méditations et études morales*, Préface. Paris, 1852.
[3]) Deel XLV, bladz. 323.

erkennen het, de verheven moedige, de voor ons, Katholieken, onschatbare laatste Encycliek van onzen onsterfelijken Pius [1]).

Volgens ons opgezet plan, M. H. moeten wij, na in onze eerste voorlezing de natuur der menschelijke rede beschouwd en de dwaasheid aangetoond te hebben der rationalistische bewering: dat de eindige rede volkomen onafhankelijk is in het rijk der waarheid en de éénige bron van zekerheid, moeten wij in dit uur het karakter van het bovennatuurlijk geloof en, wat door de rationalisten volkomen geloochend wordt, de schoone en levende harmonie tusschen het geloof en de rede bestuderen gaan.

Als ik op dezelfde welwillende aandacht mag rekenen, die ge mij weleer schenken wildet, dan stelt ge M. H. een titel te meer voor mijne innige dankbaarheid.

Wat is het geloof? Zietdaar de belangrijke vraag, tot wier beantwoording gij mij veroorloven zult den strengeren vorm eener didaktische uiteenzetting te kiezen.

De rationalisten, die zeer juist de magt van groote woorden op de onnadenkende menigte berekenen, verklaren eenvoudig — en zij verontwaardigen zich, als men omtrent dit punt in eenige discussie zou willen treden — dat het geloof despotisme, de geloovige een slaaf, en het antagonisme tusschen geloof en rede onverzoenbaar is. Zij bevestigen maar al te veel het woord van Malebranche: „sedert de zonde is de geest van den mensch geheel

---

1) Men vergelijke den Syllabus achter de Encycliek, vooral de III^de^ en IV^de^ der veroordeelde stellingen.

„heidensch". [1]) Van hen althans gaat het modern heidendom uit. Want ook de heidenen, hunne orakels mogen eene soort van openbaring schijnen, de geheimen van hunne schrikkelijke heiligdommen den schijn van een goddelijk karakter dragen, sommigen hunner schriften voor geïnspireerd doorgaan, ook de heidenen hadden geen geloof. [2]) De meer gematigden onder de rationalisten houden het geloof voor eene zaak der verbeelding of op zijn hoogst van het gevoel en geven aan de menschelijke rede hier niets te arbeiden. Het indifferentisme in de godsdienst is van die beschouwing het onmiddellijk gevolg.

Voor ons, Katholieken, die behalve de rede ook het gezag en de ondervinding als een criterium van zekerheid aannemen, is het geloof in het algemeen: de onderwerping van den menschelijken geest aan een gezag, de aanneming door onze rede van eene waarheid of een feit *om* een gezag dat leert en getuigt; en het bovennatuurlijk goddelijk geloof, waarover wij handelen, is: de vrije aanneming van de geopenbaarde waarheid door onze rede, daartoe geholpen door de genade, en dat wel eene aanneming *om* het gezag van God, die deze openbaring gaf. Uit die omschrijving (en wij spreken hier meer over de daad dan over de deugd des geloofs) blijkt al aanstonds, hoe onwaar de rationalistische bewering is, dat het geloof de opoffering der rede vraagt, de vernietiging der rede is. Gelijk geheel de bovennatuurlijke orde de natuurlijke orde, of de genade de natuur veronderstelt, zoo is het geloof zonder de rede niet denkbaar. Het

---

1) *Recherche de la vérité.* 2e partie, Liv. VI.

2) Cic. *De Nat. Deorum*, Lib. III. Plato apud Clem. Alex. *Strom*, I. Overigens is het eene bekende waarheid, dat afgoderij, ketterij en valsche philosophie hetzelfde systeem aanbieden.

geloof is eene daad van beide onze zielsvermogens; voornamentlijk en onmiddelijk een act van ons verstand, eene redelijke daad, wijl het object van die daad de waarheid is [1]), maar toch ook een act van onzen wil, die het verstand, het eigenlijk subject van het geloof, doet toestemmen in de waarheid [2]).

Om de natuur van dat geloof diep te begrijpen, willen we en het *beginsel* en het *voorwerp* en het *motief*, en de *zekerheid*, en het *orgaan* van dat geloof aangeven. Wij exponeren slechts kortelijk, om uwe herinneringen te verlevendigen, en het standpunt, waarvan de Katholiek uitgaat om de onderlinge harmonie tusschen geloof en rede tegen het rationalisme te verdedigen, in helder licht te plaatsen.

Het beginsel des geloofs is de genade. Die diep ingrijpende waarheid heeft de Kerk door alle eeuwen geleerd: [3]) zij werd vooral door het genie van een Augustinus gedurende meer dan 20 jaren, in meer dan 30 werken glorievol verdedigd, en is een logiesch gevolg van het bestaan eener bovennatuurlijke orde in de geschiedenis der menschheid. Het rationalisme, dat, goed begrepen, slechts eene extensie is der ketterij van Pelagius, loochent de genade, geheel de bovennatuurlijke orde en daarom ook die bovennatuurlijke geboorte des

---

1) „Credere immediate est actus intellectus, quia objectum hujus „actus est verum, quod proprie pertinet ad intellectum.„ S. Th. Aq. S. 2, 2, q. IV, art. 2.

2) „Ipsum credere est actus intellectus assentientis veritati divinae „*ex imperio voluntatis* a Deo motae per gratiam.„ l. l. q. 2., art. 9. De werking van den wil, die volgens Suarez (*De fide*, Disp. VI. Sect. VI, n°. 7) in eene *positieve* daad (actus positivus) moet bestaan, is zoo belangrijk, dat de H. Thomas na Augustinus verklaart, „fides consistit in credentium voluntate„. l. l. q. VI., art. 1.

3) Verg. Conc. v. Oranje, cap. V., VII. Conc. van Trente, S. VI.

geloofs, waarvoor negentien christelijke eeuwen hebben gestreden en hetwelk de grond is der geheele Christelijke heilsoeconomie. De wil van den mensch wordt door de genade Gods bewogen, opgenomen in de bovennatuurlijke orde, opdat die wil, met goddelijke kracht toegerust, den geest zou bewegen om de waarheid te omhelzen, door God geopenbaard. [1]) Die wil echter vindt reeds een bereiden weg. Niet alleen, dat de genade den wil beweegt, opdat deze den geest bewege, maar zij stort ook in 's menschen geest wat Lacordaire [2]) noemt: goddelijke ideën, waardoor het verstand in betrekking gesteld wordt met de bovennatuurlijke goddelijke wereld, welke ideën, als een zaad in den menschelijken geest neergelegd, door de bovennatuurlijke maatschappij der Kerk, door hare prediking vooral, in het levend bewustzijn der ziel treden en rijpen tot kennis en begrip, in zoover de geopenbaarde waarheid niet geheim is, en niet slechts voorwerp van onmiddelijke aanschouwing zijn kan. Het geloof ontstaat en treedt in werking op bovennatuurlijke wijze gelijk de rede op natuurlijke wijze. [3]) Het geloof is dus geen product van natuurlijke krachten, geene daad van de ziel in hare natuurlijke activiteit, maar eene daad van de ziel, door de genade in bovennatuurlijke orde verheven en tot eene bovennatuurlijke werking in staat gesteld.

---

1) S. Th. S. 2, 2, q. VI, Art. 1. Vg. boven aangehaalde plaats.

2) *Sur les moyens d'acquérir la foi.* p. 148.

3) De ideën, de eerste beginselen der natuurlijke orde (prima principia ordinis naturalis) heeft de menschelijke rede niet uit zich zelve. Dat is gave des Scheppers. De geest ontvangt ze, en begint met eene passive daad. En ook dat zaad der ideën wordt niet tot kennis (cognitio) ontwikkelt alleen door de aangeboren kracht van den geest, maar in en door de menschelijke sociëteit. Dan zeker is de geest hoogst actief, maar die activiteit wordt gesolliciteerd door oorzaken buiten hem.

„Niet op overtuiging maar op de genade rust het „geloof. Indien we geloovig waren door overtuiging, „dan was ons geloof eene bloot redelijke zaak. Men kan „daarom iemand overtuigen, dat hij gelooven moet, „meer niet. [Het geloof zelf kan men niet geven.] Het is „dan ook mogelijk, dat iemand overtuigd is en toch „niet gelooft". [1])

Alleen dus de genade is het eerste beginsel des geloofs; dat bovennatuurlijk licht, die bovennatuurlijke kracht, zich vereenigend met het licht der rede en met de kracht van den wil, voert den menschelijken geest in het rijk der eeuwige waarheid. Zelfs zoolang het geloof niet is overgegaan tot onmiddellijke aanschouwing, moet de genade den geest blijven vergezellen, den wil blijven steunen, of het licht der waarheid gaat voor den mensch verloren, als het licht der zon voor den natuurlijk blinde.

Korter kunnen we het voorwerp des geloofs aangeven. Het voorwerp des geloofs is niet anders dan datgene alleen, maar ook geheel datgene, wat door God geopenbaard is. Voorwerp des geloofs is dus niet de waarheid, voor zoo ver wij haar door innerlijke evidentie, noch de waarheid, voor zoo ver wij haar door demonstratie of deductie kennen; in één woord: geene waarheid, door louter intellectuëlen arbeid, alleen door de rede verkregen, maar datgene, wat God op bovennatuurlijke wijze ons leerde door eene openbaring, welke buiten den mensch en boven de krachten der natuur staat. Ja, M. H. het is aan den menschelijken geest gegeven, om, nog toevend op aarde, ook burger der hemelen te wezen, en terwijl hij zich beweegt binnen twee sferen, verschillend van elkander als het eindige van de oneindig-

---

1) *De Katholiek.* Dl. XIX, 216.

heid, ook twee talen te spreken, de taal der rede en de taal des geloofs, de taal der menschen en de taal van God.

De openbaring des Heeren deed reeds het Paradijs sidderen, doorliep immer groeijend den loop der eeuwen, tot dat zij in en door Christus, het ongeschapen Woord des Vaders, haar laatste woord aan de wereld verkondigde en hare volkomenheid bereikte. Ja, in die wereld van goddelijke waarheid ziet en geniet de mensch die gelooven wil.

En waarom zal de mensch gelooven?

Wat is het motief, de beweegreden des geloofs? Wij gaven reeds het antwoord op die vraag. Gelijk het menschelijke geloof steunt op menschelijk getuigenis, op gezag des menschen, zoo steunt het bovennatuurlijk geloof op goddelijk getuigenis, op het gezag van God zelven. Dat motief des geloofs behoort zóózeer tot het wezen des geloofs, dat, zonder die beweegreden geen goddelijk geloof bestaan kan. Niet om het licht der rede, welke de meeste waarheden der openbaring noch kennen noch begrijpen kan, en sommige waarheden, die ook voorwerp zijn van redelijk begrip, zonder die openbaring niet zoo goed zou kennen, ook niet om het gezag der Kerk, waarover wij straks spreken, maar enkel en alleen om het gezag van God, die tot de menschheid gesproken heeft, gelooven wij. Dat gezag, hetwelk de eenheid is van twee volmaaktheden, welke in het wezen van God elkander veronderstellen, (correlatief zijn) — n. l. Gods onfeilbare kennis van en oneindige liefde tot de waarheid — dat gezag is het fundament van ons geloof aan den inhoud der openbaring.

Is het, na deze uiteenzetting der Katholieke leer over het bovennatuurlijk geloof, nog wel noodig, over de zeker-

heid des geloofs te spreken? Als het geloof uit God ontspringt, Gods openbaring tot voorwerp, Gods gezag tot motief heeft, wat kan dan aan de volkomene zekerheid des geloofs ontbreken? Elk woord in de gestelde vraag geeft een beslissend antwoord. Maar wilt ge een levend bewijs voor de onovertrefbare zekerheid des geloofs, beschouwt dan de geschiedenis der Christelijke Kerk.

Geene leer is in staat, de geesten te bemagtigen, zoo zij niet te gelijk de zekerheid der geleerde waarheid met zich voert. Dat is een axioom, dat is zóó waar, dat elke dwaling nog eenige zekere waarheid hebben moet, om den geest des menschen eenigen tijd bezig te houden, en hem te misleiden als door een straks vervliegend luchtverschijnsel, dat hij voor een lichtend gestarnte houdt. Absolute dwaling kan daarom niet bestaan.

Maar welk eene zekerheid moet dan niet het Christelijk geloof geven, dat, ofschoon het ondoordringbare geheimen aan de rede ter huldiging voorstelt, ofschoon het waarheden verkondigt in lijnregte tegenspraak met de morele afwijkingen der zielen, ofschoon het in alle eeuwen is weêrsproken, gesmaad en geloochend, toch eene geschiedenis voortbragt als die des Christendoms, toch de levensader is eener maatschappij, waarin gedurende negentien eeuwen millioenen en millioenen menschen, zoowel de eenvoudigen van geest als de geniën, het reine genot smaken, dat het bewuste bezit der hoogste waarheid schenkt? O, vraagt ge mij, M. H., welke zekerheid het geloof ons geeft, dan antwoord ik met een enkel woord: het geloof, dat ons de bovennatuurlijke waarheid geeft, geeft ons ook eene bovennatuurlijke zekerheid, die uit God ontspringt, en op God steunt; en wijl geen enkele leer of wetenschap een bron, een motief heeft,

zoo hoog als het geloof, daarom is de hoogste zekerheid in het geloof te vinden.

Maar hoe kort, te lang reeds stonden wij bij dit punt stil. Men bewijst aan den ziende niet, dat de zon aan den hemel staat en licht.

Eindelijk, M. H., het geloof heeft nog een beschermenden, een reddenden borg in de door Christus gestichte maatschappij, in de Katholieke Kerk. Die Kerk is het levend orgaan, het gezag der Kerk de onfeilbare regel des geloofs. Verklaren wij ons. Gelijk we tot hiertoe het feit der bovennatuurlijke openbaring veronderstelden, zoo veronderstellen wij hier het feit der stichting van de Kerk. Wij kunnen niet alles in eens, wij behoeven voor u niet alles te bewijzen. De Katholieke Kerk en de openbaring Gods welke in en door Christus voor de menschheid hare voltooijing heeft, zijn twee onafscheidelijke zaken. Neemt men aan, dat God aan de menschheid eene bovennatuurlijke openbaring gaf, dan moet men noodzakelijk erkennen, dat zijne Voorzienigheid ook een gezag, en wel een souverein en onfeilbaar gezag zal hebben ingesteld, om die openbaring in haar geheel en zuiver te bewaren en te verspreiden. Het is eene onredelijke dwaasheid, te veronderstellen, dat God, die de waarheid als zich zelven bemint, zijne openbaringen zorgeloos aan de toekomst zou hebben prijs gegeven, met het onvermijdelijk gevolg — de geschiedenis leert het ons, daar, waar het gezag der Kerk niet werd gekend of geloochend — dat de intellectuële bekrompenheid en de morele bedorvenheid der menschen de waarheid zou verjagen van de aarde. „Het is, zegt zelfs een ongeloovige, de grootste „inconsequentie, in de godsdienst een bovennatuurlijk „beginsel aan te nemen, en te meenen, dat God aan het

„willekeurig oordeel der menschen zijne openbaring zou „veil geven." [1]) Het volstrekt vrije onderzoek is ook in 't systeem der geloovige Protestanten een barre en God honende onzin.

Dat heeft God ook niet gedaan. Lichtend als de zon, die aan den hemel glanst, is het feit, dat God de Katholieke Kerk stichtte, haar een onfeilbaar gezag gaf, om het heilig onderpand zijner waarheid te bewaren, en het levend orgaan zijner openbaringen te wezen. „Ziedaar „wat [ook] met de rede overeenkomt. Geene bovennatuur- „lijke waarheid zonder bovennatuurlijke zekerheid, geene „zulke zekerheid zonder bovennatuurlijk gezag. Want „dat gezag is noodig: omdat die waarheid overgeleverd „of *betuigd* moet worden, omdat zij aan alle menschen „van welken stand of jaren of kennis moet overgeleverd „worden, omdat zij openbaar of publiek moet worden over- „geleverd, omdat zij zonder maatschappelijke orde niet „te kennen is, en nog wel bijzonder, omdat het hoogst „praktische waarheid is, welke moet leeren onderhouden „worden.... Indien het eene dwaasheid zoude zijn, den „mensch te willen leeren denken.... zonder objectieve „orde en zonder gezag, dat doet handelen, gebiedt en „verbiedt, straft, beloont, aanmoedigt enz., hoeveel te „meer is er, om aan het menschdom de bij uitstek levende „waarheid [die der openbaring] te leeren, eene objec- „tieve, hoogst maatschappelijke orde en een gezag noo- „dig." [2]) Zeker, dat gezag der Kerk brengt de waarheid niet voort; de Kerk getuigt de waarheid, door God haar toevertrouwd; zij is de aardsche tong van het eeuwig Woord,

---

[1]) Staeudlins *Magazin*. Tom. III, pag. 83.

[2]) *De Katholiek*. D. XXIX, bladz. 97.

van de waarheid zelve; zij bewaart de waarheid, zij is de stad, gebouwd op den berg, binnen wier muren de eeuwige zon haar ontzettend licht uitgiet, en buiten wier omgeving eene tastbare duisternis heerscht; zij is de maatschappij, waarin de bovennatuurlijke mensch, de mensch des geloofs, geboren wordt en groeit tot de volkomenheid van den Christus Gods.

Aan dat gezag der Kerk onderwerpt de Katholiek zich met liefde, hij gelooft ook om dat gezag, niet juist in dien zin, dat dit gezag het formele motief zijns geloofs is, maar wijl dat gezag, hetwelk met al de kenteekenen van zijne goddelijke afkomst de wereld doorloopt en de geschiedenis beheerscht, door hem als een goddelijk orgaan, als een onfeilbare regel van geloof wordt erkend.

Dat gezag oefent de Kerk met onoverwinnelijke kracht. Zij kent op het gebied der waarheid de dwaasheid, de tegenspraak der moderne verdraagzaamheid niet. Zij laat het geloof niet vrij, maar vordert onderwerping, ook, de ondervinding der laatste dagen leert het ons, van de magten dezer aarde. De Kerk, die het oneindig gewigt der geopenbaarde, haar toevertrouwde waarheid kent, zij, die van die waarheid de volkomenste zekerheid bezit, zij, die hare roeping kent, de waarheid te handhaven, zij, die het bewustzijn heeft, de weg der waarheid, de verlichting der geesten, het heil der zielen te wezen, zij eischt eene nederige maar hoogst redelijke gehoorzaamheid. En gelijk iedere goed geordende maatschappij hen die het gezag aanranden, of opstand prediken of de openbare zeden kwetsen, uit haren kring verwijdert, zoo laat ook de Kerk niet toe, dat men òf dat gezag aanrande door schisma, òf hare leer door ketterij, òf hare wetten door openbare misdaad. In die gevallen dan vliegt de niet te

ontwijken straal, en de dwaling met de dwalenden tuimelt weg uit haar heiligdom.

Zulk een gezag noemt men buiten de Kerk: geestdoodend. Het is zoo. Dat gezag is doodend voor den geest der dwaling, maar beschermt en voedt het leven der waarheid in de geschiedenis der menschheid; dat gezag is voor ons, Katholieken, het bezield en bezielend orgaan, de onfeilbare regel des geloofs, en wij onderschrijven gaarne het in den mond van een Protestant bevreemdende woord: „Wat de Voorzienigheid is in betrekking tot de „Schepping, dat is de onfeilbare Kerk voor de Open„baring". [1]) Zeker: zonder die Voorzienigheid gaat de schepping hare vernietiging tegen, zonder de Kerk vergaat het Christendom.

Zietdaar, M. H., de natuur des geloofs in hoofdtrekken aangegeven. En dat geloof, waarvan gij het stralend licht en de verrukkelijke schoonheid niet ontkennen zult, zou in strijd zijn met de menschelijke rede? Dwaze bewering der rationalisten, die wij thans wederleggen gaan.

De harmonie tusschen geloof en rede is, volgens het rationalisme, eene tegenspraak, hun antagonisme radikaal; en wie zich aangordt, om die harmonie te verdedigen, gaat het onmogelijke beproeven. De Katholieke wijsgeer stelt lijnregt tegenover die bewering, dat het onmogelijk is, een enkel beginsel van strijd tusschen geloof en rede te vinden; beiden ontspringen aan de éénige en onveranderlijke bron der waarheid en zijn elkander tot wederkeerigen steun. Zij zijn onderscheiden, maar innig ver-

1) *N. Quartalschrift*, Jahrg. IX. n°. 3.

eend. Voor ons, M. H., die zoo gelukkig zijn, gehoorzame zonen der Katholieke Kerk te wezen, is in de laatste dagen het pleit op plegtige wijze ten gunste van de Katholieke wetenschap beslist. In den *Syllabus*, gevoegd achter de verheven Encycliek van Paus Pius IX van den 8n December jl. is nog eenmaal de veroordeeling, reeds in 1846 en 1862 uitgesproken, hernieuwd over deze stelling: „het geloof van den Christus is in strijd met de „menschelijke rede, en de goddelijke openbaring dient tot „niets, maar schaadt zelfs aan de volmaking des men„schen." [1]) Voor ons geldt het bekende woord: *Roma locuta, causa finita.*

„Genoeg, antwoorden de rationalisten, dat beginsel „geldt voor u, maar om uwe voorgewende harmonie „tusschen geloof en rede tegenover ons te verdedigen, „hebt gij u op wat anders dan pauselijke uitspraken te „beroepen; de rede beslisse tusschen ons. Is dat mogelijk, „want op dit gebied moet gij ons volgen, dat er waar„heden bestaan, welke de rede onmiddelijk en door eigene „kracht kent, en andere waarheden, die, uit hare natuur, „aan het menschelijk kenvermogen ontgaan? En gij durft „beweren, dat die waarheden, zoo verschillend van natuur, „zich kunnen huwen en de volmaakte wijsheid voort„brengen?"

Onbegrijpelijk, M. H. dat men die vragen stellen kan, zonder de redelijke oplossing te vinden! Hoe is hier strijd of tegenspraak te vinden? Wij antwoorden met eene

---

1) „Christi fides humanae refragatur rationi divinaque revelatio „non solum prodest nihil, verum etiam nocet hominis perfectioni." Zie *Syllabus*, etc. de VIe der veroordeelde stellingen en Epist. Encycl. *Qui pluribus*, 9 Nov. 1846; ook Alloc. *Maxima quidem*, 9 Junii 1862.

analoge vraag, aan de natuurlijke orde ontleend. Indien men hun eens vroeg, of het mogelijk is, dat er boven de zonnen en sterren die de telescopen ontdekken, nog andere zonnen en sterren bestaan die zich aan het oog onttrekken en die men met al de ontwikkeling der wetenschap nooit ontdekken zal, wat zouden zij antwoorden? Zij zouden moeten verklaren: de mogelijkheid van het bestaan dier werelden erkennen wij, en begrijpen, dat die werelden welke wij niet zien, in levende zamenwerking kunnen staan met de wereld die wij aanschouwen, om met haar het algemeen concert der schepping te vormen. Welnu M. H. ik durf zeggen: de vraag, gesteld in de intellectuële orde, is veel eenvoudiger en gemakkelijker op te lossen. Als ons stoffelijk oog zijne natuurlijke grenzen heeft, waarom zou ons geestelijk oog de zijne niet hebben? Als er in de physieke orde starren en zonnen kunnen bestaan welke ons oog niet ontdekt, waarom zouden er in de intelligibele wereld geene ideën en ontoegankelijke geheimen kunnen leven, starren en zonnen eener wereld die voor ons verborgen is, doch aanschouwd wordt door het oog des Heeren? Waarom zou God, indien Hij wil, ons die wereld niet kunnen toonen die wij uit eigene kracht niet kunnen ontdekken, en waarom zou Hij niet in de menschelijke ziel die twee sferen van waarheid in hooge harmonie kunnen vereenigen, om daarvan eene enkele volkomene kennis te vormen? waarom zou die hoogere wereld, welke de wereld zou zijn des geloofs, in strijd zijn met de lagere wereld der menschelijke rede? Wie is in staat om van die hypothese de onmogelijkheid, de tegenspraak te toonen? [1])

1) Verg. Felix. *Conférences.* Année 1862, pag. 11.

Zeker M. H. de hoogmoedige wetenschap, die wij bestrijden, moet hier het antwoord schuldig blijven. De mogelijkheid des bestaans van een rijk van bovennatuurlijke waarheid, binnen wiens grenzen de rede uit eigene kracht niet treden kan; de mogelijkheid, dat die wereld zou kunnen geopenbaard worden door God, en, als zij geopenbaard werd en dus object werd van geloof, in heerlijke harmonie zou kunnen wezen met de waarheid die de rede kent, moet de gezonde rede onbetwistbaar huldigen.

De rationalisten, die nog een' persoonlijken God erkennen, [1]) kunnen alleen de vraag stellen: of de Schepper der natuur en der rede *feitelijk* eene bovennatuurlijke orde aan de menschheid openbaarde; „een feit," zegt de beroemde Redemptorist Dechamps, [2]) „dat men, on„redelijk genoeg, vergeet te onderzoeken, vóór men de „waarheden der openbaring aan zijn kritiek gaat onder„werpen," maar de mogelijkheid der harmonie tusschen het oneindige en eindige, tusschen het bovennatuurlijke en het natuurlijke, tusschen geloof en rede is voor den ernstigen denker geen vraagstuk meer.

Deze harmonie bestaat dan ook werkelijk, M. H. en, kan ik hier in geene ontwikkeling treden, ik wil haar u even aanwijzen omtrent eene waarheid, die ik de moeder-waarheid der menschelijke rede zou willen noemen. Omtrent die waarheid ontmoet het licht het licht, het licht der rede het licht des geloofs. Immers de rede, en wij bedoelen hier de maatschappelijk ontwikkelde rede,

---

1) Van die veronderstelling zijn wij uitgegaan. Verg. *de Katholiek.* Deel XLV, 327.

2) *La Parole de Pie IX*, pag. 23.

kent, ik zeg niet begrijpt, maar kent het onderscheid tusschen goed en kwaad, heeft het vermogen, uit dat beginsel gevolgen te trekken, en moet datgene als waarheid aannemen, zonder hetwelk dat onderscheid tusschen goed en kwaad niet bestaan zou.

En let wel, M. H. het onderscheid tusschen goed en kwaad, door de maatschappelijk ontwikkelde rede erkend, voert noodwendig tot de erkenning van het bestaan van God, van de schepping, van een algemeenen zondestaat, van de behoefte aan verlossing en van de verantwoording voor het oordeel Gods. [1])

Welnu, wat zijn die waarheden, welke de rede door eigen kracht, laat het zijn, hoogst onvolkomen kent, wat zijn die waarheden anders dan zoo vele hoofd-dogmata des Christelijken geloofs? Wat doet de goddelijke openbaring anders dan die door de rede erkende waarheden bevestigen en er hooger licht over werpen? Hoe schittert hier de verrukkende harmonie van het geloof en de rede, twee sterren van verschillende grootte, het is waar, maar die elkander ontmoeten om haar licht te vereenigen

Indien dan ook die harmonie tusschen geloof en rede niet mogelijk was, niet bestond, hoe zou men dan in de menschheid die behoefte aan geloof kunnen verklaren, die wij in de geheele geschiedenis ontmoeten.

Voorwaar, de menschelijke rede moge een onvolkomen en eindig vermogen wezen, toch is zij veel te groot en te magtig, om door alle eeuwen heen eene onmogelijkheid, eene tegenspraak te huldigen. Iets wat met haar in strijd is, als waar te erkennen, neen, dat kan

---

1) Lacordaire, *Conférence sur a raison*, p. 122, ontwikkelt breedvoerig het bovengezegde. Verg. ook *de Katholiek*. D. XXIX, 101.

de rede niet, dat ware zich zelve vermoorden! En toch: de menschelijke rede, die zelfs belijden moet, dat er geene natuurlijke wetenschap bestaat zonder natuurlijk geloof, wijl er in elke wetenschap, tot zelfs, gelijk Lacordaire ergens zegt, in de axiomen der logica [1]) duistere elementen, d. i. geheimenis wordt gevonden, en dat dus ook dáár de harmonie tusschen het geloof en de rede niet onmogclijk is, de menschelijke rede zoekt ook het bovennatuurlijk geloof, als bij instinkt, om hooger zich te heffen in het rijk der waarheid. De rede, uit eigene kracht opgevaren boven de schepping en gekomen tot de kennis van God, vraagt en bidt om hoogere openbaring; zij wil gaarne God over God en goddelijke zaken hooren, dat is gelooven. Hoe dieper zij indringt in de kennis der waarheid, hoe meer zij naar het geloof begeert als de bron van hoogere waarheid, die de rede niet begrijpen kan, maar waarvan zij toch het reine genot eener onwrikbare overtuiging smaakt. Want ook tot bevrediging der rede, M. H. is de bovennatuurlijke waarheid van den hemel gedaald, voorzien van geloofsbrieven, geschreven met den vinger van den levenden God. In de bovennatuurlijke waarheid ziet onze rede, bestraald door het licht des geloofs, zulke vruchtbare klaarheid, zulke grootsche betrekkingen, dat zij daarin het onbedriegbaar karakter der goddelijkheid aanschouwt, dat zij die waarheid erkent als de uitstraling van de oneindige waarheid zelve, wier eindig beeld de rede is; dat zij, boven zich zelve opgevoerd, weenend en juichend blijft staren in die grenzelooze zee van licht. Wij stemmen dan ook volkomen in met het onlangs

---

[1]) *Conférence sur la raison*, pag. 140.

gesproken woord van den grooten Engelschen staatsman D'Israëli. „De mensch, zegt hij, is geboren om te ge-„looven. En indien niet eene Kerk hem te gemoet „treedt met hare titels van waarheid, met hare over-„leveringen en de getuigen van vele geslachten, dan zal „de mensch zich een altaar en een afgod plaatsen in „zijn hart en zijne verbeelding". [1])

Maar verlaten wij M. H. die afgetrokkene beschouwingen, en wijzen we ten laatste de harmonie tusschen geloof en rede aan in een enkel persoon der Christelijke geschiedenis, om te toonen, hoe het vruchtbaar verbond tusschen geloof en rede mogelijk is, en den mensch opvoert tot de hoogste ontwikkeling des geestes.

Hier rijst voor mijn geest, M. H. de groote gestalte van een H. Thomas van Aquino, den verheven volgeling van den H. Dominicus. Thomas van Aquino, de meester der wijsbegeerte, het orakel der theologie, de genie der rede én de genie des geloofs, sprekend de meest rationele maar ook de meest Katholieke, de diepste en toch de meest klare taal, Thomas van Aquino toonde wel aan de Kerk, die hem zond, aan de wetenschap, die hem hoorde, aan de eeuwen, die hem bewonderen, dat de harmonie tusschen geloof en rede niet alleen mogelijk is, maar den menschelijken geest opvoert tot het hoogste toppunt van bereikbare kennis en bereikbaar begrip, welke alleen door de onmiddelijke aanschouwing in het rijk der Eeuwige Waarheid kunnen overtroffen worden. Zeker, wie één werk van Thomas van Aquino

---

1) Aldus die redenaar op eene kortelings gehoudene meeting te Oxford. Bij die gelegenheid veroordeelde hij ook consequent zeer scherp de moderne dwaasheid der absolute scheiding van Kerk en Staat.

bestudeert, staat verpletterd. Hij aanschouwt den heilige, stralend van geloof en intelligentie, aan diens eene zijde de theologie, aan de andere de wetenschap, vóór hem de wereld der Christenen en de wereld der heidenen, beide in zijne twee hoofdwerken [1]) overgietend met licht, en uitroepend: „Ziethier de harmonie tusschen geloof en rede."

En nu noemde ik alleen een Thomas van Aquino, wijl hij in zijne onvergelijkelijke grootheid de hoogste verpersoonlijking is van een tijd, die door blind vooroordeel of verregaande onkunde nog altoos de duistere middeneeuwen genoemd wordt. Overigens het getal van de geniën, die te gelijk mannen van geloof en der rede waren, is veel grooter, zoo sprak in waarheid een ander zoon van Dominicus, die op zich zelven als een levend voorbeeld had mogen wijzen, „het getal der geniën die „en mannen van geloof en mannen der rede waren", zoo sprak Lacordaire tot zijne duizenden hoorders, „is veel „grooter, dan het getal der hoofden, die zich bewegen „in deze basiliek." Geene eeuw der Christelijke geschiedenis, geen land, waar ooit een kruis stond, of wij ontmoeten er die geniën. Onze eeuw zelfs, de eeuw van vooruitgang genoemd, hoewel niet zoo bijzonder vooruitgaande in de wetenschap des geloofs en in de wetenschap der ware rede, wijst u overal die groote geesten aan; en, vergeeft aan mijne liefde nog eenmaal het noemen van dien naam, in den jongsten tijd heeft ons vaderland zijn BROERE gehad.

Resumeren we onze beschouwing, M. H., met een

---

[1]) *Summa Theologica* en *Summa contra gentiles*. Wij bevelen vooral de lezing aan van het belangrijk werk des Leuvenschen hoogleeraars Laforet: *Pourquoi l'on ne croit pas*, chez Peeters, Louvain. 1864.

woord van Pascal. „Er zijn drie werelden: de wereld „der ligchamen, de wereld der geesten, de wereld van „God, van het oneindige, het bovennatuurlijke. De „wetenschap is van de tweede wereld; zij moet heerschen „over de eerste, maar zij moet zich onderwerpen aan „de derde, niet om zich te vernietigen, maar om hooger „te stijgen." Met andere woorden: het bovennatuurlijke geloof en de natuurlijke rede, hoe verschillend van aard, kunnen en moeten leven in onderlinge harmonie, om den menschelijken geest het reine genot der hoogste wetenschap te geven.

En vraagt gij mij nu, of de waarheid, die wij verdedigden, geen hoogeren type heeft, dan antwoord ik u, zonder dit uur in breede verklaring te treden: de harmonie tusschen geloof en rede vindt haar grond en haar toonbeeld, hare oorzaak en gelijkenis in de vereeniging van de godheid en menschheid in Christus. Christus, God en mensch in één persoon, zietdaar de spil waarom de menschelijke geest in eeuwigheid zich bewegen moet; zietdaar het centraalpunt van alle natuurlijke en bovennatuurlijke wetenschap; zietdaar het diepe maar lichtende geheim, dat al de groote geesten hebben aangegrepen met al de kracht van hun genie, om tot fakkel te dienen bij hun vaart door het voor ons nevelachtige rijk der waarheid, en waardoor zij in opgetogene verrukking de mogelijkheid en de werkelijkheid hebben begrepen van het geheimzinnig huwelijk van natuur en bovennatuur, van het menschelijke en goddelijke, en den grond hebben aanschouwd van het verschil en de schoone harmonie van rede en geloof.

M. H. ik moet eindigen. Voor eene tweede maal hebben wij het modern rationalisme bestreden. Het blijkt ons, na uiteenzetting van de Katholieke leer over het

geloof, dat de stelling „het geloof strijdt tegen de rede" evenmin te verdedigen is, als de bewering, „dat de „eindige rede alvermogend en onafhankelijk is in het rijk „der waarheid." De harmonie tusschen geloof en rede is mogelijk, bestaat, en op de vordering der rationalisten: „kiest, zijt wijsgeer of Christen," antwoorden wij, „wij „kunnen en willen beide zijn: èn mannen der rede èn „mannen des geloofs."

Leert hieruit, M. H., van hoe weinig beteekenis en kracht de gronden zijn waarop de dwaling staat. Ik weet het: de gronden der dwaling worden dikwerf door uwe verbeelding overdreven en gij vreest; en gij loopt gevaar, dat althans de twijfel, de dood des geestes, den voet zet in uwe edele zielen. Gij staat soms wankelend tegenover de magtspreuken der dwaling, die zij als axiomen de wereld inzendt tot verleiding van velen. U overkomt somtijds, wat de Latijnsche dichter verhaalt, dat aan Aeneas geschiedde bij zijn togt door het gebied der schimmen. Duizend monsters in alle vormen, centauren, honderd-armige reuzen en harpijen, *Harpyiaeque et forma tricorporis umbrae* drongen van alle kanten op hem aan. Aeneas wankelde, en slechts bevend greep hij zijn zwaard.

Corripit hic subita trepidus formidine ferrum.

Maar de Sibyl waarschuwde hem: „'t zijn slechts „schimmen, holle vormen, denkbeeldige levens."

Op mijn woord, M. H. ook de dwaling, zij moge in duizendvormige gestalte en schijnbaar ontstellend u tegentreden, is slechts eene schim, een holle vorm, die niet eens door een zwaard behoeft verpletterd te worden, maar terugdeinst voor de uitgestrekte hand. Doch, wilt gij niet bezwijken voor uwe eigene, door de dwaling

bewerkte verbeelding, en niet grijpen als eene werkelijkheid wat eene ziellooze vorm is, zorgt dan, M. H., dat gij geen vreemdelingen blijft in het rijk der waarheid, en dat ge in u zelven de harmonie tusschen rede en geloof tot eene waarheid maakt, d. i. uwe rede laat leiden door het schitterend licht des geloofs, en wederkeerig hetgeen 't geloof u leert, door ernstige studie, zooveel mogelijk tot het voorwerp maakt eener hoogst redelijke wetenschap. Danzult gij, die op elk ander gebied toont, dat gij in hoogere geestontwikkeling voor niemand behoeft te wijken, ook meesters zijn in de verhevene wetenschap des geloofs, en aan de dwaling toonen: dat de harmonie van geloof en rede de triumf, de kroon des geestes is. Ik heb gezegd.

VERSCHEIDENHEDEN.

WAT TE DENKEN OVER DE ORTHODOXIE VAN PROF. J. J. VAN OOSTERZEE?

Wij hebben dikwerf, voor zoover mogelijk, Dr. van Oosterzee verdedigd, zelfs tegenover Protestanten, met wie wij van tijd tot tijd in aanraking komen. Het deed ons goed, als we konden zeggen: „'t is waar, de predikant (hij preêkte toen nog in Rotterdam) „is zeer drijvend in zijne meeningen; maar, lieve hemel, daarom „is en blijft hij toch nog Protestant. Komt er consequentie in dat „hoofd en moed in dat hart, dan wordt hij Katholiek, want.... „in elk geval Oosterzee gelooft nog veel." Het niet vriendelijk antwoord was niet zelden, „'t is een kameleon, orthodox-liberaal-„modern, gisteren van deze, van daag van gene, morgen van „eene andere meening en rigting; doorlees zijne werken, die hem „verbazend goede renten opleveren, en zeg eens, wie hij is.... „Hij gelooft nog veel? Wij vertrouwen niets minder dan het „geloof van dien man."

Zij die zoo spraken, konden het beter weten dan wij, wie de predikant wel zijn zou; want schier telken Zondag, misschien wel met wat ondeugende bedoelingen, gingen zij „bij hem ter kerke." Toch vonden we hun antwoord overdreven. Wij meenden vooral tot die meening geregtigd te zijn, toen Dr. van Oosterzee tot hoogleeraar aan de orthodoxe hoogeschool te Utrecht benoemd werd.

Men liet ons niet met rust. Juist toen zeide men ons: „let „nu eens op; de man heeft zijne hoogte bereikt, hij orthodoxeerde „*om* Utrecht; want Leijden of Groningen vertrouwden hem niets; „een pari?.... gij zult nu in dien regenboog het breken der kleuren „niet meer kunnen volgen; wee het orthodoxe geloof!"

Wij verklaren opregt, dat we den predikant, in een hoogleeraar

herschapen, geheel uit het oog verloren, tot dat wij onlangs in de *N. R. Courant*, welke wij, helaas! iederen dag *moeten* lezen, een verslag vonden eener letterkundige voordragt, door genoemden hoogleeraar, te Rotterdam, in de zaal der maatschappij *tot Nut van 't Algemeen* (?) ten voordeele van eene school voor havelooze kinderen gehouden.

Wij hechten niet veel aan verslagen van de meeste Couranten, en vooral niet van bovenvermelde; evenwel het „kort resumé" van *die* voordragt is door den Utrechtschen hoogleeraar niet weêrsproken; ditmaal zal dan toch de hoofdgedachte van den spreker wel juist teruggegeven zijn: maar dan....? O orthodoxie van een predikant, die eindelijk professor geworden is!

„De spreker," zoo meldt het verslag — en wij resumeren nog hier en daar het vervelend resumé — „begon met de opmerking [een splinternieuw idée] „hoe de verwisseling van den jaarkring, „gelijk wij dezer dagen weder mogten beleven, den denkenden „mensch telkens brengt tot het groote raadsel des levens en het „niet minder groote raadsel des doods. Wat is het leven?.... „Wat is de dood? Hierbij doet zich het verschijnsel voor, dat „naarmate de levenszon ter kimme neigt, de behoefte aan licht „omtrent die toekomst zich zooveel te sterker doet gevoelen. „Terwijl nu de gewijde Schrift ten dien aanzien steeds in beelden „spreekt, heeft de verbeelding ten allen tijde gepoogd deze door „nadere voorstellingen aan te vullen."

Breken we even af; wij hebben óók onze raadsels. De gewijde Schrift zou steeds in beelden spreken over leven, dood en toekomst: is dat orthodox? Eene aanvulling der gewijde Schrift door de verbeelding: is dat orthodox? Of, (hoe zullen we ons raadsel opgeven?) de beelden der gewijde Schrift door de beelden der verbeelding laten aanvullen, is dat [orthodox misschien?] wel iets anders dan eene voorstelling van eene zieke imaginatie, die zich van 't gezond verstand geëmancipeerd heeft?

Toch „aan dat pogen hebben we het beroemde dichtstuk „*de Hel* van Dante," [waarom alleen *de Hel*, hier genoemd? moest er geïnsinueerd worden, dat de gewijde Schrift juist over die leelijke hel slechts in beelden spreekt? Zoo ja, is dat dan orthodox?] wijders „de *Tooneelen uit de geestenwereld* van Young Stil-

„ling, de *Reis naar het land der keuze* van Lange .. etc. te dan-„ken;.... hooge lof komt in dit opzigt vooral toe aan den hier „nog zoo weinig bekenden Deenschen dichter Johan Ludwig Heij-„berg, hoogleeraar in de logica, aesthetica en fraaije letteren [niet meer?] „te Kopenhagen.„

Die professor in de logica heeft zijne verbeelding verschrikkelijk aan het aanvullen gezet „in één dichtstuk, in een boekje, klein „van omvang, maar rijk genoeg van inhoud, om tegen menigen „foliant op te wegen.„ De titel van dat wonderwerk is: „*Eene „ziel na den dood*„ waarvan de professor in de orthodoxe godgeleerdheid „eene naar de Hoogduitsche overzetting bewerkte metri-„sche vertaling in het Nederduitsch„ voordroeg.

Hooren we nu eerst, wat de eerste professor zich verbeeldt, en dan hoe de tweede dien verbeeldings-arbeid waardeert. Wij hebben schoone zaken te wachten; want de opmerking gaat vooraf: „dat „Heijberg's dichterlijk beeld vooral niet naar den maatstaf onzer „gewone vormen en voorstellingen te beoordeelen is;„ dat wil eenvoudig zeggen: „orthodoxe geloovigen, zet uw orthodox geloof „gerust een wijle aan den kant.„

„De dichter heeft tot hoofdpersoon genomen een van de aarde „afgescheiden [?!] geest van een alledaagsch mensch, niet beter „en ook niet slechter dan zoovele anderen. [Een prachtig hoofd-„persoon.] Hij laat dien afgestorvene optreden in een drama, dat „evenwel niet bestemd is, om ten tooneele te worden opgevoerd, „[hoe jammer!] maar alleen om te worden gelezen. Het vangt „aan met [allernatuurlijkst] de weemoedige lijkklagt der treurende „achtergeblevenen. [Kan 't nog onbepaalder?] Bij de sombere „toonen van dat lied ontwaakt de afgestorvene in den sfeer van „het bovenaardsche uit den doodslaap. [T'is akelig; wat toonen!] „Hij komt tot bewustheid van de groote verandering die met „hem is voorgevallen, doch tevens tot de kennis van hetgeen „hem nog ontbreekt om te komen tot een hoogeren gelukstaat „dan het aardsche geven kan„.

De wijze waarop de dichter dat „alledaagsch„ wezen tot die bewustheid en kennis doet komen, wordt „allezins opmerkelijk„ en „diep, hoog ernstig„ genoemd. Wij laten het woord alleen aan den verslaggever; hier gevoelen we geen lust tot spotten,

want wij beklagen niet alleen de orthodoxie, maar zelfs het gezond verstand van den dichter, en van den bezorger der metrische vertaling den Hooggel. heer, professor J. J. van Oosterzee. Men hoore. „In de afgescheiden [?] ziel van dien alledaagschen mensch „laat hij [de dichter] toch al de oude passiën en zonden zoo„danig doorschemeren, dat wel diens toestand veranderd blijkt te „zijn, maar het inwendig wezen hetzelfde is gebleven. Op een „bloot materialistischen grondslag heeft de afgestorvene gebod en „belofte voor de toekomst met elkander verward, en hij verwart „deze nog, tot dat hij eindelijk, in weerwil van het napraten „eener allerdaagsche moraal, de overtuiging verkrijgt van zijne „ongeschiktheid voor den hoogsten gelukstaat. De dichter, die „dit geheele eerste gedeelte heeft ingekleed in den vorm van een „gesprek bij de hemelpoort, laat hem nu niet eensklaps overgaan „op een tegenovergesteld uiterste, maar brengt hem eerst in een „tusschentoestand, een toestand niet des hemels en ook niet der „hel, eigenlijk een toestand van zoodanigen aard, als we ook, „hoewel in een' anderen vorm, bij Dante aantreffen. De zwervende „schim komt daarbij in een gesprek met den Grieksehen treurspel„dichter [?!] Aristophanes, wachter van het verblijf der geesten uit de „wereld van het oude heidendom. Ook hier blijkt den zwervende geene „rust te worden gegund, niet omdat hij zich schuldig heeft gemaakt „aan gruwelen of buitensporigheden, maar alleen wegens gemis aan „vatbaarheid voor iedere hoogere levensontwikkeling. Nu blijft hem „nog slechts ééne toevlugt: de hel! De dichter schildert intusschen „die sfeer niet onder den ouden beeldvorm eener uitwendige „marteling, maar als een verblijf, volkomen in overeenstemming „met zulke onbeduidende wezens als de afgestorvene op aarde „geweest was. Eer hij in dien kring wordt opgenomen, brengt de „dichter hem in aanraking met Mephistopheles, die hem onwille„keurig een blik in zich zelven doet slaan, door hem zijn eigen „beeld te doen zien in dat van een acteur, aan wien, niet wegens „zijn stand maar wegens het gemis van karakter, de hoogere „gelukstaat wordt ontzegd, en uit wiens toestand zich het betoog „ontknoopt, dat het eeuwig lot niet wordt beslist door hetgeen „men *uitwendig doet*, maar door hetgeen men *inwendig is*. Ziedaar „in hoofdtrekken den loop van het stuk.“ Abracadabra!

Wij onderzoeken niet, of de dichter of de vertaler of de verslaggever (een soort van beklagenswaardige menschen, die over alles schrijven moeten, al verstaan zij hunne eigene taal niet) het eigendomsregt van al dien onzin heeft; wij vermoeden een vennootschap.

Evenmin beoordeelen wij de poëtische waarde van dat gewrocht, „aan welks voordragt de spreker [Dr. van Oosterzee] nog de „opmerking toevoegde, dat [oplettendheid voor den volgenden barren „non-sens] het den stempel draagt van het echt dramatische, „blijkbaar in de overmijdelijke, ontzaggelijke ontknooping, voor„bereid door eenvoudige middelen, uitloopende op een toestand „van een eeuwig eenerlei, van een beuzelen zonder doel, van een „werken zonder hoop, — alles voorgesteld onder de bezieling van „het echt dichterlijke.„ Arme poëzy!

Wij hebben iets ernstigers te doen.

Wij vragen: wat te denken over de orthodoxie van professor J. J. van Oosterzee? die dat zoogenaamd dichterlijk product durft voorstellen als „*diep wijsgeerig, in geest en strekking Christelijk, „godsdienstig, practisch en bijzonder geschikt tot wederlegging der „gedachte, op het congres te Amsterdam bij de discussiën over Christe„lijke kunst geuit: dat het Christendom zou zijn uitgeleefd en voor „denkende geesten geen stof meer opleverde.*„

Als wij in dien chaos van denkbeelden eenige orde brengen, blijkt het, dat de hoog gevierde dichter Heijberg een ongeloovige is, en dat de lofredenaar Dr. van Oosterzee met de orthodoxie *weér* gebroken heeft, want zóó als de professor zingt, heeft de dominé niet gepreêkt over dood, toekomst, hemel en hel.

Of mag de bezongene waarheid, die men „in geest en strekking „Christelijk, godsdienstig, practisch„ noemt, van de gepredikte verschillen? De inkleeding en voordragt dier waarheid blijft hier buiten aanmerking, maar een ongeloovig dichter in een' orthodoxen hoogleeraar zal toch wel eene tegenspraak wezen? De een gaat in den ander op.

Het ongeloof in het besproken gedicht, *zooals het daar ligt*, aan te wijzen, is voor onze lezers overbodig; dat schuim, helaas! drijft al te zigtbaar boven.

De orthodoxie is omtrent de waarheden, hier aangerand, in harmonie met het Katholiek geloof.

Maar is het dan niet blijkbaar, dat de ongeloovige dichter, in strijd met beiden, noch van eene persoonlijke verantwoording, van een oordeel na dit leven, noch van eigenlijke belooning of straf, van hemel of hel volgens de verklaring van het Evangelie, volgens de leer van het Christendom, iets weten wil? De mensch blijft na dit leven, wat hij in dit leven was. Zijn geluk of ongeluk na den dood zal beslist worden, niet door zijn zedelijken toestand, voortgebragt door zijne daden, zijne deugden of zonden, maar volgens zijne natuurlijke volmaaktheid of onvolmaaktheid. Is hij een geleerd, fatsoenlijk man geweest op aarde, een Heijberg, een Oosterzee en tutti quanti: hij gaat naar den zoogenaamden hemel, d. w. z. hij blijft wie hij was, maar zal het genot zijner gewaande grootheid genieten; was hij in de wereld een „alledaagsch mensch", dan wordt de onnoozele, die „gebod en belofte voor de toekomst „op een bloot materialistischen grondslag met elkander verwarde," aan de hemelpoort afgewezen en gaat naar de hel.

Schrikt niet! Het is in *die* hel wel uit te houden. Daar is geen lijden, „geene marteling," — dat is „een oude beeldvorm," — de hel is eenvoudig: de plaats, „volkomen in overeenstemming met „zulke onbeduidende wezens," waar zij door „de overtuiging van „hunne ongeschiktheid voor den hoogsten gelukstaat" rustig en wel zullen zijn. Misschien zal het er „door den toestand van een „eenwig eenerlei, van een beuzelen zonder doel, een werken „zonder hoop," wat vervelend wezen. De „alledaagsche" afgestorvene schijnt bij de hemelpoort eenige tegenbedenking voor zijne afwijzing gemaakt te hebben, maar alleen door „het napraten „eener alledaagsche moraal." Genoeg de „onbeduidende," die zelfs onwaardig is in het „verblijf der geesten uit de wereld van „het oude heidendom" te toeven, niet, let wel, „omdat hij zich „aan gruwelen of buitensporigheden heeft schuldig gemaakt, maar „alleen wegens gemis aan vatbaarheid voor iedere hoogere levens„ontwikkeling," wordt ten laatste door Mephistopheles volkomen overtuigd, dat zulk een „alledaagsch mensch" niet onder de groote lui in den hemel behoort, maar in de hel onder de acteurs, die, „niet wegens hun stand" (die opmerking is zeker van den

verslaggever, hij vreest het spectakel-zieke Rotterdam) maar om hunne onbeduidendheid den hemel niet verdienen. In één woord, „het leven hier en hier namaals" staat niet tot elkander als oorzaak en uitwerksel, als verdienste en loon, als schuld en straf en dat voor eene eeuwigheid, maar is „één".

Wat ge zijt in dit leven, blijft ge in de eeuwigheid; „het eeuwig „lot wordt niet beslist door *uitwendig doen*", door deugd of zonde, onschuld of boetvaardigheid, „maar door het *inwendig zijn*" bloot natuurlijk zijn; geene bovennatuurlijke, maar eene louter natuurlijke orde beheerscht 's menschen ander leven; behoort ge tot eenige aristocratie hier: gij zult dáár onder de aristocraten behooren, d. i. in den hemel zijn; telt ge op aarde tot de petite bourgeoisie of het plebs: de hel, maar eene zeer verdragelijke hel wacht u na dit leven....

En die voorstelling, orthodoxe professor, zou Christelijk zijn? Zij is nog minder dan heidensch. De Elysesche velden en de Tartarus der heidenen redden nog meer het bestaan van vergelding, van loon en straf na dit leven.

Die voorstelling zou godsdienstig wezen? Elk begrip van een God die belooner is van het goed en straffer van het kwaad, gaat er mede verloren.

Die voorstelling zou praktiesch zijn? Geene hoop op een waarachtig, eeuwig genietbaar geluk, geene vrees voor straf zal daarmeê in de zielen wonen en een prikkel ten goede of een teugel tegen het kwaad zijn.

Zij zou iets bewijzen tegen het monsterachtig ongeloof, op 't Amsterdamsche congres gepredikt? Houd op. De Joden en heidenen van dat congres schateren van lagchen, en roepen uit: „kom binnen, kom binnen, met zulk eene eeuwigheid, zulk een „hemel, zulk een hel. Leve het Christendom van professor J. J. van „Oosterzee!" Helaas!

Les honneurs changent les moeurs.

TYPE VAN EEN ORTHODOX' PREDIKANT, GETEEKEND DOOR EEN PREDIKANT.

In een vorige aflevering [1]) hebben we beweerd en, dunkt ons, duidelijk bewezen, dat Dr. A. Pierson niet sterk is in het redeneren, in het opzetten en volhouden van eene bewijsvoering; tevens echter hebben we toegegeven, dat hij meesterlijk typen kan schrijven, en zulks getoond heeft in zijne schets van den „orthodoxen predikant X."

Dat we met die laatste erkenning niet enkel eene beleefdheid jegens hem toonden, maar een welgemeende hulde bragten aan wezenlijke verdienste, hiervan zal zich een ieder, na de lezing van het bedoelde en hier volgende stuk, wel overtuigd houden.

„De predikant X. is een goed man, in dien zonderlingen zin, dien het woord somtijds bezit, d. i. hij doet geen kwaad. Meent niet dat hij zich aan den drank overgeven of in eenige ergerlijke misdaad vervallen zou. Hij zou zelfs, als er bijvoorbeeld in zijne standplaats eens een lezing over de zaak werd gehouden, lid willen worden van het matigheidsgenootschap. Op het oogenblik, waarop wij hem leeren kennen, heeft hij den rustigen leeftijd van vijf en veertig jaren bereikt. In zijn tijd was hij niet onknap, hij heeft nog al aan het Hebreeuwsch gedaan, maar, zoo als het gaat, nu heeft hij sedert lang de studie laten varen. Een tal van katechisatiën, de huishouding heeft hem langzamerhand van de studeerkamer verwijderd, waarop hij niet meer verschijnt dan om zijn scribaat van sommige vereenigingen en van den kerkeraad waar te nemen en om zijne preeken te maken, of althans eene oude uit te kiezen, die wel eens op nieuw weder zou kunnen dienen. Daarbij is hij een hartstogtelijk liefhebber van *dammen* en dat neemt hem veel van zijn vrijen tijd weg. Bovendien heeft hij

[1]) Dl. XLVI, blz. 163—183. (*A. Pierson, over onverdraagzaamheid.*)

zichzelf ook reeds dikwijls afgevraagd, waartoe al die geleerdheid eigenlijk dient. De grootste theologen zijn lang niet altijd de beste predikanten.

„Of hij zelf daarom toe deze laatsten behoort? Wat is het geval? In de allereerste jaren van zijn kerkelijke loopbaan maakte hij veel opgang, maar er is sints het een en ander gewijzigd. Zijn „loop" heeft hem wel niet verlaten, want hij „ligt zuiver in de leer." Maar men heeft hem dikwerf gegriefd door anderen boven hem de voorkeur te geven. In den beginne trok hij zich dat nog al aan, later heeft hij begrepen dat men de menschen met gelijke munt moest betalen. Geeft men niet genoeg om hem, hij zal op zijn beurt om de gemeente niet veel geven en dus zijn werk zeer op zijn gemak opnemen. Zijn leven vloeit nu daarheen als een stille beek. De meeste katechisatiën zijn gesteld des morgens om acht uur. Dominé blijft een mensch en een mensch kan zich verslapen. Gebeurt het, hij komt dan in zijn kamerjapon tegen half negen in de katechiseerkamer, en overhoort de vragen, hetgeen hem al zeer spoedig aan het klokjen van negen brengt. Nog is het niet koud of de predikant is al weder „vrij" en in staat zich te schikken tot het ontbijt. Het ontbijt mag niet te haastig genuttigd worden, de koerant moet middelerwijl worden gespeld; daarna wordt op plegtige wijze de vaderlandsche pijp gestopt en niets verstoort de rust dan een knorrige uitval op het dienstmeisjen, dat een verkoold stukjen turf in het komfoor heeft gebragt.

„Nu wandelt de kamerjapon met de pijp door den tuin. Een verrukkelijke Aprilsmorgen. Het is heerlijk in het zonnetjen. En slechts noode ontrukt zich de predikant aan de weldadige koestering, om in de huiskamer de boeken te gaan afschrijven voor het leesgezelschap, waarmede hij gereed moet zijn vóór het koffijuurtjen. Aan de koffij ontvangt hij tot zijn schrik een anonymen brief over de schulden, die zijn tweede zoon maakt aan de akademie. De oudste heeft hem ook al veel verdriet gekost. Veel had hij zich natuurlijk, uit hoofde van zijn betrekking, met de jongens niet kunnen bemoeijen. Wèl had hij zich soms buitengemeen driftig

op hen gemaakt, als er weder het een of het ander was voorgevallen; wèl had hij voor hunne godsdienstige opleiding gewaakt en zorg gedragen dat zijne zonen in de week eens, en des zondags tweemaal geregeld de kerk bezochten, doch zij wilden niet deugen. Toen zij opgeschoten knapen waren, had hij hun toch altijd, wanneer zij eerst tegen tien of elf ure te huis kwamen, gevraagd waar zij van daan kwamen; en eens, toen het gebleken was dat zij in een koffijhuis hadden gebiljard, hen met een stok van die noodlottige hebbelijkheid willen bevrijden. Hij had dus waarlijk voor de opvoeding van zijne twee eenige kinderen gedaan wat hij kon. Maar de hemel had aan het goede zaad voor als nog zijn wasdom onthouden.

„Nu kan hij er echter niet lang over nadenken, want tegen twee ure wacht hem eene commissie-vergadering ten behoeve van zeker kerkelijk fonds, die, behalve het genoegen van een glaasjen madera, het voordeel oplevert van den middag eenigzins te breken; men blijft nog een nanut houden en het etensuur is daar, dat gevolgd wordt door een slaapjen. Straks wordt het tijd voor thee drinken bij de oude jufvrouw om het hoekjen, bij wie twee keer in de week de pijp voor dominé klaar ligt. Heden mag hij evenwel niet lang blijven, want hij moet nog even een zieke bezoeken, die al driemaal om hem „gestuurd" heeft en zich dan haasten naar den ouderling, met wien hij gewoon is toe te geven aan de onschuldige liefhebberij van het damspel.

„De dag is evenwel niet ten einde of hij heeft een brief ontvangen uit een naburige stad, die hem een predikbeurt opdraagt in de vakature voor den volgenden zondag. Vrij uit zijn humeur heeft hij reeds den brief in handen genomen, want onder het dammen heeft de ouderling hem verhaald dat hij op de laatste kerkeraadsvergadering, die hij wegens ligte verkoudheid niet had kunnen bijwonen, niet verkozen was in zekere commissie, die hem weinig, maar wèl benoemd was in eene die hem vergelijkenderwijs veel werk moest geven. En nu voltooit de brief uit de naburige stad het onbehagelijke van de stemming van Ds. X. Hij had er juist op gerekend dien zondag „vrij" te zijn. Dat preeken altijd maar weêr op nieuw! En men doet zooveel koû op met dat heên en weêr reizen. En maandag morgen moet hij alweêr „in touw, trap

op trap af met het huisbezoek," want wij zijn digt bij "Paschen." Verdrietig!

"De zaturdag breekt aan en er is vuur aangelegd in de studeerkamer. De morgen wordt tot drie ure besteed met het kiezen uit de oude preeken. De keus valt op een leerrede over den doortogt der kinderen Israëls door de Roode zee, en het thema luidt: de zegeningen van de kinderen Gods en het oordeel over de goddeloozen. Die preek is nog heel goed. De dogmatiek die er in voorkomt is geheel konform het systeem van prof. C.: gematigd supranaturalistisch. Als een eigenlijk gezegd wonder wordt het voorval natuurlijk niet opgevat; neen, maar als een gebeurtenis die bij de Roode zee wel meer plaats greep, volgens sommige uitleggers althans; dat zij echter juist op dat oogenblik geschiedde, dat die scheiding der wateren juist den kinderen Israëls ten goede kwam, dat was het gevolg van een bijzondere zorg der Goddelijke Voorzienigheid, daarom moest men op de Voorzienigheid vertrouwen enz., enz.; het oordeel Gods daarentegen ontvlieden door den weg der zaligheid te bewandelen, die ons in de schriften wordt aangewezen.

"En op dit laatste punt is hij onberispelijk zuiver, het is alleen met opzigt tot de wonderverhalen van het Oude Testament dat hij zich misschien eenige vrijheid veroorlooft. Overigens valt er op 'smans regtzinnigheid niet het allerminste aan te merken. Hij verhaalt zijnen hoorders elken zondag geregeld, dat zij énorme groote zondaars zijn enz., en daarom hoort men hem met genoegen, vooral buiten af, waar hij niet geacht kan worden iemands bijzondere overtredingen te kennen.

"Zoo als gezegd, slechts tot drie ure mogt de voorbereiding voor de prediking dienen, want de afreis was tegen zeven bepaald en vóór dien tijd moest er nog gegeten en voorts gesproken worden met een jonge dochter, die een onecht kind ten haren laste had. Het onderhoud grijpt werkelijk plaats, waarbij Gods wrekende geregtigheid en straffende heiligheid de schuldige regt getrouw met den meesten nadruk op het hart worden gelegd, en waarbij tevens eenige grieven ter sprake komen, die de predikant persoonlijk tegenover dit vrouwmensch vermeent te mogen koesteren. Zoo is dan nu de drukke dag voorbij; den volgenden morgen wordt de pr eek met het treffend slot over Gods vreesselijke

oordeelen en over de eeuwige straffen tot aller stichting voorgelezen. En dominé X. keert koud maar voldaan des namiddags tegen vier ure in zijn woning terug, zelf, met alle ouderlingen, die hem gehoord hebben, de vaste overtuiging met zich omdragende, dat de leer door hem gepredikt de kerkleer is en met het wezen van *het* Evangelie volkomen overeenstemt" [1]).

Dr. Pierson zegt, dat hij van den orthodoxen predikant eene, in zich zelve niet onwaarschijnlijke, maar overigens geheel *willekeurige karakterschets* gegeven heeft; sommige orthodoxen klagen over Dr. Pierson, dat hij *portretten* heeft geteekend van *levende personen*. Wij kunnen dien strijd niet uitmaken, maar hopen voor de orthodoxen, dat zij ongelijk hebben.

TWIJFELACHTIGE ECHTHEID DER BRIEFWISSELING VAN MARIE ANTOINETTE.

De *Nederlandsche Spectator* gaf onlangs (1865. No. 2) dienaangaande een berigt, dat, hoewel kort zijnde, ons echter zakelijk en belangrijk genoeg toescheen, om het in zijn geheel hier over te nemen.

"Reeds dadelijk na het verschijnen der briefwisseling van Marie Antoinette, door Vogt von Hunolstein uitgegeven, rees in Frankrijk het vermoeden, dat die brieven onecht zouden zijn, en dit vermoeden grondde zich op de reeds vroeger door Feuillet de Conches medegedeelde stukken. Op sommige punten waren beide verzamelingen geheel met elkander in tegenspraak, en daar sommige brieven in de beide uitgaven voorkomen, rees de vraag: hoe hetzelfde geschrift tweemaal kon aanwezig zijn. Door de authentieke

---

[1]) A. Pierson, *Onverdraagzaamheid*. 2e ed. blzz. 22—28.

brieven der Dauphine aan hare moeder, welke thans door Alfred Arneth zijn bekend gemaakt, wordt in dit duister eenig meerder licht bijgebragt; de gerezen twijfel wordt versterkt wel is waar, maar rigt zich tevens, en even krachtig, tegen de uitgaaf van Feuillet de Conches, welker echtheid vroeger nooit betwist is geworden. Inwendige zoowel als uitwendige bewijsgronden maken het thans hoogst waarschijnlijk, dat beide uitgevers te gelijk het offer zijn geweest van een bedrog, dat op groote schaal en met bijzonder talent en scherpzinnigheid gepleegd is.

„Eenige bewijzen van dat bedrog zijn de volgende: Bij Feuillet en von Hunolstein is de onderteekening, in den regel: „Marie „Antoinette" terwijl die in de oorspronkelijke brieven *nooit* zoo voorkomt. Aan hare moeder schrijvende onderteekende de vorstin zich reeds daarom niet op die wijze, omdat zij in den familiekring nooit anders dan Antoinette genoemd werd. Al hare zusters hadden den voornaam Marie even als zij, maar voerden daarenboven een tweeden naam naar welken zij genoemd werden. Zoo heetten die zusters Marie Elisabeth (eene abtdis), Marie Amalië (de hertogin van Parma), Marie Joséphine, Marie Caroline (de koningin van Napels) en eindelijk, Marie Antoinette; deze werden alle bij haar tweeden naam genoemd; de tweede dochter der keizerin werd, door eene zamentrekking der twee namen, Marianne genoemd. De éénige uitzondering maakte de gemalin van den hertog van Sachsen-Teschen, Marie Christine; deze was de Marie bij uitnemendheid, en juist deze wordt bij Hunolstein en Feuillet steeds door hare zuster aangesproken als „chère Christine."

„Een tweede bewijs vindt men in het overgroot verschil van het fransch waarvan de Dauphine zich bedient in de verschillende uitgaven; de stijve, in het begin zelfs gebrekkige manier van zich in die taal uit te drukken, waardoor de onbetwijfelbaar echte brieven zich kenmerken, maakt in de beide genoemde verzamelingen plaats voor eene breedsprakige declamatie. Sommige uitdrukkingen, zoo als „couvrir vos mains de mes baisers" en „j'offre tous mes baise-mains" die bij Feuillet en Hunolstein telkens gebezigd worden, komen bij Arneth geen enkele maal voor. Hier ontstaat het vermoeden, dat de bedrieger zich voorgesteld heeft, dat de aartshertogin het oostenrijksche „Küss die

„Hand" naar Frankrijk en in haar fransch taalgebruik overgebragt moet hebben.

„Een paar bewijzen van de tegenspraak waarin die uitgaven onderling zijn: Op 7 December 1771 schrijft (bij Hunolstein en Feuillet) de Dauphine aan hare moeder: „reste Mme du Barry „dont je ne vous ai jamais parlé," en toch bespreekt zij, reeds in de eerste brieven bij Arneth, de genoemde dame als „la plus „sotte et impertinante creature qui soit imaginable," komt reeds op 21 Junij en 13 September 1771 op hetzelfde onderwerp terug, en later nog zoo vaak, dat Mme du Barry eigenlijk als een hoofdonderwerp der briefwisseling tusschen dochter en moeder kan beschouwd worden. Op den 14 Mei 1774 begint Marie Antoinette (bij Arneth) een brief aan de keizerin, waarin zij den dood van Lodewijk XV meldt, met deze woorden: „Mercy (hij was oosten„rijksch gezant te Parijs) vous aura mandé les circonstances de „notre malheur", waarmede zeer slecht overeenkomt, dat zij, bij Hunolstein, reeds drie dagen vroeger een uitvoerig verhaal van den dood des konings tot hare moeder zou gerigt hebben.

„Deze en nog vele andere inwendige bewijzen van onechtheid, welke aan de verzamelingen van Feuillet en Hunolstein worden voorgeworpen, doen voor die heeren de noodzakelijkheid geboren worden om zich te verantwoorden nopens de geloofwaardigheid der stukken welke zij medegedeeld hebben, ten minste indien zij zulks kunnen."

CIRCULAIRE VAN DEN PRUISSISCHEN EVANGELISCHEN OPPER-KERKERAAD.

„De onderteekenaars van een adres aan den Badenschen evan„gelischen opper-kerkeraad, in zake van Professor Dr. Schenkel te „Heidelberg, hebben (in dato 20 November) benevens een gedrukt „bijschrift, eenige deze zaak betreffende aktenstukken zonder onder„teekening aan ons gerigt.

„ Daar wij reden hebben om aan te nemen dat eene gelijke toe-
„ zending aan al de koninklijke konsistoriën heeft plaats gehad,
„ voelen wij ons genoopt, om bij deze ons te verklaren over het
„ standpunt, dat wij tegenover hetgeen ons voorgelegd is, moeten
„ innemen.

„ De in Baden ontvlamde strijd betreft, blijkens hetgeen daarvan
„ publiek is geworden, het dierbaarste van hetgeen de Evangelische
„ Kerk bezit, en kan zich alligt tot verre over de grenzen der
„ Badensche landskerk uitbreiden. Deze strijd betreft niets minder
„ dat de fondamenten van het evangelie, ja van het algemeen
„ christelijk geloof, de geloofwaardigheid der Heilige Schrift van
„ het Nieuwe Testament, alsmede de grondwaarheden en hoofdge-
„ beurtenissen des heils, met welke de evangelische kerk staan of
„ vallen moet. Het kan derhalve niet anders. of wij hebben deze
„ onder een deel onzer Duitsche evangelische kerk uitgebroken
„ verschillen met smartelijke en biddende deelneming gevolgd. In-
„ tusschen kan de uitkomst van dezen strijd ons niet twijfelachtig zijn;
„ wij koesteren niet slechts den wensch, wij houden ons veel meer
„ overtuigd, dat onder de leiding van onzen hooggeloofden Heer
„ en Heiland de evangelische landskerk van Baden voor eene on-
„ heilvolle scheuring bewaard zal blijven, wat meer is, ware vrede
„ binnen haar terugkeeren zal door vernieuwing van het eenstemmig
„ uitkomen voor den ééngeboren Zoon van God, zijne wonder-
„ volle geboorte, zijne godmenschelijke persoonlijkheid [1]), zijn
„ onschuldig wereldverzoenend lijden, zijne opstanding en hemel-
„ vaart. Zoo duidelijk wij ons te dezen opzigte onze houding
„ in de uitgebroken verschillen bewust zijn, zoo zeer komt ons
„ van de andere zijde de noodzakelijkheid voor, elken schijn te
„ vermijden alsof wij in eene zaak die niet tot onze ambtelijke
„ kennisgeving behoort, tot welker onderzoek ex professo, wij noch
„ roeping noch middelen hebben, ons ten gerigte zouden zetten en
„ het gedrag van den oppersten raad eener evangelische zusterkerk
„ aan ons goed- of afkeurend oordeel zouden willen onderwerpen.

---

[1]) Volgens de *Katholieke* leer heeft Christus wel *twee naturen:* de goddelijke en de menschelijke; maar slechts *één persoonlijkheid:* de *goddelijke.*

„ Wij hebben ingevolge deze overwegingen ons derhalve onthouden, „den inzenders dezer stukken een antwoord te geven, maar ons „des te meer gedwongen gevoeld, ons hiermede jegens de met ons „verbonden kerkelijke overheden te verklaren en de beweeg-„redenen van ons gedrag haar mede te deelen. Berlijn, 8 De-„cember 1864. De evangelische opper-kerkeraad. Namens den-„zelven: Stahn „

Een Nederlandsch Protestansch tijdschrift voegt achter deze circulaire het berigt, dat „ook eenige der voornaamste theologen „van Duitschland eene belangrijke [!?] roepstem tot de Badensche „broeders gerigt hebben, waaraan voortdurend andere positief „christelijke namen [mannen?] adhesie geven, die allen daarmede „betoonen: dat zij het in het *gemeenschappelijk getuigenis* tegen de „vijanden van het geloof *ééns zijn.* „

SPROKKELINGEN.

De Katholieke beweging in de Vereenigde Staten. — De *Correspondant* bevat in zijn nummer van November ll. eenige opmerkenswaardige bijzonderheden omtrent het aanhoudend vooruitgaan van het Katholicisme in bovengenoemd rijk. Ten opzigte van het getal der Katholieken, dat om verschillende omstandigheden slechts in het ruwe kan opgegeven worden, mag men veilig aannemen, dat het 4,400,000 bedraagt, en op elken priester 2000. Hun getal is daarenboven in de laatste jaren veel spoediger toegenomen dan dat der bewoners. In 1808 was er één Katholiek op acht-en-zestig Protestanten; in 1830 één op de negen-en-twintig; in 1840 één op de achttien; in 1850 één op de elf, en in 1860 één op de zeven; de Katholieken zijn tusschen 1840 en 1860 vermeerderd met 125 percent, terwijl de bevolking slechts 36 percent toenam. Blijft deze vermeerdering in gelijke evenredigheid aanhouden, dan zullen de Katholieken in 1870 een vijfde gedeelte van de geheele bevolking uitmaken, en in 1900 omstreeks een derde. De vooruitgang open-

baart zich echter meer in de Noordelijke dan in de Zuidelijke Staten, omdat in het Noorden het witte ras talrijker, in het Zuiden het gekleurde ras menigvuldiger is, en dit laatste zich in grootere mate aan de kwaker-sekte aansluit. Men meene niet, dat de emigratie dit vermeerderd getal Katholieken geeft: ten bewijze diene het volgende. Men kan als zeker aannemen, dat in elke stad of plaats waar een Katholiek priester zich nederzet, in een tijd van vijf tot tien jaren een genoegzaam getal Katholieken zich bevindt om eene parochie te stichten en den priester te onderhouden. In Opper-Canada was het graafschap Glengarry in 1815 bewoond door Schotten, waarvan een gedeelte Katholiek was; tot in 1840 werd deze kolonie voortdurend vermeerderd door landverhuizers; doch sedert dat jaar hield de immigratie op en het toenemen der bevolking was aan zijn natuurlijken loop overgelaten. Toen hadden de Protestanten nog eene groote meerderheid; doch weldra veranderde de verhouding sedert 1850, en op 17,576 bewoners telde men 8,870 Katholieken; in 1860 verplaatste zich de meerderheid, en op 21,187 zielen waren 10,919 Katholieken. Daarenboven heeft de volksverhuizing, zelfs toen zij in haren bloeitijd was, nooit méér bewoners dan 5 of 6 op de honderd aan Amerika geschonken, en van de landverhuizers is het getal der Katholieken nooit grooter geweest dan een derde gedeelte.

Engeland. — De bekeeringen in Engeland zijn in den laatsten tijd zóó talrijk geweest, dat de ons reeds lang bekende Spurgeon in eene strafpreek, te Newington gehouden, bekennen moest: de bekeeringen kunnen niet meer bij enkele getallen geteld worden, maar moeten bij geheele scharen van bekeerlingen gerekend worden; ons land wordt dan ook door de Katholieke Missionarissen beschouwd als een land waar zij al hunne hoop op bouwen mogen.

Italië. — De *Unità Cattolica*, een dagblad van Turijn, had voor het feest van Maria's Onbevlekte Ontvangenis eene inschrijving geopend ten voordeele van den St. Pieters-penning, en de Katholieken aangespoord om door liefdegiften een getuigenis af te leggen van hunnen eerbied voor de H. Moeder-Maagd en van hunne gehechtheid aan Pius IX, die hare Onbevlekte Ontvangenis

tot Katholiek dogma verklaarde. Hetzelfde dagblad berigt, dat het gedurende de Novene die het feest voorafging, 54,000 francs voor den St. Pieters-penning ontvangen heeft. En ook na het feest gaan de geloovigen voort, voor den Paus een offer te brengen: zoo berigt het genoemde dagblad, dat het in twee dagen 7,000 francs ontving.

EEN UITSTAPJE VAN EENIGE VLISSINGERS IN 1588. — „In de „maent van Septemb. [1588] op Sincte Nicolaus van Tollentines „dach zijn [te Middelburg in Oost-Vlaanderen] ghecomen die van „Vlissinghe, des morgens ten drij uren, met groote furien ende „gewelt, dat wonder ware om schrijven, iniurierende, dreijghende „en̄ slaende die aerme Religieusen [van het klooster der Klarissen], „deselve quetsende en̄ dreghende te verbranden, ende allen ghewelt „hunlieden aendoende dat hen lieden mogelyck was, want sy „waeren in henlieden handen van snuchtens ter drie uren tot neghen „uren toe, sonder eenige menschehulpe....., maer Onse lieve Heere „den Godt der bermhertigheyt ende der vertroostinghe en heeft „haere niet verlaeten maer heeftse bewaert onbesmet van ziele „en̄ van lichaeme, hoewel de boose menschen hem anders waeren „vermetende. Ghelooft moet den Heere wesen..... Ende naerdat die „vianden nu hadden al ghenomen datter was, ende het vier ghe„steken inde Prochiekercke, hebben den leeckenbroeder ghevangen „ghenomen, zyn vertrocken naer Vlissinghe, met den ghevanghen „Broeder, namelyck Broeder Guilliame Hoove, en noch meer ander „persoonen v̄a p̄paelste van der Stede ofte plaetse, en hebben den „voors. Broeder veel laster en̄ schande aenghedaen opden wech en „inder Stede van Vlissinghe, maer deur die ghenaedicheyt Godts „en̄ met hulpe van die goede lieden van Brugghe, is den Broeder „vry gelaeten duert betalen van zekere raisonne.„

Uit een HS. getiteld: *Het Fonderen, ende de distructie van ons* [Klarissen —] *Conúent te Middelbourch in Vlandere. Ende het fonderen van het selfste Conúent inde Stadt van Ipere.*

HET KAPITTEL DER MINDERBROEDERS, IN 1552 TE 'S BOSCH GEHOUDEN. — „In dit iaer [1552], binnen die octave van ons lieve

„ Vrouwe assumptie, is ten Bosch gecoren een nieuwe provincial, „ genuempt frater Vicentius Harlem, gardiaen tot Loven, ende „ midts consent vanden heeren vanden cappittel, hebben die „ Minderbrueders gegaen processie, te weten, door die Vuchter „ straet, Vismerckt en. om die merckt ende soo weder in haer „ convent. Ende op sinte Bartholomeus dach is een general pro- „ cessie om die stat mit allen die religiosen, ende daer waeren „ xcvj Minderbrueders ende hebben gebleven inde stat viij dagen, „ ende hebben veel goede sermoenen gedaen tot sint Ians, tot „ sint Iacob, tot sinte Peeters, te Beghynen, dach op dach, en. „ veel dienst gedaen, en die stat heeft hen gesconken ij amen „ wyns. „ [1])

Pater Vincentius van Haarlem, den 5ª Junij 1555 te Maastricht overleden, [2]) was de broeder van Rudolphus en van Florentius van Haarlem, [3]) welke laatstgenoemde een boekske: *de Weg des Levens* schreef, waarvan de geleerde Franciskaan Tacitus Nicolaüs Zegers, in 1552 eene verbeterde uitgave, en in 1551 en 1564 eene vertaling geleverd heeft. [4]) Rudolphus, een Minderbroeder, was gardiaan te Gouda, toen hij, op den feestdag van den H. Augustinus des jaars 1541, te Weert, tot opvolger van den provinciaal, pater Rumoldus Vorsel, [5]) gekozen werd. Hij stierf te Haarlem, in December 1543 [6]).

Eene dalmatika uit de zesde eeuw. — Op menige plaats, in menigen tempel van ons vaderland bevinden zich gewijde vaten, gewaden en andere door den vromen godsdienstzin onzer voorvaderen voor de nakomelingschap bewaarde voorwerpen, die in

---

[1]) *Verzameling van Kronyken betrekkelijk de Stad en Meijerij van 's Hertogenbosch*, St. I, bl. 132.

[2]) Pater Peri, *Chronogr. sacra almae Prov. Infer. Germaniae. FF. Min. Recollect.*

[3]) Valerius Andreas, *Biblioth. Belg.* (Lov. 1643) p. 218.

[4]) Paquot, *Mémoires*, t. I der uitgave in 8°, pp. 3—4.

[5]) „ R. P. Rumoldus Vorsel, Mechliniensis, pietate ac eruditione „ insignis, Religionis ac disciplinae zelator. Obüt in itinere ad Capi- „ tulum generale Mantuæ celebrandum Aº 1841. „ *Origo, progressus... Prov. Germ. Infer. Anno Dni* 1647. MS.

[6]) Peri, t. a. p.

groote mate dienstig kunnen zijn tot eene omvattende studie van kerkelijke oudheden. Zoo bezit de Sint-Servaas-kerk te Maastricht nog eene dalmatika van den H. Monulphus, waarop wij de aandacht van deskundigen vestigen, door hier een plaatsje in te ruimen voor cene verklaring, in 1829 opgemaakt:

„Dalmatica

„Van den Heiligen Monulphus, welken hij op het einde der „6e eeuw gebruikte, volgens de archiven in deze Kerk bewaard; „De stof is bijna onkenbaar en door oudheid versleeten; De grond „is blaauw en gemengd met grijze en kleine roode streepen, „tusschen welken men vele afhangende draadjes kan zien: Om „welke oorzaak men in den jare 1829 verpligt was, ter bewaring „van dezen Dalmatica, den zelven van voren met franje van „violette catoen gevlogten en van achter met blaauw linnen te „bedekken.

„Quod attestamur:
„H. L. Partouns, Pastoor, en P. D. Nyst,
„Kapellaan van de St. Servaas-Kerk.

„Trajecti ad Mosam hac 21 Julii 1829.„

Afkondiging van het concilie van trente te amsterdam. — In een werkje van de boekerij der stad Amsterdam: *Concilii Tridentini Canones et Decreta* etc. ontmoeten wij vele geschreven aanteekeningen van pastoor Buyck, vóór wien Simon Jodoci Sonnius dit boekje in bezit had. Buyck heeft er ook achtergeschreven de „Bulla [?] Nicolai de Nova Terra, episc. Harlemensis, de „promulgatione Concil. Trident. (d. d. 18 Dec. 1565)„, waar achter wij lezen: „Amsterodami publicatum fuit ex mandato Rmi Har„lemensis Episc. Concilium Tridentinum in Ecclesia antiqua D. Ni„colai per M. Simonem Alowini Pastorem, foelicis recordationis „praecessorem meum, Ao. 1566 ipso festo Epiphaniae, hora sep„tima matutina sub concione.„ [1])

---

[1]) *Catalogus van de Bibliotheek der stad Amsterdam*, eerste Gedeelte (Amsterdam. 1856), bl. 701 der uitgave „bestemd voor geleerde ge„nootschappen en maatschappijen, en buiten Amsterdam gevestigde „Bibliotheken, zonder nummers en zonder witte tusschenruimten.„

STATISTIEK DER KATHOLIEKE KERK. — Het *Annuario* van Rome voor het jaar 1865 heeft o. a. de volgende opgaven: de Kerk telt thans 12 Patriarchaten, 154 aartsbisdommen en 689 bisdommen, te zamen 855 opperherderlijke zetels, waarvan er op dit oogenblik 728 bezet zijn. Hierbij komen 34 aartsbisschoppen en 201 bisschoppen *in partibus infidelium*, te zamen 235; zoodat er nu in 't geheel 963 bisschoppen zijn. Verder heeft men 101 Apostolische vikariaten (waarvan er 7 openstaan); 5 Apostolische Delegatiën; 21 Apostolische Prefekturen (waarvan er 6 ledig zijn). 12 Metropolen en 84 Kathedralen staan onmiddellijk onder den Paus; 24 aartsbisschoppen en 44 bisschoppen volgen den Oosterschen, 130 aartsbisschoppen en 645 bisschoppen den Latijnschen ritus. Ook van den Latijnschen ritus zijn de Patriarchen van Constantinopel, Alexandrië, Antiochië, Jerusalem, Venetië, Indiën en Lissabon. De Paus heeft een Nuntius te Brussel, Lissabon, Madrid, Mexico, Munchen, (Napels,) Parijs, Weenen, en een Internuntius te 's Gravenhage, (Florence,) en Rio-Janeyro, en een Zaakgelastigde te Lucern. Pius IX zag sedert den 16n Junij 1846 meer dan 60 kardinalen sterven; hij heeft 4 aartsbisdommen en 94 bisdommen, 15 Apostolische vikariaten, eene Delegatie en 6 prefekturen opgerigt; 12 bisschoppelijke zetels tot den rang van Metropolen verheven, en 43 Kardinalen benoemd.

GODSDIENSTIGE STATISTIEK VAN RUSLAND. — Naar de officiële mededeelingen des ministers van binnenlandsche zaken, heeft men in Rusland omstreeks 55 millioen aanhangers der orthodox-Griekse kerk; 1,960,000 Protestanten in de Oostzee-provinciën; 2,800,000 Roomsch-Katholieken in het Oosten; 500,000 Armenische Christenen. Er zijn 1,450,000 Joden, en 5,700,000 Mohamedanen. Daarbij telt men in Siberië nog bij de 500,000 heidenen.

LETTERLOOVER.

SMEEKZANG AAN ALLE HEILIGEN.

PLACARE, CHRISTE, SERVULIS.

Wijze: O Jesus, Vleeschgeworden Woord! — of: O Moeder Gods, o reinste Maagd! — of: Creator alme siderum, en vele andere kerkgezangen.

Sla, Christus! weêr verzoend ons gâ,
Nu, bij uw zetel van genâ,
Zij voor ons spreekt, de teed're Maagd,
En vrijspraak van 'den Vader vraagt. (*ter.*)

Gij, in uw negenvoude sfeer,
Bescherm ons, zalig Eng'lenheer!
Weer wat ons schaadde, nóg ons schaadt,
Weer al het ons 'nog dreigend kwaad. (*ter.*)

Apostel- en Profeten-tal!
Verbidt den Regter van 't heelal,
Dat Hij, wie waarlijk schuld beween',
Erbarming en 'genâ verleen'. (*ter.*)

Gij, Mart'laars in uw purpergloor!
Gij, meêbekroond Belijd'renkoor!
Reikt aan ons, ballingen, de hand,
Roept ons tot u 'in 't vaderland. (*ter.*)

Gij, Maagdenkoor, zoo rein en blij!
En wie de diepe woestenij
Ten hemel zond: vraagt bij Gods troon,
Een plaats voor ons 'in 's hemels woon. (*ter.*)

Het trouweloos geslacht ontwijk'
Uit alle grens van Christus' rijk,
Dat ons, één Schaapstal als weleer,
Één Herder weêr 'vereend regeer'. (*ter.*)

Zij God den Vader lof geboôn,
En 's Vaders Ééngeboren Zoon;
Zij lof den Trooster ook bereid,
Van nu af tot 'in Eeuwigheid. (*ter.*)

EEN BLIK OP IERLAND.

Twee landen, beiden even ellendig en ongelukkig, hebben in de laatste jaren onze oplettendheid meer dan verdiend, en zijn ook niet zelden, doch meestal slechts voor Katholieke schrijvers, het voorwerp geweest van eene gezette studie, maar ook van eene studie, waarin een medelijdend gevoel voor hunnen deerniswaardigen toestand even luide zich uitte als eene verstandelijke beredenering van de vooruitzigten, die de feitelijke toestand van Europa voor die gewesten opende. Ierland in het westen, Polen in het oosten van Europa, beiden beheerscht en onderdrukt door onkatholieke vorsten, namen weleer eene eervolle plaats in onder de Europesche staten, toen hunne naburen nog door geen veroveringszucht en religiehaat voortgestuwd werden, maar zijn nu gekromd, het eene onder den doodenden invloed van het Anglikanisme, het andere onder het moordend zwaard van een afzigtelijk despotisme. Engelands koningin wordt als pausin

begroet van hare drie rijken; Ruslands keizer noemt zich paus der Grieksche Kerk, en Ierland moet Anglikaansch en Polen Schismatiek gemaakt worden. Leerrijk voorbeeld voor wie zien wil! Hendrik VIII zet zich de tiara op en wordt een wellusteling en een wreedaard, die slechts in Nero zijns gelijke vindt; Alexander II volgt de voetstappen zijner voorgangers en onderschrijft met het bloed van duizenden zijner onderdanen het woord der ontuchtige en meineedige Catharina: „sabelt alle „Polen met Gods hulp neder." Maar toch de toestand der Ieren en der Polen is niet gelijk; Ierland is ontvolkt, Polen wordt uitgemoord; de Ieren sterven den hongerdood, de Polen worden veroordeeld om in de mijnen van Siberië een zoo mogelijk nog pijnlijker dood te sterven. Nog geen twee jaren geleden waren de vooruitzigten van Polen aanmerkelijker gunstiger dan die van Ierland, en nu, helaas! zonder dat Ierlands toestand in iets verbeterd is, mag het zich gelukkig noemen als het een blik op Polen slaat. Polen immers, het vaderland van Sobieski en zijne dapperen, het eeuwenoude bolwerk der Christenheid en der Europesche beschaving, het „land der helden," dat met zijn bloed Europa gered en voor de overheersching der Turksche Solimans beveiligd heeft, is bezweken onder den slag van de Russische wreedheid en van de schreeuwendste ondankbaarheid der Europesche staten van den eersten rang. Één oogenblik is er geweest, dat elke overwinning, door den Poolschen heldenmoed op de overmagt behaald, geheel Europa van vreugde deed trillen, en aan allen de zoete hoop inboezemde, dat het gevoel van erkentelijkheid en bewondering, dat het gevoel voor regt niet slechts door diplomatieke nota's maar ook door een vereenigd leger van drie groote rijken, aan den kolossus

van het Noorden zijne prooi ontrukken, en een volk wiens roemrijke geschiedenis geen weergâ vindt, in zijne waarde en eer herstellen zou; Polen toch had reeds te lang geboet voor zijnen ongelukkig broedertwist, en zou in de school van tegenspoed geleerd hebben, dat eenheid in een erfelijk koningschap, geen tweedragt bij het „liberum veto" een rijk groot en krachtig maakt. Maar het enthusiasme van warme belangstelling moest plaats maken voor de ijskoude berekening van de staatkunde. Frankrijk durfde niet, ofschoon het snoeft op zijne onoverwinnelijke legers; Engeland huichelde volgens de beginselen van Palmerston's staatkunde; Oostenrijk aarzelde om de vlek die op zijne geschiedenis kleeft, uit te wisschen, en het noodlottig verdrag van 1772, dat Maria Theresia bij de onderteekening tranen deed storten en haar de woorden in den mond legde „als ik reeds „lang dood ben, zal men ondervinden, welke de gevolgen „zijn van het schenden van regt en billijkheid," te verscheuren. En Polen? het is bezweken onder de onverschilligheid van Europa en de overmagt van Rusland; het is geen staat meer; het is eene provincie geworden, terwijl aan zijne inwoners de keuze gelaten is tusschen afval en marteldood. Zij hebben het laatste gekozen; dit is nog onze éénige hoop.

Wij vragen onzen lezers verschooning voor deze uitweiding over een onderwerp, dat met den titel van ons artikel in geen regtstreeksch verband staat; warme belangstelling, op regte deelneming in het deerniswaardig lot der ongelukkige Polen hebben ons medegesleept; wij konden Polen niet noemen, zonder een enkele hulde aan hun geloof en vaderlandsliefde te brengen.

Mogen onze woorden geen laatste afscheidsgroet zijn, aan eene edele natie van verre toegeroepen!

En Ierland?

Sinds de dertiende eeuw heeft het zijne onafhankelijkheid verloren; sedert Hendrik VIII is het gegemarteld; nogtans heeft het zijn geloof behouden en met het geloof ook zijne voorvaderlijke deugden. Het heeft zich moeten krommen onder de zoogenaamde pausen van Engeland, maar het heeft nooit gekropen voor zijne onderdrukkers. Een fiere inborst en onbezweken moed, eeuwige gehechtheid aan den vaderlandschen grond en een onbeperkt vertrouwen op zijn regt hebben het ondersteund in de pijnlijkste beproevingen, en voor geen strijd doen terugdeinzen. Meermalen heeft het getracht, zijne kluisters te verbreken en zich een beter lot, ook onder de afhankelijkheid van Engeland, te verzekeren, maar de opregtste pogingen leden schipbreuk op hardvochtigheid, hebzucht en religiehaat. Een zijner edelste zonen, de onsterfelijke O'Connell, heeft zijn leven gewijd aan de behartiging der belangen van zijn dierbaar vaderland, streed dertig jaren voor de onafhankelijkheid van Ierland en eerst na zóóveel inspanning en vlijt kon hij, door het geheele Iersche volk gesteund, aan Engeland eene emancipatie-acte ontwringen, waarbij aan de Katholieken, in plaats van den supremátie-eed een ander formulier werd toegestaan, zoodat zij voortaan in het Parlement, en, met enkele uitzonderingen, tot alle staatsambten konden gekozen worden. Hiermede was reeds veel gewonnen, doch er bleef nog meer te doen over. Engeland is eigenaar van den Ierschen grond, drukt den landbouw en de stoffelijke ontwikkeling des lands door wetten, even onbillijk en onregtvaardig als de verordeningen der Ro-

meinsche keizers tegen de vervolgde Christenen; het onderhoudt en ondersteunt op Ierschen bodem een *Church-etablishment*, dat misschien zijn weergâ vindt in de afgodendienst der heidenen, die door de Christenen moest bezoldigd worden; het heeft daarenboven in Ierland een onderwijs-systeem ingevoerd waarvan het in de schriften van Juliaan een model gezocht schijnt te hebben; in één woord: het beleedigt voortdurend Ierland, brengt het geloof der Iersche Katholieken voortdurend in gevaar, bestendigt de armoede en ellende in dat gewest. Om het herstel dezer grieven en de afschaffing dier wetten en instellingen langs wettelijken weg te verkrijgen, heeft zich, even als ten tijde van O'Connell, onlangs eene *Association* gevormd, waarbij aartsbisschoppen en bisschoppen, de Iersche leden van het Parlement en een aantal van invloedrijke Katholieken zich hebben aangesloten. Reeds andere leden van het Engelsche Parlement hebben hunne stem ten gunste van Ierland doen hooren, en de dagbladen melden ons, dat er eene beweging op handen is die de gunstigste vooruitzigten voor het lang onderdrukte Ierland opent.

Wij hebben getracht, in de volgende bladzijden de drie voornaamste grieven, die de Ieren tegen Engeland aanvoeren, in vlugtige trekken te verklaren, en door eene eenvoudige voorstelling zoowel van drie hoofdoorzaken, die Ierlands ellende bewerkt hebben, als van de noodzakelijke gevolgen, welke uit die oorzaken onmiddellijk voortvloeijen, het schreeuwende onregt te doen zien dat Engeland tot op onzen tijd jegens Ierland gepleegd heeft, en de eischen te doen billijken die Ierland aan Engeland zal voorleggen.

I.

Reeds sedert jaren was de ellendige toestand der pachters een der voornaamste grieven, welke Ierland tegen Engeland inbragt. Met welk regt de Ieren zich tegenover hunne verdrukkers onder dit opzigt beklaagden, wordt ons duidelijk, als wij voor een oogenblik onze aandacht vestigen op de hoogst onregtvaardige betrekking, waarin de huurder tegenover zijn landheer zich bevindt.

Hoe los, hoe ligt te verbreken zijn de banden, die den pachter aan den grond hechten die door zijn zweet doorweekt, door zijn zwoegen vruchtbaar gemaakt is. Een eigenlijk huur-contract bestaat er voor hem niet: de wet geeft hem geen de minste regten naast de menigvuldige en drukkende verpligtingen die zij hem oplegt; zij geeft den pachter volkomen prijs aan de brutale willekeur van zijn hebzuchtigen landheer. Het grond-denkbeeld, dat Ierland geen veroverd maar een *verbeurd*-verklaard gewest is, leeft nog gedurende dezen tijd van verlichting en beschaving in het brein van Schot en Engelschman voort, en is de laatste en diepste oorzaak van die hemeltergende onregtvaardigheden, van die afpersingen die met regt reeds vroeger door een onzer geachte medearbeiders „een schandvlek voor Engeland" genoemd zijn. Van de koningin-maagd Elisabeth af tot aan den tijd van den overweldiger Willem III werd het tien-elfde gedeelte van den Ierschen grond verbeurd verklaard en aan Protestanten geschonken; ééne enkele provincie, maar die ook ten eenemale verwoest was, die van Connaught bleef in het bezit der Katholieke Ieren. Eerst in 1782 werd aan de bewoners, die allengs afge-

daald waren tot den deerniswaardigen toestand van onderhoorigen of liever van lijfeigenen, het *regt* om te kunnen bezitten teruggeschonken; *feitelijk* echter bleven zij vasallen met al de lasten, aan dien stand verbonden, zonder een enkel der voordeelen van dien stand te genieten. Van dáár dan ook, dat de Protestanten, die naauwelijks het zesde gedeelte der Iersche bevolking uitmaken, meer dan zeven-achtsten van den grond in bezit hebben. Sektehaat en vervolgzucht alleen hebben de Engelschen, die zich voortdurend op hun overgeërfd, echt Angel-Saksisch, edelmoedig karakter nog durven beroemen, dit schreeuwend onregt aan menschen, wien zij geen andere misdaad dan onwrikbare getrouwheid in hun voorouderlijk geloof konden ten laste leggen, doen bedrijven. Hunne vorsten, hun Parlement, de gouverneur van Ierland kenden geen doel dat hun méér toelachte dan de uitroeijing van alle Katholieke bewoners van Ierland. En zij, die op één oogenblik, alleen ter belooning van een lage vleijerij en een gewetenloos kruipen voor tyrannen die zij in hun hart verfoeiden, zich met uitgestrekte en vruchtbare landerijen verrijkt zagen, werden de getrouwe handlangers (het is onverschillig of zij zich daartoe leenden meer uit hebzucht dan uit dweeperij) van de staatkunde en godsdiensthaat hunner regeerders.

Van dien tijd af dagteekent die eerste droevige periode in de geschiedenis van de landbouw-klas in Ierland, gedurende welke de wetten zelve aan de landheeren de *verpligting* oplegden om hunne pachters zoo veel mogelijk te kwetsen, uit te zuigen, eindelijk ten gronde te rigten.

En dat tijdvak duurt voort tot aan den bevrijdingsoorlog in Amerika. Met dien oorlog eindigde, zeker omdat de regtmatige klagten van Ierland aan de bewind-

voerders in Engeland vrees inboezemden en met een tweeden even geduchten vijand in den rug bedreigden, de periode waarin de onderdrukking van de Ieren voor den Engelschman eene *wet* was; maar, werd de *verpligting* opgeheven, het *regt* daartoe is blijven bestaan tot op onzen tijd.

Tegenwoordig vindt de huurder evenmin als vroeger een wettelijken waarborg tegen de willekeur en hebzucht van zijn landheer. Huurcontracten, die óók aan den huurder regten toekennen, worden ook nu niet gesloten. Als een of ander grondbezitter zijn land verpachten wil, biedt hij het voor een hoogen prijs te huur, en neemt de landbouwer het aan, dan is het contract gesloten. Van tijdsbepaling voor den duur der overeenkomst, van eenig voorschot in geld voor de noodzakelijke onkosten ter nederzetting en tot ontginning van den grond, die dikwijls nog kale heide is, van eene woning, waarin de huurder zich met vrouw en kinderen zal kunnen beschutten, van dit alles is geen spraak. Het land wordt daarenboven verhuurd onder voorwaarde, dat de eigenaar den huurder verjagen kan wanneer hij wil; in sommige gevallen behoeft hij het den ongelukkigen pachter slechts 14 dagen te voren aan te kondigen; dikwijls ook is de huurprijs buiten alle evenredigheid met de waarde van den grond, en kan de huurder alleen door onvermoeiden vlijt en voortdurende spaarzaamheid aan zijne verpligtingen voldoen, en zich met de zijnen het noodige levensonderhoud verschaffen.

Maar, veronderstellen wij, dat de landbouwer de moeijelijkheden van den grond overwint, en zelfs door zorg en inspanning den grond vruchtbaarder weet te maken en op die wijze eenige penningen over te winnen. Die zorgen

echter, dat zweet, aan den grond van zijn heer ten koste gelegd, zullen hem niet baten, integendeel duur te staan komen. Zijn heer verhoogt willekeurig den huurprijs, verdubbelt, verdrievoudigt, vervierdubbelt dien volgens goedvinden, en wel naarmate dat de grond beter geworden is door den arbeid en moeite van zijn huurder. Te vergeefs zou de pachter zich op zijn zoogenaamd huurcontract beroepen: 't is waar, de pachtprijs is bepaald, maar wil hij de verhoogde huur niet betalen, hij kan over eenige dagen het land verlaten en een heenkomen zoeken; zijn heer is door geen duur van huurcontract gebonden, en mag volgens de wet elken dag den pachter van het gehuurde verjagen, morgen er een ander op zetten om met dezen op nieuw hetzelfde onregtvaardige spel te drijven. Voor wien heeft derhalve de landbouwer den grond verbeterd? Niet voor zichzelven, maar uitsluitend voor zijn landheer; ten voordeele van zijn onderdrukker, ten nadeele van zichzelven.

Maar, veronderstellen we verder voor een oogenblik, dat hij èn aan zijne verpligtingen voldoen, den verhoogden huurprijs betalen, èn tevens nog eenige penningen kan overwinnen om zich eene betere woning te bouwen. Hij woont reeds eenige jaren op denzelfden grond, en meent te mogen vertrouwen, dat zijn heer hem voortdurend in het bezit van den reeds veel verbeterden grond zal laten. Tot dus verre heeft hij en zijn talrijk gezin zich vergenoegd met eene ellendige hut, te klein voor eene behoorlijke woning, te slecht om hem en de zijnen voor het ruwe jaargetijde te beschutten; voor de overgespaarde penningen rigt hij zich een grooter en geschikter huis op. Daarin nu vindt hij zijn genoegen en voorspelt zich gelukkige dagen in de toekomst; de grond levert hem

genoegzaam op om zijn huur te betalen en om in de behoeften voor zijn gezin te voorzien; „misschien," denkt hij, „zal ik, hier in stille rust, zonder kwellend vreezen „dat een ander mij verdringen zal, mijne dagen eindigende, „het land dat ik door mijn arbeid verbeterd, het huis „dat ik op eigen kosten gebouwd heb, aan mijne kinderen „als erfdeel kunnen achterlaten onder dezelfde voorwaarden, „waaronder ik het bezeten heb".... Ongelukkig is de tijd van verkiezing voor het Parlement aanstaande; zijn landheer stelt aan zijne pachters een kandidaat voor dien zij in geweten niet mogen kiezen. De huurder bevindt zich in een hagchelijken toestand: zijn belang eischt van hem, zich naar den wensch van zijn landheer te schikken: zijn geweten verbiedt hem, zijne stem te leenen aan een kandidaat, die geen regten der Katholieken zal eerbiedigen, integendeel zooveel mogelijk ze met den voet zal treden. Hij aarzelt welligt een oogenblik; ten laatste overwint de stem van zijn geweten, en hij stemt tegen den kandidaat van zijn landheer,.... maar de wet kent aan den verpachter het regt toe, hem uit zijne pacht te verjagen en helaas! de gevoeligheid of liever de wrok over de ontvangene weigering smoort het gevoel van menschelijkheid en regtvaardighetd in de ziel van den te leur gestelden land-lord. Aan den pachter wordt volgens de voorschriften der wet aangezegd: dat hij den grond dien hij jaren met evenveel zorg en arbeid bebouwd heeft alsof het de zijne was, moet verlaten.

Al zijne droombeelden van geluk en ongestoorde rust zijn alzoo vervlogen, en omdat hij zijn pligt boven zijn tijdelijk belang gesteld heeft, moet hij van gevestigd en bemiddeld landbouwer, die hij tot dusverre was, een hulpbehoevend zwerver worden. — Maar de kosten die

hij aan den grond, aan het opbouwen van zijn huis besteed heeft; de heggen die hij beplant heeft om den grond te beschermen, de waterleidingen die hij gegraven heeft om het land te bevochtigen; de weiden die hij vruchtbaar en welig gemaakt heeft, dit alles heeft hem honderden ponden sterlings gekost; zal hij, die niets misdaan heeft tegen zijn landheer, hij, die zich zoo bitter te leur gesteld ziet in het vertrouwen, dat hij op zijn verpachter stelde, zal hij voor de bestede kosten, voor den meer dan verpligten arbeid, voor het verbeteren van den grond, voor het bouwen van huis en toebehooren, geen schadevergoeding verkrijgen? Eerst heeft hij eene hut moeten bouwen; later heeft hij die vervangen door een huis; moet hij nu gaan bedelen of aankloppen aan de deur van een *workhouse*?

Het regt van den landheer is uitdrukkelijk door de wet bekrachtigd. De verpachter die zijn huurder van zijn land verjaagd, is tot geene enkele schadevergoeding verpligt; en krachtens hetzelfde regt dat aan de Schotten en aan de Engelschen het tien elfde gedeelte van Ierland wederregtelijk gegeven heeft, mag de landheer bouwhoeve, huis en stallen, zolders, schuren, aanplantingen en alles wat zich op den grond bevindt, in wettig bezit nemen, zonder daarvoor aan den huurder, dien hij tot den bedelstaf brengt, een penny schadevergoeding te moeten geven.

Niemand zal een oogenblik aarzelen, volmondig te erkennen, dat de wetten die zulk een schreeuwend onregt bekrachtigen hoogst onregtvaardig zijn. Kan iemand op eenig bezit wettiger aanspraak maken dan op zijn eigen kapitaal en op zijn eigen arbeid? Kan er schreeuwender onregt gepleegd worden dan iemands kapitaal en de

vruchten van zijn zweet zich toe te eigenen, zonder eenige schadevergoeding daarvoor te geven? Men werpe niet op, dat de wet dien roof bekrachtigt; zij zelve is dan onregtvaardig en moet afgeschaft worden; billijkheid en menschelijkheid eischen het even dringend; tegen de eeuwige beginselen van billijkheid en van regt is geen verjaring geldig, is geene menschelijke wet geldig; God alleen, omdat Hij alleen de eenige schepper en uitdeeler is van al wat er bestaat, kan het goed des eenen aan een ander overdragen en het eigendomsregt verplaatsen, maar èn vorst èn Parlement en menschelijke wet zijn verpligt, het wettig eigendomsregt van wien ook te eerbiedigen en te handhaven. Als iemand zijn geld in eene bouwhoeve steekt, en zijn arbeid en dien zijner kinderen besteedt aan de verbetering van den grond, als hij dorre en kale heiden in weilig weiland verandert, mag hij en zijne kinderen de vruchten van hun vlijt plukken. Maar de Engelschen schijnen het er voor te houden, dat die eeuwige wetten van regtvaardigheid voor hen niet geschreven zijn; willekeurig rooven ze, gewapend door de magt van de wet, die welige weiden, de goed bebouwde velden, de vruchten van kapitaal en van arbeid, en zetten den zorgvuldigen en noesten landbouwer aan den weg. En de wet bekrachtigt dien diefstal, de regter moet die onregtvaardigheid billijken! Zeker, er zullen in Ierland slechte landbouwers zijn die verdienen gestraft te worden; er zullen regtschapen Engelschen zijn die voor zulk een onregt terugschrikken; maar deze enkele feiten billijken de onregtvaardige handelwijze niet, die eveneens tegen de menschelijkheid als tegen de regtvaardigheid aandruischt.

Doch niet slechts menschelijkheid en regtvaardigheid gebieden dringend de afschaffing der wet waarover de

ongelukkige Ieren zich sedert eeuwen beklagen, ook de waarachtige belangen van het land zelf eischen even krachtig, dat eens gehoor gegeven worde aan de regtmatige klagten van de bewoners.

De statistieken, over Ierland opgemaakt, bewijzen, dat het land in de laatste twintig jaren omstreeks drie millioen inwoners heeft verloren, en dat de vermindering der bevolking voortdurend doorgaat. Daarenboven, het land zelf is veel in waarde verminderd: de rivieren overschrijden jaarlijks hare oevers en bederven een aanmerkelijk gedeelte van het land; een groot gedeelte van den braakgrond blijft onbebouwd; de landbouwers bevinden zich dikwijls in grooten nood, moeten drukkende lasten betalen en ontvangen daarentegen gewoonlijk een lagen prijs voor de opbrengsten der gepachte landen. De havens van Ierland, waar de schepen alle gemak en veiligheid konden vinden, zijn verlaten; de rivieren, die de voortbrengselen van den grond vervoeren en wederkeerig rijke landingen van handels-artikelen tot in het binnenste van het land verspreiden konden, oefenen hare kracht slechts uit op een ellendig molenwiel. De kunstenaars leiden een kwijnend leven, op zolders, in een naauwe steeg; het volk is slecht gekleed, slecht gevoed, slecht gehuisvest. Het kan alzoo niemand verwonderen, dat duizenden en duizenden den hun zoo dierbaren geboortegrond, waaraan zij met hart en ziel, en meer dan eenig ander volk, gehecht zijn, verlaten; dat jonge vrouwen welke eens de moeders van een nieuw en frisch geslacht zijn konden, dat jonge mannen wier edele inborst de kracht hunner armen evenaart, door God voorbestemd om de heuvelen van hun vaderland met gulden korenvelden te bedekken, dat oude lieden, waggelend onder het gewigt van zestig,

zeventig jaren, wier enkele troost was, dat hun gebeente in den geliefden vaderlandschen grond rusten en nog enkele malen door de tranen hunner kinderen zou besproeid worden, dat deze allen de kusten van Ierland ontvlugten als een land, door plaag op plaag geslagen, om elders in eene hun onbekende streek het noodzakelijk onderhoud te zoeken, dat het vaderland hun niet aanbiedt.

Maar kan Ierland misschien geen talrijke bevolking voeden? Of zijn de Ieren te lui om te werken, en verwachten zij niet veeleer van een hun gunstig lot alles wat zij behoeven, met het gelaat naar het Westen gekeerd waar zij slechts de handen behoeven uit te steken om gouden appelen te plukken? Neen, driewerf neen. Ierland kan, zoo het goed bebouwd is, niet slechts zeven of acht millioen, maar zelfs tien, twaalf, veertien millioen inwoners voeden. Ook zijn de Ieren een vlijtig en arbeidzaam volk èn in hun land èn in den vreemde; een ieder die gereisd en op zijn togt Ieren ontmoet heeft, zal hun, wil hij onpartijdig zijn, den lof niet kunnen onthouden, dat zij in vlijt en arbeidzaamheid voor geen volk behoeven te wijken, vele volkeren daarentegen verre achter zich laten.

En wat heeft het Engelsche gouvernement gedaan, toen het duizenden van zijne getrouwste onderdanen hun eiland zag verlaten en aan den Staat zijne beste soldaten, aan den landbouw zijne sterkste armen zag ontvallen, omdat zij in hun vaderland den hongerdood, althans een in ellende en nijpend gebrek wegkwijnend leven voor oogen zagen? Heeft het in hun nood voorzien? Heeft het van zijne onnoemlijke schatten, dikwijls besteed in nutteloos verspreiden van bijbels, en wat erger is, in een misdadig

aanstoken van revolutie en opstand tegen wettige vorsten verspild, heeft het iets aan zijne onderdanen uitgedeeld? Weinig of bijna niets; en daardoor heeft het alleen het slaande bewijs gegeven, dat het kon helpen, als zijn wil slechts even krachtig was als zijn vermogen magtig is. Heeft het de wet die de laatste oorzaak is van alle ellende welke Ierland geteisterd heeft, afgeschaft of ten minste verzacht? Neen. Maar wat heeft het dan gedaan? Het zag die volksverhuizing bedaard aan, met de armen in elkander geslagen, alsof het zich verheugde over het wegtrekken der Ieren, en in hun wegtrekken eene oplossing vond van het Iersche vraagstuk. Een Engelschman heeft het verraden, toen hij zeide: „Vóór dat twintig jaren „verloopen zijn, zal de vermindering der Iersche bevol- „king dat eiland tot een handelbaar departement gemaakt „hebben in plaats van eene nationale moeijelijkheid." Dit is het eigenlijke woord en maakt elke verdere redenering overbodig; de Engelschman vreest van den eenen kant den dapperen en geloofvasten Ier; helpen wil hij niet; den ouden ingekankerden haat tegen het Katholieke Ierland heeft hij van kindsbeen ingezogen en die blijft hem in merg en gebeente. Had hij even veel moed en onbeschaamdheid als de Rus, hij zou Ierland vermoorden even als Polen vermoord is; maar nu ziet hij met blijdschap millioenen een nieuw vaderland opzoeken, en zóó den knoop opgelost, dien hij van den eenen kant niet wil, van den anderen kant niet durft dóórhakken.

Maar genoeg hierover. Een ieder wiens gemoed niet verstompt is door de hebzucht, niet van allen natuurlijken gloed voor regtvaardigheid en menschlievendheid beroofd is door godsdiensthaat, zal met ons moeten bekennen: dat Ierland met het heiligste regt de vernietiging

der onregtvaardige wetten vraagt, en tevens met ons den vurigen wensch koesteren, dat aan die regtmatige klagten eens gehoor worde gegeven.

II.

Een tweede grief die de Ieren tegen de wederregterlijke handelwijze van het Engelsch gouvernement voeden, en die met het volste regt de voornaamste mag genoemd worden, is: dat het voortdurend en met alle middelen, die het ten zijnen dienste heeft, *The Irish Protestant Etablishment* in stand houdt.

Wij behoeven slechts een blik op die beruchte instelling te werpen, en daardoor in weinige woorden haar doel en werking uiteen te zetten, om de regtmatige verontwaardiging te begrijpen die alle Ieren bezielt en behalve de Ieren alle weldenkenden aangijpen moet, als zij aan dit gruwelstuk der staatkunde van den wellustigen en wreeden Hendrik VIII ook slechts een oogenblik van aandacht wijden. Toen Hendrik, die alleen brak met den Paus, omdat deze weigerde, 's vorsten wettig huwelijk met Catharina van Aragon nietig te verklaren, toen Hendrik kloosters en kerkers plunderde, om geld voor zijne uitspattingen magtig te worden en de handlangers zijner wellust en wreedheid voor hunne verdiensten te kunnen beloonen, toen hij zijne oogmerken en bedoelingen in Engeland ten uitvoer gelegd had, rigtte hij zijne blikken op Ierland, om ook dit land zijne ijzeren hand te doen gevoelen. In eene Parlements-zitting, te Dublin in 1536 gehouden, liet hij beslissen, „dat „de koning en zijne opvolgers het tijdelijk hoofd van de „Kerk van Ierland zijn zouden; dat zij de magt zouden

„hebben om na te gaan, te hervormen en te verbeteren „alle de dwalingen, ketterijen en misbruiken die op „eenigerlei wijze door geestelijke magt of jurisdictie „konden beteugeld worden; en dit alles" — wie zou het tegendeel bij die door Gods geest geleide mannen ook bij mogelijkheid kunnen bevroeden — „ten welbehagen „van den Almagtigen God, ter vermeerdering der deug- „den en ter instandhouding van vrede, eenheid en rust „in Ierland." Wij willen niet met eigene woorden schetsen, op welke wijze en door welke middelen deze hervorming in Ierland is ingevoerd; om den schijn van overdrijving niet op ons te laden, laten wij de Iersche annalen zelve spreken: „Een nieuwe ketterij, het gevolg „van trotschheid, hebzucht en zinnelijke drift, brak „in Engeland uit. De koning en zijn raad maakten naar „willekeur nieuwe wetten; zij vernietigden de geestelijke „orden en roofden hare bezittingen. Er was bijna geen „klooster dat niet verwoest werd. Zij vernielden en „verbrandden beroemde beelden, reliek-kasten en relieken „en kozen bisschoppen en aartsbisschoppen volgens „hun welbehagen. Ofschoon de vervolging der Kerk door „de Romeinsche keizers groot en verschrikkelijk was, „is het niet waarschijnlijk, dat er ooit eene wreeder „vervolging tegen de Christenen gewoed heeft, dan die „door Ierland geleden is". [1]) „Ik wil onder eenige „hoofdstukken," zegt de aartsbisschop van Armagh, „eene schets geven van de vervolging die in Ierland „begon onder Hendrik VIII, voortgezet werd onder „Eduard VI, maar vooral woedde onder Elisabeth; want

---

1) *Annals of the four Masters*, vertaald door Dr. O'Donovan en openbaar gemaakt in 1856.

„elk middel dat uitgedacht kon worden om de Iersche „Katholieken, hetzij door geweld of bedrog, door be- „dreiging van martelingen of door verleiding, hun ge- „loof en hunne getrouwheid aan den Apostolischen Stoel „te doen verzaken, werd aangewend. Alle kloosters, voor „zoover het Engelsch gebied zich uitstrekte, werden ge- „plunderd en vernietigd; de goederen, onverschillig of „zij aan de Kerk toegewijd of het eigendom van bij- „zondere personen waren, werden geroofd. Een ieder die „een staatsambt aanvaardde, moest zweren, dat het opper- „gezag zoowel in Ierland als in Engeland, èn in het gees- „telijke èn in het tijdelijke, bij den koning van Engeland als „het hoofd der Kerk berustte; weigerde iemand, dien eed af „te leggen, hij beliep 's konings ongenade en daarenboven „was hij aan hoog verraad schuldig, als die eed, hetgeen „dikwijls gebeurde, gevorderd werd om zijn geloof te „toetsen. Omdat de Ieren eene bijzondere achting hadden „voor geleerde en welsprekende mannen, werden degenen „uit Engeland derwaarts gezonden, die door wetenschap „en welsprekendheid uitschitterden. Al de scholen waarin „Katholieke leermeesters de jeugd in wetenschap, maar „vooral in het Katholieke geloof en de zedeleer onder- „wezen, waren onder verschillende voorwendsels aan „kwelling en onderdrukking prijs gegeven; dikwijls wer- „den zij gesloten. Eene nieuwe Engelsche school met „Engelsche leermeesters werd in de plaats gesteld, en „elk scholier moest de suprematie van Engelands koning „in zaken, het geweten betreffende, bezweren. En dat de „Engelschen de Iersche Katholieken vrij mogten ver- „volgen, was in het Engelsch Parlement bepaald en „vastgesteld door wetten die zoo wreed en barbaarsch „waren, dat godsdienstoefeningen, volgens den Katholieken

„ritus gehouden, golden en beschonwd werden als burger-
„lijke vergrijpen en hoofdmisdaden" [1]).

Wij zeiden boven, dat de voornaamste grief welke de Ieren tegen het Engelsche gouvernement voeden, haren grond vindt in de voortdurende instandhouding van deze drukkende en het Katholiek geloof zoo diep kwetsende instelling. Wij meenen daartoe regt te hebben. Elke Katholieke Ier die nog het bloed zijner voorouders niet verloochend heeft, kan geen blik op de vorige geschiedenis van zijn vaderland werpen zonder door een gevoel van diepe verontwaardiging te worden aangegrepen. Het geloof dat hij met hart en ziel aankleeft, werd bespot en de belijdenis daarvan als halsmisdaad veroordeeld; de vruchten van de karig bespaarde penningen, die zijne vrome voorouders vrijwillig ten offer bragten ten opbouw van klooster en kerken, zijn vernietigd door de vernietigingszucht en sektehaat hunner onmenschelijke onderdrukkers; kostbare monumenten en zeldzame gedenkstukken van Christelijke kunst en Christelijke liefde zouden ook nu nog zijne bedehuizen versieren, als geene vernielende hand ze verbrijzeld had; hij ziet in de oude annalen van dien droevigen tijd nog menigen naam die hem met weemoed herinnert aan den pijnlijken strijd dien zijne voorouders voor hun geloof hebben moeten strijden; het ellendige stukje land dat hij nu in zweet en onbeloonden arbeid bewerkt, brengt hem menigmaal te binnen: èn de marteling, daar geleden, èn het bloed, daar vergoten, al is het vóór twee of drie eeuwen geleden, maar toch door hen die hij als voorvaders van zijne ouders hoog vereert.

---

1) *Irish History*, geschreven door Dr. Peter Lombard, Archbishop of Armagh, omstreeks het jaar 1600.

En mogt die bloedige bladzijde uit de geschiedenis van zijn eiland tot het verledene alléén behooren? Maar helaas! hij gevoelt nog dezelfde slagen; dezelfde instelling, oorzaak en ontzaggelijk vruchtbaar beginsel van al de vorige weeën, drukt nog even pijnlijk, al is het ook minder bloedig, op hem. Bestond die instelling niet, er zouden ook geen strafwetten, geen verderfelijk en onverdragelijk overwigt van eene kleine minderheid over eene groote meerderheid, geen woedende en wreede partij als die der *Orangemen*, geen systematische uitsluiting van de massa des volks van alle bedieningen en ambten die invloed en rijkdom geven, geen gedwongene huldiging van bekwaamheid en geschiktheid in elken domoor, alleen omdat hij den Paus bespot, geene absolute onmogelijkheid om voor iets goeds gebezigd te worden voor den Ier bestaan alleen omdat hij de H. Mis bijwoont, onverschillig of hij van een voorbeeldig gedrag, van uitstekende bekwaamheid, van innemende manieren is; neen, bestond het *Irish Protestant Etablishment* niet, er zou ook geene onderdrukking van de landbouwers door hunne landheeren bestaan, die pijnlijker is dan die der Heloten in Sparta; er zou geene wet in zwang zijn krachtens welke de arme Ieren, die naauwelijks hunne eigene geestelijkheid kunnen onderhouden, duizenden en duizenden moeten opbrengen om de Anglikaansche geestelijkheid in weelde en overvloed te doen leven (wilden wij hiervan eene statistiek leveren, wij zouden kunnen wijzen op het millioen ponden sterlings, dat door de Anglikanen uit Ierland getrokken wordt; terwijl door het Engelsch gouvernement geen penny tot onderhoud der Katholieke geestelijkheid wordt uitgegeven); in één woord: bestond het *Church-Etablishment* in Ierland niet, er zouden

geene gedrogtelijke en onnoemelijke onregtvaardigheden gevonden worden die Ierland ten gronde gerigt, die Engeland geschandvlekt hebben, die eene ergenis zijn in de geschiedenis onzer eeuw van beschaving en humaniteit.

Men werpe ons niet op, dat het Katholieke Ierland nog even sterk gehecht is aan zijn voorvaderlijk geloof als vóór honderd of twee honderd jaren; dat het voortdurend geloofsverkondigers naar alle deelen der bekende wereld uitzendt; dat er onder de Anglikaansche geestelijkheid onpartijdige, zelfs meewarige mannen geteld worden; dat alzoo de groote grief der Ieren ten onregte tegen dat *Etablishment*, gerigt is. Wij nemen volgaarne aan, dat onder de Anglikaansche bisschoppen en lagere geestelijkheid mannen gevonden worden die, edelmoedig en vreedzaam van aard, dikwijls van hun rijken overvloed ruimschoots aan de uitgemergelde Ieren iets mededeelen, meestal zich vergenoegen, hunne schatten te genieten, zonder zich aan godsdienst-twist te storen en een nadeeligen invloed op den Katholieken Ier uit te oefenen. Maar deze omstandigheid neemt het hatelijke dier instelling nog niet weg; zij is en blijft eene instelling, van den staat uitgegaan, met het enkel doel om het land Protestant te maken, of zoo dit doel niet te bereiken was, het volk ongelukkig te maken; maar die, ofschoon eene staatsinstelling, toch door den burger en juist door hen tegen wie zij gerigt is, onderhouden en kwistig bezoldigd moet worden. Dat de Ier zijn voorvaderlijk geloof ongeschonden en zelfs onder hevige vervolging behouden heeft, is zijn roem en ware grootheid, maar is geenszins eene verontschuldiging van het hatelijke eener instelling die geen middelen ontzien heeft om tot haar doel te komen. Zij blijft den Katholieken van Ierland een scherpe

doorn in het oog, en zoo lang zij bestaat, zal ook eene onoverkomelijke scheidsmuur tusschen de Katholieke Ieren en Anglikaansche Engelschen bestaan blijven; zij dwingt den Ier te denken, dat er voor hem geen regtvaardigheid noch vrede, niets dan armoede en onderdrukking zijn kan, zoo lang hij met Engeland onder één scepter is vereenigd. Schotland mogt, toen zijne bevolking nog geen vierde gedeelte van de tegenwoordige Katholieke bevolking van Ierland bedroeg, zijne eigene godsdienst kiezen; en ofschoon het eene godsdienst koos die even vijandig tegenover de toenmalige staats-godsdienst van Engeland stond als nù de Katholieke godsdienst tegenover het Anglikanisme, werden toch zijne bedienaren der godsdienst uit de schatkist bezoldigd. Ierland daarentegen werd bespot en vervolgd; zijne godsdienst als bijgeloovig en afgodiesch uitgekreten. Men verwondere zich dus niet, als wij om al deze redenen meenen te mogen zeggen, dat er geen eigenlijke vrede tusschen Engeland en Ierland bestaan kan, zoolang deze instelling het vuur der tweedragt levendig houdt! Ierland ziet te goed in, dat het *Irish Etablishment* de voornaamste oorzaak van zijne ellende is, en dat, zoolang de staat zich zelven en zijne beambten verpligt, dit monsterachtig misbruik staande te houden, de Iersche belangen, Iersche landbouw, handel en fabriekwezen te vergeefs eene hoogere vlugt zullen trachten te nemen.

Had die instelling aan hare oorspronkelijke bestemming beantwoord, had ze het doel waartoe ze in Ierland gebragt is, bereikt, had ze het volk Protestant en de natie vaderlandslievend gemaakt, wij zouden kunnen begrijpen, dat de staatkunde haar nog in stand houdt en Anglikaansche godsdienstijver hare voortduring dringend

vraagt. Maar noch het eene noch het andere heeft ze kunnen tot stand brengen; integendeel zij heeft het volk van het gouvernement vervreemd, vele rampen over het land gebragt en het Anglikanisme geen leden doen winnen. Onmiddelijk vóór de besmettelijke ziekte die in 1848 en 49 in Ierland heerschte was de verhouding der Protestanten tot de Katholieken minder dan na den dood der Koningin Anna (1714); zelfs was hun getal aanmerkelijker minder, niettegenstaande de geheele bevolking in dien tusschentijd was toegenomen; en de hongersnood en landverhuizing, welke sinds 1847 de bevolking van Ierland met drie millioen verminderd heeft, heeft de Anglikanen in grooter verhouding dan de Katholieken gedund. De leden der Anglikaansche belijdenis bedragen in geheel Ierland nog geen 700,000; onder 2428 parochiën, waarin Ierland verdeeld is, waren in 1861 er honderd negen-en-negentig, die geen Anglikanen konden aanwijzen; 575 telden er slechts twintig; 415 van twintig tot vijftig; 349 van vijftig tot honderd; Dublin had eene parochie, waarvan het getal der Katholieken grooter was dan dat der Protestanten, van elf Anglikaansche bisdommen te zamen gerekend.

Wij mogen dus als onbetwistbare waarheid vaststellen, dat het *Irish Protestant Etablishment* zijn doel geheel en al gemist heeft; dat het niet slechts onnuttig en vruchteloos is in zijne gevolgen, maar ook heilloos en hoogst schadelijk voor het geheele rijk geweest is; dat het Engeland van de genegenheid zijner beste onderdanen beroofd, dat het Ierland onder ontelbare rampen als begraven heeft. De rede en het gezond verstand eischen derhalve even dringend als billijkheid en regtvaardigheid, dat het afgeschaft worde. Eene ondervinding van drie eeuwen zal toch

wel genoeg zijn om de Anglikanen te overtuigen, én van het nuttelooze hunner pogingen om Ierland te protestantiseren, én van het onregtvaardige hunner instelling die Ierland gemaakt heeft tot hetgeen het nu is, en desniettemin moet bezoldigd worden door hen, die ze ten gronde gerigt en arm gemaakt heeft. En als wij zoo spreken, worden wij in onze meening versterkt door Engelsche schrijvers en redenaars, die het *Irish Church-Etablishment* in de krachtigste bewoordingen veroordeelen. Hooren wij een en ander getuigenis dier onpartijdige mannen. De heer Sidney Smith, zelf een dienaar der *Etablished Church*, heeft den Ierschen tak van die kerk beschreven als een misbruik, dat zijn gelijke niet heeft „in geheel „Europa, in geheel Azië, in al de bekende streken van „Amerika, in al de deelen van Timbuctoo. Zij is eene „dwaling die zelfs in vredestijd een leger van twintig „duizend man eischt, een leger dat elk jaar meer dan „een millioen sterling kost". De lord kanselier Campbell zeide in het huis der Lords: „ik ben van meening, dat „de Protestantsche Kerk in Ierland eene der nadeeligste „instellingen is die bestaan, en als zoodanig ook door „het nageslacht zal beoordeeld worden. Daarmede kan „niets vergeleken worden dan de poging, op het laatst „der zeventiende eeuw beproefd, om een bisschoppelijk „bestuur in Schotland in te voeren". Professor Goldwin Smith verklaart dat „het Christendom door geene onchris„telijke middelen kan ingevoerd worden, en dat de staats„kerk van eene groote minderheid, zoo als ze in Ierland „bestaat, eene hoogst onchristelijke instelling is, omdat „ze hoogst onregtvaardig is." De bekende Dr. Johnson voegt daarbij „dat de Ieren zich in een zeer onnatuur„lijken toestand bevinden, daar zij de minderheid over

„de meerderheid zien heerschen. Er bestaat zelfs in de „tien vervolgingen niet één voorbeeld van zulk eene „wreedheid als de Protestanten van Ierland tegen de „Katholieken hebben uitgeoefend." Lord Brougham uit zich nog krachtiger: „Ik wil eene uitdrukking van „iemand die geenszins een vijand van de *Church-Eta-* „*blishments* is, van Mr. Burke, in herinnering bren- „gen: „Zeg ons niet, dat het eene Kerk is, het is niets „„anders dan een diefstal". Ik zeg: dat het eene onregt- „matigheid is en eene onregtmatigheid zóó groot, dat zij „elk beginsel van uw gewoon gezond verstand in het „aangezigt slaat; en: dat een ieder, die een verstandig „mensch is, gevoelen moet, dat ze evenzeer tegen de regt- „vaardigheid aandruischt. Zulk eene instelling, voor een „dergelijk doel ingesteld, door dergelijke middelen onder- „steund, door een dergelijk systeem geschraagd, is alleen „in Ierland geduld en kan nergens anders geduld wor- „den. Dat zulk eene instelling zou blijven voortbestaan, „terwijl kunsten en wetenschappen, godsdienstig en zedelijk „gevoel vooruit gaan, dat dit grof en honend misbruik „zou voortduren, moet bij een elk verwondering wek- „ken. Zal het in stand gehouden worden, dan moeten we „ook een tweetal eeuwen terug".

Met deze woorden kunnen wij volstaan, en behoeven er geen enkele opmerking aan toe te voegen. Als eene instelling èn vruchteloos èn nadeelig is, als zij haar doel gedurende drie honderd jaren gemist en over het land ontelbare onheilen gebragt heeft, als zij aandruischt tegen alle gevoel van menschelijkheid en regtvaardigheid, als zij door leden die haar in beginsel aankleven, in toepassing gebragt op één land veroordeeld en als onregtvaardig voorgesteld wordt, dan gewis moeten de klagten

der Katholieken die onder haar lijden, gehoord en hunne eischen ingewilligd worden. En hoe weinig eischen de Katholieken niet? Zij willen geenszins, dat de Protestanten uit het Katholieke Ierland verdreven worden, dat de Protestantsche eeredienst vernietigd en de Katholieke godsdienst tot godsdienst van den staat, zelfs niet in Ierland, verheven worde; zij eischen slechts: dat hunne godsdienst gelijke regten geniete als de Anglikaansche kerk, of dat de Anglikaansche evenmin bezoldigd worde als de Katholieke; dat de Iersche Katholieken de Anglikaansche geestelijkheid niet meer behoeven te onderhouden, maar dat elk kerkgenootschap zijne eigene dienaren van het noodige voorzie. — Voorzeker eischen die hoogst redelijk zijn en geen wettige regten krenken.

III.

De derde grief welke de Ieren met niet minder regt dan de twee vroeger genoemde tegen Engeland hebben, voert ons tot eene kwestie, die *wij* en wel om zeer gemakkelijk te bevroeden redenen liever niet zouden aanroeren. — Men begrijpe ons echter wel: wij vreezen niet, het Katholiek en het eenig ware beginsel te verdedigen; alleen zouden wij het gaarne door eene bekwamer hand behandeld zien en daarom liever gewacht hebben, totdat eene uitgebreider en diepere beschouwing dit onderwerp voor onze lezers besproken had. — Nu wij evenwel door het onderwerp, dat wij in deze bladzijden ons voornamen te bespreken, onwillekeurig op deze kwestie gebragt worden, zullen we in korte en duidelijke woorden geheel onze meening zeggen, zonder ons te laten afschrikken door het denkbeeld, dat velen ons zullen tegenspreken en

wij diensvolgens geen beroep kunnen doen op de waarheidsliefde van andersdenkenden.

Niemand, zelfs zij niet die met ons in dit punt van een lijnregt tegenovergesteld gevoelen zijn, zal ontkennen: dat de opvoeding voor elk volk even als voor elk land eene levensvraag is; dat zij de voornaamste en wezenlijke voorwaarde is voor den vrede en het geluk der huisgezinnen, voor de rust en veiligheid der staten, voor de vrijheid en den vooruitgang der volkeren, in één woord: voor de vervulling van 's menschen tijdelijke en eeuwige bestemming. Niemand heeft dit beter begrepen, niemand ook heeft die overtuiging krachtiger en met beter gevolg uitgesproken dan de Katholieke Kerk. Zij heeft de onwetendheid verfoeid en krachtdadig te keer gegaan, toen nog het heidendom naauwelijks door Constantijn overwonnen was; zij heeft zich het lot der slaven aangetrokken, vooral omdat zij in onwetendheid en diensvolgens in allerlei ondeugden wegkwijnden; zij heeft in elk land waar zij een weinig van haren zegenrijken invloed kon doen gevoelen, scholen, collegiën, seminariën opgerigt, waarin godsdienstig onderrigt met wetenschappelijke opleiding in alle toenmaals bekende vakken hand aan hand ging; kloosters waren kweekscholen voor deugd en geleerdheid, en waar geen kloosters genoeg waren, moesten de woningen van priesters en bisschoppen open staan voor allen die naar ware kennis dorstten; zij heeft de beroemdste universiteiten gesticht, de beroemdste geleerden voortgebragt en opgekweekt. Men beschuldigt de Katholieke Kerk, dat zij aan beschaving en verlichting vijandig is; maar al wie met de geschiedenis genoegzaam bekend is om te verdienen, dat zijn gevoelen in aanmerking genomen worde, zal zich schamen, een dergelijke laster-

taal uit te spreken tegen eene instelling die van haren goddelijken Stichter in last had „alle volkeren te onderwijzen" en aan dezen pligt zich nimmer ontrouw getoond heeft.

Doch al aanstonds doet zich hier eene hoofdvraag voor, die door velen in een anderen zin beantwoord zal worden dan door de Katholieke Kerk en derhalve ook door het Katholieke Ierland. De opvoeding en het onderwijs moeten, zoo ze aan hare edele roeping beantwoorden zullen, den zedelijken en van nature godsdienstigen mensch vormen, hem leeren om èn zijne natuurlijke krachten èn de bovennatuurlijke hulp van God voor zijn eigen geluk, voor het welzijn der maatschappij en ter eere van God te gebruiken; het onderwijs en de opvoeding hebben alzoo een tweeledig doel: de kennis en vervulling van 's menschen natuurlijke en maatschappelijke pligten; de kennis en de dienst van God. Hier nu ontstaat de belangrijke vraag; op wie rust de pligt, aan wie komt het voorregt toe om de jeugd op te voeden? Onze lezers weten, dat de moderne ongeloovige wetenschap dien pligt althans voor het eerste gedeelte aan den staat oplegt, alléén aan dezen het voorregt toekent, voor de ontwikkeling van den toekomstigen burger zorg te dragen, opdat hij eens in staat zij, de verpligtingen die zijne betrekking in de maatschappij hem eens zullen opleggen, naar behooren te kunnen vervullen. Doch wordt deze verkeerde stelling aangenomen, dan worden tevens de ouders, die door de natuur en door God als opvoeders hunner kinderen zijn aangewezen, tot werkeloosheid veroordeeld, verlaagd tot wezens, die alleen dienen om andere hun gelijke wezens voort te brengen om die aanstonds in handen van anderen over te geven, die ze moeten beschaven en tot bruikbare

voorwerpen vormen. Wij daarentegen offeren aan de zoogenaamde staatsmagt en aan het doodend centralisatie-systeem de geheiligde regten der ouders niet op; wij kunnen zulk een verraad niet plegen aan de edele bestemming, eens door God zelven aan de ouders onvervreemdbaar geschonken. Zij zijn in Gods hand middelen, die in *zijn* geest en volgens *zijn* wil moeten werkzaam zijn in de ontwikkeling hunner kinderen. Voor ons is de vader in de natuurlijke orde een der hoogste vertegenwoordigers van het oneindig gezag van God over den mensch, even als de moeder die van de liefde is, en daarom aarzelen wij geen oogenblik te verklaren, dat de ouders wel degelijk een natuurlijk en onvervreemdbaar regt hebben om de opvoeding hunner kinderen en de middelen daartoe te verzorgen en te regelen.

Wat het godsdienstig onderwijs betreft, dit blijft allereerst het regt en de pligt van diegenen, aan wie God dit heeft toevertrouwd, van die instelling tot wie Hij gezegd heeft: „ga en onderwijs alle volkeren;" hier treedt de Kerk op in de plaats van God, en moet in *zijn* naam en met *zijn* gezag de geopenbaarde waarheid onderwijzen. Maar, ondergeschikt aan dat leerend en regelend gezag der Kerk, hebben de ouders ten opzigte van de godsdienstige vorming en opvoeding hunner kinderen de strengste en duurste verpligtingen te vervullen, en bezitten zij derhalve daartoe ook de heiligste regten, welke de staat niet behoort te verkorten maar te beschermen.

Er zijn zeker tijden geweest, dat de staat het geheele onderwijs aan zich getrokken had en daarover in alle opzigten eigenmagtig besliste; maar het waren tijden van revolutie en van despotisme, en de geschiedenis doet ons overtuigend zien, dat met zulk gedwongen staats-onderwijs

de revolutie alléén haar voordeel gedaan heeft, de vrijheid, zeden en godsdienst daaronder veel geleden hebben.

Volgens deze beginselen was het onderwijs eertijds ook in Ierland geregeld. Zelfs in Engeland zijn de ouders en de geestelijkheid voortdurend in het bezit van hun wettig regt om de kinderen volgens hun welgevallen te kunnen opvoeden en onderrigten; eene grondwet, die van de dertiende eeuw dagteekent, heeft hun dat regt gewaarborgd, latere wetten en vooral een eeuwenoud gebruik hebben het bekrachtigd: geen vorst noch parlement heeft er ooit aan durven raken, maar het geëerbiedigd, omdat het volk, en geenszins ten onregte, het beschouwde als een waarborg voor burgerlijke en godsdienstige vrijheid Maar hoe verschillend heeft zich datzelfde gouvernement tegenover Ierland omtrent dit punt gedragen? Ook dáár hadden ouders en geestelijkheid dezelfde regten; ook dáár bestond hetzelfde gebruik, ook dáár waren dezelfde wetten van kracht; maar ten spijt van regt en regtvaardigheid, niettegenstaande de herhaalde en de krachtigste vertoogen der Ieren, heeft het Engelsche gouvernement zich in Ierland het regt van opvoeding en onderwijs aangematigd, aan de Katholieke kinderen boeken opgedrongen waarin de Katholieke godsdienst bespot werd; aan de onderwijzers eene methode voorgeschreven die geen Katholiek dulden kan; scholen en collegiën in dorpen en steden opgerigt waar de jeugd voor een weinig kennis haar geloof in gevaar zou brengen, en de bijzondere scholen, lagere zoowel als middelbare, verdrongen. In den beginne deed het dit alles bedektelijk en langs slinksche wegen; maar dit belette niet, dat mannen van doorzigt en praktiesch begrip al dadelijk het verderfelijke van dit systeem doorschouwden, en hunne landgenooten waar-

schuwden, dat het te doen was om de liefde van den Ier voor zijn vaderland en geloof eerst te verdooven en vervolgens geheel te vernietigen.

Het is waar, dat de Katholieke Ieren, zooveel als in hun vermogen was, gedaan hebben, om aan dit diep ingrijpend euvel weerstand te bieden; maar het is hier de vraag: hoe zij door het gouvernement behandeld zijn, zelfs toen het geliefkoosde „liberalisme" reeds lang in zwang was; en wij moeten het ten schande van het liberalisme zeggen: het Engelsch gouvernement bleef streng conservatief in zijne zucht om Ierland te kwellen en in zijne hoogste belangen te dwarsboomen. De eenigste poging die gedaan is, bestond in het oprigten eener *Nationale school*, en daarop werden de Katholieken voortdurend gewezen als op eene daad, van de grootste edelmoedigheid getuigende. Maar wat voordeel gaf die school aan Katholieken? konden Katholieken zich vereenigen met eene gemengde school die alle godsdienstig onderwijs noodzakelijkerwijze moest uitsluiten? Er mogt geen melding gemaakt worden van de Katholieke Kerk, van hare leer en eeredienst, van hare geschiedenis en haar werken; Katholieke kinderen moesten het grootste gedeelte van den dag doorbrengen in eene school waar de naam van een grooten Paus of van een heilige niet mogt genoemd worden — dit immers zou de godsdienstige meening van een of ander Protestantsch kind kunnen schokken; — geen Katholiek boek zou gebruikt worden; de uitstekendste werken van Katholieke schrijvers moesten geweerd worden; wat meer is: de geschiedenis der Iersche heiligen en van de Iersche Kerk, even als het verhaal van het lijden en van de onwankelbare getrouwheid hunner voorvaderen mogt aan de Katholieke kinderen niet ver-

haald worden; alles wat hun het dierbaarste was, wat hen tot hooge deugd, tot ware vaderlandsliefde en gehechtheid aan hun geboortegrond kon aansporen, zou voor hen verholen blijven.

Het wordt ons bij de korte uiteenzetting van deze weinige gedachten duidelijk, dat de Ieren zich luide en krachtig beklagen over het schenden hunner regten. Het moet hun — ware het anders, het zou eene schande zijn voor hun karakter en voor hun geloof — pijnlijk grieven, dat hunne taal, hunne roemrijke geschiedenis, hun nationale geest, hun vooronderlijk geloof van de scholen is verbannen, in de oogen hunner kinderen wordt onteerd, van den Ierschen grond is verwezen. Geen Ier, hij mag Katholiek of zelfs Protestant zijn, kan zoozeer van alle zedelijk gevoel verstoken, zoo onverschillig voor zijn vaderland, zoo koud voor alle godsdienstig leven zijn, dat hij de inbreuk op zijn regt niet luide beklaagt, en alle krachten niet te hulp roept om de gevolgen, zedelijke, zoowel als godsdienstige en burgerlijke die uit dezen toestand des onderwijs voortvloeijen, af te weren. Zij vragen geen voorregten boven de Protestanten, ofschoon hunne overgroote meerderheid dien eisch zou billijken; zij vragen slechts gelijkheid met de Protestanten, het ombelemmerde regt om hunne kinderen op te voeden overeenkomstig hunne godsdienstige beginselen en overtuiging, de hulp en ondersteuning van den staat, naar gelang van hun getal en hnnne behoeften. Wij meenen, dat deze eischen niet overdreven zijn en dat de weigering om ze in te willigen aan een ieder het regt geeft, Engelands staatslieden van de grootste partijdigheid te beschuldigen. Dat het Engelsch gouvernement aan de Ieren geve, waarop het voor zich aanspraak maakt in Ierland en wat de Katho-

lieken in Engeland steeds behouden hebben, en Ierland zal te vreden zijn.

Voordat wij eindigen, zouden wij eene vraag, door belangstelling geopperd, gaarne beantwoorden: zullen de Ieren in hunne regtmatige pogingen ter herstelling van de drie boven behandelde grieven slagen? maar van éénen kant zijn wij niet genoegzaam ingewijd in al de geheimen, die de staatsmachine van Engeland in beweging brengen, om de kansen te kunnen berekenen; van den anderen kant kunnen er te vele driften in het spel komen, die deze of gene partij noodzaken, aan de eischen der Katholieken voldoening te moeten schenken, om met eenige waarschijnlijkheid ontkennend te kunnen antwoorden. Spreken wij duidelijker: van het regtvaardigheids-gevoel en de onpartijdigheid der Engelsche Anglikanen verwachten wij weinig of liever niets; de Engelschen willen gaarne met den schoon klinkenden naam van liberalen pronken, maar zijn inderdaad, als zij tegenover de Ieren en in het algemeen tegenover de Katholieken staan, ultra-conservatieven, volharden in den geest van partijzucht en sektehaat, die reeds drie eeuwen het Engelsch gouvernement gebrandmerkt hebben, en schijnen geen gevoel voor billijkheid en menschelijkheid te hebben, als Katholieke belangen ter sprake komen. Wij zouden vele voorbeelden ten bewijze kunnen aanhalen, maar wijzen alleen op de Maynooth's-kwestie, die telken jare door sommige leden van het Parlement op nieuw wordt besproken; op de inspanning die het de Katholieken gekost heeft, eer een Katholieke priester toegelaten werd in de gevangenissen; op de vruchtelooze poging om aan de Katholieken die in de werkhuizen zich bevinden, geestelijke hulp te

kunnen verleenen. Maar, hoezeer de Engelsche staatslieden zich ook door onverdraagzaamheid kenmerken, bestaat er toch voor de Katholieke Ieren eene hoop tot slagen. Wanneer zij als één man zich tot het Engelsch bewind wenden en ridderlijk in het Parlement verklaren, dat zij geen ministerie, onverschillig of het uit Tory's of Wigth's bestaat, zullen ondersteunen, zoo het aan hunne regtmatige en billijke eischen geen voldoening schenkt, kunnen zij eene pressie op het gouvernement uitoefenen, die de liberalen noodzaken zal, aan hunne grieven te gemoet te komen, willen zij hunne zetels niet ruimen voor de conservatieven, en omgekeerd ook de conservatieven, als dezen het roer van den Staat in handen hebben en het niet willen overgeven aan hunne politieke tegenstanders. Beide partijen beschikken over een bijna gelijk getal stemmen in het Parlement en moeten de Katholieke afgevaardigden van Ierland in hun belang overhalen om de meerderheid te verkrijgen. Zoo dus de Katholieke partij zich vast aaneensluit en geen ministerie schraagt, tenzij het de belangen der Katholieken behartige, kunnen de Ieren in hunne edele pogingen een goeden uitslag hopen, zoo niet van de billijkheid, dan ten minste van de eerzucht der Engelsche ministers.

Dat onze Katholieke broeders van de overzijde des kanaals hunne verdrukking zien eindigen, is een vurige wensch van ons hart, die zonder twijfel door alle regtschapenen gedeeld wordt. De onsterfelijke O'Connell heeft hun het spoor afgebakend; mogen zij zijne voetstappen volgen, en zij zullen in hun strijd voor regt en billijkheid, al is het ten koste van inspanning en onvermoeide opoffering, de zege behalen.

MEDEGEDEELDE CORRESPONDENTIE.

III.

Geachte Vriend!

Zoo, zoo vriend! Ik heb gemerkt, dat ge mijne brieven ook anderen ter lezing geeft. Het is mij wel; maar ik had zeker niet gedacht, dat gij ze die eer hadt waardig gekeurd. Dat blijve dan ook ter uwer verantwoording; en mogt iemand de aanmerking maken, dat zulk een geschrijf, als het mijne, geene plaats verdient in een maandschrift, als dat waarin ge het deedt opnemen, dan zal ik hem geen ongelijk, maar u de schuld geven. De waarheid echter van hetgeen ik geschreven heb, zal ik handhaven; en thans, zoo als ik u beloofde, de geschiedenis van de Kevelaarsche bedevaart verder vervolgen.

De toevloed van menschen die van wijd en zijd troost en heul te Kevelaar kwamen afsmeeken, nam spoedig nog zóó toe, dat het bisschoppelijk gezag te Roermond op nieuw ernstig op middelen moest bedacht zijn om er in de veelvuldige geestelijke behoeften te voorzien. Men oordeelde het noodig, de hulp eener gansche corporatie in te roepen. En de vicaris-capitularis Antonius Bosman wendde zich ten dien einde tot Christiaan de Cort, Superior van het Oratorium te Mechelen, die dan ook in 1646 bezit nam van de kapel te Kevelaar. Genoemde Superior sloeg dadelijk handen aan het werk, en bouwde het thans nog bestaande oratorium, dat reeds het volgende

jaar door priesteren zijner Congregatie betrokken en aan den Goddelijken Verlosser toegewijd werd, onder de zinspreuk, die men in steen gebeiteld nog boven den ingang leest: *Christo peregrinanti in terris.* Eenigen tijd later bouwden ook de heeren Oratoren de tegenwoordige zeshoekige kleine kapel, en wel in dier voege, dat het kapelletje van Buschmann, met de opening naar buiten, in een dier hoeken valt.

Xavier Marmier zegt, naar de vertaling van den heer S. J. van den Bergh, in zijne *Reis in Zwitserland*: „Op „den kleinen aardbol waarop de menschen menigte door „elkander krielt, vindt men bevoorregte plekken, door „de natuur met lagchend of verheven schoon begiftigd, „en, zoo het schijnt, door de Voorzienigheid bestemd „om den mensch tot de grootste werkzaamheid op te „wekken." Hetzelfde doet de goddelijke Voorzienigheid in geestelijken zin. Kevelaar is zulk een bevoorregte plek. Tot welk eene verbazende werkzaamheid voor het eeuwig heil hunner ziel, en hoevele millioenen menschen dáár opgewekt zijn, en nog steeds opgewekt worden, dat grenst inderdaad aan het ongeloofelijke. En niet alleen de herders uit de omstreken, maar ook wijze, beroemde geleerden en hooggeplaatste mannen uit verre gewesten spoedden zich naar Kevelaar, om hulde en eerbied te bewijzen en hunne geschenken aan Jesus en Maria aan te bieden.

Ook de koningen zouden wandelen in den glans die over Kevelaar was opgegaan.

Ten bewijze daarvan, beste vriend! wil ik u uit zoo vele eens eenige weinige namen noemen, te vinden in „*de Chronijk van de Kevelaarsche bedevaart, beginnende „met* 1646," in het oratorium te Kevelaar berustende.

Den 25ste Mei 1662 kwam, aan het hoofd eener tal-

rijke processie, te Kevelaar aan: de Hoogwaardige Eugenius Albertus d'Allemont, bisschop van Roermond, een man, beroemd zoowel om zijne uitstekende deugden als om zijne groote geleerdheid. Hij verrigtte een plegtige hoogdienst in de Moeder-Gods-kapel, offerde eene schoone zilveren remonstrans, en keerde ook weder te voet, aan het hoofd zijner geloovigen, die er tot aller stichting de H. H. Sacramenten hadden ontvangen, naar Roermond terug. Eenige jaren later is het de rijksgraaf Wolfgang van Ottingen, kamerheer en geheimraad van Z. Keiz Maj. enz., die zijne geschenken te Kevelaar komt aanbieden. 's Mans edele wenschen en beden staan, met zijn beroemden naam, nog heden ten dage te lezen op eene zilveren plaat, met kunstig gewerkt verguld beeldwerk omgeven, door hem tot versiering en ten aandenken achtergelaten. Weder later zijn het Z. D. H. de keurvorst van den Palz en H. D. H. de keurvorstin, die eene kostbare zilveren gods-lamp voor het Allerheiligste doen ophangen.

De kunstlievende stad Dusseldorp deed, door eene talrijke processie, van haar vermaard muzijkkoor vergezeld, eene zilveren kroon, met kostbare steenen bezet, als bewijs van hulde en eerbied aanbieden. Den 7e Sept. 1700 kwam met talrijk gevolg te Kevelaar binnen: Z. D. H. Joseph Clemens, hertog van Beijeren, prins aartsbisschop van Keulen en prins-bisschop van Luik. Den volgenden dag, het feest van Maria-geboorte, pontificeerde Z. D. Hw., terwijl zijn gevolg met voorbeeldige godsvrucht tot de tafel des Heeren naderde. Op 16 Julij 1714 stapte Z. M. de koning van Pruissen, Frederik Willem I, te Kevelaar af. Met eerbied trad Z. M. eerst de groote, vervolgens ook de kleine kapel binnen, en

vertoefde eenigen tijd in het huis der heeren Oratoren, waar Z. M. uit de waskaarsen, daar voorhanden, de grootste voor zich uitzocht, en eigenhandig in de kapel ging ten offer brengen. Noch verzocht Z. M. tot aandenken eenige rozekransen, die hem door den Superior Joannes Otto van Nespen bereidwillig werden aangeboden; en weder in zijn rijtuig stappende, en met de hand de zaamgestroomde menigte groetende, was het laatste woord: „Mijne kaars moet aangestoken en ver„brand worden ter eere der H. Moeder Gods." Ook omtrent dien tijd merkte men onder de pelgrims te Kevelaar op: den baron van Fürstenberg, en de gravinnen van Bentheim en Nesselrode, voorbeelden van die beminnelijke, teedere godsvrucht in wier atmospheer de arme hulp vindt en de ongelukkige troost geniet. In 1728 kwam de heer Walrave, gouverneur van Maagdenburg, op koninklijk bevel, eene kaars van 50 ponden zuivere witte was andermaal op 's konings kandelaar plaatsen; tevens in last hebbende, het wapenschild van zijn vorst, hetgeen daar nog heden te vinden is, er onder te hangen. Later zag men den vorst van Salm-Salm tot Anholt onder de bezoekers van Kevelaar nederknielen. En in 1734, den 27n Aug. trok Clemens August, prins-aartsbisschop van Keulen, met zijn gevolg in den rei der pelgrims geschaard, biddend Kevelaar binnen. Den volgenden dag las Z Hoogw. de H. Mis in de kleine kapel en vertrok, ter luisterrijke viering der godsdienstplegtigheden vorstelijke geschenken achterlatende. In 1738 kwam, van de twee oudste prinsen en een buitengewoon talrijk gevolg vergezeld, Z. M. de koning van Pruissen andermaal te Kevelaar. Voordat Z. M. weder vertrok, schafte hij zich een grooten voorraad rozekransen en gebedenboeken aan voor eenigen zijner

Katholieke soldaten „*zum Andenken von Kevelaer.*" Tal van namen uit den hoogen adel zoowel als van beroemde mannen, vooral uit de vrijheerlijke familie van Loë en de grafelijke familie van Hondsbroek, zou ik hier nog kunnen bijvoegen; doch ik wil het hierbij laten en de *Chronijk* even ter zijde leggen, in de overtuiging, namen genoeg te hebben opgenoemd om u te doen zien, vriend! wie zoo al tot de bezoekers van Kevelaar behoorden.

En zoo ging voor Kevelaar eene eeuw voorbij van rust en vrede, zegen en geluk, van waarachtig heil voor zoo vele millioenen menschen, die er in dien tijd nieuwen moed en nieuwe krachten kwamen verwerven, op 's levens pelgrimsreize naar de eeuwigheid. Gedurende die honderd jaren kwam geene enkele gebeurtenis dien stroom van geestelijk heil, van troost en zegen — die van Kevelaar uitging — in zijnen weldadigen loop stremmen; zacht en kalm vloeiden die levende wateren die Christus schenkt, wijd en zijd daarheen, om *in allen die van die wateren dronken, eene bron te worden, die springen zou ten eeuwigen leven.* Van die gansche eeuw is geen enkel jaar geweest, waarin het getal der pelgrims, die te Kevelaar de HH. Sacramenten kwamen ontvangen, dat van 100,000 niet te boven ging.

En zoo ben ik nu met mijne geschiedenis gekomen tot het jaar 1742, het eerste eeuwjaar, dat met zoo veel luister te Kevelaar werd gevierd. Eene beschrijving van dat feest kunt ge lezen, geliefde vriend, in een boekje, welks titel mij reeds zoo bijzonder bevalt: „*Kort verhaal van het zegenpralen te Kevelaar.* Anno 1742." Dat feest duurde den ganschen zomer, en het gebeurde in dien tijd, dat er op één dag meer dan 30,000 pelgrims het gezegende dorp binnen trokken.

Mevrouw van Calcar zegt: dat, schoon zij daar dikwijls over heeft nagedacht en gesproken, de vraag altijd bleef: „hoe in de uiting van de feestvreugde van eenige „duizende menschen orde, welvoegelijkheid, eensgezind- „heid en harmonie zou zijn te brengen." Op het standpunt waarop mevrouw zich plaatst, en op het godsdienstig gebied waarop zij zich beweegt, zie ook ik er evenmin de mogelijkheid van in. Die schoone orde, welvoegelijkheid, eensgezindheid, die gemoedelijke harmonie die er heerscht onder eene naar Kevelaar optrekkende schaar van eenige duizenden menschen, is het uitvloeisel van het geestelijk gezag, dat haar vergezelt, en van de gehoorzamende liefde, die haar bezielt.

En zóó worden door de Katholieke Kerk, onder zoo veel meer, ook de processiën dienstbaar gemaakt om haren kinderen steeds nieuwe feesten te schenken. En zoo kan de Katholiek — maar niet mevrouw van Calcar — zeggen: „De Kerk schenkt nieuwe feesten, „feesten, die van de bewustheid eener hoogere bestemming „getuigen." Het Katholieke volk spreekt luide die bewustheid uit in de ontboezeming zijner feestvreugde, en roept zelfs de voorbede der heiligen in ter bereiking er van:

Laat ons blij Gods lieve Moeder eeren:
Zij zal heden de oogen tot ons keeren;
Wat we ootmoedig in 't gebed begeeren
Met ons vragen voor den troon des Heeren.
Moeder, hoogverheven!
Ach! verwerf ons bij uw Zoon,
Als wij sterven,
Dat wij erven
't Eeuwigdurend hemelloon.

Ja, de bedevaarten zijn feesten, bepaaldelijk ten doel hebbende om deze waarheid in het volle licht te plaatsen:

„dat het Christendom niet enkel bestemd is om ons zalig „te leeren sterven, maar godzalig te leeren leven." Wie slechts eenmaal met eene processie naar Kevelaar toog, kent het van buiten:

Die in zonden zich verblijdt,
Moet voor groote straffen vreezen;
Christen! zoo gij deugdzaam zijt,
Zult gij eeuwig zalig wezen.
Naar uw daden wordt uw lot
Eeuwig eens beslist door God.

Dit immers is juist het doel der bedevaarten: den mensch op zijne eeuwige bestemming te wijzen, en hem op te wekken en aan te sporen om ijverig de handen aan het werk te slaan ter bereiking er van. En daartoe zijn ze, goed geregeld, zoo als die naar Kevelaar zijn, een zeer geschikt middel. Men gaat te biechten, men moet ernstig beterschap beloven en men ontvangt de H. Communie ten getuigenis, ten onderpand, ter verzekering der voorgenomen levensverandering. Ziedaar den krachtigsten hefboom om zelfs den diepst gezonkene omhoog te beuren, en weder op den weg der werkzame hoop te plaatsen; den gevoeligsten spoorslag om den trage op den weg der deugd vooruit te brengen, en den ijverige steeds aan te moedigen; den krachtigsten hefboom, den gevoeligsten spoorslag die het Gods voorzienigheid behaagd heeft, den sterveling hier op aarde te schenken. Alles moet daartoe medewerken, zelfs de gezangen, die daarenboven nog dit nut hebben, dat zij den toegang sluiten voor die menigte van schandelijke liedjes, die zoo zeer de jeugd bederven. Met genoegen hoor ik ons landvolk op het veld, en de Katholieke huismoeder in hare woning met de familie „Kevelaars-

liedjes" aanheffen. Geloof mij, vriend! dat is een goed teeken; die dàt doen, zijn de slechtsten niet. Prof. van der Ploeg deed een goed werk, toen hij eene betere uitgave van die leerzame gezangen bezorgde; hem zij daarvoor nog wederom dank gezegd.

In de nu volgende halve eeuw gingen de bedevaarten te Kevelaar steeds ongestoord en rustig voort: het getal pelgrims was vooral niet minder dan de vorige jaren, zoodat in dien tijd alweder eenige millioenen menschen, dáár, door Jesus' HH. Sacramenten gesterkt, troost en bemoediging vonden.

Het jaar 1792 brak aan; het was dat van het 150jarig jubilé, en werd met buitengewonen luister en godsvrucht gevierd. Maar naauwelijks waren de plegtige feesten geeindigd, of dreigende onweêrswolken, reeds dood en verwoesting over vele landen verspreidende, pakten zich ook boven Kevelaar zamen. Nog datzelfde jaar vielen toomelooze Fransche benden in deze zoo gelukkige en rustige streken. De vrijbuiter van Damme — naderhand generaal — kwam, in naam des generaals de Mirande, Kevelaar bezetten, sloot het oratorium in, en dreigde, onder het eischen van hooge geldsommen, de priesters als gijzelaars weg te voeren. Door betaling van 7000 gulden liet deze stroopbende zich eindelijk tot den aftogt bewegen.

Maar hiermede waren de rampen niet geëindigd. Op het einde van 1794 drongen de Franschen — voor korten tijd binnen hunne grenzen terug gedreven — met zegevierende wapen weder tot den Rijn door. Die woeste bende, die de godsdienst voor afgeschaft verklaarde, de priesteren ter dood toe vervolgde, het teeken der ver-

lossing van de kerktorens naar beneden haalde, zij kon niet dulden, dat eene biddende menigte met kruis en vanen naar Kevelaar optrok. Vaak zag men in dolle razernij, eer en pligt vergeten soldaten eene daar bedaard heentrekkende schaar met woest geweld uit elkander slaan, schreijende vrouwen voor zich heen drijven, en brave burgers — in naam der vrijheid — in de gevangenis werpen, omdat ze het gewaagd hadden . . . . . openlijk God te aanbidden. Hierdoor nu werden de plegtige optogten wel belet, maar tal van pelgrims kwam niettemin in die bange dagen opbeuring en zielsversterking zoeken. En het duurde niet lang, of men zag ook weder geregelde processiën, met kruis en ontrolde vanen aan het hoofd, het dorp binnen trekken.

Toch moest het ergste nog volgen. Door het dekreet der consuls, van 20 Prairial, 10e jaar (18 Junij 1802), werden in de vier departementen waartoe ook Kevelaar behoorde, alle kloosters, stiften en congregatiën opgeheven, en dezer vaste goederen tot domein van den staat verklaard. Toen die treurmare zich door Kevelaar verspreidde, was daar alles in angst en bange verwachting; eenigen vreesden het ergste; anderen hielden, vol hoop op een gunstigen uitslag, het oog op God gevestigd; allen zonden vurige gebeden ten hemel. Zoo verliepen eenige dagen tusschen hoop en vrees. Maar, helaas! op den 4n Julij kwam een commissaris, op hoog bevel afgezonden, de kapellen sluiten, en zijne zegels, ten aanschouwen der luid jammerende bevolking, op de geslotene deuren leggen. De verslagenheid die nu te Kevelaar heerschte, is niet te beschrijven; ontsteld en verward liepen de menschen door elkander, aan Jesus en Maria hunnen nood klagende. Het was juist de dag waarop de Amsterdamsche processie

binnen trok. Hemel! wat eene ontsteltenis! wie had dat ooit kunnen denken! Men kwam voor geslotene deuren, en vond het steeds blijmoedige dorp in den diepsten rouw gedompeld. Ontsteld liepen de talrijke pelgrims te hoop, en knielden vóór en om de kapellen heen, zwijgend, zuchtend neder. Moedeloos zette men het kruis dat hun op de reize was voorgegaan, voor de verzegelde deuren neder; en de prachtige processsie-vaandels, als deelden zij in den rouw, hingen roerloos om hunne stokken geslingerd. Maar als de nood het hoogst is, is ook de hulp het naaste bij. God verhoorde de gebeden van zoo vele braven. Reeds des avonds van den volgenden dag kwamen de onder-prefekt Dorsch van Kleef, vergezeld van den heer van den Bosch uit Goch, een man van veel invloed, in haast Kevelaar binnen. Hij gelastte denzelfden commissaris: de opgelegde zegels te verbreken en dadelijk de deuren weder te openen. Alles juichte; de kinders juichten meê, en toen de deuren open gingen, hieven honderd en nogmaals honderd forsche mannenstemmen een daverend *Te Deum* aan. De Amsterdamsche processie trok het eerst de groote kapel binnen. Het kruis vooruit: *in hoc signo vinces.* De kostbare Maria-vaan, met haar van goud geborduurd omschrift: *Consolatrix afflictorum*, wapperde hoog in de lucht. In een oogwenk was al het hoogtijd licht aan 't branden, en de priesterstoet, in feestgewaad gehuld, om het altaar geschaard. Het Allerheiligste werd uitgesteld, de koorknaapjes slingerden hunne zilveren wierookvaten hooger om hoog, en God lovend en dankend viel de menigte voor het Heilig der Heiligen neder. En het was feest te Kevelaar. De altijd strijdende, maar ook altijd overwinnende Kerk schenkt altijd nieuwe feesten. Feesten

waarbij men *niet* „behoeft in het ledig om te grijpen"; feesten waarbij men vindt „voor hoofd en hart, voor „geest en zinnen."

De heeren Oratoren bleven nu voorloopig — echter niet zonder vele moeijelijkheden — het geestelijk beheer over de kapellen en het oratorium in handen houden; maar daarmede waren de zaken nog niet geregeld. De staat bleef nog altijd een en ander als zijn eigendom beschouwen; zoodat het bestuur der domeinen inderdaad tot den verkoop besloot, vooreerst van het oratorium met de tuinen. Spoedig vormde zich nu, uit de voornaamste ingezetenen van Kevelaar, eene maatschappij, met het doel, om al wat verkocht zou worden voor hare rekening aan te koopen. Tot verkoop kwam het echter niet; maar de afgevaardigden van genoemde maatschappij wisten het oratorium met de er bij behoorende tuinen, voor een bepaalden tijd in pacht te krijgen, en gaven daarvan dadelijk kennis aan het bisschoppelijk gezag te Aken. De vicaris-generaal Fonck zond nu onverwijld den priester G. Aeymans derwaarts met den last, het geestelijk bestuur over het oratorium en de kapellen op zich te nemen. Intusschen wist de bisschop, met medewerking van den prefekt, bij den keizer te verkrijgen, dat — bij dekreet van 2 Julij 1806 — de kapellen te Kevelaar tot parochie-eigendom werden verklaard. Zoodat de staat nu nog slechts regten kon doen gelden op het oratorium met de daarbij behoorende gronden. De Hoog Eerw. heer Marcus Antonius Berdolet, bisschop van Aken, liet het echter hierbij niet berusten; 'smans ijverige en rustelooze bemoeijingen hadden dit gelukkig gevolg: dat de prefekt van het departement van de Roer den last werdt opgedragen: het oratorium met de *annexa* ter beschikking te stellen

des bisschops van Aken. Dit dekreet was door Napoleon te Dantzig onderteekend op den 1ª Junij 1807, juist den dag waarop, 165 jaren geleden, pastoor Schink het merkwaardige Moeder-Gods-beeldje in het kapelletje van Buschmann had geplaatst. En hiermede was nu alles weder in de beste orde, en trad Kevelaar met nieuwen moed overwinnend uit den strijd te voorschijn. De bedevaarten, onder al de doorgeworstelde moeijelijkheden nimmer geheel onderbroken, begonnen nu van jaar tot jaar weder zoodanig toe te nemen, dat in 1810 het getal der pelgrims weder over de 100,000 bedroeg. En in 1815, toen Kevelaar weder onder den scepter van Pruissen terug kwam, groeide dit getal nog merkelijk aan. In genoemd jaar staan niet minder dan 204 processiën, met geestelijken aan het hoofd, met de namen der plaatsen van waar zij kwamen, opgeteekend. Van die millioenen menschen die ook in deze eeuw Kevelaar bezochten, staan een tal van namen van groote en beroemde mannen in de *Cronyk* opgeschreven; mijn oog viel op: „25 Oct. 1833 kwam te „Kevelaar aan: de kroonprins van Pruissen — later koning „Frederik Willem IV — vergezeld van Z. K. H. Prins „Frederik der Nederlanden, en een talrijk gevolg van voor„name personen". Met oplettenden eerbied werd alles door dat doorluchtig gezelschap bezigtigd, en de kroonprins stond lang stil, met het oog gevestigd op het wapenschild van zijn grooten voorvader Frederik Willem I. Nog viel mijn oog op: „2 Oct. 1836 kwam hier als pelgrim „aan: de vrome, geleerde, werkzame bisschop van Luik, „de Hoogwaardige heer van Bommel". In de kleine kapel las Z. Hw. de H. Mis, en beklom daarna in de groote kapel den kansel, vanwaar hij de vergaderde menigte hartelijke woorden van stichting toesprak.

Onder Gods blijvenden zegen brak nu het jaar 1842 aan. Men ging het 200jarig jubelfeest vieren. De Hoogw. heer Caspar Maximiliaan, bisschop van Munster, baron Droste zu Vischering schreef ten dien einde eene verordening uit, eindigende met:

„Mogen dan zeer vele geloovigen, het doel van dit „godsdienstige feest steeds in het oog houdende, dat niets „anders is dan het verheerlijken van den Naam des „Heeren, en het bevorderen van het heil der zielen, „deel aan deze feestviering nemen! Mogen zeer velen, „na het waardig ontvangen van de heilige Sacramenten der „boetvaardigheid en des Altaars, door een godvruchtig „gebed voor den vrede onder de vorsten der aarde, voor „den bloei van onze H. Kerk en voor de uitroeijing van „alle dwalingen, zich aan de gunsten deelachtig maken „welke de algemeene Vader van onze H. Kerk aan allen „verleend heeft!"

Deze wensch bleef niet onverhoord; zeer vele geloovigen gingen derwaarts, het getal was grooter dan ooit te voren. Met de namen der plaatsen van waar zij kwamen, staan 248 processiën opgeteekend, waaronder er waren, die ver over over de 2000 pelgrims telden. Daar nu bijvoegende het getal geloovigen die, zonder zich bij eene processie aan te sluiten, te Kevelaar gedurende dien tijd hunne devotie hielden, dan zegt men niet te veel, als men het getal van 210,000 vrome pelgrims noemt, die dat jaar ter bedevaart kwamen. Tot stichting van allen die Kevelaar bezochten, liepen die plegtige feesten ten einde; geen enkel ongeluk had men te betreuren, van de minste wanorde is zelfs geen sprake geweest. Pastoor Krickelberg geeft in het boekje dat ik u reeds noemde, eene beknopte beschrijving van die merkwaardige feesten, en

zegt ten slotte daarvan: „als des avonds de zon reeds „verdwenen was, en van maan en sterren een bleek, „flikkerend licht afstraalde, dan schaarde zich de massa „van pelgrims om hunne aanvoerders, deden, onder „lofzangen en gebeden, met brandende kaarsen, uren „lange omgangen, tot vereering van Maria en verheer- „lijking van haren teedergeliefden en eeniggeboren Zoon „Jesus Christus. En mogten ook de duizenden van kaarsen „bereids uitgedoofd zijn, des te helderder brak het licht „des geloofs en de vlam van zuivere liefde in heiligen „gloed van ongekunstelde godsvrucht en in teedere aan- „doening des harten door, en onder de linden in de „kapellen weergalmden tot laat in den nacht, door de „onmetelijke gewelven des hemels, vurige gebeden en „lof- en dankverkondigende gezangen van blijmoedige, „zich met God verzoenende pelgrims, en gaven eene door- „slaande getuigenis van de verhevenheid en heerlijkheid „onzer heilige godsdienst."

Na afloop van het jubeljaar nam de bedevaart weder haar gewonen gang; het getal pelgrims echter groeit van jaar tot jaar aan. In 1854 bedroeg het getal van de processiën: 266; en schoon ik u op dit oogenblik niet juist weet op te geven hoe groot het in 1864 was, kan ik u toch met zekerheid zeggen: het overtreft alweder dat van 1854.

Ik vind het een verblijdend verschijnsel, dat, niettegenstaande het rusteloos woelen en werken der goddeloozen die in onze dagen de wereld in rep en roer brengen; dat, niettegenstaande het pogen en streven van zoovelen, ook hier te lande, om die openlijke belijdenissen van ons geloof aan de voorbede van Maria, rustende op het geloof aan Jesus' Godheid, nu verachtelijk,

dan belagchelijk, vaak als verderfelijk voor te stellen, dat niettegenstaande dit alles, onder de Katholieken dat geloof zich des te luider uitspreekt.

En na u ook slechts dit weinige van Kevelaars geschiedenis te hebben medegedeeld, vraag ik, beste vriend! of ik niet in mijn regt ben, als ik zeg: elk regtschapen mensch, die de geschiedenis van Kevelaar kent, hij moge er dan verder over denken zooals hij wil, zal met mij gevoelen, dat het toch eene zaak is, wel waardig om met betamelijken ernst behandeld te worden. Maar hoe mevrouw van Calcar met een verachtend: „zulke *verouderde* bedevaarten" voor den dag heeft *durven* komen, dat begrijp ik niet. Het „scheeve glas" zal de schuld moeten dragen. Ik vind het echter zeer onverstandig, op hoogen toon het woord te voeren over zaken waarvan men niets weet. En ik wensch dus aan mevrouw, niet slechts „een weinig meer bescheidenheid", zooals de referent in *de Gids* reeds deed, maar ook nog „een „weinig meer gezond verstand."

En hiermede, mijn vriend! zeg ik u voor het oogenblik vaarwel. Van harte wensch ik u 's hemels besten zegen op uw schoonen arbeid. Haast u langzaam en verlies den moed niet.

Dat „haast u" onderschap ik, er bij voegende: zeg het voort.

Met de meeste hoogachting

t. t.
N. N.

LAETARE,

DE VIERDE ZONDAG DER VASTE.

(INGEZONDEN.)

Schoon, onbeschrijfelijk schoon, verheven en krachtig zijn de gebeden des Roomschen Missaals! Immers het zijn de gebeden der Kerk bij 't openbare Dienstwerk des altaars, gebeden, herkomstig van den H. Geest. Deze, reeds in de ziel des enkelen Christens, die Hij ten tempel bewoont, biddende [1]), d. i. ingevende: wàt te bidden, en doende bidden gelijk 't behoort, leert gewis de H. Kerk, wier leven Hij is, niet minder bidden dan prediken. Hoe zuiver van alle dwaling zullen alzoo die gebeden zijn [2]), en hoe goed passend voor een iegelijk onzer! want wat wij behoeven, weet God het best. Daarenboven 't zijn openbare gebeden; krachtiger zijn ze alzoo, dan die in 't bijzondere worden uitgesproken. 't Zijn kerkelijke gebeden der Moeder mèt en voor hare kinderen; der heilige Bruid, immer vlekkeloos voor 's Heeren aanschijn, altoos aangenaam aan haren goddelijken Bruidegom, en bij gevolg altoos zeker, dat hare stem welgevallig in zijne ooren klinken en zij in

---

1) Rom. VIII, 26. 27.

2) Wat het Concilie van Trente over den Canon der H. Misse nadrukkelijk verklaarde, Sess. XXII. *De Sacrif. Missae.* Cap. IV en Can. VI.

haar bidden verhoord worden zal. Eindelijk, 't zijn hoogst waardige gebeden; zij behooren tot het binnenst Heiligdom; ze worden neêrgelegd onmiddellijk aan den troon des Lams, en zijn bestemd om zaam te smelten met de liederen van dank en liefde der Engelen Gods, die, zegt de H. Chrysostomus, bij duizenden ons altaar omringen als 't hoogheilig Sacrificie daar opgedragen wordt.

Doch wat we hier meer bijzonder op het oog hebben, is, dat al wie bidt, zijne ziel uitstort in het bidden, de gevoelens en begeerten zijns harten er meê te kennen geeft. *Lex orandi, lex credendi*: gelijk iemand bidt, zóó gelooft hij; zooals iemand zijn bidden inrigt, zóó toont hij zijne geheele godsdienst te wezen. Ook de H. Kerk zal dus in haar bidden, d. i. in hare liturgie ons te verstaan geven, wat gevoelens en begeerten haar bezielen [1]: hare liturgische gebeden zullen noodzakelijk volle uitstortingen zijn van allerzuiverst geloof, onwankelbaar vertrouwen en brandende liefde jegens haren goddelijken Bruidegom en de menschen, die zij redden moet.

Geen wonder dan ook, dat de godgeleerden op de liturgie wijzen, in betrekking mede tot hare oudheid, als op een prachtig monument der katholieke waarheid; en dat reeds de oudste Kerkvaders dikwerf de liturgie ter hand namen om den ketters en ongeloovigen te doen beseffen en erkennen, wat het kerkelijk geloof en hoedanig 't kerkelijke leven was.

„In waarheid", zoo lezen we in een onlangs verschenen werk, dat over een gedeelte van het kerkjaar

---

1) „In celebratione hujus mysterii etiam quaedam aguntur ad „repraesentandam dispositionem corporis mystici." S. Thomas in de *Summa Theol.* p. III. q. 83. art. 5.

de *idee* der heilige Dienstgebeden dag voor dag den geloovigen toelicht, „al wie er geen genoegen in vindt „om uit de boeken der godgeleerden onze heilige gods- „dienst te leeren kennen, en toch van harte begeert, met „haar bekend te zijn, hij sla gerust een behagelijker „weg in en poge iets van hare Liturgie te doorgron- „den..... Daarin stelt de Kerk de waarheid voor, niet in „formulen, maar in kleuren. Daarin veraanschouwelijkt „zij de verhevenste geheimen, en wat verleden of toe- „komst betrekking heeft op 's menschen heil, dat legt zij „in tegenwoordige handeling ons voor oogen" [1]). 't Zijn waarheden die we, naar den zin, bij den H. Augustinus hebben aangetroffen [2]).

We willen op onze beurt trachten, eene inhoudsverklaring te geven der heilige Dienstgebeden van het Roomsch Missaal op den vierden Zondag der Vaste, genaamd: LAETARE, *Wees blijde.* Die Zondag, invallende midden in den veertigdaagschen boetetijd, en daarom ook *Half-vaste* genoemd, heeft iets zeer eigenaardigs, heeft kerkelijk iets meer feestelijks [3]) dan de andere Zondagen der Vaste. Van waar dit? Wat reden is er tot verblijden op 't pas half afgelegde pad van boetvaardigheid? Wat reden voor ons om met die blijdschap in te stemmen? Laat ons zien.

1) *De Goede Week*, door J. P. Görtz, pastoor te Oud-Ade. Tweede druk, bl. 83.

2) „Utinam tardi corde et infirmi, qui non possunt vel non- „dum possunt Scripturas vel earum expositiones intelligere, sic „audirent vel non audirent disputationes nostras, *ut magis in- „tuerentur orationes suas, quas semper habuit et habebit Ecclesia* „ab exordiis suis donec finiatur hoc saeculum..... Sicut in his ora- „tionibus ita et in hac fide nata est et crescit et crevit Ecclesia." *De dono persev.* C. XXIII, 2.

3) Diaken en Subdiaken hernemen dalmatiek en tuniek bij hunne assistentie in de H. Mis.

Liever dan uit de natuur, leiden we uit het wezen van God zelven de indeeling van het kerkjaar af, en verdeelen het niet, naar de vier jaargetijden, in vier, maar naar de drie goddelijke Personen der H. Drieëenheid in drie groote feesten en feestkringen: Kersmis, Paschen en Pinksteren. Ter beantwoording aan die drie feesten hebben wij, in wie ze moeten uitwerken, wat ze voorstellen en vieren, ook drie uitingen des godsdienstigen levens: geloof, hoop en liefde [1]). Kersmis, 't eerste groote feestgetij, kunnen we aanzien als ter bijzondere viering van de oneindige liefde des Vaders: dat Hij zijn eeniggeboren Zoon gezonden heeft, opdat al wie in Hem gelooft het eeuwig leven hebbe; als 't feestgetij bij uitstek des geloofs: wij gelooven, dat Hij 't is die komen moest, en zijn gekomen om Hem te aanbidden. Paschen, tweede hoofdfeest: viering van de oneindige liefde des Zoons, die, aan den wil des Vaders gehoorzaam tot den dood des kruises, zich zelven slagtoffert voor de zonden des menschdoms; feestgetij onzer hoop, dat wij, in zijn bloed geregtvaardigd, vrede zullen hebben. Pinksteren eindelijk, derde groote feestkring, of herdenking der oneindige liefde des H. Geestes, die onze zielen door de mededeeling der goddelijke genade heilig maakt, werken des eeuwigen levens helpt voortbrengen en voltrekken tot den dag van Jesus Christus, opdat wij, met zooveel hulpe Gods in wederliefde beantwoordende, Hem ijverig dienen

---

[1] Het Allerheiligenfeest, tot Pinkster behoorende, wijst op de door het liefdevuur des H. Geestes gekoesterde, voor den hemel vroeg gerijpte en reeds ingeoogste vruchten; 't wordt dan ook gevierd vóór den laatsten Zondag na Pinkster, die aan het einde der tijden herinnert, waarop de velden *geheel* wit zullen zijn tot den oogst, en *al* de uitverkorenen zullen vergaderd worden. Onder het octaaf is ook de tweede oratie: *de Spiritu Sancto*, gelijk

in goede werken, rijk worden, overvloeijen in alle goed, en aldus waardig worden om het feest onzer verlossing en heiligmaking eeuwig voort te zetten in den hemel.

LAETARE behoort dus tot het tweede feestgetij. Hiervan is de groote dag der Opstanding het zamentrekkend middenpunt, om welken namelijk eene voor- en naviering zich aansluit, en wel van deze uitgestrektheid: dat de voorbereiding aanvangt met den Zondag Septuagesima en de naviering eindigt met den dag van de Hemelvaart des Heeren. De voorbereiding tot Paschen, welke alzoo met Septuagesima aanvangt, meenen we weer in tweeën te mogen splitsen, en geven 't aan LAETARE om een blij en belangrijk slot aan de eerste afdeeling te maken. Terwijl namelijk in de liturgische gebeden van LAETARE tot Paschen duidelijk meer bijzonder gewezen wordt op den persoon van Christus, eene eeuwige verlossing bewerkende, en op zijne bedieningen als Profeet, Hoogepriester en Koning, is onze meening over de liturgische gebeden van Septuagesima tot LAETARE deze: dat er de leer van 's menschen regtvaardigmaking uit de zonde breed in wordt verkondigd; dat de ontwikkeling van dat geheim aanschouwelijk in vertoont wordt; dat er in wordt aangewezen: wat God volgens zijne barmhartigheid om wille der verdiensten van Jesus Christus doet om de ziel, die zondigde te brengen tot zijne liefde, en wat zij van haren kant te doen, te boeten heeft; hoe de mensch heeft mede te werken met de genade, ten einde in verzoening te geraken met God [1]). LAETARE nu

---

altoos wanneer eene bijzondere genadewerking des H. Geestes herdacht wordt.

1) Het zoude ons hier te ver afvoeren, maar later biedt zich wellig hiertoe eene betere gelegenheid aan, om aan te toonen: hoe bijv.

staat aan 't slot van die tafereelen, dragende in de hand de kroon van Gods werken en eene hoop verkondigend, die niet beschaamt; belooft het toppunt van 's Heeren begenadiging waartoe op aarde de mensch kan opgevoerd worden, en laat van den anderen kant de ziel die getrouw naar 't boetewoord deed, reeds bij voorraad vol verrukking juichen in 't weergevonden heil, als ware zij reeds feitelijk met den verrezen Christus opgestaan, en ondanks de boetedagen niet ten einde zijn, waarin Gods verbolgenheid afgeweerd, en om ontferming met aandrang gebeden moet worden. [1]).

---

het zesde hoofdstuk van de zesde zitting der kerkvergadering van Trente als bij tafereelen wordt voorgehangen in de H. Mis-gebeden van den Vastetijd.

1) De Mis-gebeden op LAETARE zijn als volgt:

Introïtus. Is. LXVI. Wees blijde, Jerusalem; en komt te zamen, allen die haar liefhebt; verheugt u met blijdschap die in droefheid geweest zijt, opdat gij juichet en verzadigd wordet aan de laafbron uwer vertroosting.

Ps. CXXI. Ik ben verblijd over 'tgeen mij gezegd is: wij zullen ingaan in het huis des Heeren.

Gebed. Geef, bidden wij, almagtige God, dat wij, die in bedruktheid zijn, naar onze handelwijs verdiende, door de vertroosting uwer genade mogen opleven.

Epistel. Gal. IV, 22—31. Allegorische voorstelling van de voorregten der kinderen Gods onder het Nieuwe Testament, welke de Apostel in vss. 1—7 had beschreven.

Graduaal. Ps. CXXI. Ik ben verblijd over 'tgeen mij gezegd is: wij zullen ingaan in het huis des Heeren. Vrede is binnen uwe muren [Jerusalem] en overvloed in uwe burgten.

Tractus. Ps. CXXIV. Die op den Heer betrouwen [zijn] als de berg Sion: hij zal in eeuwigheid niet wankelen die in Jerusalem woont. Bergen omringen haar, en de Heer omringt zijn volk, van nu aan tot in eeuwigheid.

Evangelie. Jo. VI, 4—15. Wonderbare vermenigvuldiging van vijf brooden, waarmede vijf duizend menschen werden gespijsd.

Offertorium. Ps. CXXXIV. Looft den Heer, want Hij is goedertieren: dicht een psalm op zijn naam, want Hij is zoet: alles wat Hij wilde heeft Hij gedaan in hemel en op aarde,

Ongetwijfeld is reeds het eerste wat God belooft aan de ziel die door boete tot Hem wederkeert: „Gij zult „leven en niet vergaan" het volkomen en alomvattend gunstbewijs zijner erbarming; daaruit vloeijen als van zelf andere genaden en gunsten voort, gelijk verscheiden beken uit een stortvloed; de eeuwige zaligheid zelfs ontluikt er uit, na getrouwe medewerking, gelijk de vrucht uit den bloesem, alles met die zekerheid, welke Paulus bedoelde, als hij schreef, dat: die het goede werk in ons begonnen heeft, het ook zal voltrekken [1]). Doch zooals de begenadiging des zondaars zelve, zoo is ook de beperkter of ruimer toedeeling der genade het werk van Gods vrije en tevens wijze barmhartigheid. Rijkdom en overvloed is overigens het karakter van 's Heeren barmhartigheid boven al zijne werken: en in dat opzigt wordt de mededeeling van het *overvloedige* teregt als het bijzonderste, hoogste teeken zijner goedgunstigheid aangemerkt.

Zulk eene begenadiging belooft LAETARE. Zulke gunstbewijzen van Gods goedertierenheid worden als eene hoogst aantrekkelijke uitnoodiging ter bekeering heden voorgesteld: beloften van het *overvloedige*, zoowel in geestelijke vertroosting als in tijdelijke verzorging.

Stil gebed. Zie verzoend, o Heer, op de offergaven van heden neer: opdat zij onzer godsvrucht en zaligheid nuttig zijn.

Communie. Ps. CXXI. Jerusalem is opgebouwd als eene stad, wier deelen in gemeenschap zijn: want derwaarts trekken [al] de stammen op, de stammen des Heeren, om uwen naam te belijden, o Heer.

Post-Communie. Geef ons, bidden wij, barmhartige God, dat wij uwe heilige [gaven] waarmede wij onophoudelijk verzadigd worden, in eerbiedig dienstbetoon behandelen en altoos met getrouwheid ontvangen.

1) Philip. I, 6.

Zoo dan treedt ook de Kerk heden op al biddende, d. i. al predikende tevens: dat de ziel die tot God gaat, groote verkwikking zal vinden. Vroeger heeft ze den boeteling beloofd: dat hij zou leven; thans zegt ze hem de zoetheden des deugdzamen levens toe. Zeer wel in overeenstemming met hetgeen we zeiden, dat LAETARE een zeker slot maakt aan de heils-afspiegeling, met Septuagesima begonnen, neemt ze den Introïtus uit dat hoofdstuk van Isaïas, waarmeê de godspraken besluiten van dezen profeet, „die de laatste „dingen zag en de treurenden in Sion vertroostte" [1]). Krachtiger noch beminnelijker kon zij een beeld uitkiezen, om voor te stellen, hoe door God zullen behandeld worden die toetreden tot zijn genade-verbond, dan van eene moeder, welke haar weenend kind laaft, om het te bevredigen en te verkwikken. „Verblijdt u", zoo is de lezing der Vulgaat in dat majestuëuze hoofdstuk, waarin de profeet de verste heidenen, alle vleesch, ziet opgaan naar het Jerusalem der Kerk, ter viering van een altoosdurend sabbatfeest, „verblijdt u met Jerusalem en juicht „in haar, allen die haar lief hebt: juicht met haar in blijd„schap, allen die over haar treurdet. Want gij zult „verzadigd worden aan de borst harer vertroosting, en „van verlustiging overvloeijen uit hare algeheele heerlijk„heid. Want dit spreekt de Heer: ziet, Ik zal als een „vloed van vrede over haar nederlaten en de heerlijkheid „[groote menigte] der heidenen als een overstroomende „beek.... Zooals een dien zijne moeder vertroost, zóó zal „Ik u vertroosten, en zult gij in Jerusalem vertroost „worden."

Dat liefelijke moederbeeld treedt nog eens op in de

---

1) Eccli. XLVIII, 27.

Epistel-les uit Paulus' brief aan de Galaten: minder om aan te duiden wat de moeder doet, dan om voor te stellen wat de gelukkige kinderen wezen zullen, die zij voor God baart. De kinderen van het nieuw Jerusalem zijn kinderen Gods, erfgenamen Gods, in 't volle regt om hunne erfenis te aanvaarden, aan voogden en verzorgers ontwassen, meerderjarig, ten eenenmale vrij. Vrij zijn! Beschouwt de heele wereld dat niet als 't begeerenswaardigste goed, als 't toppunt van geluk voor maatschappijen en personen. En waarlijk de wereld vergist zich in niets anders dan in den weg om vrijheid te vinden. Indien zij zich eerst door Christus liet verlichten, zou zij weldra ook door Christus worden vrijgemaakt. Slavernij, onvrijheid, ja gevangenschap is de zonde; en haar vergezellen bedruktheid, afmatting en pijn: maar vrijheid is de dienst des Heeren, en in haar *regeren* we!

Het Evangelie wat op Zondag LAETARE gelezen wordt, bevat het wonder der vermenigvuldiging van vijf brooden en verhaalt eene *ligchamelijke verzadiging.*

Wij zullen thans aan deze geschiedenis minder de aandacht wijden, maar veeleer dit Evangelie in hooger opvatting trachten te overwegen. Want het wonder der brooden werd voor Jesus zelven eene aanleiding om over de hemelspijs zijns ligchaams te onderwijzen; en als Paschen, het feest der Christenen, nabij is, wordt ook de zielzorger wel gedrongen, te herinneren hoe men „om„trent Paschen nuttigen zal het ligchaam des Heeren;" uitmuntend zijn daarenboven de omstandigheden des wonders geschikt om de ter waardige en voordeelige Communie vereischte gesteltenissen uit te leggen, hetgeen bijv. een onzer vaderlandsche pastoors van vroeger tijd voor zijne

gemeente zoo meesterlijk gedaan heeft [1]): maar als we de vraag stellen, of dat juist heden de geest der Kerk is de idee harer liturgie op LAETARE, dan antwoorden we: indien zóó de bedoeling der Kerk geweest ware, zou zij van het zesde hoofdstuk van Joannes wel eenige latere verzen als Evangelie-pericope hebben doen voorlezen, dewijl die regtstreeks op het H. Sakrament des altaars slaan. Het wonder wijst allernaast aan wat het inhoudt: eene wonderbare spijziging, verzadiging naar het ligchaam; en 't verhaal dezer geschiedenis is liturgiesch zeer schoon in zamenhang met de overige dienstgebeden van LAETARE. Zou, daar in de kerkelijke liturgie de gansche heilsleer ontwikkeld, in aanschouwing voorgesteld wordt, zou deze leering: „dit „alles zal u worden toegeworpen" [2]) alleen uitgesloten wezen? Zou er nergens in de galerij van schilderijen, zoo als de liturgie is, een tafereel zijn waaronder we Paulus' woorden mogen schrijven: „vroomheid „heeft de belofte ook des tegenwoordigen levens?" [3]) Staan we even stil bij het wonder als feit. Wat zien we? Wat geschiedde er? De Heer spijzigt vijf duizend menschen naar het ligchaam, met brood. En de scharen aten, ze werden naar het ligchaam gesterkt, verzadigd zelfs, door het brood wat de milddadigheid Gods wonderbaar had voortgebragt. Dit is niet gering, maar waarlijk verheven: brood te eten, in overvloed, zonder het zelf gewonnen, zonder er voor gearbeid, gezwoegd te hebben, dat herinnert aan het paradijs!... Juist, dat meenden we te zeggen: LAETARE belooft een aardsch paradijs aan

---

1) J. Nanning. Derde predikatie op den IV^a^ Zondag der Vaste.
2) Luc. XII, 31.
3) I Tim. IV, 8.

degenen die zich bekeeren; eene ziel vol geneugten en de waakzame zorg Gods ook over de behoeften des ligchaams! „*Vrede*," zegt het Graduaal, „is binnen Jeru„salems muren en *overvloed* in hare burgten."

Zullen dan allen die zich bekeeren onmisbaar verzadigenden overvloed van zielentroost en tijdelijken zegen ontvangen? Zoo niet, dan zal de Heer die gaven tegen nog betere verwisselen. Genoeg is het der H. Kerk, op een wonderfeit, voor duizenden geschied, te kunnen wijzen, om te toonen, dat Gods milddadigheid alles, alles voor ons veil heeft, wonderen zelfs, om ons wèl te doen naar het ligchaam, indien we Hem zoeken en beminnen.

Zulke heilbeloften, vertrouwt de Kerk, zullen wel geen wederstand ontmoeten, maar krachtige versterking geven aan het besluit der verdoolden om naar het huis des Vaders weer te keeren, waarbinnen overvloed is, en waarbuiten men omkomt van honger. Ze ziet hen reeds aansnellen, die begeerig zijn naar dien uitgeloofden overvloed; de stammen Israëls trekken opwaarts naar Jerusalem; in groote menigte scharen ze zich ten optogt zamen, en zij, de H. Kerk, maakt hun dien optogt blijde; legt den opwaarts komenden een lofgezang in den mond, den CXXI^{sten} psalm, een der processie-zangen van de tempeldienaars des Heeren: „Ik ben verblijd over „'t geen mij gezegd is: wij zullen ingaan in het huis „des Heeren."

Wat is de meening troostend, die de H. Kerk in den Vastetijd ten opzigte der verdoolden en zondaren koestert!

Twee dingen zijn nog opmerkelijk. Eerst: dat in geen der voorgaande Misgebeden van den Vastetijd een *Laetare*, een *Jubilate* of eenige juichtoon aangeheven wordt. Eéne

enkele maal lijdt dat uitzondering, als ware dat noodig om den ter-neergeslagen boeteling een weinig op te beuren tot hoop. Overal anders bidden we uit de diepten, dat God onze stem wille verhooren; dat Hij zijner oude ontfermingen wille gedenken; dat Hij niet ten einde toe verstooten zal. Langzaam dringt er wel een straal van hoop door dat treurend bidden henen, maar 't gevoel van schuldigheid drukt zoo zwaar op de ziel! zal zij blijven vertrouwen? O ja! zij bidt, dat God toch ergens een teeken ten goede toonen zal. Wèl spreekt de Heer, dat Hij om wille harer boete al hare ongeregtigheden niet meer zal gedenken, maar zij, ze ziet naaauwlettend rond, even als de dienstknecht op de hand zijns meesters, of de Heer het teeken niet geve der kwijtschelding, totdat eindelijk, op Zaturdag vóór LAETARE dat teeken van Gods begenadiging gegeven wordt in de vergiffenis, feitelijk geschonken aan eene allergrootste zondares, ter bemoediging dus voor allen die misdeden: „Heeft niemand „u veroordeeld, vrouw? Ook ik zal uniet veroordeelen; „ga in vrede."

En het tweede wat we opmerkelijk vinden is, dat, hoe overigens boete en boetegeklaag ons den ganschen tijd tot het feest der verrijzenis moet bezig houden, de blijdschap van LAETARE een nazang heeft van wel zeven dagen, en eerst uitsterft in de plooijen van den paarsen voorhang waarmeê kruis en beeldtenissen op Zaturdag vóór Passie-Zondag bedekt worden. Hoort den nazang van LAETARE: „Gansche aarde, jubel voor God! dien den Heer in blij-„moedigheid, treed voor zijn aanschijn op in verheuging!" Zoo is 't Offertorium van Maandag. „Ik heb wachtende „den Heer verbeid," zegt deze antifoon op Dingsdag, „en Hij heeft mij aangezien: mijn smeeken heeft Hij

„verhoord en een nieuw lied mij in den mond gelegd, „een lofzang aan onzen God." Desgelijks klinkt het ook de volgende dagen: en , zal de in een octaaf van toonen hernomen jubelzang straks zwijgen, toch niet vooraleer op Zaturdag in de allerlaatste antifoon (Communio) het gansche voorwerp der zielevreugd nog eens herdacht is: „De Heer regeert mij, en niets zal mij ontbreken: op zijne „weide heeft Hij mij geplaatst."

VERSCHEIDENHEDEN.

CORRESPONDENTIE.

Aan de Redactie van de Katholiek.

M. M. H. H.

Zoo even kreeg ik de laatste September-aflevering van *de Katholiek* in handen. Tot toelichting van blzz. 190—191 zend ik UEd. deze regelen:

„ Pagus hic [Jutphaas] primum curatus a Sacerdotibus Ultrajecti „ commorantibus, quibus suburbium Sanctae Catharinae erat de- „ mandatum: defuncto, die 26 Junii 1694, R. D. Theodoro Mensich, „ dicti suburbii Pastore Missionario, datus ab Illmo Sebasteno „ fidelibus in Jutphaes proprius sacerdos. „

Uit: „ *Statio in Jutphaes.* „ MS.

Het „ *welligt* „ op bl. 191 kan dus wegvallen.

Mensich (Mensinck, Mensingh) is te Deventer overleden: „ Da- „ ventriae quo consanguineos visendi ergo profectus fuerat, de- „ functus. „

MS. „ *Necrologium Missionis* „, op den 26^a Junij.

Christianus Vermeulen stierf te Rees. den 6^a Julij. Aangehaald „ *Necrol.* „ op den 6^a Julij. — Uitvoerig handelt over dezen man de „ *Batavia sacr.* „, P. II. pp. 279—280. In dat werk iets over Mensich, II, p. 142.

Ik verblijf, enz.,

UEd. dienstw. dienaar,

W. 19 Maart 1865. A. N.

VERBODEN BOEKEN.

Bij dekreet van 12 December ll. heeft de H. Congregatie van den Index de volgende werken verboden:

Cours de philosophie positive par Auguste Comte. Paris. J. B. Baillière et Fils, libraires de l'Académie imp. de médecine. 1864.

Renovation religieuse par Patrice Larroque. Paris. Librairie internationale. 1864.

La Paroisse d'après les Saints Canons par M. L. Malet, curé de Mont-de-Marsan. Paris. Jacques Lecoffre, libraire-éditeur. 1864. *Donec corrigatur* [1]).

La Tour Saint-Jacques de Paris, par le docteur Briois, 1864. 3 vol. gr. in 8°.

Synopse das religiões e seitas actualmente séguidas por diversos povos do Globo, e una breve noticia d'outras seitas religiosas extinctas colligidas por Joâo Antonio Dias; Latine vero: *Synopsis religionum et sectarum quae nunc existunt in variis orbis nationibus; adjecta brevi notitia aliarum*, etc. Ulyssipone. 1864.

L'Italia ed i ministri della corona per Giovanni Siotto-Pintor, Senatore del regno. Milano. Presso l'agenzia dei fratelli Sonzogno. 1864.

Dell' officio della letteratura Italiana nel Secolo XIX. Studio storico letterario di Francesco Chieco; Antonio Ranieri; Saggio biografico. Bari. Tipografia dei socii Cannone. 1864.

Il matrimonio civile e il celibato del Clero cattolico per Luigi Prota, con le appendici storiche del prof. Tommaso Semmola. Napoli. 1864. Tipogr. Perrotti.

---

[1]) De Eerw. schrijver heeft reeds openlijk zijne algeheele onderwerping verklaard aan de veroordeeling zijns boeks.

NALEZING

VAN

NIEUWE KANSEL-THEOLOGIE.

De godsdienst van Jezus en de moderne rigting. Christelijke toespraken over de godsdienstige vragen des tijds, door Dr. J. C. Zaalberg, Pz.

Eene verklaring, eene briefwisseling en een treurig geschiedverhaal. Woorden aan mijne vrienden, door J. C. Zaalberg, Pz.

La Hollande et l'influence de Calvin. 27 Mai 1864. [Geteekend:] Groen van Prinsterer.

E pur si muove, „en toch beweegt zij zich!" Dat woord wordt Galileo Galilei, het zoogezegde slagtoffer der Roomsche onverdraagzaamheid, den held der anti-katholieke legende, in den mond gelegd op het oogenblik, dat hij, op last van het Heilig Officie, Copernicus' systeem over de beweging der aarde zou afgezworen hebben. De sage, „zij, liefelijk kind der poëzij," zou Hofdijk zeggen, de aanminnige, die zoo gaarne historische personen met haar kleurenrijk kleed omsluijert, en hare borduursels overal, en soms tot overladens toe, om de ridders harer keuze

plooit, laat hem bij die gelegenheid met zijn voet op de aarde stampen, op diezelfde aarde waarover hij aan 't redeneren was, en in hetzelfde oogenblik waarin hij hare niet-beweging zou bezworen hebben; zoo wordt het geheel iets, dat wel wat heeft van hetgeen de theologanten eene restrictio non pure mentalis noemen: „en toch he- „weegt zij zich!"

Maar hoezeer de sage hare hand ook in 't spel gehad heeft bij de schrijvers der geschiedenis van Galileï, hij blijft eene schitterende theaterfiguur op het tooneel van den ridderlijken strijd tegen de intolerantie.

Zoo heeft het ook Dr. Zaalberg begrepen.

In zijne toespraken over de moderne rigting heeft hij voor de duizend-en-zooveelste maal den onmisbaren held der onkatholieke legende wederom ten tooneele gevoerd, en vertoond met een pathos, die niet kan hebben gemist zich een weg te banen tot de harten der goedwillige toehoorders. Zijn meesterblik zag aanstonds wat er van dat E pur si muove veel partij te trekken viel voor eene preek. De gevangenis, het heilig gerigt, de inquisitie heeft hij niet vergeten; maanden lange pijniging is hij zoo goed geweest er nog bij te doen; wijl 't nu toch aan 't marcheren was, wilde hij ook de straffe van vuurdood meteen maar doen aanschouwen in 't verschiet; en zoo stond het geheel fluks in elkaêr geschroefd, een treffend en gepast exordium voor eene toespraak over de vraag: „bovennatuurlijke, of natuurlijke oorsprong der godsdienst?"

Maar neen, de zaak is te ernstig.

Er is in ons midden een man opgestaan, gloeijende

van haat jegens de „kerk", waarvan hij het brood eet, een man met eene fluweelen tong en een week hart, die alle Zondagen een preekstoel beklimt met teederheid en sentimentaliteit, een man die alle Zondagen van dien preekstoel met geaffecteerde vroomheid de geloofsbelijdenis der Apostelen verscheurt: weet gij wat hij publiek, wat hij onomsluijerd verkondigt? — dat de Heilige Schrift onwaarheid bevat, — dat de duizendmaal gezegende Zoon Gods, in wiens naam wij onze knieën buigen, niets anders is dan eene hersenschim, het meesterstuk van de verbeeldingskracht der volkeren; — dat de Heer Jesus Christus niet is geboren uit eene maagd, niet is verrezen van den dood, niet is nedergedaald ter helle, niet is opgeklommen ten hemel, niet zit ter regterhand des Vaders; — dat er geene verrijzenis des vleesches is, en geene straf te wachten na dit leven; — dat de zaligheid, waarnaar wij smachten, niet moet gezocht worden alleen in het eeuwige leven, maar hier op aarde; — dat er geen andere God is, dan dien de menschheid zichzelve gevonden, zichzelve tot bovenaardsch wezen verheven heeft; en dan voor dien God, voor dat maaksel zijner handen met fraaije woorden nederknielen, en het aanbidden; aan flarden scheuren al wat de christenheid achttien eeuwen lang, ja, al wat de menschheid van den ochtendstond waarop haar eerste het aanzijn ontving, als goddelijk en heilig en onschendbaar heeft erkend: de godsdienst inrigten naar de behoeften van den tegenwoordigen tijd; dat durft hij, hij, die predikant!

't Is ons afschuwelijk!

Hij spreekt van „vuurvlammen, waardoor hij heen moest, van bittere smart, die hij heeft doorleefd, van de kracht der wanhoop, waarmede hij om 't laatste overblijfsel van

het geloof zijner jonkheid heeft geworsteld, van een afgrond dien hij toen is overgesprongen;" is het hem dan te midden van die vuurvlammen, van die bittere smart, van dien strijd der wanhoop, nooit met kracht voor den geest gekomen, dat zijn beginsel een valsch beginsel, zijn standpunt een verkeerd standpunt kon zijn? Kwam het hem dan nooit met kracht voor den geest, hoe toch de Katholieken zich rekenschap geven van hun geloof? Nooit, dat er onder ons eminente geesten zijn en edele harten?

Wat hiervan zij, de geschiedenis zijner prediking lost dit vraagstuk niet op.

Er had in het voorjaar van 64 een en ander plaats gehad, waarom de heer Zaalberg van toen af het regt meende te hebben, het publieke gevoel op zulke teedere plaats zoo diep smartelijk te kwetsen. Voor zoo ver het op te maken is uit zijne voorstelling, was de zaak, nagenoeg met zijne eigene woorden, als volgt.

Reeds vier jaren lang had hij zich door de moderne ideën laten beheerschen, en zich het gemoed vol gedronken aan die troebele wateren. Reeds sedert twee jaren predikte en onderwees hij met klimmende bepaaldheid naar de moderne beginselen, en zelfs had hij sedert een jaar, zonder het te zeggen, een vrij geregeld plan van voortgaande ontvouwing zijner zoogenaamde overtuigingen gevolgd. Al dien tijd bleven de hervormden van den Haag den vrede bewaren, een gewapenden wel, maar toch vrede. Er schrikte wel eens iemand, maar die schrik, zegt hij, ging voorbij.

Nu had men hen reeds sedert lang op allerlei wijze tegen de moderne rigting gewaarschuwd; doch de predikant der moderne rigting sprak dat niet tegen, en zijne

hoorders zagen hem vriendelijk aan, en dachten: „Neen, neen, hij is het niet. Zoo ernstig, zoo vol liefde voor God en Jesus [het is de heer Zaalberg zelf, die aldus notuleert], neen.... modern is hij niet". Maar nu ontstond er op eenmaal eene groote beweging, en reeds vóór Paschen 1864 begon die verwarring: op eenmaal stond hij in het midden zijner gemeente als modern prediker ten toon, en men heette zijnen ernst gemaakt, zijne geloofsbetuiging een ijdelen klank, zijne geestdrift leugentaal. De liefde zijner gemeente, zegt hij, werd hem toegerekend als een loon des verraads.

Dat was te veel voor zijne argeloosheid, en hij kondigde aan, „eenige keeren achtereen, niet, gelijk hij eerst op dringend verzoek van meer dan 200 menschen, voornemens was, in eene zaal, maar nu tot beschaming van alle verdenkingen, openlijk op den kansel over het regt en de roeping dezer moderne rigting te spreken."

Door die aankondiging werd de ontsteltenis nog grooter, en te midden van die ontsteltenis brak de Zondag van 17 April aan, de tweede na Paschen, en de heer Zaalberg verscheen op het spreekgestoelte en opende zijne toespraken over de godsdienst van Jesus en de moderne rigting, toespraken, die hij Christelijk noemt, ofschoon zij op zijn meest niet meer Christelijk zijn, dan de toespraken die Çakya-Moeni, de vermaarde stichter van de Boeddha-dienst der Hindoes voor zijne leerlingen zal gehouden hebben.

Het verwondert mij niet, dat de Haagsche predikant den hartstogt des martelaarschaps als door en door onchristelijk verfoeit; wel echter, dat hij met dat al zich

toch de airs van eene soort van martelaar geven wil.

Mais cet air, ce grand air, ne va pas au petit maître.

In den ouden tijd, en ook nòg wel, als men zijne oogen maar rondslaat in het wijde veld der Katholieke Kerk, in den ouden tijd der echte Apostelen was men martelaar met zijn hartebloed: het martelaarschap der moderne apostelen is heel iets anders, en veel spirituëler:

..... „Ik weet dat ik mij moeite en kwelling bereid. Ik weet. dat velen zich zullen ergeren, anderen bedroefd worden, niet weinigen mij verlaten. Ik waag er de vriendschap aan van meer dan een, wiens liefde mij 't leven verwarmde. Maar boven alle dingen gaat waarheid, de volle eerlijke waarheid, en al moest ik ook de 2 tot 3000, die ik nu 9 jaren lang in dit heiligdom vergaderd mogt zien, tot schamele 3 of 200 zien wegsmelten, ik zal dat met kalmte dragen.....„

't Is te begrijpen, dat het een gevierd predikant leed moet doen, zijn gehoor van 2 of 3000 tot een schamele 3 of 200 te zien verminderen, maar het geeft geen pas, dit zoo publiek van den preekstoel te verkondigen. Zulke dingen zegt men niet: dat is tegen de bienséances oratoires!

En wat is nu die volle, eerlijke waarheid, die hem boven alles gaat? — Eene reeks van godslasteringen. Ik mag den lezer wel eerst verschooning vragen, dat ik ze hier neerschrijf. Ziet daar de quintessentie zijner toespraken:

1e toespraak, 17 April. — De prediking der moderne theologie is geene zamenzwering tegen de godsdienst, maar eene hervorming.

2e toespraak, 24 April. — De bestaande godsdienst met al hare schakeringen van orthodox en liberaal geeft geene rust aan de ziel. Er is echter eene godsdienst, die deze rust geeft, en dat is de godsdienst der moderne theologie.

3e toespraak, 1 Mei. -- De godsdienst is niet bovennatuurlijk geopenbaard: de menschheid heeft haren God zelf gevonden. Van lieverlede verhief men de Godheid tot bovenaardsche magt, en in den loop der eeuwen is de godsdienst geworden wat zij thans is.

Nu eerst is de prediker des heidendoms en train, en toch breekt hij de aaneengeschakelde reeks zijner beschouwingen wêer af, en organizeert een „tusschenbedrijf". Waarom? omdat de Hemelvaartsdag ophanden is, en eene schoone gelegenheid aanbiedt om het publieke gevoel een slag in het aangezigt te geven. Dit goddelooze tusschenbedrijf heeft dezen inhoud:

4e toespraak, Hemelvaartsdag, 5 Mei 1864. — „Ik geloof niet, „dat Jezus..... ten hemel is opgevaren, evenmin als ik aan de „opstanding van zijn ligchaam gelooven kan..... Heft nu „met mij geloovig en hoopvol de oogen opwaarts en het hart „naar de hemelsche dingen."

5e toespraak, Zondag 8 Mei. — *Reprise.* De godsdienst van Jezus is geen geloofsstelsel, en ook geene zedeleer, maar..... [Hier verliest de redenaar zich in de wolken, en is 't mij onmogelijk zijne vlugt te volgen, of ook maar een korten inhoud te geven, van wat hij verder in deze toespraak poëtizeert.]

6e toespraak, Pinksterzondag, 14 Mei. — De gemeente moet op den Pinksterdag niet het feest vieren van zeker bovennatuurlijk verschijnsel door Lukas opgeteekend, en waarvan wij een uit misverstand geboren, tegennatuurlijk verhaal hebben. Wat men gelooft als op den Pinksterdag gebeurd, namelijk het wonderbare geluid, de verdeelde tongen als van vuur, het wonder der talen, is niet gebeurd. Wij moeten het feest vieren van het eerste optreden der gemeente in de wereld in betooning des geestes en der kracht. Heilige geest is geestdrift, bezieling, de vrucht van geloof en tehuis in de tegenwoordigheid Gods, de geest der gemeente, en moet geopenbaard worden door den bevoegde die in de vergaderingen moet opstaan en voor allen spreken (*Cicero pro domo*).

7e toespraak. — De christelijke geest heeft gedurende achttien eeuwen een omloop gemaakt, gelijk aan de baan der aarde om de zon: in de eerste 12 eeuwen verwijderde hij zich hoe langer hoe meer van zijn uitgangspunt; in de laatste 6 eeuwen komt hij weêr tot dit uitgangspunt terug. Juist in onze dagen keert hij tot den eersten tijd des christendoms weder, en die nu juist tijdmatige, geheel en al natuurlijke, en geschiedkundig noodzakelijke hervorming der christelijke godsdienst is de moderne rigting.

8e toespraak. — De vier Evangelien bevatten bij geloofwaardige historie ook veel onwaarachtigs. Bovenal het Evangelie van Johannes kan niet als werkelijke geschiedenis van Jezus gelden. Het is het Messiaslied der oudste Christenheid, gedicht in bewonderende geestdrift, maar geen werk van Johannes. Ten tijde van Jezus waren de Joden aan zulke dichting gewoon.

Was nu de maat van onbeschaamdheid vol? — Ja, meenden de hervormden van den Haag, en men hoorde reeds in de verte het gebulder van 't naderend noodweêr. Acht predikanten en zeventien ouderlingen rigtten een adres aan de synode, dat tevens bestemd werd tot manifest van den kerkeraad aan de gemeente. Het was terstond gedrukt en uitgegeven. Er werden pogingen aangewend om den redenaar, wiens voorstelling ik hier veelal met zijne eigene woorden volg, in zijne bediening te treffen, en in de oogen der gemeente te vernederen. De hoofdbestuurder van het Nederlandsche Zendelinggenootschap kwam hem ernstig betuigen, dat zijne optreding als feestredenaar van dat genootschap, op 20 Julij 's avonds te 6 ure in de Zuiderkerk te Rotterdam vastgesteld, hem en anderen zeer zou ergeren, en het genootschap een aantal leden doen verliezen. Niet lang daarna barstte er te Rotterdam zelf eene stormachtige beweging los. Courantengeschrijf in allerlei vorm, adressen ter teekening gelegd, eischen aan 't hoofdbestuur gedaan,

om hem het spreken te beletten, alsof het hoofdbestuur daartoe magt en bevoegdheid bezat, en wat niet al meer. De eene courant berigtte, dat het hoofdbestuur reeds met hem overeengekomen was, om een ander in zijne plaats te laten optreden. De andere verhaalde, dat hij eene groote buitenlandsche reis stond te ondernemen, en daarom niet optreden zou, „vergetende alleen er bij te voegen, wie „hem de kosten van zulk eene reize vergoeden zou." Te s Hage zelf teekenden eenige zijner medebestuurders van de Haagsche afdeeling, buiten zijn weten, een adres tegen zijn optreden te Rotterdam. De heer Groen van Prinsterer scherpte zijne pen, en slaakte eene weeklagt AUX CHRÉTIENS RÉUNIS à GENÈVE LE 27 MAI 1864.

„..... L'Église? Vous le savez. Nos facultés de théologie, nos chaires, en grande partie, appartiennent aux continuateurs de Voltaire et de Rousseau, aux disciples de Spinoza. Ici, à la Haye, un ministre du St. Evangile tient, dans le temple chrétien, un cours régulier de scepticisme, et célèbre les fêtes chrétiennes, la Pâque, l'Ascension, et la Pentecôte, en proclamant que le christianisme est la forme la moins grossière de l'idolâtrie. Songez donc, disciples de Calvin! à cette Eglise, à cette terre de Hollande, qui a été pour les Eglises réformées une terre de refuge, après avoir été fécondée par le sang de leurs martyrs. Les chrétiens de Hollande, plus que jamais peut-être, ont besoin de vos prières, de vos conseils, de votre exemple."

Maar de predikant uit den Haag stoorde zich aan de Geneefsche broeders niet. Hij lachte met al die beweging en stond Zondag 29 Mei wederom op den preekstoel met eene toespraak, als ik wel geteld heb juist die, welke in onomsluijerd ongeloof alle overige overtreft.

9e toespraak. — Jezus moet niet aanbeden worden. Hij is geen God.

Een goed deel der gemeente, die nu gezien had, dat noch de gesprokene, noch de geschrevene, noch de gedrukte vermaningen iets baatten, schijnt toen besloten te hebben, haren leeraar eene lijfstraffelijke correctie toe te dienen, en bij die preekbeurt, door D^{r}. Zaalberg den 29^{n} Mei vervuld, had er een kerkschandaal plaats, een oploop, waardoor zijne lieve vrouw, zegt hij, een oogenblik in levensgevaar gebragt werd, en het hem moeijelijk viel ongedeerd huiswaarts te keeren; dit is toch gelukkig met behulp der politie zonder ongeval geschied. (*Tijd*, *N. H. C.* van 1 Junij 1864.)

Maar hiermeê was de beweging niet uit. Het duurde geen vier dagen, of 't hoofdbestuur van 't zendelinggenootschap liet van zich hooren, en schreef zijnen waarden broeder en feestredenaar aan, dat er bezwaren tegen zijn optreden waren ter sprake gebragt: of hij zich niet zelf moest gedrongen voelen, om afstand te doen van zijne spreekbeurt? Men zeide, niet dan na zeer ernstig beraad tot dien stap te zijn gekomen, en sloot met de betuiging, dat men hem van harte de noodige kalmte en heiligen ernst toewenschte. Op dien hartelijken brief, die echter geen meesterstuk van hollandschen stijl is, had hij nog niet geantwoord, of D^{s}. Gunning, de excentrieke geestdrijver, die niet gaarne de laatste wilde zijn in het strijdperk, kondigde hem plegtig aan, dat hij geen christenleeraar meer was, en dat alle gemeenschap tusschen hen beiden was afgesneden.

Intusschen lag de missive van 't hoofdbestuur reeds lang op de schrijftafel naar hare beantwoording te wachten, en was nu aan de beurt. In een scherpen brief meldde de feestredenaar aan zijne waarde broeders, dat

hij als zoodanig zijn mandaat nederlegde. Op hunne kwalijk passende gewetensvragen zou hij maar zwijgen. Gemoedsbezwaar had hij niet. Hij kon die vragen met stilzwijgen voorbijgaan, en wilde alleen, dat zij dit zwijgen op vragen, die zij goedvonden met allen ernst te doen, als een zeer ernstig zwijgen zouden beschouwen.

Evenwel was hij besloten niet voor 't publiek te zwijgen, en schreef eenige „woorden aan zijne vrienden", eene brochure, die dezen titel kreeg: eene verklaring, eene briefwisseling en een treurig geschiedverhaal. De verklaring houdt in, dat hij alleen voor zijn persoon terugtreedt als feestredenaar, maar voor zijne rigting blijft protesteren, en de briefwisseling is die, welke tusschen het hoofdbestuur en hem is gevoerd, en de kwalijk passende gewetensvragen, benevens het ernstige zwijgen bevat. Wat het treurig geschiedverhaal mededeelt, laat ik volgen.

Een paar dagen daarna was 't vergadering van de kerkeraadscommissie voor 't godsdienstig onderwijs, belast met de zorg voor dat onderwijs op de stadsscholen, drie predikanten en drie ouderlingen. Zij ontsloeg hem, haren vice-president, van zijn onderrigt op de stadsburgerschool, onder dankbetuiging, niet voor zijn onderwijs, maar voor de betoonde bereidwilligheid.

„Natuurlijk weigerde ik dien dank zeer bedaard, en verzocht alleen vriendelijk vergunning om de mij lief geworden en mij ook liefhebbende kinderen nog eene enkele maal te gaan toespreken. 't Antwoord daarop door den voorzitter op weinig beleefden toon gegeven luidde, dat ieder, zoo de hoofdonderwijzer dat toeliet, de school kon binnengaan. Dat wist ik natuurlijk ook wel. Ik ben toen onmiddelijk naar de school gegaan."

Er volgt een hartverscheurend tooneel:

„Ik heb aan de kinderen gezegd, dat ik niet meer terug mogt komen, hen uitgenoodigd om nu, voor zoover hunne ouders dat goed vonden, de schoolcatechisatie met mijne huiscatechisatie te verwisselen en overigens niet zonder weemoed afscheid van hen genomen."

Helaas! zelfs de troost ontbrak den rampzalige, zijn hart in tranen lucht te geven: er was geen tijd, niet eens voor weemoed. De oorlogstrompet klonk alweêr, en 's avonds eene nieuwe scène: vergadering van bestuurderen der Haagsche afdeeling van het Nederlandsche Zendeling-genootschap; hartstogtelijke harangues; twee predikanten in de rol van geloofsregters; gelukkig, dat zeker modern theoloog van het jaar 1553 piae memoriae er niet bij was; 't had anders wel kunnen gebeuren dat de geïncrimineerde den weg van Miguel Servete was opgegaan, die zooals men weet te Genève door gezegden modernen theoloog om ketterij op klein vuur werd verbrand; nu echter geheime stemming; hij zelf de stemopnemer, en — de martelaar der modernen onder zijn eigen voorzitterschap afgezet als medebestuurder. Nu eene heroïeke daad:

..... „Ik deelde doodkalm den uitslag mede en vroeg toen zeer bedaard, of men soms ook verlangde, dat ik het praesidium zou nederleggen. Men antwoordde bijna niet, en ik heb het dus verder nog twee uren lang waargenomen zonder meer een woord over het gebeurde te spreken."

De heer Zaalberg had ook beloofd, kalm te zullen blijven.

Men moet echter niet meenen, dat hij werkeloos bleef.

's Anderendaags vond de morgenstond hem reeds aan het corrigeren der proeven van de brochure, en zij waren nog niet afgecorrigeerd, of zijne pen vloog weder over 't papier om er een treurig geschiedverhaal hij te voegen, het verhaal namelijk van hetgene hem gisteren was wedervaren. Er kwam dienzelfden dag nog meer stof, en het vlugschrift beloofde nu waarlijk eene gansche chronique scandaleuse te worden. Namelijk:

..... « Daar kwam tot mij een zeker heer, wiens naam ik maar niet zal laten drukken, tenzij hij 't zelf verlangen mogt. Hij kwam ook namens anderen, zeide hij..... Ik heb dien onbeschaamden mensch eenige woorden toegevoegd, die hij zeker liefst niet openlijk herhaald wenscht te zien, en hem toen op de wijze, waarop hij dat meest verdiende, de deur uitgewezen. »

Te midden dier agitatie moesten er toch weder toespraken gehouden worden, want de volgende dag was een Zondag; ze werden ook gehouden, eerst in de vroegdienst over wonderontkenning, en daarna over wondergeloof in de beurt voor de militairen, die er zeker zoo heel veel niet van hebben naverteld.

10e, dubbele, toespraak. Zondag 12 Junij. — I. De ervaring verbiedt ons, te gelooven aan wonderen. Wonderen gebeurden er nooit. II. De godsdienstige waarheid heeft niets met de wonderen te maken.

En 's avonds zat hij wêer voor zijne schrijftafel. 't Verdriette hem, o! zoo zeer, dat hij zich op een Zondag-avond met dit bedrijf moest onledig houden, en hij was ontevreden, ontevreden zeer, zegt hij, dat hij zulk een verhaal moest doen; hij zat op zijne pen te bijten, omdat de menschen toch zoo liefdeloos zijn.

Dienzelfden Zondag-avond in het middernachtelijk uur, schreef hij zijne brochure af.....

Hij heeft in die brochure volstrekt den toon niet gevat, waarop iemand, die voor publiek persoon wil gehouden worden, publieke stukken schrijft.

Het vlugschrift moge zich nu al „woorden aan zijne „vrienden" noemen: 't is niettemin zeker, dat het voor eene kleinigheid voor iedereen verkrijgbaar was en zelfs aangeboden werd, ook aan wie zich de eer niet mogten geven, tot zijne intimen te behooren. Het schriftje wemelt van hatelijkheden aan het adres zijner tegenstanders, en als de schrijver herhaaldelijk, tot vijf malen toe, spreekt over zijnen gemoedsvrede, over zijne kalmte en over zijne bedaardheid, bovendien nog zegt, zonder eenigen hartstogt te schrijven, en eenmaal zelfs de zeer onverkieselijke uitdrukking „doodkalm" gebruikt, kan ik er alleen uit besluiten, dat hij toen met die woorden een ander begrip verbond, dan dat hetwelk in het algemeen de Nederlanders er aan plegen te hechten. Bovendien schijnt hij verstoord op „eene menigte hoogaanzienlijken," gelijk hij vroeger gesproken had over „al de invloeden, die „hier ter stede werken." Zeer zeker zal hij zijne tegenstanders op dien toon niet innemen voor zijne persoonlijkheid.

Nu het boekje mij dienst heeft gedaan bij het zamenstellen van dit historiesch overzigt, leg ik het ter zijde. Het is niet waard, er nog een woord meer over te zeggen.

Uit alles is duidelijk, dat de laatst beschreven dagen dagen waren van hevige gemoedsbeweging bij de Hervormden van den Haag, en de beweging bepaalde zich niet tot den Haag, en was nog in vollen gang.

Het is mijne taak niet, dien gang verder te beschrijven. Alleen wil ik wijzen op het feit, waardoor de beweging ontstaan was, en waarvan zij getuigenis aflegt: wie er onder hen nog aan eenig geloof vasthield, was gekrenkt in het dierbaarste wat hij bezat.

Ja, nu moeten de oogen der Protestanten opengaan, of nooit! Het is hun onmogelijk, zichzelf langer met illuziën te bedriegen: zij glijden met voor ons ijzingwekkende snelheid de helling af, den afgrond in. Stelt onder hen, die hunne voorgangers heeten, de openbare en de vermomde modernen tegen diegenen over, die strijden voor den levenden God; is het niet duidelijk voor iedereen, hoe de balans onweêrhoudbaar begint over te slaan naar de zijde der godloochenaars? Men kan het zich niet verbloemen, hoe gaarne men dit ook zou willen. Wie er onder hen wetenschappelijke mannen zijn, leeren, wel bijna allen bedektelijk en ter sluik, maar sommigen ook onbedekt, en enkelen zelfs zoo naakt mogelijk, de heidensche mythologie, waaraan zij den naam geven van moderne rigting. Weinigen zijn eerlijk genoeg, om hun predikambt neêr te leggen met de betuiging, dat die rigting de hunne is, en niet strookt met wat zij bij de aanvaarding van dat ambt op zich namen, den volke te verkondigen. Een kleine vriendenkring tracht zich hier en daar nog met wanhopige krachtsinspanning staande te houden op de gladde helling, waar nu eenmaal hunne voeten op staan. Helaas! die krachtsinspanning is vruchteloos: de stroom sleept zijne offers mede en geene menschelijke magt stuit hem in zijne vaart.

Protestanten, nu moeten u de oogen opengaan of

nooit! Een geloof dat niet in kracht kan blijven bij de werking der wetenschap, is het ware geloof niet, is niet de Kerk, op rotssteen gesticht; het is een huis, dat dreunt en scheurt van de slagen der reuzenmachine die er in werkt: gij kunt de machine niet doen stilstaan; gij houdt het gebouw niet overeind, want de slag van het werktuig is te zwaar voor de spankracht der muren; ziet: reeds splijten zij van alle kanten, en waggelen op hunne grondvesten; nog weinige slagen, en uw huis is niets meer dan een bouwval. Nu moeten u de oogen opengaan of nooit! Ziet gij dan nooit eene flaauwe schemering van het licht? Stuit uwe gedachte dan nooit op het alternatief, dat zich al duidelijker en duidelijker in de wereld formuleert: één van de twee, òf ongeloof, òf Katholieke Kerk? — De Katholieke Kerk gaat haren weg door de wereld zonder om te zien, zonder af te wijken noch ter regter- noch ter linkerzijde. Zij stoort zich zoo min aan schimp als aan vervolging, zoo min aan 't medelijdend schouderophalen van den een, als aan de uitgelaten spotternij van den ander; zoo min aan de sophismen der bandelooze wetenschap als aan den haat der magtigen, als aan roof en bloed en moord. Zij gaat haren weg door de wereld, in het volle bewustzijn, dat zij, zij alleen de belofte heeft der toekomst!

In den noodkreet aux Chrétiens réunis à Genève, die „Groen van Prinsterer" onderteekend is, staat woordelijk de stelling te lezen, „dat de onbegrensde vrijheid van het godsdienstig onderwijs is de opheffing, de vernietiging der Kerk, en dat bij gevolg de vrije uitdrukking van de dogmatische meeningen der leeraars tot wettige en

noodzakelijke grens heeft de geloofstukken, beleden door de godsdienstige maatschappij, waaraan deze leeraars hunne aanstelling verschuldigd zijn, dat is in duidelijke woorden: de predikers moeten geene andere leer verkondigen, dan die der Kerk, welke hen heeft aangesteld. Maar waarom moet dit kerkregtsbeginsel van den heer Groen gelden voor het uitgeputte ligchaam, dat men „Nederlandsche Hervormde Kerk" heet, en waarom mogt het niet gelden voor de Katholieke Kerk der 15de en 16de eeuw? — Toen protesteerde men er tegen, en thans zou men het in zijn voordeel willen toepassen? Gij zoudt het willen verwerpen, als het u ongelegen komt, en het met hand en tand vasthouden en voor u inroepen, als gij er uw nut in ziet? Maar dat gaat niet: ééne maat, één gewigt! Een paar bladzijden vroeger verklaart de heer Groen van Prinsterer: de vroegere hervormden wisten, „dat de Kerk niet kan toelaten, dat hare dienaren, hunne meeningen in de plaats stellende van hare leerstukken en aldus misbruik makende van de zending, welke zij hun geeft, in haren naam de waarheden gaan bestrijden, die zij verkondigt." Eilieve, was Luther ook niet „een dienaar der Kerk, die zijne meeningen in de plaats stelde van hare leerstukken, en aldus misbruik maakte van de zending, welke zij hem gegeven had, en in haren naam de waarheden ging bestrijden, die zij verkondigt?" Hebt gij dan twee maten en twee gewigten?

Neen, dat is inconsequentie. Tot zulke inconsequentiën voert het rampzalige protestantisme in onze dagen zijne aanhangers, als zij zich willen staande houden op de gladde helling, die hen in den afgrond van het ongeloof doet snellen. Zullen hun dan de oogen nooit opengaan?

Maar dat zij nu zoo. Dit verblijdt mij toch, dat die

stellingen zoo uitdrukkelijk in dàt boekje staan, en het doet mij over 't hoofd zien, dat de schrijver gemeend heeft, een paar malen op het altaar der hatelijkheid te moeten offeren. Maar zulks was ook moeijelijk te ontgaan bij dezen inhoud van het schrijven: eene panegyriek op het Calvinisme en Puritanisme, die dan in eene weeklagt over het toenemende ongeloof eindigt. Toch moet ik zeggen, dat de vermetelheid der panegyriek wel ver gaat, daar zij durft spreken van de ruime mate van godsdienstige vrijheid, die de Calvinisten aan andersgezinden hebben geschonken. Een enkele blik in het plakaatboek der Heeren Staten logenstraft die stoute bewering. Ik wil den heer Groen van Prinsterer niet verbitteren, maar dit ééne moet mij nog van het hart: een bewonderaar van hervorming en hervormingsgezinden moest nu maar liever zwijgen over le sort tragique de la race infortunée des Stuarts. Die geschiedenis moet hij niet ophalen. Welk eene Tartuffe-rol hebben zijne sombere „heiligen" met hunne hooggeroemde strengheid van zeden gespeeld in de zielverteederende geschiedenis van die vrouw, die de meest begaafde en meest Katholieke der Stuarts, de „sterke vrouw" der zestiende eeuw heeten mag. Ons hart breekt, als wij haar herdenken, want wij ook, wij noemen haar nog zooals hare tijdgenooten haar noemden, mits hunne oogen niet werden verblind door den hartstogt van het anti-katholicisme: „la Très-illustre, Très-chaste & Débonnaire Princesse, MARIE Royne d'Escosse."

Vergeef mij, lezer! deze lange digressie, en wapen uw godsdienstig gevoel weder tegen eenige beleedigingen: wij zijn aan den korten inhoud van de elfde der

toespraken over de godsdienst van Jesus en de moderne rigting.

11e toespraak, 19 Junij. — Al wie zich nog gebonden rekent aan kerk of geloofsbelijdenis, of schriftgezag of bijbelsche verhalen, ook omtrent de gebeurtenissen van Jezus' leven, is eene Martha. Wie dit alles met de moderne rigting voor onnoodig houdt, is eene Maria, welke het beste deel verkiest [namelijk de godsdienst der moderne theologie].

12e toespraak, 26 Junij. — God openbaart zich in de natuur, in de geschiedenis, in het leven en in het hart des menschen; ook op diezelfde, maar niet op eenige bijzondere wijze, in de Schriftuur.

13e toespraak, 3 Julij. — Wat en van waar de zonde is, blijft een moeijelijk vraagstuk. Zonde is de natuurdrift in haren strijd tegen ons geestelijk beginsel. Die tweespalt in het leven der menschheid openbaarde zich in haar als tweespalt tusschen haar en God. Slechts van ééne zijde bestaat deze vijandschap, namelijk van de zijde des menschen. God, van wiens kant geene verzoening noodig is, bewerkt die bij den mensch, door dezen zich te doen verzoenen met Hem. [Deze toespraak is zeer onduidelijk.]

14e toespraak, 10 Julij. — Onze hoop op de onsterfelijkheid rust niet op den bijbel, maar op ons eigen bewustzijn.

15e toespraak, 17 Julij. — De godsdienst van Jezus, d. i. de ware godsdienst, is vervat in de zaligsprekingen.

16e en laatste toespraak. — Wij, die de moderne rigting zijn toegedaan, hebben regt op die rigting in de Nederlandsche Hervormde Kerk, want wij zijn en blijven ons verklaren Christenen, Protestanten, aanhangers van het hoofdbeginsel der Nederlandsche Hervormde Kerk. Zij heeft geen regt, ons uit te bannen. Daartegenover hebben wij in die Kerk, en vooral van nu af aan, de roeping om de lasteringen, die men van ons verspreidt, als van ongeloovigen, ligtzinnigen en kwaaddoeners, te beschamen door ons leven.

Dat is dan eindelijk de inhoud van de laatste der toespraken.

Wat zal nu voor den toespreker het einde zijn der agitatie, die zij hebben teweeg gebragt?

Hetgeen hij er zelf van zegt, komt (veelal met zijne eigene woorden) hierop neêr: hij staat nu voor de regtbank der kerk, (zooals zij dwaselijk hun in puin stortend huis blijven betitelen,) als een aangeklaagde. Door eenige gemeenteleden is zijne ontzetting van de bediening gevorderd, omdat hij de gemeente ergert, Jesus voor dood verklaart, het kruis vertreedt, God verloochent. — „Werpt dezen booze uit!" zoo luidde woordelijk de laatste eisch. Zijne ambtgenooten en „medeopzieners" (karakteristiek!) hebben deze aanklagten genoegzaam eenparig voor „gewigtig en gegrond" verklaard en ze alzoo naar 't klassikaal bestuur verzonden. Dat bestuur zal nu moeten beslissen, of het de aanklagt geldig keurt. Zoo ja, dan wordt de zaak naar 't kerkbestuur der provincie verwezen. Dat provinciaal bestuur zou hem dan kunnen schorsen of ontzetten, en indien dan eindelijk de algemeene synode, die, zooals de heer Zaalberg beweert, voor het tegenwoordige geheel ontijdig in de zaak gemengd is en met zijne bijzondere prediking volstrekt niets te maken heeft, indien dan eindelijk de synode als hoogst geregtshof dat strafvonnis bekrachtigen mogt, „ja „dan zou hij eindelijk een gevangene in den Heer zijn „geworden." Maar dat regtsgeding kan nog vele maanden duren [1]) bij den tragen gang dier regtspleging, die geene urgente gevallen schijnt te kennen.

Echter aan alles komt een einde, en wat zal dit dan nu zijn? Zal de ongeloovige predikant zijn kansel en

---

1) 't Is reeds eenige weken geleden, dat dit opstel geschreven werd. Er kunnen sinds dien tijd bijzonderheden gebeurd zijn, die er niet in worden vermeld.

zijne levenslustige toehoorders behouden? Of zal provinciaal bestuur en synode den al te openhartigen medebroeder aan de niet onverklaarbare woede der orthodoxen opofferen? En wederom, als hij geschorst wordt in zijne bediening, of er van ontzet, zal hij dan de zoogenaamde godsdienst der moderne theologie op eigen kosten en risico blijven voortverkondigen? Of zal hij liever, met een traan in het oog en een zucht op het hart over de liefdeloosheid der menschen, het aangename met het nuttige gaan verbinden, en de hand slaan aan 't schrijven van opstellen voor een minder liefdeloos publiek in *Spectator* en *Tijdspiegel*, of zelfs wel in *de Gids?* Ik weet het niet; hij heeft er talent genoeg toe.

Maar er zijn zoo véél godsdiensten in de wereld: waarom kan deze er niet nog bij? Als men het Christendom er buiten rekent, heeft zij zelfs boven al die andere veel voor, want daar zij beweert, dat Christus' hart veel te vroom was, om in pligtenleer de godsdienst, in zedespreuken de genezing der kranke menschheid, in „burgerlijke deugd" 't geheim des levens te zoeken, kan zij toch wel moeijelijk de pretensie maken, om te geven wat Hij niet gegeven heeft, eene zedeleer namelijk. Men heeft daarom die nieuwe godsdienst ook reeds nagegeven, dat zij de theologie is van het onwedergeboren hart, zeer gevallig aan ligtzinnige jongelingen en levenslustige vrouwen. „Zeer vriendelijk, inderdaad!" roept de moderne theologant uit. Maar het is de kwestie niet, of dat vriendelijk is, of niet, maar of het waar is. En dat kan men toch moeijelijk ontkennen, als men er bij weet, dat straf in eeuwigheid voor die rigting eene ongerijmdheid is, en dat — er wordt niet gezegd alle menschen, maar — al wat leeft eindelijk tot zaligheid zal komen. Wie zou dan

nog dwaas genoeg zijn, zich aan de verouderde tien geboden te houden? Christus was immers veel te vroom van hart, om in pligtenleer de godsdienst te zoeken!

Ieder wachte zich voor schade.

De nieuwe religie geeft de oplossing van het groote raadsel, dat de mensch is, in een stel orakelspreuken. Niemand echter behoeft ook maar eene enkele dier orakelspreuken voor waarheid aan te nemen, want men kan, ook volgens de moderne theologie, zonder die wijsheid een even goed godsdienstig wezen zijn.

Het stel vormt, in elkander gezet, dit geheel, naar de prediking van den heer Zaalberg:

Wat men ziet is geworden uit hetgeen men niet ziet. Dat gevoelt ons hart. Maar hoe de wording der dingen zij, daarover stamelt de wetenschap. Het menschdom is nu ten minste reeds 20000 jaren na te rekenen; wie de eerste menschen waren, en wat er in de eerste jaarduizenden mag gebeurd zijn is onbekend. Van de eerste 16000 jaren weten wij niets, of althans bijna niets. Maar dit weten wij: zoolang er menschen leefden is er godsdienst geweest. In het eerst nog te zinnelijk, om aan den Geest te kunnen denken, zocht het menschdom de Godheid in wat zienlijk en zinnelijk was. Van lieverlede verhief men de Godheid tot bovenaardsche magt, en door vele ontwikkelingen heen is eindelijk de godsdienst geworden, wat zij nu is, en wordt onze godsdienst. Onze godsdienst is die der liefde, onze God is de Geest. Hij is een denkend wezen, en woont in ons, maakt zich ook in ons aan ons kenbaar. De aantrekkings- en zwaartekracht, waardoor alles wordt beheerscht, zijn geene blinde natuurwetten, maar zijne levende krachten. Wonderen zijn er nooit gebeurd. De bijbel is een boek, gelijk andere boeken, maar dat op menige plaats als ongeloofwaardig moet worden beschouwd. Vooral komt er veel ongeloofwaardigs voor in de geschiedenis van Jezus. Het bijbelboek doet

hem voorkomen als Zoon van God. Hij was het, maar in geen anderen zin, dan waarin wij ook zonen en dochteren Gods kunnen wezen. Nogtans is hij de genius van den nieuwen tijd, de genius der godsdienst, en blijft zijn naam onafscheidelijk verbonden aan onze godsdienst der liefde, omdat hij de eerste mensch was, wiens hart de Eeuwige Liefde in al hare volheid kende. Zonde is de natuurdrift des menschen, in strijd met haar geestelijk beginsel, een schijnbare tweespalt tusschen den Geest en den mensch. Die schijn zal echter ophouden, want de mensch is bestemd ten eeuwigen leven, en er ligt eene oneindige ontwikkeling vóór hem. Het is echter verkeerd te meenen dat het eeuwige leven eerst na het sterven geboren wordt, alsof de tijd niet tot de eeuwigheid behoorde. Wie de zaligheden der toekomst begeert, moet ze reeds op aard bij aanvang gesmaakt hebben. Het zien van God is in het tegenwoordig leven reeds het zalig voorregt der reinen van harte.....

Ziedaar de godsdienst of geestesdienst van den heer Zaalberg. Die orakelspreuken heeft hij over drie maanden verdeeld, en wèl even onomsluijerd, maar niet even onversierd verkondigd, als ze nu hier zijn neêrgeschreven, wèl even stellig, maar niet zoo geregeld te volgen. Neem het eerste voorbeeld, dat voor de hand ligt: „Zoolang er menschen leefden is er godsdienst geweest. In het eerst nog te zinnelijk om aan den Geest te kunnen denken zocht het menschdom de Godheid in dat wat zienlijk en zinnelijk was. Van lieverlede verhief men de Godheid tot bovenaardsche magt, en door vele ontwikkelingen heen is eindelijk de godsdienst geworden wat zij nu is, en wordt onze godsdienst." Dit zijn de woorden van mijne opgave. Datzelfde predikte hij den 1ⁿ Mei 1864, wèl even onbewimpeld, maar veel meer versierd, in deze woorden: [1])

[1]) Letterlijk. Wat hij gespatiëerd heeft laten drukken is ook hier gespatiëerd.

„Dit weten wij echter vast: zóólang er menschen leefden is er ook godsdienst op aarde geweest. De mensch toch is van Gods geslachte, geschapen naar zijn beeld en als zoodanig een aanbiddend wezen. Gelijk de zon schijnt, de bergstroom klatert, en de wind door de wouden ruischt, gelijk de vogel zingt en de jonge raven roepen om spijze en het hert schreeuwt naar de waterstroomen, alzoo roept 'smenschen hart naar God. De ziel der menschheid dorst en is altijd dorstende geweest, dorstende naar God, naar den levenden God. En God openbaarde zich niet alleen in 't zoekend menschenhart door dien geheimzinnigen drang, door rede en geweten, maar toonde zich ook aan den mensch in de gansche schoone en rijke wereld, in geschiedenis en levenservaring, sprekende in de moeder tot het kind, met den vader tot den zoon en door de ingevingen en gedachten van wijzere en vromere mannen tot minder kundige menschen, door sommige edelen en zeer uitnemenden voor lange tijden vaak tot gansche geslachten en volken. Wonderen gebeurden er niet, dan 't groot en altoosdurend wonder van 't denken en zoeken, het peinzen en raden, het tasten en vinden des menschelijken geestes, bezield door het hem inwonend Goddelijk leven, aangetrokken door al dat groote en Goddelijke, waardoor hij omringd werd in lucht en zee, in 't azuur des starrenhemels en op de groene aarde. Van hare kindschheid af begon de menschheid te zuchten en te hopen, te vragen en te klagen, te zingen en te bidden. Zij sloeg hare duizend oogen rond, zij strekte de duizend armen uit, en vragende: „Wie ben ik? Van waar ben „ik? Waar ga ik heen?„ peinzende over de raadselen van aarde en hemel, van leven en van dood, zocht zij naar den Onzienlijke, de menschheid naar haren God. Eerst was dat bidden slechts kinderlijk stamelen, zoodat alles, wat zij in hare eerste eeuwen dacht en deed en uitvond, kinderwerk was, zeer ruw en grof, schoon altoos toch het werk van een kind, waaruit een reus zou groeijen, een reus in kennis en kracht. Te zinnelijk, te veel in de zienlijke dingen gevangen om nog aan den Geest te kunnen denken, zocht zij dan ook de Godheid eerst in dat wat zienlijk en zinnelijk was. In zon en maan en starren, in boom en berg en steen, in waterstroom en vuur en wind, in vreemde natuurver-

schijnselen, in diergestalten, weldadig of schrikwekkend, in dat wat groot, wat vreemd, wat wonder was speurde de menschheid God, op dwaze wijze vaak, ook dikwerf in ontzettenden vorm, maar altoos eerbiedwekkend, en menigmalen ook op roerenden, aantrekkelijken trant haar geloof openbarende, haar offer opdragende aan God. En God liet zich niet onbetuigd. Door zijnen geest in haren boezem, dreef hij de menschheid al zachtkens voort. De beschaving nam toe, de zeden werden zachter, de gezigtskring verruimde zich, velerlei kennis verwierf ons geslacht, en met de ontwikkeling der beschaving ging ook die der godsdienst voort. Van lieverlede verhief men de Godheid tot bovenaardsche magt, en vond haar zelve niet meer, maar nu hare krachten wonende in dat wat heilig scheen. En priesters leerden, en dichters zongen, en denkers peinsden, en nieuwe denkbeelden gingen als morgenrood op, en onder dat alles bedekte zich de aarde met tempelen en pagoden, en op de bergen rookten de altaren nacht en dag....."

Arme, arme menschheid, die zulken bitter langen weg van 20000 jaren af te leggen had, om tot 'sheeren Zaalbergs godsdienst te komen! Neen, onze, historische, menschheid kwam door de goedheid Gods spoediger tot bewustheid. Maar zij had de ware godsdienst, en de waarheid is wel altijd veel eenvoudiger dan de fantasie.

Doch daar spreek ik nu niet over: het aangehaalde is overvoldoende, om een denkbeeld te geven van de wijze, waarop de moderne spreker de uitdrukkingen zijner opiniën versiert, en bovendien ontvangt hij straks het woord, om zelf te zeggen, wat hij wel van zijne godsdienst denkt.

't Ontbreekt hem niet aan „de traditionele koelbloedigheid van een apostel des ongeloofs," zoo als een onzer uitstekendste letterkundige critici, (helaas, zelf een apostel des ongeloofs!) die noodlottige eigenschap betitelt. Geloof echter niet, dat de ijzige koude zijner geestesdienst hem

belet, nu en dan op het gevoel te willen werken. Integendeel, dit is een denkbeeld, dat hem bekoort. Hij wil dikwijls de teedere snaren des gemoeds doen trillen, en is een meester in de affectatie. Hoor, hoe hij koketteert met het menschelijke gevoel:

„Ja, bovennatuurlijk of natuurlijk van oorsprong, godsdienst is ons leven, en dat leven in God is leven uit God. O God, mijn God! ik zoek U in den dageraad; mijne ziele dorst naar U. Des avonds is mijn hart onrustig, tot dat het in U ruste vindt. Zie, Eeuwige! hier zijn wij, wij strekken de armen uit en zeggen met Jezus: Vader! — onze Vader!"

En nog eens:

„Laat u met God verzoenen! Die bede dringe door tot allen, die nog geenen vrede hebben met God, en daarom ook geen vrede met de menschen, geen vrede met lot en leven, geen vrede met dood en eeuwigheid.

„Laat u met God verzoenen! Dat prediken wij van Christus wege, innig, dringend, rusteloos, liefdevol, biddende, alsof God door ons bade, en wij, als mede-arbeidende, bidden mede, dat gij de genade Gods niet te vergeefs moogt ontvangen hebben....

„Hoe liefelijk zijn op de bergen de voeten dergenen, die vrede verkondigen, die het goede boodschappen, die tot de zondige en zorgende menschheid zeggen: God is liefde!

„Kent gij die bergen? Den berg der zaligheden, den berg des gebeds, den kruisberg Golgotha?

O, zalig wie van die bergen komen. Met God verzoend zijnde, hebben zij eeuwigen vrede. Ja, en indien iemand in Christus is, die is een nieuw schepsel. Het oude is voorbijgegaan. Ziet, het is alles nieuw geworden. Amen."

Ziedaar de godsdienst van den heer Zaalberg. Ik laat hem wederom het woord: hij zal u zelf zeggen, wat hij van zijne godsdienst denkt:

„Ja, zegt gij, dat klinkt nu wel schoon en wij stemmen toe, „dat er over die prediking der moderne rigting een fleur en geur „en kleur verspreid ligt, bekoorlijk voor oog en hart, maar als „wij nu dat vrome waas eens wegnemen en die fleur, die geur „en die kleur wegdenken, wat blijft er dan over?“..... Wat er dàn overblijft? Zeker niet veel bijzonders. Als de daauw van de druiven is weggevaagd zijn 't natuurlijk druiven zonder daauw, en even zeker zijt gij blind, wanneer die star in uw oog wordt uitgebluscht, en een lijk, als ik u denk zonder leven. Luister: Daar bloeijen rozen in mijnen tuin, die ik met groote zorg en liefde gekweekt heb. De menschen komen en zeggen: „Inder- „daad: dat zijn rozen vol fleur en geur en kleur.“ En nu komt gij met uwe voorliefde voor de oude rozen van uwen hof en zegt: „Ja, ziet ge, dat lijkt nu wel zoo; maar als nu aan deze rozen „die fleur en geur en kleur eens ontbraken, wat bleef er dan „van over?“ Nog eens, gij hebt duizendmaal, gij hebt volkomen gelijk. Er bleef in dat geval niets over, dan een struik zonder rozen. 't Is even goed alsof gij zeidet: 't Licht der zon is wel heerlijk, maar als er geen licht ware, wat was dan de zon!“

Ziedaar dan zijne godsdienst, bloemen! Bloemen, helaas, niet zooals Gods almagtige hand ze heeft uitgestrooid over de schoone aarde in dal en woudgrond en langs het stille meer, maar armzalige kunstbloemen van geparfumeerd papier en wat goud.

Maar is dat GODSDIENST? Neen, waarlijk niet. 't Is, inderdaad, niet meer, dan eene sentimentele liefhebberij, een amusement voor salon en boudoir.

Is het protestantisme?

„Ja“, verklaart de heer Zaalberg.

„Het Protestantisme zit ons in 't bloed. Wij dulden niet, dat men 't geloof zal binden. In onze volle lengte verheffen wij ons tegen alle gezag, dat op het geweten wil drukken Wij heffen

de banier der vrijheid op. Wij scheuren alle formulierbanden als spinrag van een. Wij buigen voor geen letter, omdat wij den geest erkennen. Voor paus noch synode, voor catechismus noch geloofsformulier, voor bijbeltekst noch profeet of apostel, voor niets of niemand ter wereld gaat ons geweten terug."

Iedereen begrijpt wat hij achter die groote woorden van „geloof" en „geest" en „geweten" verbergt: de hoovaardij des geestes, de zonde der gevallen Engelen.

Niet zonder ontzetting kan men nadenken, dat het zulk een man is — en hoevele geestverwanten heeft hij! — zulk een man, die soms in het vreesselijke oogenblik van den doodstrijd aan het ziekbed wordt geroepen, om de ziel van een stervende voor te bereiden voor de naderende eeuwigheid, en diens laatsten zucht op te vangen van zijne lippen. Afschuwelijk is de beschrijving, die hij zelf gegeven heeft van zulke omstandigheid.

"Ik wil, dat gij eene schrede nu met mij terugdoet, om mij naar een sterfbed te volgen. Ik vond daar reeds menige MARTHA onder man en vrouw, maar nooit stond ik er wanhopiger bij, dan eens toen ik, na ernstig tot eenen lijder gesproken te hebben over leven en dood, over zonde en genade, op de vraag: Gelooft gij? ten antwoord kreeg: "Ik geloof in God den Vader, den Almagtigen Schepper des hemels en der aarde. En in JEZUS CHRISTUS....." Maar gij schenkt mij het overige, niet waar? 't Waren de 12 geloofsartikelen, die ik hoorde opzeggen, opzeggen door een stervende op de wijze, waarop een leerling zich haast aan 't einde zijner les te komen. Met zachtheid en met ernst beproefde ik eene afleiding en vraagde, of hij wel veel en ernstig bad. 't Antwoord, met zeker vuur gegeven, was bevestigend, en toen ik vroeg wat en waarom hij dan bad, kreeg ik ten antwoord: "Het Onze Vader en het Geloof!" O wee, dat Geloof! De 12 Geloofsartikelen een gebed, een gebed in de stervensure! Met

innige deernis zag ik dat arme, in zulke tastbare duisternis wegkwijnende leven aan, en ik ontstak in toorn — niet tegen den stervende, o neen, maar in heiligen toorn.....«

Lezer, begrijpt gij nu de smart van hen, die aan Christus nog vasthouden en zich orthodoxe hervormden heeten? — "Heftige protestanten zien zelfs naar hulptroepen uit Rome uit." verklaart de Haagsche prediker. 't Is mogelijk. Levendig herinner ik mij nog, (verschoon het, dat ik van mij zelven spreken moet) hoe niet langer dan een jaar of vijf geleden, als bij vergissing een predikant bij mij binnentrad, een der korypheën onder de orthodoxen, en die ook nu, in deze Zaalberg-geschiedenis, op den voorgrond gefigureerd heeft. Hij kwam, zeide hij, wijl hij gehoord had van mijne belangstelling in het Christelijke leven, en wilde mij de noodzakelijkheid op het gemoed drukken van de handen inéén te slaan, ten einde met vereenigde krachten tegen den geest van ongeloof te strijden, die, meende hij, meer en meer veld won. Ik moest den ijveraar beduiden, dat er tusschen ons beiden aan geene *communio in sacris* te denken viel, en na eenig pourparler, dat niet van belang ontbloot was, maar zooals altijd weinig nut deed, vertrok hij ongetroost.

Wanneer zullen hun toch de oogen opengaan!

Schrik niet, lezer, als gij verneemt, dat de argumenten van den heer Zaalberg nu aan de beurt liggen. 't Zal korter zijn, dan gij welligt vermoedt. Dit vooraf: het geloof is eene genade; de mensch kan haar aannemen of verwerpen met vrijen wil. Voor iedereen die gelooven wil zijn de gronden der geloofswaarheden duidelijk genoeg, maar er blijft niettemin nog wel zóóveel duisterheid

over, dat de aanneming er van eene vrijwillige daad is. Wie ze niet aannemen *wil* vindt schijnredenen in overvloed, waardoor hij zulks meent te kunnen regtvaardigen, en er is geene bewijsvoering, waaraan zijn *Non serviam* het gewonnen geven wil. Gelooven of niet gelooven heeft God overgelaten aan 's menschen wil.

En nu de heer Zaalberg. Ja, 't is waar, hij redekavelt wel zoo wat over Bijbel en Christendom, over dien of dezen tekst, dit of dat wonder, maar wat is in die bonte verwarring het eigenlijke uitgangspunt zijner dwaling?

„Wonderen zijn niet mogelijk", is de zin eener plaats uit zijne toespraken. Waarom niet? „De aantrekkings-„en zwaartekracht, waardoor alles wordt beheerscht, zijn „geene blinde natuurwetten, maar levende krachten van „God; de natuurwetten zijn de volmaakte openbaring „zijns levens." Zie, nu gaat alles door: nu hebben wij eene keten die zich wel op de volgende wijze aaneenschakelen zal in het hoofd van den heer Zaalberg, als ik hem ten minste goed gevat heb:

De wetten der natuur zijn de levende krachten Gods. Dus kunnen zij niet verbroken worden, want dan zou God zijn eigen leven, dat is Zichzelven, schenden.

Dus kunnen er geene wonderen zijn, want bij een wonder worden de wetten der natuur verbroken.

Dus zijn die gedeelten van den bijbel, die van gebeurde wonderen spreken, reeds *a priori* ongeloofwaardig.

En dus onecht, voor zoover zij op den naam van schrijvers staan, die wij van elders weten, dat geloofwaardige personen zijn.

Dus van later bijvoeging.

Dus legende.

Die redenering gaat logiesch goed door. Maar zij rust geheel en al op eene aprioristische, onbewezene en val-

sche onderstelling: dat de wetten der natuur het leven van God zijn. Wij, en de millioenen, die dat niet aannemen, hebben dus aan zijne gansche redenering niets.

Maar laat ons het eind van zijnen draad vasthouden: „de aantrekkings- en zwaartekracht, waardoor alles wordt beheerscht, zijn geene blinde natuurwetten, maar levende krachten van God." Maar wat voor eene ongerijmdheid is dat! Stoffelijke krachten de levende krachten van een Wezen, dat zuiver Geest is! Voorwaar die ongerijmdheid is eene dubbele ongerijmdheid in den mond van iemand, die ééne enkele bladzijde verder zegt, dat hij zich wacht, den geest met de stof te vereenzelvigen. Het ééne oogenblik zeggen: dat stoffelijke krachten levende krachten Gods zijn, het andere oogenblik: dat men God begrijpt als „de Geest", en in het derde daar overheen: dat men zich wacht, de stof met den geest te vereenzelvigen: daar zou in de eeuw van Louis XIV het hôtel Rambouillet een naam voor geweten hebben: „gebrouilleerd zijn met het gezond verstand!"

Maar hij neemt wel degelijk wonderen aan, om de Evangelische wonderen niet aan te nemen. Ik zal een paar van die wonderen laten zien. Hij neemt aan: dat eene gansche vergadering te gelijk dezelfde verschijning heeft gezien, zonder dat deze verschijning werkelijk was. Men begrijpt, dat hij dit doet om 's Heeren verschijning na Zijne verrijzenis te loochenen; men begrijpt niet, hoe hij den moed heeft, terstond na zulke armzalige uitlegging, er op te triomferen „hoe weinig de wonderverhalen den toets des ernstigen onderzoeks kunnen doorstaan." Neen, mijnheer, zeg dan liever: „ik begrijp er niets van."

Hij moet nog meer aannemen. Om zijne opvatting van het ontstaan der synoptische Evangeliën te regtvaardigen, moet hij aannemen (want wat de abt van St. Bonifacius te Munchen tegen Renan schreef, is ook aan zijn adres), moet hij aannemen: dat de geheele Middellandsche zee in de jaren van dat ontstaan grimmelde van schepen, die niets anders te doen hadden, dan de toevoegselen en inschuifselen tot de Evangeliën aan de verschillende kerken over te brengen; want ieder oogenblik had men nu dìt dan dàt vers in te schuiven; moet hij aannemen, dat er iederen keer een engel de reis medemaakte, om elke gemeente te geesselen die lust had tot verzet, want de inschuiving is zoo precies geschied, dat de Evangeliën in Egypte naauwkeurig zóó zijn geworden, als die in Gallië.

Waarlijk, 't gaat hem soms als den profeet Balaäm: gekomen om te vloeken, moet hij zegenen! „'t Is een „onomstootelijk feit uit de wereldgeschiedenis," zegt hij, „'t is een onomstootelijk feit uit de wereldgeschiedenis „ook door Renan en Strauss toegestemd, en alleen door „onkunde of kwade trouw geloochend, dat de eerste „vrienden van Jezus, evenals later Paulus, voor zich„zelven overtuigd waren, dat zij Jezus in heerlijkheid „gezien hadden." Maar de heer Zaalberg heeft er de boodschap bij, dat zij zich vergist hebben. Zóó redt hij zijn beginsel.

Genoeg daarvan. Mag ik nu nog eene collectie woorden en expressiën uit de toespraken aan het daglicht brengen? Hier volgt de catalogus:

„Het leven is een kostelijk ding..... Wij, die wij [Duitsch!] „de wanhoop de verrotting des geestes achten..... de vleermuizen

„der Kerk, [een allerliefste naam voor de strenge orthodoxen]..... „knechtelijke gebondenheid, wettische vrees, werkheiligheid, ver- „doemelijke hypocrisie..... noodlottige noodlotswijsheid..... een „donderwoord tegen de wonderzucht..... "

„En van alle kanten verheft zich de kreet: „Zet hen de Kerk „des Heeren uit!" Op dit laatste geven wij met een geestvol „man ten antwoord: „Zet gij liever uwe kerk wat uit!""

Als die geestvolle man er smaakvol bij is, (iemand die smaak en geest in zich vereenigt, draagt toch de schuld niet van een „monsterhuwelijk als tusschen vuur en water!") als hij er smaakvol bij is, heeft hij dat in dit antwoord niet getoond, want zijn geestvol antwoord is eene woordspeling de mauvais goût.

Men kan er niet aan twijfelen: door zulke expressiën wordt de Haagsche gemeente zoo min in haren smaak gelouterd, als door den inhoud der toespraken in hare godsdienstigheid: „de verrotting des menschelijken geestes!" Dat is onkiesch, en dat van een kansel in de hofstad!

Een paar malen, driemaal als ik goed geteld heb, spreekt de kanselredenaar ook over de Katholieke Kerk. Eerst heet het, dat Rome met kracht bedreigd wordt. Later roept hij triomfantelijk uit: de Roomsche Kerk zieltoogt! En eindelijk is zij „een kerkhof der geesten."

Er bestaat in het Hollandsch een spreekwoord, dat misschien al te vulgair van vormen is, om hier te worden herinnerd, maar dat voor 't overige al te goed de fout van den heer Zaalberg aanwijst, om het onherinnerd te laten. Het raadt aan, de huid van het wild niet te verkoopen voordat dit gevangen is. En dien kostelijken raad heeft hij in zijne geestdrift voorbijgezien. „De Roomsche Kerk zieltoogt!" Hij had er wel bij mogen zetten:

selon moi. Want anderen, die toch ook mee een kijkje mogen nemen in wereld en wereldgeschiedenis, en die men daarbij evenmin van partijdigheid vóór die „Roomsche" Kerk kan verdenken, hebben van haar tegenwoordigen toestand een gansch ander idee. Zoo bij voorbeeld de beroemde geschiedschrijver THOMAS BABINGTON MACAULAY. Wat deze zegt is misschien wel reeds vijftigmaal aangehaald en overgeschreven, maar zooals blijkt, altoos nog niet genoeg. Er is dus niets aan te doen, dan een gedeelte der plaats nogmaals op te zoeken en af te schrijven uit het vierde deel der *Critical and historical Essays*, bl. 98 volgg. (Tauchnitz), en er met het oog op sommige voor ons vreemd klinkende uitdrukkingen, den lezer bij te herinneren, dat de schrijver pur-sang protestant is:

„Er is noch was ooit op deze aarde een werk van menschelijke staatkunde, dat zoo zeer een onderzoek waardig is, als de Roomsch-Katholieke Kerk. De geschiedenis dier Kerk vereenigt de beide groote tijdperken der menschelijke beschaving. Geene andere instelling is in stand gebleven die den geest terugvoert naar de tijden, toen de rook der offers opsteeg uit het Pantheon, en tijgers en luipaarden in het Flaviaansche amphitheater rondhuppelden. De fierste koninklijke huizen zijn eerst van gisteren in vergelijking met de rij der opperpriesters. In onverbroken orde volgen wij die rij terug, van den Paus die Napoleon kroonde in de negentiende eeuw, tot den Paus die Pepijn kroonde in de achtste; en verre achter den tijd van Pepijn strekt zich die doorluchtige dynastie uit, totdat zij zich verliest in de schemering der fabel. De republiek van Venetië kwam het naast in oudheid. Maar de republiek van Venetië is verdwenen, en het Pausdom blijft. Het Pausdom blijft, niet in verval, niet als eene bloote antiquiteit, maar vol leven en jeugdige kracht. De Katholieke Kerk zendt nog altijd naar de uiterste einden der wereld zendelingen uit, even ijverig als die met Augustinus in Kent landden;

nog altijd treedt zij voor de oogen van vijandelijke koningen met denzelfden geest waarmede zij voor die van Attila kwam. Het getal harer kinderen is grooter dan in eenige vroegere eeuw. Hare aanwinst in de Nieuwe Wereld heeft haar meer dan vergoed wat zij verloren heeft in de Oude. Haar geestelijk gezag doet zich gelden over de uitgestrekte landen die tusschen de vlakten van den Missouri en kaap Hoorn liggen, landen die over eene eeuw niet onwaarschijnlijk eene bevolking zullen bevatten, even groot als die thans Europa bewoont. De leden harer gemeenschap zijn zekerlijk niet minder in getal dan honderd vijftig millioen, en het zal moeijelijk wezen aan te toonen, dat dit van al de andere Christelijke sekten bij elkander honderd twintig millioen beloopt. En ook zien wij geen enkel teeken hetwelk aanwijst, dat het einde van hare lange heerschappij aan 't naderen is. Zij zag het begin van alle gouvernementen, en van alle kerkelijke instellingen die thans in de wereld bestaan; en wij gevoelen geen zekerheid, dat zij niet bestemd is, het eind van die allen te zien. Zij was groot en geëerd, voordat de Sakser zijn voet op Brittannië had gezet, voordat de Frank den Rhijn was overgetrokken, toen de Grieksche welsprekendheid nog bloeide te Antiochië, toen er nog afgoden aanbeden werden in den tempel van Mekka. En zij kan nog bestaan in onverminderde kracht als de eene of andere reiziger van Nieuw-Zeeland in het midden eener uitgestrekte eenzaamheid zijne standplaats zal nemen op een gebroken boog van de London-Bridge, om eene schets te maken van de ruïnen der St. Paul's."

Dit woord van den beroemden geschiedschrijver staat lijnregt tegen de bewering van Dr. Zaalberg over.

Ik neem deze gelegenheid waar om de handelwijs der „enkele nog Roomsch-Katholiek heetende medebroeders," die hij in zijne laatste toespraak aanwezig verklaard heeft, aan de billijke verachting van het Katholieke publiek prijs te geven.

Maar, om op zijn oog op de verschijnselen onzer eeuw terug te komen, hoezeer hij ook blijkt, het orgaan

te missen ter waarneming van den toestand der Katholieke Kerk, op dien van het protestantisme onzer tijden heeft hij een helderen blik. Het kan mijn oogmerk niet zijn, mijne lezers den daemon der verveling op den hals te jagen. Ik geloof dat ook niet te zullen doen, als ik 's heeren Zaalbergs karakterschets van de onrust onder de hedendaagsche Hervormden bijna in haar geheel laat volgen:

„Gij spreekt van ons als verstoorders der ruste! Maar ik bid „u weest toch ernstig in zóó ernstige zaak, — en kan er nu iets „verstoord worden, wat nergens bestaat? Uwe zeer geprezene „rust, waar is zij dan toch? Op de straten wandelt zij niet. In „de kerken heerscht zij niet. In de scholen der godgeleerdheid „gevoelde zij zich nog nimmer te huis. [1]) Waar is zij dan toch, die „gezegende? Of verbergt zij zich misschien voor de oogen der „wereld? Sluit zij zich op in de binnenkamers, hare olie gietende „in de lamp onzer denkers, hare hand leggende op den heilbe„geerige, die vraagt: Wat is waarheid? waar vind ik vrede „voor hoofd en hart? Kust zij misschien op de slaapstêe den „grijsaard, en 't kind, en de wakende moeder? De Godsdienstige „rust! Och! toont mij dan toch in uw midden die vriendelijke „engel, en ik zal voor haar knielen en zeggen: „Kom toch, o „kom, gij dochter des hemels, en verkoel met uwen ademtogt dat „brandend voorhoofd en beur op met uwe hand die moêgepeinsde „ziel, en zet u eene wijle op de kansels en klapwiek over deze „gedoopten, dat zij elkander leeren verdragen en liefhebben, dat „er vrede dale onder dit verstrooid en krakeelend volk....."

„Laat ons nu maar 't verschil van kerken en kerkjens voorbij„gaan en ons niet ophouden bij de opschriften: Gereformeerd, „neen Luthersch, neen Remonstrantsch, neen Doopsgezind, neen „maar Afgescheiden! Er is een leugen in dat voortbestaan der

---

[1]) Dat is te zeggen, in die der protestantsche. In de scholen der Katholieke godgeleerdheid is het: *in necessariis unitas, in dubiis libertas.*

„oude kerkleuzen, sinds Remonstrantsche predikers orthodoxer dan „vele Gereformeerden zijn. Ik wil 't u niet al te lastig maken, „gij oude godgeleerdheid, u niet meer ter verantwoording roepen, „dan dringend noodzakelijk is. 't Is ook de moeite niet waard „die vermolmde scheidswanden om te duwen; zij zakken van zelf „reeds in. Ik laat de dooden hunne dooden begraven en rijt geen „oude wonden open. Tot de levenden wend ik mij, tot hen, die „zich medicijnmeesters achten der kranke Kerk.

„Ziet ik ben nu geen prediker, maar eenvoudig een waarheid-„zoekend mensch, niet al te ongezond van hoofd en waarachtig „heilbegeerig. Verschrikt door uwe waarschuwingen waag ik mij „nog niet aan de moderne rigting, maar ik begeer licht, waarheid, „vrede, vrede voor verstand en hart. Gij, die de moderne rigting „oordeelt, wat hebt gij mij te geven? Mijn hoofd brandt, mijn „hart verlangt. Och, toont mij het zachte juk van uwen JEZUS; „aanziet mijn moeite, mijn verdriet..... Gij opent uwe armen. „Gij roept mij. Maar wat is dat? De opschriften der oude Kerken „zag ik voorbij, maar moet ik nu toch weder kiezen? Partijen „hier, partijen daar, allerlei namen en rigtingen. En allen belooft „gij mij het ware juk van JEZUS, — en ieder uwer toont „weder eenen anderen last. Ik arme, waar moet ik nu heen? „Orthodoxen hier, — dáár liberalen! en ofschoon gij beide „roept: In 'shemels naam, wacht u voor de modernen, betwist „gij onderwijl elkander uwen invloed op het volk....., Maar „kom, mijne ziel, wees geduldig. Wij zullen 't met beide partijen „beproeven. De tijd is wel kort en uw verlangen groot, maar „God geve, dat wij lang genoeg leven, om alles te onderzoeken „en overigens is het brood voor 't gelukzalige leven ook wel wat „zweet en arbeid waard.

„Wie zal nu de eerste zijn? Laat ons den ouderdom eeren. Zij „heeft de waarheid, de volle onvervalschte, eeuwige waarheid — „zegt zij, welnu dat wij dan aan de orthodoxie [1]) gaan vragen: „Wat toch de waarheid zij?

---

[1]) Is het niet wonder, dat de heer Zaalberg hier de Katholieke Kerk met hare millioenen, onwillekeurig denk ik, geheel en al voorbij ziet? Maar wie gaat ook bij eene „zieltogende" te rade!

„Maar hoe? ik dacht in dat oude huis de eenheid des geloofs „te vinden en nogthans zijn ook hier weêr verschillende groepen „en namen. De eerste groep toont ons de belijdenisschriften der „Gereformeerde Kerk en zegt: „Ziedaar den regel. Daaraan houd „u en geloof alzoo!“ .....

„Maar eer ik nog gevraagd heb, of dat nu het zachte juk van „Jezus is, klinkt uit eene tweede groep de stem: „Die sprekers „zijn wat al te strak. Gij moet niet denken, dat wij geen „ontwikkeling willen. Wij zijn ook zeer regtzinnig, zeer, maar „die lieve broeders daar overdrijven de dingen. Wij verklaren „slechts, dat die oude symbolen bij benadering uitdrukken het „waar geloof. Bovendien leggen die lieve broeders meer gewigt „op de leer, dan voor den Heiligen Geest bestaan kan. Niet de „leer maakt het leven, maar het leven drijft de leer!“ Ik luister „en peins over dat woord: „bij benadering“ en wil juist vragen, „wat dan in de belijdenisschriften der Kerk volstrekte, wat slechts „betrekkelijke waarheid is, en hoe een ongeleerd mensch dat nu „met juistheid weten kan, maar eer ik die vraag nog geuit heb, „wenkt mij daar ginds nog een derde groep en zegt: „Hoor lieve „vriend! de eersten zijn nog al steil, en de anderen wat mystiek „en duister. Komt tot ons. Wij binden uwe ziel niet met leerregels „en formulieren. De praedestinatie is door de vaderen nog al over- „dreven. Op 't woord Drieëenheid, indien dat u afschrikt, drukken „wij ook niet zoo sterk. Geen menschelijke geschriften of bepalingen „bieden wij u aan, maar louter en alleen Gods heilig, eeuwig, „onfeilbaar Woord!“ .....

„Wee mij, ik zocht de hooggeroemde eenigheid des geloofs, „door orthodoxie mij aangeboden, en wat begin ik nu? ..... „Laat ik weggaan, eer er misschien uit gindschen hoek nog „meerdere stemmen opgaan.

„Maar men houdt mij vast. De drie groepen zijn elkander ge- „naderd. Nu 't te doen is om mijne ziel van de moderne rigting „te redden, vereenigen zich de een weinig gescheidenen, sluiten „wapenstilstand en zeggen: „Lieve vriend! 't is wel jammer, dat „gij daar juist ons gekibbel hoordet, maar plegtig verzekeren „wij u toch, dat wij allen de waarheid hebben. Wij zijn 't wel „eens een weinig oneens, als wij zoo onder elkander zijn, maar

„tegenover de vijanden, aanrukkende als een stroom, steken „wij, in slagorde geschaard, de banier des Heeren op. Ziet hier „die banier, en tegelijk ons aller schild en zwaard en borstkuras. „Gods Woord is 't, Gods heilig en onfeilbaar Woord!“.....

„Wat krijg ik? Een boek. Ik zie dat boek aan en neen, 't is „mij niet vreemd. Ik ken het van mijne kindschheid af. Mijn vader „las er des morgens en des avonds uit voor, zeer schoone en „ernstige dingen. Mijn moeder las er in, als ik speelde aan haren „schoot, en veel heeft de knaap er uit geleerd, en vaak heeft „de jongeling er ernstig in gelezen, en nog altoos heeft mijn „hart dien ouden Bijbel lief! Maar juist omdat ik dat boek zoo „ken, bedroeft mij uwe gift, o orthodoxe meesters! Dacht gij, „dat ik en velen met mij onzeker en in kwelling zijn, omdat wij „den Bijbel niet kennen? Gelooft ons, wij kennen hem zoo goed „als gij. Wat hebben wij hem vaak doorzocht. Ook in nachtelijke „uren zaten wij nog in dat boek te lezen, tot ons hoofd zwaar „drukte op de vermoeide hand en de oogen schemerig werden.....

„..... En indien deze Bijbel nu is het Woord van God, moet „dan een R. Katholiek, eer hij de Waarheid kennen zal, dat „gansche boek doorlezen? Vindt men nu over 66 schriften het „Woord van God verdeeld, hoe zal ik dan die schriften, zoo „duister soms, verstaan? Elk ketter vond er zijn letter in, en „'t zijn juist de gewigtigste leerteksten, die reeds sinds eeuwen „het meest verschillend zijn uitgelegd. En den armen daglooner „nu, die naauwelijks weet in welk oord der wereld Palestina lag, „en dien eenvoudigen zoon van 't Westen, die geen flaauw be„grip van Oostersche vormen, gebruiken, zeden en beelden heeft, „wat moet ik dien armen broeder zeggen, als hij mij klaagt, dat „Gods Woord ook zoo geleerd,“ zoo moeijelijk „ is?

„Ziet, ik vergeet mijne eigene moeite voor eene poos om den „wille diens armen vriends. Ik kom voor hem vragen, onderrigt „gij mij. Ik pleit voor den vermoeide, die 's avonds, na eenen „langen dag van arbeid, het zweet van 't voorhoofd wischt, om „nog eene halve ure voor vrouw en kroost de waarheid Gods te „zoeken. Moet hij beginnen met Genesis en voortgaan tot de „Openbaring toe? Zal hij avond aan avond uit Leviticus „in 't lezen van de kleeding-, spijs- en offergeboden der priester-

„schap Israëls den troost zijns levens zoeken? Moet hij zijne „tong vermoeijen door 't lezen van vele hoofdstukken uit Ge„nesis en Numeri, uit Jozua en Regteren, uit Esra en „Kronijken, met bijna niet dan reeksen van onuitsprekelijke „namen vervuld? Zou ook Ezechiel, denkt gij, door die moeder „worden verstaan, of Zacharia uitgelegd aan 't kind door den „vermoeiden vader? Dan ga ik ook eens luisteren, als hij den „Romer-brief verklaart en na 't geschrift van JUDAS nu eindelijk „ook het laatste boek, die verborgenheid der Openbaring „opent. Voorwaar, gij wordt wel zuur verdiend, gij dagelijksch „brood der godsdienst.....

„Ei zeg niet, dat ik overdrijf, want als gij zegt: „Wie eischt „nu ook, dat alle boeken gelezen worden!" dan vraag ik u „terstond: En welk dan niet? En waaraan weet dat een een„voudig mensch?".....

„Ik vraag niet meer. Ja toch, nog even dit eene: In de ge„schiedenis verwart gij u, de geloofsleer spant u strikken, en „hoe staat gij nu met de zedeleer, gij strenge wachters op „Sion? Gij geeft mij eenen Bijbel als 't Woord van God, en nu „zal ik niet alleen alles gelooven moeten, maar nog veel meer „dat woord ook doen. Och! gij die anderen leert gehoorzamen. „waarom gehoorzaamt gij zelf dan niet? Dat woord gebiedt de „heiliging van den 7den dag der week, en nergens spreekt dat „woord van Zondagswijding. Toch arbeidt gij op Zaturdag en „houdt op Zondag rust. Dat woord gebiedt aan de vrouw haar „hoofd bedekt te houden, en aan jonge weduwen niet aan her„trouwen te denken. En nogtans verheugt gij u met de jonge „weduw-bruid en vieren uwe dochteren met ongedekten hoofde „de bruiloft mede!.....

„De orthodoxie maakt moede en ik wil rust. Gij mannen van „het midden, die, ofschoon te vrij om orthodox te zijn, ons „nogthans toeroept: „Och! wordt toch niet modern!" zoo bid „ik u dan nu, edele mannen! zegt gij mij, wat de waarheid is! „Wat moet ik nu zeker vasthouden, om veilig in 't geloof te „staan? In twee dingen zijt gij 't dan toch eens, te weten dat „gij 't oneens met de regtzinnigen zijt en allen de moderne rig-

„ting schuwt. Tegen de eerste verklaart gij, dat Gods Woord
„niet de Schrift zelve is, tegen de laatste waarschuwt gij, omdat
„zij 't Schriftgezag ontkent. Maar wat is dan in die Schrift nu
„wel. wat niet Gods Woord? Behoef ik niet alles voor waar
„te houden, en mag ik nog minder aan alles twijfelen, zegt dan
„nu kort en bondig, hoever moet het geloof, hoever slechts
„twijfel gaan? Eilacy! gaat gij twisten? Gij zoudt mij zekerheid
„en ruste geven, en zóóveel hoofden, zóóveel zinnen in uwen
„geëerden kring. A gaat één mijlpaal ver en schudt het hoofd
„om B, die tot den tweeden voortschrijdt, B vindt A vrij be-
„krompen, maar waarschuwt C voor den derden paal. En C,
„die 't met de angsten van A en B niet vinden kan, vindt D
„zeer roekeloos, omdat bij tot den vierden gaat. Hier is er een,
„die bij 't verhaal der Evangelisten omtrent de verschijning van
„MOZES en ELIA op den bergkruin zweert, maar intusschen de
„verschijning van Satan in Judea's woestijn, door de drie zelfde
„Evangelisten niet minder uitvoerig beschreven, als onhistorisch
„ter zijde schuift. Daar is een ander, die de stemmen uit den
„hemel betwijfelt, maar in 't geloof aan Engelverschijningen een
„hoofdstuk der godsdienst ziet. Ginds is een derde, die wonder
„bij wonder natuurlijk verklaart, maar onderwijl in toorn ont-
„steekt, wanneer een ander dat doet met iets, waaraan hij nog
„als wonder vasthoudt. Iets verder beroept zich iemand op 't
„gezag der Apostelen, als getuigen van 's Heeren herleving,
„maar wraakt datzelfde gezag, als zij, en dat nog veelvuldiger, de
„zigtbare wederkomst des Heeren verkondigen. Dat de
„Hebreeërbrief niet van PAULUS, maar misschien van APOLLOS
„is, wordt met nadruk gezegd door een man, die erg vertoornd
„is, omdat een ander aan den Johanneïschen oorsprong van 't
„vierde Evangelie twijfelt. En onder die verdeelden staat een
„man, ondenkbaar tegen zich zelven verdeeld, waar hij met
„PAULUS woord: „Indien er geene opstanding der dooden is, zoo
„is ook CHRISTUS niet opgewekt!" tot heftig wordens toe de
„geestelijke opvatting der opstanding van JEZUS bestrijdt en op
„datzelfde oogenblik de in hetzelfde vers door PAULUS als
„noodzakelijk met die van CHRISTUS zamenhangende gepredikte
„opstanding der dooden zelf in geestelijken zin verklaart.

„Neen, hier is vastheid, noch rust. Uw geloof aan de Schrift is „eigenlijk niets dan een klank. 't Is geloof aan u zelven. Gij laat „weg wat u stuit; — gij neemt aan, wat u aantrekt. 't Is wèl, „'t is wèl mijne BB. [1]) maar houdt dan ook op de modernen te „laken. Zij doen slechts wat gij doet, alleen wat ronder en „vrijer. Of gebondenheid, òf vrijheid, maar eene geloofswet, die „wel eene wet, en nogthans geene wet, en echter toch weder „wel eene wet zal zijn; eene vrijheid die bestaat in vrij te denken „over al wat gij loslaat, maar gebonden te zijn aan al wat gij „gehandhaafd wilt zien, — neen, neen, mijne BB.! dat kan de „rust der geloovigen, de rots der gemeente, het zachte juk van „Jezus niet zijn.

„Gemeente des Heeren! wat dunkt u nu van de rust der ge„meente? Begint gij nu een weinig de onrust van duizenden uwer „broederen te begrijpen?.....

„.....Wat moet er dan nu gedaan worden? De zaak moet „onderzocht, tot den grond toe onderzocht worden. De kerkvaders „hebben in de 3de en 4de eeuw de schriften des N. T. verzameld, „en gezegd wat apostolisch was, wat niet. [2]) Laat ons dus de „kerkvaders lezen, laat ons alle kerkvaders lezen der 3 eerste „eeuwen. Laat ons de getuigen verhooren, de getuigenissen ver„gelijken, de Schriften zelve in de oorsponkelijke talen onder„zoeken. Welaan, wij moeten geen tijd verliezen. De zaak is „ernstig en wij moeten eerst aanleeren Latijn, Grieksch, Hebreeuwsch „en wat Chaldeeuwsch en Syrisch ook..... Maar wat is u? wat „buigt gij u neder, o mijne ziele, en wat wordt gij onrustig in mij? „Ach ja, gij hebt regt. Gij wordt wel zwaar beladen, en in stede „van tot u te zeggen: „Hoop op God; want ik zal Hem nog „loven!" geef ik u regt om diep mismoedig te weeklagen: „Mijn „God, wat al menschen en bergen tusschen U en mij!" "

---

1) Neen, dat is niet wèl! Als God spreekt, dan moet de mensch zwijgen, en zich niet, uit onwilligheid om te zwijgen, in den waan brengen, dat God niet gesproken heeft.

2) Dit is niet juist. Niet de kerkvaders, maar de Kerk, de onfeilbare, heeft den kanon der H. Schrift opgemaakt. De Kerkvaders op zich zelf kunnen dwalen, de Kerk niet.

Tot zoover de heer Zaalberg. Wat hij zegt is niet nieuw. Duizenden van Katholieke predikers hebben reeds drie eeuwen lang dit woord van duizenden Katholieke kansels doen klinken tegen het protestantisme, zooals dit drie eeuwen zijn leven gerekt heeft. Sla onze theologanten, onze katecheten, onze predikers slechts open. En toch is het verrassend. Verrassend, omdat het nu van een protestantschen kansel wordt neêrgeslingerd op eene gemeente die niet meer weet, waaraan zij zich houden zal. „Is er dan een reiner Christendom?" roept de moderne theoloog aan het einde uit: „Is er dan een reiner Christendom?" en in zijn antwoord wijst hij op het heidensche Christendom der moderne rigting. Heb ik dan te veel gezegd, toen ik verklaarde, dat al duidelijker en duidelijker het alternatief voor den dag treedt, òf ongeloof, òf Katholieke Kerk? Protestanten van Nederland, schudt alle vooroordeel af, slaat uwe oogen rondom u, en ziet: Is er een reiner Christendom? — Ja, het is het Christendom der Katholieke Kerk.

Ik moet eindigen. Ik vraag geduld voor nog slechts ééne aanhaling. 't Is een vreesselijk woord, dat ik onder de oogen des lezers ga brengen, het afschuwelijkste, dunkt mij, van al wat er in de toespraken staat. En dit niet nog om den inhoud, want dienzelfden blasphematorischen inhoud kan men in elke der zestien toespraken onomsluijerd terugvinden. Maar waarom dan? Om de hatelijke schranderheid, waarmeê het oogenblik werd gekozen tot het uitspreken der godslastering, om den tergenden en alles te boven gaanden overmoed, waarmede zij eene aanbiddende menigte werd naar het hoofd geworpen, om de duivelachtige list, die er doorstraalt

in déze wijze, om de kleinen in het geloof te ergeren, en hun te ontnemen het laatste, wat zij hadden overgehouden van de Katholieke Kerk, en daarmede alles!

De woorden, die ik zal aanhalen, maken den aanhef uit der negende toespraak, dezelfde waarop, als ik goed geteld heb, het kerkschandaal volgde, waarvan boven verhaald is. Ik moet vooraf herinneren, dat er een psalm gezongen is op het oogenblik waarin de predikant zijne toespraak begint, en nu heft hij aldus aan:

„ Wien heb ik nevens U omhoog?
„ Wat zou mijn hart, wat zou mijn oog,
„ Op aarde nevens U toch lusten?

„ Aan wien dacht de gemeente bij het zingen van dien schoonen „ psalm? Ik vrees, dat er ook nog in deze vergadering niet wei- „ nigen bij gedacht hebben aan JEZUS en tot Hem gezegd: „ Niets „ is er waar ik in kan rusten! „ en van Hem: „ Mijn rots, mijn „ deel, mijn eeuwig goed! „

„ Vrees ik dat?.....

„ Maar dat is vreeselijk. CHRISTUS-verzaking, Godverloochening! „

„ Zacht wat, zacht, M. Vr. „.....

Wat zal men hierop zeggen?

„ Wee dengene, door wien de ergernis komt. Het ware hem beter, met een molensteen aan den hals in de diepte der zee te worden geworpen," zegt de Heer Jesus.

KERKELIJK VEERE.

(*Vervolg van* Dl. XLVI, *blz.* 300.)

V.

Het kasteel Sandenburg, dat nu een kollegie van kanunniken ontving, was een ridder-hofstad van wijden omvang en prachtigen bouw, met eene zeer ruime en schoone kapel, die de gansche lengte van den noordelijken gevel innam. De kapel, zoowel als de toren, was aan de H. Moedermaagd toegewijd. Heer Wolfaert VI, verheugd over de gunstige beschikking des Pausen, waarbij zijne kapel tot eene kollegiale werd verheven, met parochiale regten, begiftigde haar rijkelijk met kostbaarheden en zilver, opdat zij alle andere kollegiale kerken, zoo niet overtreffen, ten minste evenaren mogt.

Wij zijn zoo gelukkig geweest, op het archief van Veere een stuk donker geel, of liever bruin papier te ontdekken, welks geschrift wij hier mededeelen, en dat ten titel heeft:

„L'invētoire de la vasselle et argēterye,
„appten a la chapelle de Zandēburg.

„Premier. Une croix grande, large de cristallin, borde „dargēt dore, y aiant vne ymaige de crucifix dore, ser„uant au grand autel, lequel ymaige seroit detache et „emporte, et la croix delaisse en la maison de Zandenburg.

„ij. Une nre Dame dargēt assez grande.

„iij. Ung angle dargēt auecq eiles, ayant au col pen-

„dant vne enseigne de fin or, portant vung reliquiaire „de la ste vraie croix et ten en ses mains vne ste espinne, „enchasse en cristal.

„iiij. Une croix dargēt.

„v. Une aultre croix dargēt doree auecq les quatres „euangelistes a lentour.

„vj. Deux platz dargēt, seruantz aux sins jours, lung „pour verser leauwe et laultre pour recheuoir les offrandes.

„vij. Deux ampulles auecq leurs couuertures dargēt, „seruant peillemt au grand aultel.

viij. Une boite doree de fin or, por. mettre le pain dautel.

„viiij. Deux grandz chandeliers dargēt, seruant au „grand autel.

„x. Deux petitz chandeliers aussy dargēt, seruant a „lautel de loratoire de Monsr.

„xj. Deux potensses dargēt por. tenir coein au chanoinie.

„xij. Ung baston dargēt seruāt a porter p le sgant ou „bodel du chapre deuant le doyen ou chanoie officiant, „ayant les armes de borsselen.

„xiij. Item trois roses dargēt dore, ayant ymages a „lentour, lesqueles on pend a la poictrine des chappes „des chanoies officiantz.

„xiiij. Item une paix dargēt dore.

„Lesquelez pties ainsy specifies donnees et dediees a „ladict chapelle de Zandēburg p feu bonne memoire mon- „seigneur wolfaert van borssele, fundatr et lung des dontrs. „dicelle chapelle de Zandenburg."

Toen het markiezaat van Veere, na den dood van Maximiliaan, een twistgoed werd tusschen de vele schuldeischers, schijnt men deze kostbaarheden, misschien ook wel uit vreeze voor de beeldstormers, onder de hoede van

het stedelijk bestuur, of onder de bewaring van het Veersche kapittel gesteld te hebben. Immers aan den onderkant van het papier staat met eene andere hand en in veel later schrift aangeteekend:

„Overgeleuert by den deken en caple van zandenborch „opden xvij^{en} aprilis lxv a nat."

wat niet anders dan 1565 kan beteekenen.

De bibliotheek van het Seminarie te Warmond bezit een klein kwarto boekje van zwaar papier, en met eene kleine, doch schoone letter geschreven, waarvan de omslag te lezen geeft:

„Dese Rekeninghe begint zint dē xxj^{ē} novēbs an^{o} lxxvij „tote dē xx^{e} aprillis an^{o} lxxix."

Dit merkwaardig geschrift bevat de rekening en verantwoording van den rentmeester des heeren Wolfaerts VI, aangaande zijne uitgaven ten behoeve van de kapel, het huis en het bosch van Sandenburg, gedurende de jaren 1477 tot 1479, en ontvouwt ons daarin geheel de inrigting en het huiselijk leven van eene adelijke veste op het einde der 15de eeuw. Wij ligten daaruit enkele posten, die alleen op de kapel betrekking hebben.

„Item dit zij alsulke expense als ic jhoes blij gedaen „hebbe tote noetturffte der capellen des huys van zan„denburch zint des xxj novembr an^{o} lxxvij.

„It. betaelt des ix decembr p̄ [1]) onsen kuster ge„uaēn [2]) te middelburch voer j duyst ostien vij$^{1}/_{2}$ gr ēn „voer j nieuwen quispele [3]) ij gr ēn eenen ānd doen „vharen j gr, vuaren [4]) tsamen $1^{1}/_{2}$ gr fac tsamen — j sch.

---

1) door, per order.
2) gevaren.
3) wijwaterskwast.
4) vervaren.

„ It betaelt des vii januaij Jan Aerntz schriewerker voer „dien block daer tcruys vp staet bouen tautaer en van „tfermaken der pulpijters tzamen — j sch.

„ It betaelt angnieten en koman symo tsamen van olie „datter gebarnt was in die lapte der capelle otrent j jaer „beloopende xxiiij stoepe dies was viij te viij gr de stoep, „en dander te vj gr fac tzamen — xiij sch. gr.

„ It noch betaelt des xiiijen marcij marischal voer twe „lib wijroecks gebrocht van brugghe tpont viij gr, fac — „j sch. iiij gr.

„ It betaelt de madato des witte donred soetwijs j stoep „viij gr tredsie 1/2 lib vj gr — witte broet j gr fac „tsamen — j sch. iij gr (1).

„ It noch betaelt des xxven meij sinte Hubrechs Kasse- „naer j sch. (2).

„ It betaelt des xiiijen aprillis den kuster voer een duyst „ostien — vij 1/2 gr.

„ It betaelt des lest dagh januarij voer iiij lib waskersen „die gewijet waen in die capelle voer die canoniken en „capellane tsamen ij sch. viij gr.

„ It noch betaelt des xijen meij die ghelghieters z (3) „van brugghe — en j knecht van tschoemaken des cop- „wercks (4) der capellen en daer off zijne hantschrifft ij sch.

„ It betaelt des jen augusti die vracht des pulpijters van „brugghe gebrocht staede in dat koer der capellen — „iij sch. vj gr.

„ It betaelt des xviijen octobri clays de smit voer vier

---

1) Over dit mandaat zie later, no. VI.
2) De penningmeester van het Sint-Hubertusgild.
3) Zoon.
4) Koperwerks.

„ysēn roeden ligghende in die sepulture mȳs heēn loys „salḡ gedachten weghende lviij pont dat pont j gr fac iiij „sch. x gr [1]).

„Īt betaelt noch jan neelsz des xvj[en] janūaij van tmaken „vān vier houten kandelāen dienēden ten vutvarde ofte „jaergetijden der capelle voer hout ēn maken tsamē — „ij sch.

„Īt noch betaelt den ij[en] meij jeliet voer xxiij ellen wit „voerlaken tote den kledȳghen dier koralen te ix gr. die „ellen fac tsamen — xvij sch. iij gr.

„Īt noch betaelt den xviij[en] meij aeriaen voersz van dat „hi wittede voer die liberarie ēn stopte ēn witte in die „capelle — iiij½ gr.

„Īt dies voerseiden daghes laatst mije betaelt voer een „kōduyt ōme die wīj der capelle mede te tappē — ij½ gr.

„Īt noch betaelt des eerstē daprillis jan gautier ko- „mēde van brugghe mit twe knechts ōme te schuēn dat „kōpwerck der capellē brījgende mit hē kandelaen wij- „watersvat, beeckīs etc vp rekenȳghe — iij sch.

„Īt noch betaelt den ven aprillis jan wautier voerz vp „tschōemakē des koperwercks der capellē voer synē kost „ēn der gesellen ēn ōmē thuys vaēn te tsamē — ix sch.

„Īt noch betaelt den ix[en] aprillis vp die specerie voer „j stoep bastarts x gr ēn voer ½ līb tredsien viij gr, „ēn voer witte broet j gr ōme dat mādaet fac tsamen — „j sch. vij gr.

„Īt noch betaelt dē xiiij aprillit sinte Hubrechs „Kassenaer j sch.

---

1) Deze heer Loys is het zoontje van heer Wolfaert, dat den eersten steen van het stadhuis gelegd had. Het overleed, slechts 13 jaren oud, te Leuven op studie zijnde.

„It betaelt den xven aprillis luytghy die beeldesnie „van dat veinsten gesnede in die capelle voer dat ora- „toer tsamen — j lib xvj sch. viij gr.

„It noch betaelt sine Kornelis Kassenae den xxsten „apllis — j sch."

Ofschoon heer Wolfaert de zekere meening moet gehad hebben van het tweede twaalftal kanunniken voor zijne kapel voltallig te maken, zoo schijnt dit echter nooit gebeurd te zijn. Uit 's Pausen Bulla blijkt, dat er in het geheel 19 kanunniken waren; één moet er spoedig zijn overleden, want van af 1495 zijn er nooit meer dan 18 geweest. Daarvan hielden tien kanunniken koor in de kerk te Veere, en deden acht, die door den heer van Veere werden uitgekozen, dienst in de kollegiale kapel van Sandenburg. Vijf kapellaans, drie koralen en een zangmeester waren aan de O. L. Vrouwe-kerk verbonden, terwijl het kapittel van Sandenburg drie kapellaans, insgelijks drie koralen en een koster had.

't Is waarschijnlijk, dat Wolfaert door den dood verrast werd, eer hij aan zijn vroom verlangen had kunnen voldoen; immers hij stierf reeds den 29en April 1487 te Gent aan eene slepende ziekte. Na zijnen dood moesten derhalve de zaken der beide kapittels nog geregeld en zekere bepalingen gemaakt worden aangaande hunne vaste inkomsten; want men leefde nog altijd voort op de oude schenking van Heer Hendrik, die slechts één kapittel had gevraagd en begiftigd.

Anna, gehuwd met Philips van Bourgondiën, volvoerde dan ook spoedig den godvruchtigen wensch haars vaders, bevestigde en vernieuwde de beschikkingen van heer Hendrik, en voegde daar nog andere schenkingen

bij, waardoor beide kapittels een onafhankelijk en zeer voldoend bestaan verkregen. Zie hier de

„ Dotacie vanden capittele.

„Philips van Bourg.en, Heere van Beueren, vander Vere, „van Vlijssinghen, etc. En Anna van Borsselen, vrauwe „van Beuen, vander Vere, van Vlijssinghen etc. Doen „te wetene, dat ome vulcomen testament van wijlen Heer „Henric van Borsselen in zynen leuene Graue van Grantpré, „Heer vander Vere etc. Aengaende tstick vander Dotacie „en bewijsinge vanden renten vander capitele vander Vere „en Zandenborch. Zo hebben wy jn pntie [1]) en ten by- „wesene van onsen welgem [2]) Pauwels, Bastaert van „Borssele, Bailliu vander Vere, Ridder; Jacob Cornelisz „van Schellacht, ende Bthelmeus Jacobssz van Hamer- „stede, Mannen der Graeffelicheit van Zeelant, Den „Dekenen en Capitele vander Vere en Zandenburch voirsz „bewesen, getransporteert en ghegeuen, en by desen „pnten [3]) lren [4]), bewijsen, transporten en gheuen in „puerer ghiften en thuerer vrijen eyghendome, De twee „deelen van alle de partie van thienden hier navolgende, „ligghende en vallende jnden ontfanck vander Nisse alsoo „die ontfaen gheweest hebben totten daghe van heden „by Olaus Pietersz en Cornelis Danielsz.

„Te wetene de thienden in wissenkercke mijne voirsz „heer toebehoerende, en begrepen jnden ontfanck vander

---

1) presentie.
2) welgeminden.
3) presenten.
4) letteren.

„voirsz Nisse. Eerst een plaetse thiende genaemt den „Nachthouck, groot zijnde acht gemeten lands; den be- „gartshouck, groot zijnde seeven en een half gem; spapen- „houck, groot zijnde zeeven gem.; den zuythouck, groot „zijnde zes gem. hondert roeden; den noorthouck, groot „zijnde vier en een half gem.

„Den thienden bij den inserteur, groot zijnde twee „gemeten luttel meer of min.

„De thienden jnder Nisse. Eerst een plaetse lands, een „thiende ghenaemt preye, groot zijnde twee gem lands; „tlanghe nieuwlandt, groot zijnde drie en een half gem; „trouge nieuwlandt, groot zijnde drie gem c rn; Schou- „wersweele, groot zijnde zes gem.; de oude langhe „maze, groot zijnde twee gem.; tnieuw polderken van „Schouwersweele, groot zijnde anderhalf gemet; tmolen- „water, groot zijnde vijf en negenthich roeden.

„De thienden jn onser vrouwe stelle. Eerst den noort- „oosthouck, groot zijnde vijf gem lands; den zuytoost- „houck, groot zijnde drie gem.; den zuytwesthouck, groot „zijnde zeuen gem.; den noortwesthouck, groot zijnde „vijf gem.; jn tsaxsen, groot zijnde vier gem hondert rn; „jnden nyeuwen poldre voir ouezant, groot zijnde drie „gem hondert rn.

„De thienden op tplatte schor, groot zijnde vijf gem; „willouts polderke, drie gemeten groot zijnde.

„Item ons deel vanden gemeenen thienden, leggende „jnde heerlickheijt tshaernoutskercke [1]), groot zijnde twaelf „gemeten negen en seuentich rn lands; jn tnieu polder- „ken opte zuytzijde an Haynkenszant, twee en tsestich rn en

1) 's Heeren-Arnouts-Kerke, door het volk doorgaans Sheerarents-kerke, ook wel kortaf Serooskerke genoemd.

„half; jn tselue nieu polderken beoesten den watergangk,
„drie en veertich rn en half.

„Inde prochie van Ouezant becauelde thienden, ghe-
„meen mit Willem en heer Jan van Oosteynde, groot
„zijnde zes gem preter een half quartier; jtem in Mattheus
„van Schenghen quartier jnde voirsz prochie van Oue-
„zant een becauelde thiende, groot zijnde twee gem preter
„vijftich rn; jtem jnden nyeuwen polder voir Ouezant
„bewesten den watergangk een half gem een en vijftich en
„een half rn en anderhalf voet.

„Item ander thienden liggende jn diuersche prochien.
„De thienden jn Borssele, gelegen tot sinte Kateleyne;
„jtem jn Wolpartsdorpe, genaemt de thienden vander
„Vere, groot zijnde twintig gem lands; de thienden van
„Mallegen, die toebehoeren plach Jan van Pollaer,
„liggen jn Sinte Katheleyne en jn Wolpaertsdorp, groot
„zijnde thien gem lands; de thienden jnt Goes ambocht,
„wijlen toebehoern Merten Bouwensz, groot zijnde vier
„gem lands; en noch jntselue Goes ambocht, wijlen toe-
„behoeren Olouts kinderen te Wemeldinghe, vier gem,
„daer vuytgaet een vijfste deel, toebehoeren heinric Jansz
„van Wissenkerck; en de thienden ter Nisse, wijlen toe-
„behoeren Pieter Willemsz en Wolffaert zijnen broeder,
„groot zijnde zes gem lants.

„Wel verstaende dat wy tderde deel vanden voorsz
„thienden tonswaerts reserueren en behouden en ghemeene
„blyuen sullen.

„Dewelcke twee deelen van thienden voorsz de voorsz van-
„den Capitele van nu tot euwighen daghen behouden en heb-
„ben zullen, van deene helft vander gheheeler assignatie
„van hondert veertich ponden gron tsiaers, alzo die geuonden
„zijn weerdich zijnde byde registers en reken die dair af

„gedaen ende geuisenteert zijn geweest, ēn oic onder-
„zouc ghedaen ter plaetsen dair de voorsz thienden ge-
„leghen zijn, by goede notable pſonen, alzo wel by
„eeneghe vander voorz capitele als by andre; ēn voor
„dander helft vandien bedraghēn tseuentich ponden grōn
„tsis [1]), hebben wy bewesen de voorz vander capitele
„op onsen goedēn, renten ēn heerlichheden vander Nisse
„voorsz, jaerlicx tontfanc de voorsz some alzo langhe
„ēn ter tijt toe dat wij dezelue vander capitele vuldaen
„zullen hebben, mit erflicke renten vander zeluer some
„van tseuentich pond grōn tsiaers, ēn zullen vpde voorsz
„thienden ēn renten comen nv desen toecomen ougst
„anno vijfentnegentich, ēn dair of betaelt worden vanden
„renten ghelyc vanden thienden.

„De welke twee delen vander voorsz thienden met
„allen hueren vruchten, proffiitten, veruallen ēn toebe-
„hoorten, ēn oic de rente voorscr wij belooft hebben
„ēn beloue by desen onsen voorsz lren den voorsz
„Deken ēn capitele ēn huere naercomers passieuelic te
„laten gebruickene ēn van onsen genadegen Heeren
„den graue van Zeelant te ontheffen ēn te doen amor-
„tizeren ēn goet guarrant te zijne tallen rechten nu ēn
„teuweghen daghen, zonder eeneghe fraude ofte arghelist;

„Mits welken de voorsz Deken ēn capitele ghehouden
„bliuen jaerlicx te doene ēn vulcomene ten euweghen
„daghen de poincten ēn articlen vander zeuen ghe-
„tijden, ēn onser vrauwen lof, diensten ēn jaerghetijden
„jn testament van wijlen H. Hendric jnt langhe ver-
„claerst ēn begrepen, alzoot blijcken mach by zekēn [2])

---

1) tsiaers, in het jaar. 2) Zekeren.

„huēn lrēn van verbande, die wy daeraf van hemluden „ontfaen hebben. Ēn des toirconde zoo hebben wij ons „handteeken hier onder gescreuen, ēn onsen zeghel hier „an doen hanghen mitten zeghelen vander voorsz manēn „vpten eenentwintichsten dach van April jnt jaer ons „Heeren Duysent vier hondert zesse ēn tneghentich.

„Anna de Borssele" [1]).

Beide kapittels teekenden en bezegelden te gelijker tijd een kwijtbrief van bovengaande schenking, en verbonden zich op nieuw tot het trouw vervullen hunner verpligtingen. Deze brief is te merkwaardig, om haar niet voor een gedeelte weder te geven, vooral omdat daarin de inrigting der beide kapittels zoo wel als hunne voornaamste verpligtingen worden aangegeven.

„De quitinge.

„Wij Dekenen ēn capitelen der collegiale kercken van „onser vrouwe der stede vander Vere ende der capelle „van Zandenburch, kennen ende lijden, dat wy ontfan„gen hebben van onse zeer edele vermogende lieuen „heere Philips van Bourgondien heere van Beueren, „vander Vere, van Vlissinghe, van Sandenburch etc. „ende van vrouwe Anne van Borssele zijn edele ge„selnede onse vrouwe, ter cause der volcomminghe van-

---

1) Van dit stuk heeft het archief van Veere slechts eene gebrekkige kopie; het originele stuk, door ons geraadpleegd, berust op het provinciaal archief van Zeeland.

„den testamente van wijlen Heer Heynrick van Borssele,
„in zijnen leuene heere vander Vere, zaligher gedachten,
„jn quythinghe van dien de partien van goedighen ende
„renten hier naervolgende."

Hier volgt de opgaaf der verschillende stukken lands en tienden, in den voorgaanden brief vermeld, waarna de Dekens met hunne kapittels zeggen:

„belouende onsen voirsz heere ende vrouwe ende
„hueren nacommers voir ons ende onsen naercommers,
„Deken ende capittel voirsz, tot eewigen daghen hem
„lieden te quytene ende vrij te houdene, mits de twee deelen
„vanden voirsz thienden vander eender helft vande voirsz
„c ende xl ponden groote: Ende ter volder assignatie
„vande ander helft van lxx ponden groote, sullen wy
„alsdan mijnen voirsz heere oic quytancie geuen van
„dien, ende ontlast blijuen oic als dan de andere zijne
„goeden inder Nisse voirsz; ende wij schelden den voirsz
„onsen heere ende zijne geselne voirsz, alle hueren naco-
„melinge ende alle anderen, die des quytancie behouuen,
„dair of quyte.

„Nemende tot onsen ende onser nacomelinghe laste ten
„eewighen daghen jaerlicx van nv voirtan te doene ende
„te volcomene de pointen ende articulen vander zeuen
„getijden mitten loue, diensten, memmorien, missen ēn
„jaergetyden, inden voirsz testamente vanden voirsz
„wylen heere Hendric int langhe verclaert; te wetene

„Inden eersten hebben wy Deken ende capittele voir-
„noemt ontfanghen tsestich ponden grooten sjaers voor
„twaelf Cannoniken in de Kerck vander Vere, om die
„zeuen getyden te singene binnen der kercke vander
„Vere alst costumelicke is in ander collegiale kercken.

„Voirt hebben wy ontfaen dertich ponden groote tsjaers

„voir zes [1]) Canonicken, die namaels gefondeert zyn by „den voirsz heer Hendrick, om de zeuen getyden te „singhenen in de capelle van Sandenburch.

„Item noch hebben wy ontfanghe zesse ēn twintich „ponden ende thien scellingen groot tsjaers om tonder- „houden vyf capelanen ende eenen sangmeester inde „Kercke vander Veer, ende drie capelanen inde capelle „van Sandenburch.

„Item noch hebben wy ontfanghen twaelf ponden „groote tsjaers om te onderhouden zes coralen, drie ter „Veer ende drie inde capelle van Sandenburch.

„Item noch hebben wy ontfanghen voir den coster „inde capelle van Sandenburgh een pont groote tsjaers.

„Item noch hebben wy ontfanghen dertich schellinghen „tsjaers om twaslicht twelc men behouuen sal.

„Item noch hebben wy angenomen te doene ten „eewighen dagen tjaergetyde mitten lasten van heere „hendrick van Borsselen naer tuytwysen sijns testaments,

„Ende ten einde dat alle de godsdiensten alzoo wel „in de capelle van Zandenburch als in de Kerck vander „Vere gedaen ende onderhouden mogten wesen tot „eewighen daghen, zoe hebben wy geconsenteert ende „consenteeren mits desen, voir ons ende onsen naer- „commers, Dekenen ende Cappittelen voirsz, dat vanden „voirsz achthien Canoniken dagelicx staen ende wesen „sullen inde voirsz Capelle van Sandenburch acht cano- „niken ter optie ende keuze van onsen voirz heere ende „zijne naercommers. Ende des toirconde zoo hebben wij „Deken ende Capittele voirnoemt onse segelen hieran

---

[1]) Heer Hendrik had dus zes Kanonikaten gefundeerd, en bijgevolg heer Wolfaert één, toen Paus Sixtus zijne Bulla verleende.

„doen hanghen vpten xxj^{e} dach van April int jaer ons „Heeren Duysent cccc zesse ende tnegentich" [1]).

Behalve de hier vermelde tienden en landerijen, bezat het Sandenburgsche kapittel, alleen in de Oostwatering van Walcheren, niet minder dan 69 gem. 112 roeden lands.

De lijst der dekens en kanunniken kunnen wij slechts zeer onvolledig opmaken, vermits daartoe geene andere bronnen voorhanden zijn dan de stads- en kerke-rekeningen, eenige processtukken, testamenten en kwitantiën, door sommige hunner geteekend.

1484 het jaar der oprigting: Heer Paulus, deken. „Ego „Dns Paulus Deca accepi a Johanne Hugonis, „reddituario Dni mei Dni de Veris etc., xxiij Sch. „iiij gr., pro expess et labore quatuor coralium „in capella de Zandenburch horas cantan, de „mense augusti a^{o}. lxxxiiij^{o}.

„Pa. Deca." [2])

1485. Mr. Thomas le Borgne, deken.

Mr. Andries Jansz., kanunnik, komt voor als ontvanger van het kapittel tot het jaar 1487. „Ic „Heer Andries Jansz Canonick inder capellen van „Zandenburch kene en lijde dat ic ontfanghen heb „van Paschasius den schout van Sheerolaerts kercke, „vander maent van Merte anno seuetachtich, voir- „den deken ende seuen Canonicken, van haerer dienst „en psentien weghen te weten die seuen ghetyden

---

[1]) MS. Stadh. Veere.

[2]) MS. Stadh. Veere, met nog vijf andere kwitantiën.

„inder voirseyder capellen te senghen, de some van „vier pont gr. vls. ende noch voir iiij capellanen „der seluer capellen, oick den dienst Gods helpent „doene, de some van twintich sch. viij gr. Item „noch voirden sanckmeest en choralen voir sijner „salarijs ende der kinderen cost, Dryentwintich „sch. en iiij gr. fac tesamen vj ℔ iiij sch." [1])

1487. Jacob Jacobsz. kanunnik, opvolger van den vorige. „Ic Jacop Jacopsz priester kenne ontfangen „te hebben van Pieter Sturm van tsroerskerke, „vanden capelle van Zandenburch weghen, voir „viij canonieken iiij ℔ gr. voir v capellanen xxv „sch. x gr. ende voir den sanghmeestere met den „coralen xxiij sch. iiij gr. faciunt tsame — vj ℔ „ix sch. ij gr. en dat vander maent van meye anno „lxxxvij. In kennisse mijns hantsteekens" [2]).

1501. Heer en Mr. Adriaen Christiaensz. „Betaelt Heer „en Mr. Adriaen Christiaensz voir den canonicken „van Sandenburch de soe van twee pond gr, ter „cause van een jaer rente hemlied geuallen sinte „lauwreyns dage xv^c een." [3])

1503. Heer Clays Symoensz.

1512. Heer Cornelis Anthonisz. „Betaelt Heer Cor Anth, „Canon en mys vrouwe capellaen va een half jaer „renten xxx sch." [4])

1513. Heer Cornelis Willemsz, deken tot 1527.
Heer Lieuen Bouwensz, kanunnik.

1515. Heer Jan van Borsselen, deken. Hij was leeraar

---

1) MS. Stadh. Veere, met nog twee andere kwitantiën.
2) *'s Heeren-rekeninghe.* MS. Stadh. Veere.
3) *'s Heeren-rekeninghe.* MS. Stadh. Veere.
4) *'s Heeren-rekeninghe.* MS. Stadh. Veere.

der Latijnsche taal geweest aan de hoogeschool te Leuven; hij werd geroemd om zijne hooge deugd en groote geleerdheid, zoodat hij, volgens G. van Nimwegen, den bijnaam van *de goede* verkreeg. Ook Erasmus prees en noemde hem zijn opregten vriend en liefhebber [1]).

Heer Jan Adriaensz vander Capelle, die tevens onder-pastoor was van Zandijk, en een huis met boomgaard achter de kerk bewoonde [2]).

1526. Heer Cornelis Pietersz, kanunnik.

1528 Heer en Mr. Pieter Martensz, kanunnik en scholastieker. „Betaelt Heer en Mr Pieter Martensz, „priester en scholaster, een jaar gaidgen vander „schoellastrye tot twee tmijn vj ℔." [3])

1529. Heer en Mr. Willem Pietersz, kanunnik tot 1547.

1532. Mr. Herman Symonsz, kanunnik en scholastieker.

1534. Heer Dierick Pietersz, kanunnik, stierf in 1537.

1540. Mr. Jacob Tassoul, deken.

Mr. Pieter Jansz, kanunnik.

1541. Heer Gerard Jansz van Weert.

De kanunniken van dit jaar zijn ons bekend door de uiterste wilsbeschikking van heer Jan Adriaensz, die daarin al de kanunniken van Sandenburg bedacht heeft. Dit schoon testament luidt als volgt: „vp den IX^den octobris a°. XV^c en xlj compareerde jn „pntie van mij openbaer nots ende den getugen „ondergsen deersame en discrete heer Jan adriaensz, „priester ende cannonick der collegialen kercken van

---

[1]) J. W. te Water, *Redevoering over het geslacht van Borssele.* blzz. 44 en 45. P. De La Rue. *Geletterd Zeeland.* blzz. 248—250.

[2]) J. Ermerins. Dl. II.

[3]) *Stadsrekeningen.* MS. Stadhuis Veere.

„ onsen lieuer vrouwe van Zandenburch, wel bedacht
„ en beraden zijnde, vijf zinen, vstant ende rede-
„ nen wel hebben en gebruiken, niet behaelt of
„ bedwongen zijn van yemade met eenige loosch[t].,
„ subtijlten ofte liste, maer vuyt zijnen vrijen ende
„ eigen wille en wete, met voordachtigen zine en
„ rijpen deliberatie, etc.; heeft jnde beste forme
„ en maniere, also hij alderbest conde ende mochte,
„ gemaect en geordoneert, maect en ordoneert bij
„ desen zijn testament ende vuytersten wille, naer
„ forme van testament, codicille ofte andere vuy-
„ tersten wille, hoedanich men die zoude mogen
„ noemen, jnden maniere naervolgen.
„ Inden eersten, ratificeren en houden voor goet,
„ vast en van waerden alsulcken testament en geen
„ andere, als hy den derden dach jn junio lestle-
„ den gemaect, gegonen en gegeven heeft Truijken
„ Meuwsdr. van Rosendael, zyn joncwyf [1]), liggen
„ met groter ziecte beuangen, waer dinhouden en
„ tenore es dese: Als dat heer Jan voirn haer
„ maect en geeft voor den dienst, datse hem xiiij
„ jaren lanck getrouwelicken gedient heeft, thuys
„ daer hy jn woont, van achter tot voore, erffe-
„ licken, nieuwe metten ouden, naer zijn doot, dat
„ te mogen aenvaerden en niet eer. Oick zal heer
„ Jan behouden en ontfangen de reste van thuys
„ opde hauen, daer Joos jn woont, te weten xx ℔
„ gr vlaes. Noch zal heer Jan behouden voor hem
„ seluen tsticke lands, dat hij voor haer gecocht
„ heeft van Willem Jacobsz de warmoesman; maer

[1]) dienstbode.

„sullen haer erfgn behouden dien rentbrief van „v schell. liggen te Rosendael.

„Item geeft haer en haere erfgen eenen silueren „croes met een zilueren lepel. Ende sal betalen „alle haer dootscult sonder cost van haer erfgen, en „laet haer volgen al wat zy daer in gebrocht „heeft, en alle haer cleederen en juweelen, tot „haren lijue behoren, ter pntie van Martijn Tuf- „hout en Colijn van Trijke, getugen. Renonceren „voorts alle andere testamenten, codicillen en le- „gaten, jn voorleden tijden hij hem eenichsins ge- „ordineert en gemaect.

„Ende beuelen zijn ziele, naer datse vanden lychame „vscheiden sal wesen, God almachtich, zijnder „gebenedider Moeder en Maget Maria, en alle „theilige hemelsche geselscap. Ende zijn lichaem, „na datter die ziele afgesceiden es, der heiliger „gewyeder eerden, kiezen zijn sepulture ome be- „grauen te werden by de capelle van Zandenburch, „voor aenden jnganck vande grote deure, en be- „gheert aldaer op zijn sepulture te hebben een cleen „steenken met een kelck daer op gehouwen. En „begeert voorts over zijn ziele gedaen te werdene „vuytvaert, zeuen dach en dertichste, naer costume „vande Kercken.

„Item geeft de voorn testatr. den capite. van Zan- „denburg de some van x ℔ groon vls eens, be- „lasten de canonicken te lezen een Pr. nr. en Ave Ma „ouer zijn ziele des anderen daechs naer Natiuitatis „Marie, dwelck was de dach zijnder geboorte; jnsge- „lyck oock jaerlicx op zijnen sterfdach tzelue te doen.

„Item geeft tgilde van Sinte Marie Magdalena,

„jnde kercke van Renisse in Scouwen, iij scell gr.
„eens. Item der kercke van Zandijck x scell groon
„eens. Item geeft de capelrie, die hy heeft jn Zan-
„dijck iij gem. c Rn. landts, gelegen te Elwouts-
„dijck, ende noch iij gem. c Rn. landts, liggen int
„Oosteynde in Wolfaertsdijck.
„Item geef noch dezelue testatr. voorn zijns zusters
„kinden, drie meissens, de twee ghehuwet en eene
„onghehuwet, ende noch een ander zusters kindt,
„woonen te leyen jn een clooster, elcken zess ℔
„groon.
„Item beset noch zijnen erfgen. alle zijn primonie
„landt, liggen jn Schouwen.
„Item geeft zuster Aechte, zijn nichte zijn cappe
„met haer toebehoore; en Pieter de schoenmaker
„zijnen swarten tabbaert.
„Voorts gheeft hij Maije, zijn joncwijf, voor den
„dienst, dat sy hem bygestaen heeft in zijn ziecte,
„een half pondt groot, en sal daernae tevreden
„wesen voor al haren dienst.
„Item geeft noch de selue testatr. den deken, ofte
„ouverleden zijn erfgen. x sch. Item den erfgen.
„van Mr. Willem x sch. Item Heer Jacop x sch.
„Item Heer Pauwels en maeghdekens erfgen. elcken
„ij carolus gulden. Item Heer Pieter j gulden,
„en Heer Nicol j gulden; item Heer Geert j gul-
„den, en alle zijne boucken, die hij heeft, ende
„noch een kiste, staen in de capelle.
„Om alle twelcke des voorsc es jn allen zijnen
„clausulen, poincten en articulen te volbringen,
„so heeft hy testatr. voorn gecoren, gemaect ende
„geordoneert, kiest, maect en ordoneert by desen

„zijn testamentrs. en executrs. van desen zijnen „jegenwoordigen testamet en vuytersten wille deer- „same en discrete Michiel van hamael, Rentmr „grael van mijn heer van Beueren, en H. Gheert „Jansz van Weert, priester en canonick van „Zandenb. Stellen jn haeren handen alle zijne goeden, „beide roeren en onroeren, waer die gelegen „zijn ofte zullen mogen beuonden worden, en „geuen heml tsamen en elcken bysondere volcomen „macht en speciael beuel, ome metten zelven „achtergelaten goeden volcomen en te vulbringen „als des voorsc es, jn allen clausulen, poincten, „legaten en jnhouden van dien; oock mede ome te „vuolgen en doen vuolgen alle moeijten en pcessen, „die ter cause van dien eenichsins mogen vprijsen „en spruijten voor alle rechten geestelic en waer- „lick; en dat binnen den tijt en spacie van vier „jaren, beghinende ten dage van zijnen oulijdene. „Ende waert dat sake, dat eijmat van zijnen erfgen „hier jegens doen, seggen ofte wederroupen wil- „den, so onterft hij alle alsulke wederroupers en „impediments. van dien van alle alsulcke be- „storfte portie, erffenisse en successie, als heml „van hem testatr. naer zijnder doot jn eeniger „manieren sal mogen ancomen. En geeft al- „sulcke portie (die alsdan by alsulcken geualle „sal verbuert wesen) den capitele van Zandenb. „Belasten voorts de zelue testatr. voorsz zijnen „testamets. en executrs. te betalen vóór alle legaten „zijne bekende en blijkelicke scult, die als nv bin- „nen zinen leuen bekendt heeft en anders gheene; „en die reste dier oublijven sal te distribueren en

„ deelen den armen om Godswille. Besetten en geuen „ de voorsz testamet^rs. en execut^rs., voor den arbeit, „ die zylieden hier jnne doen sullen, elcken drie „ ponden groon vls. Hier toe vbinden en vobligeren „ alle zijne voorsz achtergelaten roeren en onroeren „ goeden.

„ Van al des voorscr. staet begheerde hy testat^r. „ voorn van mij openbaer Nots ondgescr. hem „ hier af gemaect en gegeuen te werden een ofte „ meer openbaer jnstrumt ende jnstrumeten. Dit was „ aldus gedaen ten huuse vanden voorn testat^r. ten „ dage en jaere als bouen Ter pntie vande eersame „ en discrete manen, heer Jacob Tassoul, ptr, „ canonick van Zandenburch, en Pieter Cornelisz, „ scoelapper, poorter der stede vander Vere." [1])

1543. Heer Gijsbrecht Vos, vice-deken.

1549. Heer Jan van Zandyck, kanunnik. Hij vermaakte bij zijnen dood aan de Heilige-Geestmeesters te Veere een paaybrief van *f* 500,00, met 24 gemet lands, liggende in Zandijk, onder voorwaarde, dat zij jaarlijks op Allerheiligen zouden uitdeelen 24 „ prouenen," waarvan elk de waarde moest hebben van 2 groot aan brood, 2 groot aan bier, en 6 groot aan schapenvleesch; terwijl de arme Clarissen alle jaren zes zakken tarwe zouden ontvangen. [2])

1550. Heer Willem van Rocourt, kanunnik ook nog in 1557.

Mr. Willem Boerden, kanunnik, beschikte bij zijnen dood, dat de Heilige-Geestmeesters ten

---

[1]) MS. Stadhuis Veere.

[2]) J. Ermerins. Deel II.

eeuwigen dage zouden uitdeelen „ sondaegs na half „ ougst, xxxvj witte brooden, elck weerdig wesende „ een groote vls., waervoor hun beset was eene „ rente daeruan zij jaerlijks xv schellingen ont- „ fangen" [1]).

1554. Heer Charles, kanunnik en tenorist [2]).

1559. Mr. Joos Maertensz, kanunnik [3]).

1560. Heer Nicolaes de la Tourotte, kanunnik en Kameraar.

Heer Andries Sgraue, kanunnik, leefde nog in 1562.

Heer Charles de la Mote, kanunnik.

1567. Heer Robrecht Willemsz., kanunnik en Kameraar.

Van deze beide laatsten lezen wij in de stadsrekeningen des jaars 1567: „ Heer Robrecht Willems, „ Cameraer van tcapittel van Zandenburch, betaelt „ de somme van twee pont drie scell zes groon „ vlaems, ouer de bate van zeuen roeden ende een „ quartier root pannedak, by hem van tvoorn cap- „ pittels wegen doen decken opt huys, daer Heer „ Caerle de la Mote, canonnick, jnne woont, staen „ aenden steenwech buyten de werwycxsche poorte" [4])

Heer Bauldewijn Quidde, kanunnik.

1568. Heer Jan Lagneau, kanunnik

Heer Antony van Eymbouts, deken.

---

[1]) *Rek. vande Tafele vanden H. Geest te Vere*, 1569. MS. Stadh. Veere.

[2]) Zijn bestaan blijkt uit het *Certificatieboek*, *let. B*, *bl. lvj*, dat is: een boek waarin de verklaringen der gedagvaarden staan opgeteekend. MS. Stadh. Veere.

[3]) Stadsrekening van dat jaar.

[4]) MS. Stadh. Veere. De stad gaf een premie aan allen die hunne huizen van „hardt dack" voorzagen, in plaats van met riet te dekken, om minder gevaar van brand te beloopen.

Heer Jan Frisque, kanunnik en Kameraar, ook nog in 1572; want de stadsrekening van dat jaar geeft aan: „tcappittel van Zandenburch jn handen „van Heer Friscque cameraer van tvoorsz cappittel „een rente van twee ponden groon vls tsiaers, te „lossen als vooren" [1]).

Ziedaar het klein getal kanunniken wier namen wij hebben kunnen achterhalen.

Ten jare 1505 verbrandde een groot deel van het kasteel, doch de kapel bleef gespaard. „Vp ten ij^en^ Marte „A° XV^c^ viue, anno Utrecht, 's morgens van tusschen „vij ure tot by den elue voir noene barnde die gelderie „af up ten huse vanden Vere, genaempt Sandenburch" [2]). Reygersbergh voegt er bij, dat de brand op Zondag uitbrak onder de preek en dat vele kostbare oudheden verloren gingen.

Toen Veere in 1572 de zijde van den Prins koos, bekwam het kasteel eene bezetting Franschen, die daarin zóó geweldig huishielden, dat de regering der stad zich genoodzaakt zag, alle boeken, rekeningen, charters en wat van eenige waarde was, in de stad, en wel voor het grootste gedeelte in de schatkamer der kerk te bergen.

Immers wij lezen: „Betaelt Heyndrick Willemsz schrijn„wercker met zes ander arbeyders, mitsgaders den schaffer „der stede vander Vere, ouer huerluyder dachgelden en „arbeytsloon, de some van zes ponden twaelff schell gr. „vandat zy opden xij^en^ ende xiij^en^ Mey anno deser reke„ninge alle de boucken, rekeningen ende andere briefuen,

---

[1]) MS. Stadh. Veere.

[2]) *Register van verbanden Let. C.* MS. Stadh. Veere.

„liggen besloten opt Casteel van Zandenburch, van daer „geuoert hebben binnen der kercke der zelffuer stede, „omme aldaer beter versekert ende bewaert te worden; „alzoo de soldaten de rekencamer opt voorn casteel op „gebroken hebben." [1])

De kanunniken moeten toch nog eenige maanden van dat veel bewogen jaar 1872 op het kasteel gebleven zijn, want de stad betaalde aan Heer Jan Frisque, als kameraar van het kapittel 3 ℔ 14 sch. voor waslicht, 6 sch. voor 600 groote hostiën, nog eens 6 ℔ en even zooveel sch. voor waslicht, en eindelijk 3 ℔ en 12 sch. voor 24 pint Miswijn. In het volgende jaar luidt echter de rekening: „Alzoo mette beghintsel vande troublen binnen „den voorleden jaere de capelle van thoff van Zanden- „burch affgebroken, ende te nyette gedaen js — Dus „hier nyets." [2])

Ziedaar dus de kapel reeds in 1572, bij den aanvang der vreeselijke omwenteling afgebroken en vernield, terwijl haar priesters, getrouw aan hun H. Geloof, de vlugt moesten nemen naar vreemde streken. Het mag als eene treffende bijzonderheid worden vermeld, dat van de vele kanunniken en priesters, zoowel van Veere als van Sandenburg, slechts één ontrouw is geworden, namelijk Joannes van Migrode, dien wij later zullen leeren kennen.

De bezittingen van het kapittel en de kosterij werden den 4^{en} Oktober 1574 te Veere verkocht [3]); en van het erf buiten de Warwijksche poort deed de gekommitteerde Janus Smit verantwoording met te schrijven: „Ontfangen

---

[1]) *Rekeninghe Jacobs Campe, rentmeester van des Co. Ma. demeynen in* 1573, blz. XXXIX. MS. Stadh. Veere.

[2]) Aldaar.

[3]) *Vergaerbouck enz.* MS. Abdij Middelburg.

„van Pieter Reygersberch de somme van xxxviij ℔ xij sch. „viij gr. vls ouer den coop en volle betalinge van sekere „partijen van erfuen en landen, eertijts toebehoort heb- „bende tcappittel tzandenburg h" [1]).

En wat gewerd nu van de prachtige ridderveste, waarbinnen zooveel grootheid, zooveel aanzien, zooveel macht en rijkdom had gezeteld? In 1701 werd door die van den Rade en de Rekening Zijner K. Majesteit van Groot-Brittanniën toegestaan aan Arnoldus Rycx en zijne echtgenoot Apollonia Hinnekens van „te mogen innemen de „eerste parthye van 't Heerlyk Erfleen of geruineerde kas- „teel Zandenburg — omme daer op te bouwen soodanige „huisinge als zy tot stichtinge van een stijfselmakerije en „het houden van Swijnen sullen vinden te vereischen" [2]). Zoo ooit, dan mag hier wel worden uitgeroepen: *sic transit gloria mundi.*

De heer Kornelis Kien, burgemeester van Veere, die een groot minnaar van oudheden was, heeft in 1679 de grondslagen van het kasteel doen bloot graven, en er eene afteekening van laten nemen door den teekenmeester Isaac Hildernisse. Deze teekening hangt nog op het stedehuis. Bij die gelegenheid werd ook de kapel ontdekt, door het vinden van de grafstede en doodkisten der Veersche Heeren, die in de kapel begraven lagen. Men heeft onmiddellijk de graven weder gesloten en bedolven [3]), zoodat thans het vee loopt te grazen over de beenderen van het magtig geslacht der heeren van Borsselen.....

1) MS. Stadh. Veere.
2) *Notulen der stad Veere.* MS. Stadh. Veere.
3) Tirion. Dl. II., bl. 241.

(*Wordt vervolgd.*)

VERSCHEIDENHEDEN.

„HET PROTESTANTISME EENE SLAVERNIJ DES GEESTES." [1])

Het publiek heeft reeds een gunstig oordeel over dit opmerkelijk geschrift geveld; eene aanzienlijke oplage moest in korten tijd door eene tweede uitgave gevolgd worden. Het verwondert ons niet. De pikante titel trekt reeds aan; en even gepast voegt de tot motto gekozen tekst den verdoolden toe: „En gij zult de waarheid kennen, *en de waarheid zal u vrijmaken.*" (Joan. VIII, 32.) Immers de Protestant, van jongs af gewoon, van *zijne* vrijheid, en van de *Roomsche* slavernij te hooren en te spreken, wil juist met dát aangehaalde bijbelwoord ons, Roomschen, zoo maar op eens uit het veld slaan. De schrijver keert zeer gevat het wapen tegen de aanvallers, en bewijst ontegensprekelijk, dat *zij* de eigenlijke slaven zijn: dat zij, door velerlei verblindheden, de waarheid niet kennen, en nog altoos vrijgemaakt moeten worden.

Bij dien pikanten strijd op den man aan, komt, dat Pastoor Essink, die het Protestantisme toont te kennen, beter zeker dan één enkel predikant of hoogleeraar zelfs het Katholicisme, het kampperk vooral in het dagelijksche leven overbrengt, zoodat een ieder al wat er geschiedt met eigen oogen kan zien en volgen. Dit zet aan zijn gansche betoog: „*het Protestantisme eene slavernij des geestes*", door XXVII hoofdstukken heen, eene onverminderd boeijende levendigheid en belangwekkendheid bij. Hebben we één hoofdstuk gelezen, het schijnt ons eer te kort dan te lang: en we verlangen alweder naar het volgende. Overal erkent men, wat men

[1]) „Door J. G. H. C. Essink, R. K. Priester en Pastoor te Oosterbeek. — Arnhem, Josué Witz; Amsterdam, B. Lenfring. 1865." Blzz. VI en 162. kl. 8°.

zelf zoo menigmaal ondervond; de natuur wordt telkens op heeter daad betrapt, en onwillekeurig roept men uit: Zóó is het! zóó was ik er getuige van!

Verder: de auteur houdt, verklaart hij, „zeer veel van den lieven vrede, en is bereid „daarvoor groote offers te brengen.„ Men merkt het in alles: hij is een opregt, goedaardig, beminnelijk man, die, om 't belang der zaak, zich zelven als vergeet, zich zeer gemeenzaam, zoo niet soms te gemeenzaam uitlaat; hij verschoont al wat hij slechts kan in de dwalende personen, terwijl hij in den regel de dwaling zelve onmeêdoogend uitmonstert. Ja, hij geeft zóóveel lof aan de Protestanten, en poogt zóóveel door hunne goede trouw en zóóveel nog van hunne dwaling door het „zware slavenjuk,„ waaronder zij gebukt gaan, te verontschuldigen, dat wij al eens dachten: Gij schijnt waarlijk òf niet, òf althans niet zóó dikwerf ondervonden te hebben wat wij menigmaal beleefden, en met den besten wil der wereld niet meer met „goede trouw„ wisten te rijmen. Helaas! wij vreezen, dat er thans geheele klassen van personen zijn, welke op *dien* titel, van *goede trouw*, geen verzachtend oordeel te wachten hebben. In zijne goedaardigheid ook blijft de niettemin geweldige kampioen, hoe hij het monster der dwaling met zijne vele hoofden en armen en altijd wisselende vormen vertoone en zegevierend bestrijde, zich zelven gelijk tot het einde toe. Bitter tegen personen wordt hij nooit; hij is diep met hen begaan; hij wenscht hun van ganscher harte zijn eigen geluk, zijne vrijheid, zijne rust, zijne onwrikbare verzekerdheid toe; en wij gelooven hem als hij zegt: dat, zoo hij somtijds „het Protestan„tisme hevig aanvalt, dit slechts geschiedt uit achting jegens zeer „vele Protestanten en *uit liefde jegens allen.*„ Zelfs bejammert hij het, mede om hunnentwille, dat de Katholieken niet altijd de waarheid met dien ijver beoefenen als de Kerk verlangt, en daardoor haar licht minder helder voor de dwalenden doen schijnen; „wij zijn gehouden tot herstel„! roept hij uit, en moeten „veel, „zeer veel voor hunne bekeering bidden.„

We stipten daar reeds aan, wat ons in het werkje van Pastoor Essink nog bijzonder genoegen deed; hij staat namelijk, gelijk behoort, op echt Katholiek terrein, op den eeuwigen grondslag;

hij spreekt als iemand, die zich in het aloud, regtmatig en allerzekerst bezit gevoelt der ééne onveranderlijke waarheid; hij heeft zich, en met volle regt, boven den zandgrond der Protestanten geplaatst, en wijst met den vinger al het verbrokkelde en meer en meer verbrokkelende, al het ellendige van hun scheeven en onnatuurlijken toestand aan. Zoo spreekt hij o. a.: de bijbel is een *Katholiek* boek, ons in zijn geheel door de Katholieke Kerk bewaard; zijn niet inzonderheid de schriften van het Nieuwe Testament in haar en door hare dienaren ontstaan en geheel háár eigendom? Zij heeft eerbied voor de H. Schrift als door God ingegeven, en gedoogt niet, dat men er afneme of aan toevoege. De Protestanten hebben eenvoudig dat Katholieke gedenkstuk, door de Katholieke Kerk zooveel eeuwen ongeschonden overgeleverd, uit haar medegenomen, aan haar toezigt onttrokken, tegen diens oorsprong, geschiedenis en levend verband, met alle willekeur behandeld, om strijd vergood en verguisd! Gerust kunnen wij, Katholieken, met den schrijver, voor al onze, reeds achttien eeuwen oude geloofswaarheden uitkomen, en wij moeten, zonder eenige de minste aarzeling, de schriftteksten, welke haar staven, blijven aanvoeren, al is het ook dat allerhande ketterij en dwaling daaraan geknaagd, ze tegen ons misduid of verwrongen hebben; 't is even lafhartig als kleingeestig, en een Katholiek volstrekt onwaardig, zich met zijn eenvoudig geloof als eenigzins verlegen te voelen bij al dat vertoon van niet minder gewaande dan verwaande geleerdheid, door onkatholieke en ongeloovige marktschreeuwers voor het publiek uitgestald. Hiermede is echter niet gezegd, dat men hunne aanvallen onbeantwoord moet laten; integendeel: we hadden zelfs gaarne gezien, dat de schrijver de gewone strijdteksten, die bijv. op bl. 34 v. aangevoerd, en naar algemeen erkende regels genoeg bestreden zijn, toch met een enkel woord nog *bepaalder* had weêrlegd. Maar we bedoelen, dat wij Katholieken altijd, gelijk Pastoor Essink het doet, hebben te spreken als die bovennatuurlijke zekerheid hebben; als die vast en zeker *gelooven*, onwrikbaar *staande* in de waarheid, en voor geen mensch ter wereld willen geven en nemen, loven en bieden, ons schuchter of beschroomd toonen met hetgeen tot onze onfeilbare geloofsbelijdenis behoort. Daartoe, God zij dank voor zijne

genade! zijn we te onafhankelijk en te vrij, om ons aan eenige slavernij hoegenaamd te onderwerpen.

Er is veel meer nog wat dit degelijke, duidelijke, tijdige geschrift aanbeveelt; we wezen slechts op enkele zeer verdienstelijke bijzonderheden; en liever dan nu eene of andere ondergeschikte aanmerking te maken, eindigen wij met den welgemeenden wensch des schrijvers: Mogt de dwingelandij, waaronder het Protestantisme gebukt gaat, spoedig een einde nemen. „Mogt dit boekske iets „bijdragen, al ware het slechts weinig, tot dit doel. Mogt de „Katholieke lezer hier eene opwekking gevonden hebben, om door „gebed en stichtenden wandel het Protestantisme te bestrijden en „den Protestanten zijne liefde te betuigen." Moge, voegen we er bij, dit geschrift niet *„slechts weinig,"* maar véél er toe bijdragen, om onder Gods zegen, vooral in dit jubeljaar van genade, aan zeer velen de waarheid te doen kennen, de ééne onveranderlijke waarheid, die hen waarlijk zal vrijmaken.

EENE AUDIËNTIE BIJ EEN „GELOOVIG" PREDIKANT.

Hoe het bij zulk eene gelegenheid, volgens de schildering van Dr. Pierson kan toegaan, leeren we uit zijn meermalen aangehaalde brochure: *Onverdraagzaamheid*, blz. 15—19 (2de ed.):

„Het geloovig deel der gemeente is nagenoeg geheel aan zich zelf overgelaten. De „geloovige" predikanten mogen dien toestand verwenschen en bepaaldelijk, ofschoon altijd binnens kamers, tegen die enkele vreemdelingen hun hart lucht geven, die vrij lastig het vuurtjen der kerkelijke onverdraagzaamheid gedurig aanstoken en die zij niettemin verpligt zijn in het openbaar hunne geliefde broeders te noemen; deze „geloovige" predikanten moeten vaak met veel voorzigtigheid zwijgen, willen zij het vertrouwen van het „geloovig deel der gemeente" niet ten eenemale verbeuren.

Wel is dat deel der gemeente geloovig; het gelooft zelfs aan de innige verkleefdheid van zijne predikanten aan het regtzinnig leerstelsel, ofschoon die verkleefdheid zich sedert lang in bijna geen enkele belangrijke daad meer openbaart.

Soms voert mijne verbeelding mij heen naar het studeervertrek van een „geloovig" predikant, op het oogenblik dat bij hem ter audiëntie worden toegelaten drie leden van het „geloovig deel" der gemeente.

Deze drie leden zijn vrome en in hun soort achtenswaardige menschen. Een hunner is een jonkheer, niet praktiserend advokaat. Zij hebben tot hun schrik vernomen, dat er een ongeloovig predikant beroepen is, die eens stoutweg beweerd heeft: „dat zeker „geschrift, voor eenige honderde jaren in het grieksch opgesteld „en het Evangelie van Johannes geheeten, ten onregte dien naam „draagt;" en voorts, dat, volgens hem, al hetgeen „een oud „boek vermeldt omtrent een stater die ergens in Palestina in „den mond van een visch zou zijn gevonden, niet wel tot de „geloofwaardige berigten der algemeene geschiedenis kan worden „gerekend."

Dit en nog meer heeft, gelijk van zelf spreekt, het christelijk gevoel van onze drie gemeenteleden gekwetst; zij hebben een gewaarwording alsof aan hen de Christus en alsof aan Christus zelven de kroon is ontnomen; zij vreezen het ergste voor de toekomst, en nu gemelde ongeloovige predikant op het punt staat tot de gemeente over te komen, zijn zij in gemoede verpligt daartegen te protesteeren. Ook verlangen zij, niet onnatuurlijk, den naam en den steun van een geloovig predikant.

„Dominé," zoo spreekt er een, „Dominé, hier hebben wij een papier om te protesteeren tegen den ongeloovigen predikant die in onze stad beroepen is. U heeft ons altijd den weg ter zaligheid gewezen, het geloof in de Schrift als het eenig fondament van alle waarachtige godzaligheid; nu zal er een afbreker komen; wees zoo goed uw naam te plaatsen onder ons protest, het is door onzen broeder opgesteld die vroeger voor advokaat heeft gestudeerd."

De ander en de rentenierende jonkheer dringen met klem van redenen aan op de inwilliging van dat verzoek, en Dominé zal zich nader moeten verklaren.

Dominé is evenwel geen predikant op een boerendorp, geen kinkel die voor zijn reputatie van beschaafd man geen hart meer heeft, integendeel, hij is zeer gezien in de zamenleving; hij is ok in geenen deele een bekrompen man; neen, ofschoon, naar

zijn beste weten, de belijdenis der vaderen met hart en ziel toegedaan, houdt hij soms wel eens nog al vrijzinnige voorlezingen, bijvoorbeeld over heidensche dichters van voor en na Christus' geboorte.

Doch, verstaan wij ons wel, een geloovig predikant is hij met dat al. Heeft hij niet nog op den jongsten Hemelvaartsdag gezegd, dat wij geene kunstig verdichte fabelen zijn nagevolgd?

Dominé is dan aan het woord. Hij slaakt een zucht. „Ja, die Reenan" (want onze vaderlandsche tegenstanders van dien geleerde schijnen er een zekere voldoening in te vinden aan de eerste lettergreep in den naam van den Franschman een scherp accent te geven; dat *accent aigu* is een bepaald schibboleth in ons midden). „Ja, die Reenan en zijne vrienden onder ons gaan ver; het zijn donkere tijden, die over onze dierbare hervormde kerk worden gebragt. In Duitschland is men al sedert lang van die dwalingen teruggekeerd..."

— „Zou U nu de kinderen Gods willen verheugen met uw naam hieronder te schrijven?"

— „Ja, nog een woord," herneemt Dominé, „men kan in het algemeen de komst van het godsrijk tegenover de dwalingen beschouwen uit een juridisch en uit een medisch oogpunt.... of uit een medisch standpunt, als gij wilt; het medische heeft mij altijd bijzonder aangetrokken; met het medische bedoel ik, ja hoe zal ik het u duidelijk maken, het medische is eigenlijk..."

„Dat ik u in de rede val," zegt de jonkheer, „mij dunkt de groote kwestie is nu maar of Zw. Eerwaarde, dien wij als onzen dierbaren voorganger liefhebben, met ons mede protesteeren wil."

„Gij hebt mij niet laten uitspreken," hervat de predikant, „ik zou altijd de voorkeur geven aan een psychologisch-anthropologisch-apologetischen weg ter verbreiding....."

Nu vallen allen drie tegelijk in: „Ach Dominé, teeken nu maar, het geldt de eere Gods en het heil der onsterfelijke zielen."

Maar Dominé's slotwoord luidt: „Vrienden, ik moet er nog eens over denken; het geldt zulke ernstige zaken."

Drie maanden later wordt de *ongeloovige* predikant door den *geloovige*, die inmiddels *niet* geprotesteerd heeft, bij de gemeente ingeleid, bevestigd en met den schoonen broedernaam begroet.

De bevestigingsrede is onschuldig, men zal later wel eens weder de gelegenheid vinden om het alleenzaligmakend Evangelie meer bepaald op den voorgrond te stellen, en het hart der heiligen te verkwikken met een frase als deze: „Indien Christus niet is opgestaan, zou ik dit spreekgestoelte willen verlaten en als bedelaar mijne stramme leden willen bewegen langs uwe openbare straat!"

Zijn er waarlijk in Nederland zulke „geloovige" predikanten?

VERBODEN BOEKEN.

Bij dekreet van 13 Maart ll. heeft de H. Congregatie van den Index de volgende werken verboden:

L'Empire et le Clergé Mexicain, par l'abbé Testory, Aûmonier en chef de l'armée Française au Mexique, chevalier de la Legion-d'Honneur, officier de l'ordre impérial de Guadalupe. Mexico. 1865.

Les Musées d'Italie, précédé d'une dissertation sur les origines traditionnelles de la peinture moderne, par Louis Viardot. Paris. 1859.

De la guerre et des armées permanentes, par Patrice Larroque, ancien Directeur de l'Académie de Lyon. Paris. 1864.

Geschichte der kirchlichen Trennung zwischen dem Orient und Occident von den ersten Anfängen bis zur jüngsten Gegenwart, von Dr. A. Pichler, Privatdocent der Theologie an der Universität München. I Band. Byzantinische Kirche. München. 1864.

L'ultimo Papa, per Luigi Gualtieri. Milano. 1864.

Poche riflessioni sulla questione del giorno circa il Cappellano e Clero Palatino di Napoli; et id genus similia.

DE TAAK DES CHRISTENDOMS

IN BETREKKING TOT

DE MAATSCHAPPIJ.

I.

Onder de vele vragen, door Teylers godgeleerd genootschap van jaar tot jaar uitgeschreven, had de vraag, het hierboven aangegevene onderwerp betreffende, vooral onze aandacht getrokken. Wij waren nieuwsgierig te zien, hoe van Protestantsche zijde deze vraag beantwoord zoude worden, wat, onzes inziens, voor een Protestant een allermoeijelijkste taak moest wezen. Toen echter in 1860 het eenige op de voorgestelde vraag ingezonden antwoord „*algemeen onvoldoende werd geoordeeld*, omdat „de schrijver wel de gevoelens aangaande dit onderwerp „had opgegeven, maar kwalijk gezegd kon worden, de „zaak zelve behandeld te hebben," vonden wij ons wel in onze verwachting te leur gesteld, doch meenden daarin eene bevestiging van ons gevoelen wegens de moeijelijkheid der beantwoording voor een Protestant te vinden. Het genootschap heeft daarin echter niet willen berusten;

maar voor den jare 1861 dezelfde vraag op nieuw uitgeschreven, Zij luidde aldus:

„De geschiedenis leert, dat de Christelijke Kerk in „de eerste eeuwen van haar bestaan nog al andere denk„beelden koesterde en in beoefening bragt aangaande „hare roeping in de menschelijke maatschappij, dan die, „welke thans vrij algemeen gelden. Haar doorgaand ken„merk was een eenzijdig spiritualisme, dat zich o. a. „openbaarde in het ascetisme, in de geringschatting van „het aardsche leven en deszelfs betrekkingen b. v. van „het huwelijk, en in 't algemeen in de lijdelijke hou„ding, die zij tegenover de misbruiken aannam, welke „in de maatschappij ingeslopen waren. Het protestan„tisme heeft deze rigting verworpen, niet alleen, omdat „zij in zich zelve afkeuring verdient, maar ook, en wel „inzonderheid, omdat zij schijnt te strijden met de be„ginselen, in het onderwijs van Jezus en de Apostelen „uitgesproken en in hun leven toegepast."

„Deze beschouwing heeft in den laatst verloopen tijd „tegenspraak gevonden (o. a. in F. Laurent: *Études „sur l'histoire de l'humanité.* Tom. IV. *Le Christianisme.* „1855), en men tracht het gevoelen ingang te ver„schaffen, dat de eenzijdig spiritualistische rigting der „Kerkvaders en der Christelijke Kerk in het algemeen „in de leer zelve van Jezus en de Apostelen gegrond „is en als consequente ontwikkeling van die leer moet „worden aangemerkt. Het spreekt van zelf, dat bij zulk „eene beschouwing de geheel eenige waardij, die, vol„gens Protestantsche beginselen, aan het oorspronkelijk „Christendom behoort toegekend te worden, verloren „gaat, en de vrees ligt nabij, dat de dankbare ver„eering van het Evangelie, als wereldhervormende kracht,

„daarbij schade lijde. TEYLERS Godgeleerd Genootschap „acht het daarom wenschelijk, dat de aangewezene be- „schouwing aan eene naauwkeurige kritiek onderworpen „worde, waarbij zoowel op de uitspraken des Nieuwen „Testaments, die regtstreeks dit onderwerp betreffen, als „op het eigenlijke wezen des Christendoms, volgens „Jezus en de Apostelen, worde acht geslagen. Het „Genootschap vraagt diensvolgens:

„Welke is, naar de leer van Jezus en de Apostelen, „de taak, die aan het Christendom ten aanzien van de „maatschappij en het maatschappelijke is aangewezen?"

„Welke is de overeenkomst en het verschil van hunne „denkbeelden daaromtrent en de leer der Kerkvaders; „en waaruit moet dat verschil — indien het blijkt aan- „wezig te zijn — verklaard worden?"

„In hoever bezit de leer van Jezus en de Apostelen „ten aanzien van de roeping des Evangelies in de maat- „schappij en het maatschappelijke leven blijvende waardij?"

Zóó is de prijsvraag door het godgeleerd genootschap met behoorlijke toelichting voorgesteld. En hoe noodzakelijk het ook zoude zijn, deze echt protestantsche beschouwing aan een naauwkeurige kritiek te onderwerpen, èn de Geschiedenis èn de *Christelijke Kerk* wegens den haar door een godgeleerd genootschap aangedanen smaad te verdedigen; willen wij ons echter thans om het groote belang der zaak dit genoegen ontzeggen en het slechts als eene proeve beschouwd hebben, hoe in dergelijke geleerde genootschappen met de waarheid wordt omgesprongen. Maakt de geheele voorstelling niet den indruk, alsof het hier een van die onverschillige zaken betrof, die meer uit nieuwsgierigheid en spel dan uit wezenlijk belang voorgesteld worden? En toch het geldt hier den

grondslag zelven der maatschappij, ja der geheele orde; alles is los en onzeker, wanneer deze grond wankelt. We mogen hier wel herinneren aan hetgeen *de Katholiek* (Dl. XVI, bl. 82) vóór jaren gezegd heeft: „Ontken-„ning is het gedwongen einde van alle wetenschap, die „zich boven en buiten de perken van 's menschen ein-„digen geest wil uitbreiden. Van daar dat, gelijk gezegd „is, het geroep van kennis, verlichting en vooruitgang, „ons het tegenovergestelde van deze schoone woorden te „kennen geeft. *De eerste beginselen zijn in twijfel geraakt.* „De vragen van den dag betreffen geene afgeleide waar-„heden, geene moeijelijke toepassingen noch schoolsche „spitsvondigheden: het zijn de groote vragen, het zijn „*de vragen over de grondslagen der maatschappij, over* „*de waarheden waarvan we leven.* Is er een God? Is „Hij in of buiten de wereld? Is er eene Openbaring? „Bestaat er een toekomend leven? Is er een gezag? „Wat is regt, wat wet, wat pligt en deugd? Ziedaar, „waarop thans het strijdigst antwoord, en dus zooveel „als geen antwoord gegeven wordt."

En wat is dan wel door onze geleerde en hooggeleerde Protestanten op deze vraag geantwoord? Is er niemand gevonden, die het opgenomen heeft voor de „geheel „eenige waardij, die, *volgens Protestantsche beginselen*, „aan het oorspronkelijk Christendom behoort toegekend „te worden" en voor „het Evangelie, als *wereldhervor-„mende* kracht?" Voor zooverre ons bekend is, is op de op nieuw uitgeschrevene vraag GEEN antwoord, zelfs geen onvoldoend, ingekomen.

Zoude dan welligt die vraag zoo moeijelijk om te beantwoorden zijn, en de geschiedenis der Christelijke Kerk na achttien eeuwen ons niets zekers daaromtrent

te antwoorden hebben? Voorzeker niet, indien ten minste waar is, wat *de Katholiek* vroeger zeide: „dat „de bovennatuurlijke godsdienst, hoe ze hier of daar „vervalscht worde, steeds de opperste oorzaak der ge„schiedenis blijft," of dat „de godsdienst het voornaamste „bestanddeel der openbare orde, de hoogste historische „magt is, voor welke men niet alleen ten laatste moet „zwichten, maar op welke men, als op den eenigen voor„handen zijnden grond, verpligt is zijn tentwerk op te „slaan" (Dl. XVI, bl. 334). Of wat nog duidelijker is: „Het Christendom bestaat niet enkel in het geloof, dat „eens vóór eeuwen Gods Zoon op aarde is gekomen. Het „Christendom is *God in de wereld*, is CHRISTUS per„soonlijk tegenwoordig en aangebeden, is CHRISTUS overal „nagevolgd en uitgedrukt, en gelijk de stoffelijke natuur, „waartoe de bovennatuurlijke herstelling nog niet is door„gedrongen, verklaard en begrepen wordt door de idee „der Godheid, welke in ieder schepsel voor ons staat „afgebeeld: zoo moet de geheele zedelijke wereld ons „CHRISTUS verkondigen, en in iedere orde ons het licht „omschijnen van den levenden in Hem geopenbaarden „God" (Dl. XVI, bl. 86).

Voorzeker de taak van het Christendom in betrekking tot de maatschappij is geene vraag meer, het is het feit, dat altijd nog levend voor ons staat; want hoe fel ook bestreden, altijd werkt het Christendom voort, om de maatschappij tot hare voltooijing te brengen. „Christus is niet „van de wereld, maar toch Hij is in de wereld; Hij is haar „levende, opperste en onverwinnelijke Wet." (Ald. bl. 87).

Doch waarom dan geen antwoord? Om de eenvoudige reden, dat een Protestant deze vraag niet ten gunste van het Christendom kan beantwoorden, zonder dat hij zijn

Protestantisme verloochent. Hoe immers kan een Protestant spreken van „*wereldhervormende kracht* van het Evan„gelie", terwijl het Protestantisme *de heiliging* van den mensch ontkent [1]) en dus zelfs niet door het individu de maatschappij kan bereiken. De staat is hem bijgevolg ook geene *zedelijke* maar eene bloote *regts-orde*, welke de mensch alleen regelt, waarmede God noch Christus iets te maken heeft. Maar wat de zaak nog duidelijker maakt, het Protestantisme zelf ondergaat den invloed der maatschappij, welke het zoude willen hervormen; „het zwicht voor de „wetenschap en het eigenlijke staatsgezag. Het is een „feit, dat het niet in 't leven treden, niet openbare, ter „harer ontwikkeling en duur volstrekt noodzakelijke instel„ling worden kan, zonder zich aanstonds aan 't staatsgezag „te onderwerpen" (*De Katholiek*, Dl. XXXIV, bl. 207).

En wat is de kracht, wat het leven van het Protestantisme? Is die kracht ordenend, regelend, opbouwend? Integendeel het verscheurt de orde, in plaats van haar te regelen; het ontkent de waarheid, in plaats van haar te bevestigen; het breekt af, aanhoudend af, zonder immer op te bouwen. Hoe kan daar nog sprake zijn van wereldhervormende kracht?

Het is overbodig deze eenvoudige waarheden nader toe te lichten; het zijn feiten, welke ieder kan zien, die oogen heeft om te zien, want het Protestantisme leeft nog en verkrijgt zijne laatste voltooijing, waarin zijn aard zich duidelijk moet openbaren. Doch zij kunnen ons verklaren, waarom onze Protestantsche geleerden aan de beantwoording dezer vraag hunne talenten niet wilden wijden: niemand vernietigt gaarne zich zelven.

---

[1]) Zie hierover Möhler's *Symbolik*, S. 14.

Welligt ook ligt de moeijelijkheid in de wijze waarop de vraag gesteld wordt; eene wijze, geheel in strijd met de moderne wetenschap, die in plaats van van boven te beginnen, van onderen aanvangt, en uit en door den mensch alles wil laten voortkomen en voortbrengen, hem zelfs tot schepper maakt van maatschappij en Kerk en geen hooger doel kent dan dienzelfden mensch.

Er wordt immers niet gevraagd naar den *invloed des Christendoms* op de maatschappij; een invloed, die reeds is voortgebragt en ons door de geheele geschiedenis der Christelijke maatschappij geleerd wordt. De vraag bedoelt alleen de taak, afgetrokken van de vraag, of die taak werkelijk vervuld is of vervuld zal worden. De vraag stelt bijgevolg het Christendom buiten en boven de maatschappij, als iets wat niet uit die maatschappij is voortgekomen, maar waaraan door eene hoogere magt, welke hier geene andere zijn kan dan de goddelijke, eene taak wordt opgedragen. Teylers godgeleerd genootschap doet hier hulde aan de waarheid, want het Christendom is niet, zoo als geleerd wordt, een voortbrengsel van de menschelijke maatschappij, maar het is van boven gekomen voor de maatschappij; daarom zeide Jesus tot de Joden: „Gij zijt van beneden, ik ben van boven. Gij zijt van deze „wereld, ik ben niet van deze wereld" (Joann. VIII, 23); het is onderscheiden van de maatschappij, want *mijn rijk is niet van deze wereld* en toch moet het in de maatschappij werken; want God heeft zijnen Zoon in de wereld niet gezonden, opdat Hij de wereld zoude oordeelen, maar opdat de wereld door Hem zou behouden worden (Joann. III, 17). Het Christendom laat dus de maatschappij bestaan, vernietigt die niet, of lost die niet op in zich; maar heeft slechts eene taak ten aanzien van

de maatschappij te vervullen. Het godgeleerd genootschap wil weten, welke die taak is naar de leer van Jesus en de Apostelen.

Vervolgens wordt gevraagd, welke die taak is *ten aanzien van de maatschappij en het maatschappelijke*, niet ten aanzien van het individu, dat nogtans de hoofdzaak is in de moderne wetenschap. Zelfstandigheid, vrijheid, persoonlijkheid, zijn dit niet de groote tooverwoorden der eeuw? en indien alles voor het individu is en moet zijn, wat heeft het Christendom dan met de maatschappij te maken? Wij zouden de vraag nog duidelijker aldus kunnen formuleren: welke is de taak van het Christendom ten aanzien der volken, zoowel op zich zelve beschouwd, als in hunne onderlinge betrekking? want de maatschappij der menschen bestaat immers uit vele volken, die weder in een hoogere eenheid moeten worden opgenomen.

Ik geloof, dat het duidelijk genoeg is, waarom een Protestant zich aan de beantwoording der aldus gestelde vragen niet wagen zal; en het is niet te verwonderen, dat het godgeleerd genootschap niet anders ontving dan *opgave* der gevoelens aangaande dit onderwerp.

Vordert dan deze vraag geene beantwoording in den tegenwoordigen tijd? Voorzeker meer thans dan ooit vroeger. Het is eene dier vragen, welke zich aan den nadenkenden beschouwer der gebeurtenissen gestadig opdringen; die oplossing vorderen, wil hij niet in den afgrond des twijfels verzinken. Hoezeer het Christendom alom ontkend en bestreden wordt, en men God niet langer in en onder ons aanwezig zou willen dulden, toch is het Christendom in de wereld als historische magt, als levende maatschappij met de belofte van zijnen Stichter: *et portae inferi non praevalebunt.* Ja, hoe meer het ont-

kend en bestreden wordt, des te meer werkt het terug, verheft het zich, verrijst als uit het graf waarin men het meende besloten te hebben en vertoont zich vol goddelijk leven en glorie als boven het aardsche verheven aan zijne verbaasde bestrijders. En gelijk Christus aan de twijfelmoedige leerlingen van Emmaus, vraagt het: „moest de Christus dit niet lijden en zoo ingaan in zijne „heerlijkheid"?

„Het eigenlijk karakter der eeuw is Antichristendom," heeft *de Katholiek* gezegd [1]), en het goddelooze boek van Renan heeft dit voldoende bewezen; buiten de Katholieke Kerk immers is hij bijna algemeen toegejuicht geworden. Maar des te dringender is het pligt voor ieder Christen, om zich ter verdediging der gehoonde waarheid aan te gorden, naar de mate zijner krachten de nietigheid der dwaling te ontmaskeren en de waarheid voor allen in het helderste licht te plaatsen. Er zijn immers zoovelen, die in de dwaling blijven, niet omdat zij de dwaling willen, maar omdat de waarheid voor hen verborgen is; en hoevelen laten zich medeslepen door het marktgeschreeuw der dwaling, om de waarheid, de heilige waarheid te verlaten en prijs te geven?

Dat de thans heerschende dwalingen vooral de betrekking van het Christendom tot de maatschappij betreffen leert ons de Encycliek van onzen H. Vader; waaruit wij te regt besluiten, hoe gepast voor onzen tijd eene duidelijke beantwoording der bovengemelde vraag is.

„Ofschoon wij geenszins verzuimd hebben", schrijft de H. Vader aan de hoofden der verschillende bisdommen, „de voornaamste dwalingen van dien aard herhaaldelijk

---

[1]) Dl. XVI, bl. 85.

„te veroordeelen en te verwerpen, vorderen echter vol-
„strekt het belang der Katholieke Kerk, het ons van
„Godswege toebetrouwde zielenheil, als ook het welzijn
„der menschelijke maatschappij zelve, dat Wij andermaal
„uwe herderlijke bezorgdheid opwekken, om andere
„slechte meeningen, welke uit diezelfde dwalingen als
„uit hare bronnen voortspruiten, ten onder te brengen.
„En die valsche en verdorvene meeningen zijn te meer
„te verfoeijen wijl zij vooral ten doel hebben: vooreerst,
„om die heilrijke magt te belemmeren en weg te nemen,
„welke de Katholieke Kerk, krachtens de instelling en
„het bevel van haren goddelijken Stichter, vrijelijk tot aan
„de voltooijing des tijds niet minder jegens ieder mensch
„in het bijzonder, als jegens de natiën, de volken en
„hunne Vorsten moet uitoefenen; en ten andere, om die
„wederkeerige gemeenschap en overeenstemming van be-
„raadslagingen tusschen het Priesterschap en het Rijks-
„bewind op te heffen, welke zoo voor de godsdienst
„als den Staat altijd zoo gelukkig en heilrijk is geweest.
„Want Gij weet zeer wel, Eerwaardige Broeders, hoe
„er in dezen tijd niet weinigen gevonden worden, die
„het goddelooze en ongerijmde beginsel van het *natura-*
„*lismus*, gelijk zij het noemen, op de burgerlijke zamen-
„leving toepassende, durven leeren, „dat de BESTE [1])
„„regeling der openbare maatschappij en de burgerlijke
„„vooruitgang volstrekt vorderen, dat de menschelijke
„„maatschappij ingerigt en bestuurd worde zonder op de

---

1) Wij hebben dit woord BESTE in kapitaal laten drukken, omdat daarop de nadruk valt en ook de veroordeeling. In sommige omstandigheden kan *scheiding van Kerk en Staat* noodzakelijk geacht worden (*De Katholiek*, Dl. XIII, bl. 250), doch niet als beginsel. (Zie Dl. XV, bl. 1 en vv.).

„„godsdienst eenige acht te slaan, even als of zij niet „„bestond, of althans zonder eenig onderscheid tusschen „„de ware godsdienst en valsche godsdiensten te maken". „Zelfs aarzelen zij niet tegen de leer van de H. Schrift, „van de Kerk en de HH. Vaders te beweren, „„dat die „„maatschappij het BESTE gesteld is, waarin aan den „„Staat de pligt niet toegekend wordt van de schenders der „„Katholieke godsdienst door bepaalde straffen te beteu„„gelen, dan voor zoo verre de openbare vrede dit mogt „„vorderen"".

Doch deze dwalingen bestaan niet slechts in theorie, zij zijn levend geworden, zijn opgenomen in de grondwet van den Staat en zijn de grondregels waarnaar geregeld en bestuurd wordt; daarom is het gevaar des te grooter, dat zij door de herhaalde en voortdurende toepassing des te spoediger en krachtiger de geesten bemagtigen. Sterker bewijs kunnen wij niet vinden, dat de dwaling zich gevestigd en de plaats der waarheid heeft ingenomen, en dat wij vroeger of later de noodlottige gevolgen daarvan moeten ondervinden. Wij kunnen hier volstaan met te verwijzen naar onze Grondwet, terwijl wij de aanmerking er bijvoegen, dat wij die alleen in zooverre beschouwen, als daarin de betrekking van het Christendom tot den Staat en niet wederkeerig de betrekking van den Staat tot het Christendom is uitgedrukt; wij wijzen het feit aan zonder in eenige beoordeeling te treden.

Welke is volgens onze Grondwet de betrekking van het Christendom tot den Staat? De grondwet leert ons, dat wij als *volk* met het Christendom niets te maken hebben, dat de Staat niet godsdienstig is; dat de godsdienst geen regtstreekschen invloed op het staatsbestuur mag uitoefenen; zoodat het Christendom ten opzigte van

het Nederlandsche volk geen taak zoude te vervullen hebben.

Om dit aanstonds duidelijk aan te toonen, behoeven wij slechts te verwijzen naar hetgeen ons in het *Handboekje voor de Zaken der R. K. Eeredienst* omtrent de grondwettige betrekking tusschen den Staat en de Kerk in het koningrijk der Nederlanden enz. is medegedeeld; waarvan de slotsom deze is: geheele scheiding van Kerk en Staat, met uitdrukkelijke bepaling, dat ieder Kerkgenootschap zich houde en onderwerpe aan de wetten door den Staat gemaakt.

Het beginsel der regering ten aanzien van de verspreiding des Christendoms in Nederlandsch Indië werd in de volgende bewoordingen opengelegd [1]):

„De bewering dat de Nederlandsche Staat is een „*Christelijke Staat*, en daarom de verspreiding van het „Christendom, zoo niet door active, dan althans door „passive middelen moet bevorderen, is niet aannemelijk."

„Wat ook te dien aanzien de persoonlijke wenschen „mogen zijn van hen, die het Staatsbestuur uitmaken, „zij mogen ambtshalve handelende, niet vergeten dat *de* „*Nederlandsche Staat geene bepaalde kerkelijke geloofs-* „*belijdenis heeft*, en dat elke poging om de eene gods- „dienstige overtuiging boven de andere te begunstigen, „eene afwijking zou zijn van het in de Grondwet ge- „huldigde beginsel van gewetensvrijheid en gelijkstelling „der gezindheden."....

„Het Staatsbestuur moet in de keuze zijner middelen „blijven binnen eenen werkkring, die *op het stuk van*

---

1) Zie *Handboekje voor de Zaken der R. K. Eeredienst.* Tiende Jaargang, bl. 146.

„*geloofsbelijdenis volkomen kleurloos moet zijn.* Het be-„schermen van personen, regten en eigendommen, opdat „de maatschappij in haar eigenaardig voorwaarts streven „niet worde belemmerd, ziedaar de bestemming van den „Staat."

Vooral merkwaardig is het volgende: „Al wat dat „streven kan verstoren of verhinderen, moet door den „Staat worden opgeheven, en daarom moet hij *in de „eerste plaats* zorgen voor rust en orde, als de *eerste „voorwaarde* van beschaving en ontwikkeling."

Zoo is dan het regeringsbeginsel van den Nederlandschen Staat geene geloofsbelijdenis te hebben, *iedere* godsdienstige geloofsbelijdenis niet slechts buiten invloed op de regering te houden, maar evenzeer te *begunstigen* of uit te sluiten; terwijl elke poging om de eene godsdienstige overtuiging boven de andere te begunstigen eene afwijking zou zijn van het in de Grondwet gehuldigde beginsel van gewetensvrijheid en gelijkstelling der gezindheden.

Men is nog verder gegaan: om allen invloed der godsdienst op het staatsbestuur zooveel mogelijk te beletten en te verwijderen, heeft men de geestelijken en bedienaren der godsdienst bepaaldelijk van de wetgevende magt uitgesloten. Artikel 91 bepaalt uitdrukkelijk: „De leden „der Staten-Generaal kunnen niet te gelijk zijn .... noch „geestelijken, noch bedienaren van de godsdienst." De geestelijken en de bedienaren van de godsdienst als zoodanige, mogen geenen invloed uitoefenen op de wetten, waardoor de Staat geregeerd wordt, want (Art. 104) de „wetgevende magt wordt gezamentlijk door den Koning „en de Staten-Generaal uitgeoefend."

Uit welk beginsel deze uitsluiting voortkomt leert ons

weder èn de toelichting der commissie voor de gewijzigde Grondwet, èn de memorie van toelichting van het wetsontwerp. „Geestelijken," zegt de commissie, „hebben „eene andere taak dan deel te nemen aan politieke ver„rigtingen" [welke hier niets anders zijn dan wetten te maken], „waarin *Kerkgeloof en Kerkverschil niet mag „worden gemengd*," d. i. waarop de godsdienst geen invloed hebben mag, want godsdienst zonder kerkgeloof is eene abstractie en bestaat niet. De memorie van toelichting gaat nog verder: „de geestelijken en bedienaren „van de godsdienst," zoo leest men daar, „kunnen niet „tevens leden der Staten-Generaal zijn, omdat hunne „*roeping* niet is, zoolang zij hunne herderlijke waardig„heid bekleeden, zich met de staatkundige zaken *dezer „aarde* bezig te houden." Hier gaat men zelfs zoo ver van de roeping der geestelijken hierin te stellen, om zich met de staatkundige zaken niet bezig te houden; de godsdienst mag en moet zich niet met den Staat bemoeijen, daardoor zoude zij hare roeping verloochenen.

Niet deze of gene omstandigheid heeft omtrent deze uitsluiting beslist, het is een vast beginsel, waarop men zich grondt en dit beginsel wordt wederom zoo absoluut gesteld, dat het geene uitzondering of wijziging in de toepassing kan dulden.

Uit hoofdstuk VI (*Van de godsdienst*) blijkt evenzeer, dat de godsdienst niet als eene maatschappelijke, maar als eene individuële zaak te beschouwen is. Art. 164 zegt: *ieder* belijdt zijne godsdienstige meeningen met volkomen vrijheid, behoudens de bescherming der maatschappij en harer leden tegen de overtreding der strafwet. De nadruk van den zin valt hier op *ieder* en de memorie van toelichting is hier duidelijk. „De regering," zoo lezen wij,

„heeft het bewustzijn, zich ten aanzien van de godsdienst „op het onafhankelijk standpunt te hebben geplaatst „hetwelk haar past. Zij heeft het bewustzijn jegens *allen* „regtvaardig, jegens *niemand* zwak te zijn geweest.

„De betrekking *van den mensch* tot het Opperwezen, „zijn geloof in en zijn vertrouwen op hetzelve . . . . . „dat alles is zoo eerbiedwaardig, zoo heilig, dat geene „regering daarin eene roekelooze hand mag slaan, maar „zich, *ieders vrijheid zooveel mogelijk ontziende*, tot ma- „tiging en beteugeling moet bepalen, opdat de openbare „orde en rust niet gestoord worde." [1]) Wie kan daarin iets anders zien, dan dat de Staat de godsdienst aan *ieder* vrij moet laten, zonder zich daarin te mengen; maar daarbij wederom die vrijheid moet matigen en beteugelen, opdat de openbare orde en rust niet gestoord worden?

De tijdelijke minister voor de zaken der Hervormde Eeredienst lichtte deze verklaring der regering nog toe: „Neen," zoo sprak hij, „geen Kerk buiten den Staat, „geen Kerk die den Staat beheerscht, maar de Staat, „orde en veiligheid handhavende, *ieders* regten èn in „het algemeen èn in het bijzonder verdedigende; de Staat, „ook de Kerk, *die zich in hem beweegt*, beschermende, „en aan *ieder* het regt verzekerende om God te aan- „bidden naar de inspraak van *zijn* hart. Dat regt is geen „regt hetwelk deze Grondwet zal geven of scheppen; dat „regt is een regt van *hoogeren oorsprong*." [2])

De godsdienst heeft dus in den Nederlandschen Staat, volgens de Grondwet, eene zeer ondergeschikte plaats; zij mag zich binnen gebouwen en beslotene plaatsen bewegen onder toezigt der politie, maar niet den minsten

---

[1]) Derde Jaargang, bl. 107. [2]) Ald. bl. 144.

invloed op den Staat uitoefenen. En het is ongeloofelijk, hoe verderfelijk dergelijke valsche beginselen, in de wetgeving opgenomen, voortwerken, zich trachten te vestigen, zich verspreiden en de heillooze onverschilligheid in het godsdienstige in de hand werken.

Doch, en wij willen hier herhalen wat *de Katholiek* reeds vroeger in een allerbelangrijkst artikel schreef: (Dl. XVI, bl. 334), „omdat de Staatsregelingen aan de „godsdienst de plaats niet meer aanwijzen, die zij ver„dient, en de *geschrevene* grondwetten haar niet voor „hetgeen zij is erkennen, is daarom ook de *levende* „grondwet der wereld veranderd? Houdt daarom de gods„dienst op, het voorname bestanddeel der openbare orde, „de hoogste historische magt te zijn, voor welke men „niet alleen ten laatste moet zwichten, maar op welke „men, als op den eenigen voorhanden zijnden grond, „verpligt is zijn tentwerk op te slaan? Wel blind is hij, „die het zou durven beweren! Welk principe, welke „basis men aan het Staatsgebouw geven moog, die basis „heeft weder eenen grond noodig, waarop zij kan wor„den aangelegd, en die grond is de godsdienst. Ook de „constitutiën, waarheen de theorie het ook drijven wil, „rusten feitelijk op godsdienst. De eed bewijst het, die „door de staatspersonen als zoodanig wordt afgelegd, „die in regten geldt of bij andere gelegenheden wordt „ingeroepen, en die, gelijk hij geschiedt, zonder boven„natuurlijke godsdienst niet te verklaren is. Nog altijd „leven de volken van de kennis der zedelijke waarheden „en nog altijd verkrijgen zij die kennis door de positief „godsdienstige overleveringen."

Is het dan niet noodzakelijk, dat wij ons door den tijdgeest niet laten medeslepen, maar ons geheel door-

dringen van de waarheid, van die *levende* grondwet, waaraan de mensch niets kan veranderen, waarvoor hij niets in de plaats stellen kan? De door God geschapene natuur en orde kan de mensch niet vernietigen en op nieuw scheppen; wil hij iets groots, iets volmaakts voortbrengen, dan moet hij de door God gestelde orde volgen aan de hand der leidende Voorzienigheid. En die door God gestelde orde, gelijk wij zien zullen en duidelijk zullen aantoonen, want hoe zoude het werk Gods niet duidelijk zijn, is: dat Staat en Kerk niet gescheiden worden, maar dat zij in wederkeerige gemeenschap streven naar het groote doel, waartoe God den mensch en ook de menschheid bestemd heeft.

„Iets is er dat velen bedriegt," zoo schreef *de Katholiek* in hetzelfde artikel. „De Staat is van de Kerk, de „wetenschap van het geloof onderscheiden: daarom voor„namelijk waant men, dat voor het menschdom de gods„dienst minder noodig is.... Men waant, dat die natuur „*door zich* vermag, wat zij slechts vermag *door geloof* „*en genade*, en terwijl de behoefte aan het oneindige en „bovennatuurlijke onvergelijkelijk grooter is dan vroeger, „meent men te kunnen doen, wat de heidenen reeds „onmogelijk achtten: eenen Staat en bijgevolg eene ge„schiedenis te stichten zonder bovennatuurlijke gods„dienst" (bl. 340).

Hoe belangrijk is dan het onderwerp niet! Wel waardig, dat wij onze zwakke krachten daaraan wijden. En al achten wij ons niet magtig genoeg, om den stroom des tijds tegen te houden of af te leiden, de overtuiging, door de rede, de geschiedenis en het geloof bevestigd, dat de Staat op de Godsdienst moet steunen en alleen door haar zijne voltooijing kan verkrijgen, zal ons ten

minste kunnen sterken in de zoete en zekere hoop, dat de toestand waarin wij leven niet kan voortduren; dat de natuurlijke orde, eenigen tijd verbroken of opgehouden, haren loop weder zal hernemen en het uiterste van de afwijking ons een zekeren en spoedigen terugkeer verkondigt.

Noch de mensch, noch de maatschappij kan rusten in het ongeloof; de natuur drijft hem naar zijnen Schepper en nog meer, in de diepte zijner ellenden, naar zijnen Verlosser; en één van beiden: hij bezwijkt in zijne razende pogingen, om iets voor God in de plaats te stellen, of keert weder terug tot de bron van alle goed en alle zaligheid. Dit is vooral waar van de maatschappij, die zich nimmer geheel van God haren Schepper kan losscheuren, en, gelijk de geschiedenis geleerd heeft, tot de diepte der goddeloosheid en des ongeloofs gekomen, genoodzaakt was, het geloof aan het bestaan van God weder te verkondigen. Ook kunnen wij niet gelooven, dat de tijd van Gods barmhartigheid ten einde spoedt; terwijl wij rondom ons zoovele bewijzen zijner barmhartigheid ontwaren: in den vernieuwden bloei der Kerk, der Christelijke wetenschap en vooral der Christelijke liefde, zoo rijk in alle werken die het heil der maatschappij betreffen. Wij behoeven niet te spreken voor de ware geloovigen, doch hopen, dat de waarheid nog eens te hooren hun aangenaam moge zijn, maar vooral voordeelig voor velen, die zich door den tijdgeest hebben laten misleiden, en voor den Staat en voor de Kerk geen hooger geluk kennen, dan dat zij zoo ver mogelijk van elkander gescheiden worden. Moge de ware orde zich in hunnen geest weerspiegelen, vestigen, en zij besluiten, om naar de mate hunner krachten tot hare zegepraal mede te werken. (*Wordt vervolgd.*)

VAN WELKE WAPENEN MEN ZICH SOMS BEDIENT.

Sedert 1862 wordt in het *Theologische Quartalschrift* van Tübingen door professor Dr. von Kuhn voor de onafhankelijkheid en zelfstandigheid der philosophie tegenover de theologie gestreden; eerst tegen professor Clemens, zaliger gedachtenis, die de stelling verdedigde: *philosophiam esse theologiae ancillam;* vervolgens tegen een ongenoemde in de *Historisch-politische Blätter* van Munchen; meer als verdediging van hetgeen hij vroeger tegen professor Clemens had geschreven. In dezen strijd behoeven wij ons niet te mengen; ook zoude het overbodig zijn, zoo lang men, zooals hier geschiedt, zich rondom en niet in het eigenlijke punt van kwestie beweegt. Daarenboven is het moeijelijk met Dr. von Kuhn te redetwisten, dewijl hij te veel door den absoluten geest der duitsche philosophie schijnt geleid te worden; zoodat men hem ook reeds in de veroordeeling van Dr. Frohschammer heeft pogen te betrekken (Zie *de Katholiek*, Dl. XLVI, bl. 72 n.). De nieuwere philosophie, in plaats van zich te rigten naar de onfeilbare uitspraken van het kerkelijk gezag, wil haar eigen weg gaan en zich door geen gezag, zelfs niet het kerkelijk gezag, laten voorlichten; zij wil, om het zoo te noemen, pure rede, niets dan rede, of, gelijk Dr. Frohschammer zeide, *weten* en *systeem van weten* zijn, en wenscht liever de kerkelijke leer aan hare eigene uitspraken, dan hare uitspraken aan de kerkelijke leer

te toetsen. Zij neemt bijgevolg de zelfstandigheid der rede zóó absoluut, dat men niet de minste afhankelijkheid en ondergeschiktheid kan toegeven zonder de zelfstandigheid zelve te ontkennen; iedere beperking, iedere afhankelijkheid schijnt vernietiging te zijn. Het is dan ook niet te verwonderen, dat onder *de voornaamste dwaalleeringen van onzen tijd* door Z. H. Paus Pius IX ook deze wordt aangewezen: „XIV. Philosophia tractanda „est, nulla supernaturalis revelationis habita ratione;" d. i. „men moet de wijsbegeerte behandelen zonder eenige „acht te slaan op de bovennatuurlijke openbaring". Ter verduidelijking van deze stelling wordt verwezen naar den brief aan den aartsbisschop van Munchen-Freisingen (niet Freiburg) *Tuas libenter* van 21 December 1863, medegedeeld in het Januarij-nummer 1864 van *de Katholiek*. Daaruit nemen wij ter verduidelijking het volgende over: „Op die waarheid steunende konden die „wijze en echt Katholieke mannen de wetenschappen veilig „beoefenen, uitbreiden, nuttig en zeker maken. Maar dat „kan niet verkregen worden, als het licht der menschelijke „rede, door grenzen beperkt, ook in het opsporen dier „waarheden, welke zij door eigen kracht en vermogen „kan bereiken, niet, gelijk behoort, den grootsten „eerbied koestert voor het onfeilbaar, ongeschapen licht des „goddelijken verstands, wat in de Christelijke openbaring „allerweeg op wonderbare wijze uitstraalt. Want, hoewel „de natuurlijke wetenschappen op haar eigene, door de „rede gekende beginsels rusten, moeten echter hare Katho„lieke beoefenaars de goddelijke openbaring voor oogen „houden, als een geleidende ster, om bij haar licht zich „voor afgronden en afdolingen te hoeden, waar zij be„grijpen, in hunne nasporingen en verklaringen, gelijk

„ zoo dikwijls gebeurt, te kunnen verleid worden tot het „ uiten van meeningen, die meer of min strijdig zijn met „ de onfeilbare waarheid van het door God geopenbaarde." [1]) Duidelijk wordt hier geleerd èn de *zelfstandigheid* van rede en wetenschap èn hare *afhankelijkheid* van de bovennatuurlijke openbaring.

Dezelfde dwaling was reeds vroeger door onzen H. Vader in zijne Encycliek van 9 November 1846 *Qui pluribus*, aan de aandacht der Patriarchen, Primaten, Aartsbisschoppen en Bisschoppen onderworpen; wij moeten den tekst des te eerder hier invoegen, omdat, gelijk wij zullen zien, Dr. von Kuhn zich daarvan een wapen smeedt ter zijner verdediging tegen Clemens z. g. Het is de eerste Encycliek van Zijne Heiligheid, de eerste mededeeling aan de Katholieke wereld, waarin de gedachte, die Z. H. in het bestuur der Kerk zal geleiden, als te zamen gevat wordt:

„ En opdat zij [de onverzoenlijke vijanden van den Chris- „ telijken naam]", zoo luidt het daar [2]), „ gemakkelijker

---

1) Atque hac veritate innixi potuerunt ipsi sapientes ac vere catholici viri scientias easdem tuto excolere, explanare, easque utiles certasque reddere. Quod quidem obtineri non potest, si humanae rationis lumen finibus circumcriptum eas quoque veritates investigando, quas propriis viribus et facultatibus assequi potest, non veneretur maxime, ut par est, infallibile et increatum Divini intellectus lumen, quod christiana revelatione undique mirifice elucet. Quamvis enim naturales illae disciplinae suis propriis ratione cognitis principiis nitantur, catholici tamen earum cultores divinam revelationem veluti rectricem stellam prae oculis habeant oportet, qua praelucente sibi a syrtibus et erroribus caveant, ubi in suis investigationibus et commentationibus animadvertant, posse se illis adduci, ut saepissime accidit, ad ea proferenda, quae plus minusve adversentur infallibili rerum veritati, quae a Deo revelatae fuere. Ib. p. 59.

2) Et quo facilius populis illudant, atque incautos praesertim

„de volken bedriegen en vooral de onbehoedzamen en „ongeleerden misleiden en in hunne dwalingen mede- „slepen, geven zij voor, dat aan hen alleen de weg van „voorspoed bekend is, en aarzelen niet, zich den naam „van philosophen aan te matigen; *als of de philosophie, „welke zich geheel ophoudt met de waarheid der natuur „te onderzoeken, datgene moet versmaden, wat de opperste „en goedertierenste God, Hij zelf de maker van de gansche „natuur, door eene bijzondere weldaad en barmhartig- „heid aan de menschen heeft willen openbaren, opdat zij „zelve het ware geluk en de ware zaligheid zouden ver- „krijgen.* Vandaar dat zij, met een allerverkeerdste, zeer „bedriegelijke wijze van argumenteren, nooit ophouden, „de kracht en uitnemendheid der menschelijke rede te „roemen, te verheffen tegenover het allerheiligst geloof van „Christus, terwijl zij stoutmoedig zwetsen, dat hetzelve „strijdt tegen de menschelijke rede. Niets voorzeker meer „onzinnig, niets meer goddeloos, niets meer strijdig met

---

et imperitos decipiant, et in errores secum abripiant, sibi unis prosperitatis vias notas esse comminiscuntur, sibique philosophorum nomen arrogare non dubitant, *perinde quasi philosophia, quae tota in naturae veritate investiganda versatur, ea respuere debeat, quae supremus et clementissimus ipse totius naturae auctor Deus singulari beneficio et misericordia hominibus manifestare est dignatus, ut veram ipsi felicitatem et salutem assequantur.* Hinc praepostero sane et fallacissimo argumentandi genere numquam desinunt humanae rationis vim, et excellentiam appellare, extollere contra sanctissimam Christi fidem, atque audacissime blaterant, eam humanae refragari rationi. Quo certe nihil dementius, nihil magis impium, nihil contra ipsam rationem magis repugnans fingi, vel excogitari potest. Etsi enim fides sit supra rationem, nulla tamen vera dissensio, nullumque dissidium inter ipsas inveniri umquam potest, cum ambae ab uno eodemque immutabilis aeternaeque veritatis fonte Deo Optimo Maximo oriantur, atque ita sibi mutuam opem ferant, ut recta ratio fidei veritatem demonstret, tueatur, defendat; fides vero rationem ab omnibus erroribus liberet, eamque divinarum rerum cognitione mirifice illustret, confirmet atque perficiat.

„de rede zelve kan verzonnen of uitgedacht worden. Want „ofschoon het geloof boven de rede is, kan men toch „nooit een waar verschil, noch eenigen strijd tusschen „beide vinden, daar zij beide van een en dezelfde bron „van onveranderlijke en eeuwige waarheid, den algoeden „en allerhoogsten God, hun oorsprong ontleenen, en „elkander wederkeerig zóódanig helpen, dat de gezonde „rede de waarheid des geloofs bewijst, beschermt, ver- „dedigt; en het geloof daarentegen de rede van alle dwalin- „gen bevrijdt, en door de kennis der goddelijke zaken „wonderlijk verlicht, versterkt en vervolmaakt."

Zoude het noodig zijn, nog duidelijker te zeggen, dat de rede niet absoluut op zich zelve moet blijven? Immers terwijl zij als eene getrouwe dienstmaagd het geloof beschermt en verdedigt, ontvangt zij van hetzelve licht, kracht en voltooijing. Doch die hooggeleerde heeren schijnen in hunne waanwijsheid juist het tegendeel van hetgeen het geloof uitwerkt te vreezen; alsof hunne rede verduisterd, verzwakt, vernietigd wordt door het geloof, willen zij met alle geweld hunne onafhankelijkheid bewijzen en weigeren hunne rede aan het geloof te onderwerpen. En toch, hoe zullen zij zonder geloof de waarheid onderzoeken dier natuur, welke tot de bovennatuurlijke orde verheven is en een bovennatuurlijk doel heeft gekregen? Is het hoogere licht des geloofs en de hoogere kracht der goddelijke genade, ofschoon onderscheiden van de natuurlijke krachten, niet aan de natuur zelve geschonken en met haar vereenigd?

Neen, de philosophie mag de bovennatuurlijke openbaring niet versmaden; maar moet daar acht op geven, wil zij, als wetenschap, aan de waarheid dienstbaar zijn en zich voor afgronden en afdolingen behoeden.

Doch, wat het merkwaardigste is, Dr. von Kuhn heeft *hier* een wapen gevonden, om zijnen tegenstrever te treffen. Juist datgene, wat zoo zeer tegen hem is, moet vóór hem getuigen! zoude dat geene reden genoeg zijn, om die *onafhankelijke* rede te mistrouwen?

In de 4e *Heft* van 1862, (bl. 597) vat Dr. von Kuhn in de volgende woorden het gevoelen van Professor Clemens z. g. te zamen: „Diensvolgens zien wij ons geheel „en al naar de oude plaats weder teruggewezen, naar dat „van Clemens steeds op nieuw gepredikte princiep, „dat „„de rede aan het geloof, de philosophie aan de theologie „„ondergeschikt is, dat de rede zich door het geloof moet „„laten zuiveren, verlichten en geleiden, de philosophie zich „„niet uitsluitend aan de natuur en geschiedenis, maar „„ook aan de goddelijke openbaring moet oriënteren" — „eene stelling, aan welke wel eene zekere waarheid toe„komt, die echter in den hier gebruikten zin niet slechts „de algemeene overtuiging (wat Clemens den tijdgeest „noemt), maar ook het hoogere en eerwaardigere gezag „des Katholieken dogma's [sic!] tegen zich heeft."

Er is, onzes erachtens, geen twijfel, of Clemens geeft de zelfstandigheid der rede en der philosophie toe, maar altijd in afhankelijkheid van de goddelijke openbaring, gelijk onze H. Vader èn in den brief aan den aartsbisschop van Munchen-Freisingen èn in de aangehaalde Encycliek verlangt; en toch zoude hij volgens Dr. von Kuhn *het hoogere en eerwaardigere gezag des Katholieken dogma's tegen zich hebben!*

En het bewijs hiervan? Is niets anders, antwoordt Dr. von Kuhn, dan de Encycliek van Z. H. Paus Pius IX van den 9n November 1846, en wel de hierboven aangehaalde zin van *perinde quasi* tot *asse-*

quantur, welken wij cursief hebben laten drukken. Doch de onafhankelijke rede van Dr. Kuhn leest dien zin met eene allergeringste verandering, maar voor hem van het uiterste gevolg; in plaats van „respUere" leest hij „respICere." En roept zegevierend uit: „de denkende rede zal dan „zelfs op haar eigen gebied... niet zelfstandig, niet „onafhankelijk van het geloof zijn, maar ook de boven- „natuurlijke openbaring Gods te RESPICIREN en het „geloof als haar directief te respecteren hebben (l. c.)." En verwijst dan naar de noot, waarin hij laat drukken: „perinde quasi philosophia .... ea RESPICERE debeat enz."

Zoo kan men met verandering van één letter een lastigen tegenstrever in een verdediger veranderen. Of Dr. von Kuhn inderdaad zóó gedrukt heeft gevonden, kunnen wij niet uitmaken; zeker is het, dat hij sedert 1862, toen dit geschreven werd, zijne misstelling niet heeft herroepen en zeker nog altijd in de dwalende meening zal verkeeren, dat het gevoelen van professor Clemens *het hoogere gezag van het Katholieke dogma* tegen zich heeft.

Dit gevoelen wordt voor ons aannemelijker, indien wij zien, hoe dezelfde geleerde Dr. von Kuhn met eene andere uitspraak van den H. Vader te werk gaat en die ten zijnen voordeele tracht te verklaren. In het tweede gedeelte van den brief, waarin Dr. Frohschammer veroordeeld wordt, behandelt onze H. Vader hetzelfde punt: de te groote vrijheid namelijk, welke men aan de philosophie en bijgevolg aan de rede tegenover het kerkelijk gezag toekent; er wordt gezegd, dat „de regt- „matige vrijheid der philosophie" [gelijk die namelijk omschreven is] „hare grenzen kennen en beproeven moet. „Want nooit zal het den wijsgeer en evenmin der wijs-

„ begeerte vrijstaan, om of iets te zeggen, wat strijdt met „ hetgeen de goddelijke openbaring en de Kerk leert; — „ of iets daarvan in twijfel te trekken, omdat hij het niet „ begrijpt; — of de beslissende uitspraak niet aan te „ nemen, welke het kerkelijke gezag over eenige tot nu „ toe vrijgelaten gevolgtrekking der wijsbegeerte goedvindt „ te doen" (*De Katholiek.* Dl. XLIII, bl. 267). En verder: „ en op iederen wijsgeer die een zoon der Kerk wil wezen, „ en ook op de wijsbegeerte rust de pligt, nooit iets te „ zeggen tegen hetgeen de Kerk leert, en datgene te „ herroepen waarover de Kerk hen vermaand heeft."

Waaruit wederom volgt, dat de vrijheid en zelfstandigheid der philosophie beperkt en afhankelijk is; zich moet rigten, of, wilt gij, oriënteren, naar hetgeen de goddelijke openbaring en de Kerk leert en naar de beslissende uitspraak van het kerkelijk gezag; dat de philosophie dus niet mag behandeld worden buiten eenige betrekking tot de bovennatuurlijke openbaring. Er wordt gesproken van hetgeen *niet geoorloofd*, van hetgeen *pligt* is voor den Christen wijsgeer die een zoon der Kerk wil zijn; de beslissing betreft niet de theorie, maar de praktijk; hij *mag* zich niet bewegen onafhankelijk van de leer der Kerk en moet als wijsgeer daar wel bepaald acht op slaan, of, om met de woorden van D^r^. von Kuhn te spreken, de denkende rede zal zelfs op haar eigen gebied niet onafhankelijk van het geloof zijn, maar ook de bovennatuurlijke openbaring Gods te respiciren en het geloof als haar directief te respecteren hebben. Doch deze beteekenis van des Pausen verklaring wordt geheel voorbijgegaan; de onafhankelijke rede van D^r^. von Kuhn kan daarin niets vinden van hetgeen *niet geoorloofd* of *pligt* voor den Christen wijsgeer zoude zijn.

wèl de philosoof; bijgevolg heeft zij de leiding der goddelijke openbaring niet noodig en is zich zelve genoegzaam. Zoo komen wij weder tot het bekende onderscheid tusschen de wijsbegeerte en den wijsgeer [1]), hetwelk in denzelfden brief wordt veroordeeld.

Maar, geleerde heer, zulke philosophie, als waarvan gij daar spreekt, is ons niet bekend, dat is geene menschelijke, maar goddelijke rede, en philosophie is immers en blijft immers menschelijke rede.

„O," antwoordt Dr. von Kuhn, „als wij zeggen: rede „en geloof, philosophie en theologie kunnen op zich„zelve, in hunne zuivere objectiviteit verwerkelijkt ge„dacht, niet in tegenspraak met elkander staan, maar „slechts overeenstemmen en te zamen gaan: dan is dat [let wel op!] „een ver boven de daadzakelijke werke„lijkheid uitgaand, ideaal standpunt der beschouwing. „De zuiver objectieve rede en redewetenschap is een „ideale gedachte, aan welke geene werkelijkheid vol„komen past." Wat is dat anders dan eene abstractie, waarmede de werkelijkheid en dus ook wij niets te maken hebben? Waarin verschilt „*de* philosophie, een ideaal" van Dr. von Kuhn van het *zuivere weten* van Dr. Frohschammer?

Wij hebben te vergeefs gezocht, of Dr. von Kuhn den philosoof ten minste niet afhankelijk maakt van de goddelijke openbaring. Hij zegt, dat „geloofsbelijdenis, op„voeding, tijdgeest een magtigen invloed uitoefenen op „iemands standpunt en rigting;" dat „op het standpunt „*des geloofs* hij als een evident geregtigden eisch erkent, „als de Kerk *hare zonen* ten pligt maakt, het geloof tot

1) Zie Syllabus nº. X en *de Katholiek*, Dl. XLIII, bl. 267 en Dl. XLVI, bl. 193 en vv.

In den eersten zin vindt hij [1]) twee zaken uitgesproken, die daar echter niet uitgesproken zijn; vooreerst: „de zelfstandige waarheid en zekerheid des geloofs tegen„over de rede en philosophie;" vervolgens: „dat eene „philosophische leer, die het geloof weerspreekt, valsch is."

„Aan het eerste," zegt hij, „moet de Kerk vasthouden, „voor zooverre zij niet aan haar eigen geloof twijfelen, „of deszelfs waarheid van het onderzoek van de rede „en philosophie afhankelijk maken en hetzelve onder „het juk der rede gevangen zoude nemen." Bijgevolg wordt daar, volgens Dr. von Kuhn, gesproken van de betrekking van het geloof tot de rede en philosophie, niet andersom van de betrekking van de rede en philosophie tot het geloof. „Want," zoo vervolgt hij, „men mag „dezen zin niet zóó verstaan, alsof rede en philosophie „tegenover het geloof als *selbst- und rechtlos* waren," d. i. dat zij van het geloof afhankelijk zouden zijn.

Maar, zoo vragen wij aan Dr. von Kuhn, indien het waar is, dat die zin verklaart: „dat eene philosophische „leer, die het geloof weerspreekt, valsch is," volgt daar dan niet uit, dat de Christen-philosoof zijne philosophie moet regelen naar het geloof? Geenzins, zoo antwoordt Dr. von Kuhn, want „eene philosophische leer die het „ware geloof weerspreekt, is te gelijk en vooral eene „zoodanige welke de gezonde rede of de philosophie „wederspreekt;" met andere woorden: eene philosophische leer die het geloof weerspreekt, is ook philosophiesch valsch en, wat Dr. von Kuhn niet zegt, maar zeggen moest, bijgevolg eene onmogelijkheid; DE philosophie is hem de absolute waarheid, zij kan niet dwalen;

---

1) Zie *Theol. Quartalschrift* 1864. Viertes Heft, bl. 597 en vv.

„geleidster te nemen bij hunne wetenschappelijke onder-
„zoekingen."

Doch hij eindigt zijn artikel met deze verklaring: „dat „philosophie en wereldlijke wetenschap zich, om hun „doel te bereiken, voortdurend aan het Christelijke, d. i. „Katholieke dogma moeten oriënteren, is eene leer, „welke de voorwaarden des vredes tusschen gelooven en „weten in (vermeend) belang des geloofs in beginsel „ontkent. Zij gaat verre uit boven hetgeen het kerkelijke „gezag in naam en (waar) belang des geloofs vordert „en buiten schade van het regt der wetenschap vor-
„deren kan."

Mogen wij hier niet herhalen, wat wij vroeger schreven van Dr. Frohschammer; „hij heeft gedronken van den „wijn der valsche wijsbegeerte, en zijn geest is zóó be-
„neveld geworden, dat hij de waarheid niet meer kan „vatten dan in het nevelachtige licht der dwaling." Hoe is het anders te verklaren, dat onze hooggeleerde Dr. von Kuhn niet ziet, wat toch voor ieder die oogen heeft duidelijk zigtbaar is. Wij mogen niet veronderstellen, dat hij niet wil zien; hij meent te arbeiden in het belang der wetenschap, maar moest inzien, dat aan de godsdienst alle gezag over de wetenschap te ontzeggen, geen Katholiek, maar een Protestantsch beginsel is. Indien er openbaring is, is deze niet ten nadeele maar ten voordeele van de menschelijke rede, en de mensch mag niet minachtend verwerpen (respuere), wat de goede God door eene bijzondere weldaad en barmhartigheid aan de menschen heeft willen openbaren. Welk heil brengt ons het geloof niet aan, dat, gelijk onze H. Vader zegt, de rede van alle dwalingen bevrijdt en door de kennis der goddelijke zaken wonderlijk verlicht, versterkt en vervolmaakt!

Laten wij uit dit voorbeeld besluiten, hoe noodzakelijk het is, zich geheel van den geest der Kerk te doordringen, en hoe gevaarlijk, hare uitspraken naar te voren opgevatte meeningen te verklaren en te beoordeelen.

DE ONDERWIJS-KWESTIE IN BADEN

VOLGENS OFFICIËLE STUKKEN.

Dagbladen van allerlei kleur, dezen om toe te juichen, genen om af te keuren, melden dagelijks, dat de kwestie over het onderwijs en de hervorming der volkscholen niet alleen tot de vragen van den dag behoort, maar ook de gemoederen in onstuimige beweging brengt en niet zelden, vooral in de laatste dagen, tot veelvuldig straatrumoer en ergerlijke baldadigheden aanleiding heeft gegeven. Van waar die beweging is uitgegaan, door welke middelen ze kunstmatig uitgelokt is en voortdurend levendig gehouden wordt, behoeven wij hier niet te beslissen. Alleen brengen wij in herinnering, dat de partij die het voorwerp der bespotting en verguizing is, bestaat uit den grijzen en eerbiedwaardigen aartsbisschop Hermann von Vicari met de Katholieke geestelijkheid, uit de Katholieken en ook uit de Protestanten die nog aan een positief Christendom gehecht zijn, en daarom het onderwijs niet

in handen van ongeloovigen of van revolutionairen en vrijmetselaars willen zien. De andere partij bestaat uit ministeriëlen en zoogenaamde liberalen, wier God de staats-almagt is, die gaarne elk gezag en elk regt in den centraliserenden staat zouden zien opgelost en voor wie geen vrijheid, geene wettig verkregene regten zoo heilig en onschendbaar zijn, die niet voor eene wet of verordening, van den Staat uitgaande, moeten wijken. Wij achten het onnoodig, daarbij langer te blijven stilstaan, omdat een vlugtige blik in de officiële stukken, van het aartsbisschoppelijk gezag en het ministerie uitgegaan, ons voldoende inlichten omtrent de eischen der Katholieken en de aanspraken der staats-partij. Daarin toch wordt voor den lezer de geheele geschiedenis ontwikkeld van de onderwijskwestie, die in den beginne geenszins eenig verschil van gevoelen tusschen beide partijen verried, later eenige wrijving openbaarde, allengs tot volslagen verschil van beginselen omtrent de gewigtigste vraagstukken leidde, en ten laatste tusschen den Staat en de Kerk een vredebreuk veroorzaakt heeft, die tot zulk een graad is gestegen, dat een minister den aartsbisschop van onwaarheid, van openlijk verzet tegen de wetten van den Staat, van het voeden eener factie heeft durven beschuldigen, en het kerkelijk gezag tot zijn pligt gerekend heeft, de geestelijkheid te verbieden, om op eenigerlei wijze tot de uitvoering der bestredene wet mede te werken.

Overigens leert ons de aandachtige lezing dier stukken: van den eenen kant wat de Kerk omtrent het onderwijs der jeugd moet eischen, en met welk eene onvermoeide zorg zij voor hare regten en haren pligt ten dien opzigte moet waken; van den anderen kant: langs welke kronkelpaden de revolutionairen en ongeloovigen voortsluipen,

om zooveel mogelijk aan geloof en zeden afbreuk te doen, door de eerste zaden daarvan reeds in jeugdige harten te verstikken; hoe weinig waarborg hunne beloften aanbieden, en hoe boosaardig zij oneerlijke en bedriegelijke bedoelingen onder een huichelend masker verbergen.

Ten slotte merken wij aan, dat we dikwijls enkele stukken geheel vertaald, andere verkort en in het kort zamengevat mededeelen, waardoor van den beleefden vorm is verloren, dien beide partijen steeds in het oog hielden; de onpartijdigheid gebiedt ons, deze aanmerking te laten voorafgaan.

Het is bekend, op welk eene onwettige wijze door het Badensche gouvernement het concordaat, met den Paus gesloten, vernietigd en kort daarop (9 Octob. 1860) de wet „over de wettelijke verhouding der Kerken en ker„kelijke vereenigingen in den Staat" waarvan artikel 6 bepaalde „dat het openbaar onderwijs door den Staat be„stuurd wordt en dat andere inrigtingen voor onderwijs „en opvoeding onder het toezigt der regering staan" afgekondigd werd. De aartsbisschop diende tegen beide bepalingen een krachtig protest in, maar koesterde tevens de hoop, en, zoo als het hem toescheen, de gegronde hoop, dat de regering zich omtrent de nadere bepaling en toepassing der artikelen van bedoelde wet met het kerkelijk gezag zou verstaan. Die verwachting werd aanvankelijk niet teleur gesteld; op het laatst van het jaar 1861 verstonden zich de twee magten omtrent eenige en wel voorname punten.

De gevolmagtigde van den aartsbisschop sloeg den 25ⁿ Octob. aan de regering voor: om in de beloften die

zij gegeven had, de volgende bepaling op te nemen; „De Katholieke Kerk blijft in het bezit en in het genot „van alle inrigtingen, instellingen en fondsen die voor „hare eeredienst, voor haar onderwijs en hare weldadig„heid bestemd zijn." De groot-hertogelijke regering antwoordde hierop den 5n November: „De regering ziet „geene rede, waarom zij zwarigheid zou maken, die „verzekering te geven, en zij wordt bij deze gegeven."

Verder verklaarde dezelfde gevolmagtigde: „Even als „het plaatselijk vermogen van kerken, scholen en stich„tingen door de plaatselijke commissie beheerd wordt, „zoo zal ook wel de raad, met het toezigt over de stich„tingen belast [Oberstiftüngsrath], het vermogen van „scholen en stichtingen, hetgeen tot dus ver door den „hoogen kerk-raad en door de gewestelijke regering be„stuurd is, in het vervolg beheeren. Door de inlichting „die ik mondeling van u [den heer Lamey] heb mogen „vernemen, heb ik de geruststellende zekerheid ver„kregen, dat ook bij eene nieuwe regeling omtrent het „vermogen der scholen en stichtingen de mededeeling en „bevoegdheid, welke de regering in hare beloften aan „den aartsbisschop verzekerd heeft, in het vervolg aan „hem zullen toegekend worden. Ook wenscht de aarts„bisschop, zich te laten vertegenwoordigen bij de com„missie die met de nieuwe regeling zal belast worden."

De regering verklaarde hierop den 5n November: „Omtrent het tijdelijk vermogen der scholen en stichtingen „heeft de regering zich vrijheid van handelen in het „beheer voorbehouden. Bij eene nieuwe regeling zal het „der regering vrijstaan, den *vorm* te bepalen waarin „aan hare belofte *voldaan zal worden.*"

Daarenboven had de regering zich bereid verklaard, te

verordenen, wat de niet-kerkelijke bezittingen betrof, dat „aan den aartsbisschop mededeeling zal gedaan worden, „als een onroerend goed van een dergelijk fonds ver- „vreemd, of de grondakte veranderd, of de opbrengst van „het fonds besteed wordt voor een doel hetwelk met de „stichting niet overeenkomt; dat verder aan hem de voor- „loopige raming van algemeene fondsen ter inzage mede- „gedeeld en ook kennis gegeven zal worden van alle „ontvangsten en uitgaven die in de raming niet zijn „opgenomen; dat eindelijk hem een jaarlijksch overzigt „van den staat der bezittingen ter hand gesteld zal worden. „Ook zal hem de groot-hertogelijke regering, op zijn „verlangen, inzage geven van oorkonden, acten en reke- „ningen over zulke fondsen, opdat hij zich kunne over- „tuigen van het instandhouden en ook van het gebruiken „der fondsen overeenkomstig de stichting. Het staat hem „vrij, deze of gene bezwaren in te brengen."

De aartsbisschop vereenigde zich met deze besluiten in de volgende bewoordingen: „daar deze (stichting en „school-) fondsen als Katholieke, zonder dat ze met niet- „Katholieke zullen vereenigd worden, zullen beheerd „worden, zal ik de genoemde toezeggingen aannemen. „Ik behoud mij echter voor, de wettige aanspraken der „Kerk, bijzonder op de Katholieke bezittingen van stich- „tingen en scholen, ten gepaste tijde te doen gelden, „omdat ik daarvan geen afstand doen kan."

Toen de aartsbisschop zich op deze wijze met de regering trachtte te verstaan, koesterde hij tevens het vertrouwen, dat door wederzijdsche inschikkelijkheid de school-kwestie tot genoegen van beide partijen zou worden opgelost. Daarvan gaf hij in zijn schrijven (Aug. 1862) aan den staatsraad Lamey een duidelijk bewijs. Zoodra zich namelijk

het gerucht verspreidde van eene nabij zijnde instelling van een hoogen raad over het schoolwezen, gaf hij dadelijk den wensch te kennen, dat aan de Kerk die medewerking bij het bestuur der scholen verzekerd werd, welke haar regtens toekwam. „De hooge regering heeft erkend, dat „aan de godsdienstige gezindheden de leiding van het „godsdienstig onderrigt en van de godsdienstige opvoeding „der jeugd toekomt, zoo de confessionele scholen haar „doel zullen treffen. Uwe Excellentie heeft de goed- „heid gehad, mij hoop te geven, dat bij het opzigt „over de scholen op mijne medewerking, die voort- „vloeit uit het regt, door de godsdienst aan mij op het „onderwijs gegeven, volgens regt zal gelet worden. Het „besluit der regering, van 3 Maart 1863, en het schrijven „van den geheim-raad Von Stengel, van den 10n Maart „1857, hebben het als billijk erkend, dat ik over nieuwe „bepalingen, het schoolwezen betreffende, gehoord worde." De minister antwoordde hierop, den 15n Aug.: „Ik heb uw „schrijven van 7 Aug. ontvangen en veroorloof mij, U te „antwoorden, dat de verordening ten opzigte der instelling „van een hoogen raad voor de scholen een bepaling zal „bevatten welke U de bevoegdheid geeft, bij den raad „een vertegenwoordiger te benoemen, welken de raad „moet hooren in alle vragen die betrekking hebben op „het godsdienstig onderrigt."

Voordat de aartsbisschop hierop antwoordde, werd reeds den 15n Augustus van hetzelfde jaar door het ministerie eene verordening uitgevaardigd, zonder dat aan de billijke verwachting van den aartsbisschop noch aan de toezegging des ministers geheel voldaan werd. Wel werd er bepaald, volgens art. 4, dat „de kerkelijke autoriteiten een ver- „tegenwoordiger konden aanstellen, en dat deze door

„den raad *zou gehoord worden*, zoo dikwijls het gods-
„dienstig onderwijs en de verhouding daarvan met het
„algemeene plan van onderrigt behandeld werd"; doch
met deze *onbepaalde* toezegging, door *willekeur of over-
magt* geheel nutteloos te maken, mogt de aartsbisschop
zich niet vergenoegen. Zijn vicaris-generaal beriep zich
diensvolgens op het regt en de verpligting der Kerk,
om te eischen, dat zij in zaken van zulk een belang niet
slechts *gehoord* werd, maar ook een *werkzaam* deel nam
in de beraadslaging en beslissing daarover: „Reeds uit
„den aard der school als eene zedelijke inrigting, uit de
„noodzakelijke overeenstemming tusschen opvoeding en
„vorming der jeugd volgt, dat de Kerk als draagster
„van godsdienst en zeden geregtigd en verpligt is, daaraan
„een werkzaam deel te nemen. Hetzelfde volgt uit den
„pligt der Kerk om te onderwijzen, uit hare op de ge-
„schiedenis en op het regt gegronde verhouding tot de
„school, uit de aanzienlijke bijdragen welke de Kerk
„tot onderhoud der school geeft, uit den aard der school-
„fondsen als eene godsdienstige instelling. Dat de Kerk
„deel moet nemen aan het bestuur der school volgt verder
„uit hare regten, ook in de wet van 9 Oct. 1860 erkend,
„op de leiding der godsdienstige opvoeding en vorming,
„uit het beginsel der zelfstandigheid van de Kerk en uit
„de vrijheid die zij bezit, om te onderwijzen. Ook grondt
„zij zich op de vrijheid van overtuiging en van gods-
„dienst, waarvan de vrijheid voor de Kerk en voor de
„familie niet mag verkort worden doordat de school
„slechts in den geest van ééne godsdienstige gezindheid
„bestuurd zou worden.

„Door de verordening van 19 Aug. werd de vroegere
„bepaling ter zijde geschoven, volgens welke aan de

„ vertegenwoordigers der godsdienstige gezindheden, aan „ de kerk-raden, de leiding der school werd toevertrouwd, „ en nu zijn de school-commissiën zamengesteld, zonder „ dat de godsdienstige belijdenis, althans door wettelijke „ bepalingen, in aanmerking genomen wordt. Wij geven „ het daarom in bedenking, of de vertegenwoordigers der „ Kerk niet als *vaste* en *blijvende* vertegenwoordigers bij „ alle beraadslagingen der school-commissie moeten *tegen-* „ *woordig* zijn, en of het niet doeltreffend zijn zou, als de „ vertegenwoordigers der Kerk als *medeleden* der plaat- „ selijke en gewestelijke commissiën benoemd werden. De „ medewerking der kerkelijke vertegenwoordigers zal „ vooral noodzakelijk zijn bij de beraadslaging over alge- „ meene verordeningen, het schoolwezen betreffende; bij „ de bepaling van het plan des onderwijs, der lees- en „ leerboeken, der schooltucht; bij de opvoeding en vor- „ ming der onderwijzers; bij het onderzoek over hun „ gedrag, hunne aanstelling en tucht, vooral in zoo verre „ het de opvoeding en vorming van hen betreft, die „ gebruikt worden om godsdienstig onderwijs te geven „ of als kosters en organisten; ten laatste bij het onderzoek „ en bezoek in de scholen en bij het toezigt over het „ beheer en het gebruik der confessionele school-bezit- „ tingen. Wij bidden u, aan deze opmerkingen uwe aan- „ dacht te wijden en den school-raden instructiën te geven „ die met deze opmerkingen overeenstemmen."

Daar het ministerie op het schrijven des vicaris zich niet verwaardigde te antwoorden, rigtte de aartsbisschop in denzelfden geest, den 4n Mei 1863, een schrijven aan den minister en drong met allen nadruk aan op de ver- vulling der billijke en gematigde vorderingen, door zijn vicaris aan het ministerie opgezonden: „ De directeur van

„den school-raad heeft aan mijnen vertegenwoordiger „doen weten, dat de wetten en verordeningen, het school- „wezen rakende, bijna gereed zijn en weldra openbaar „zullen gemaakt worden. Het zal aan uw doorzigt niet „ontgaan, dat de kerkvoogden in eene zoo gewigtige „zaak dienen gehoord te worden, voordat het ontwerp „openbaar gemaakt wordt. Ik verzoek u derhalve, aan „mijnen vicaris de wetsontwerpen, voordat zij goedge- „keurd worden, te doen mededeelen."

De minister Lamey gaf hierop een antwoord dat ten minste onopregt genoemd moet worden, en trachtte den aartsbisschop met schoone beloften te voldoen, zonder het voorname punt in kwestie aan te roeren, laat staan toe te geven:

„Zooals uit uwe mededeeling blijkt" [de aartsbisschop had in zijne missive daarvan geen enkel woord gezegd] „heeft „de directeur uw kerkelijken vertegenwoordiger gehoord. „Zoo het blijken zal, dat dit niet op voldoende wijze ge- „schied is, zal de school-raad deze of gene leemte moeten „aanvullen. Ik heb geen reden, daar iets tegen te heb- „ben, te meer omdat deze wijze van onderhandeling „boven eene wijdloopige schriftelijke communicatie de „voorkeur verdient. Daar het mijn opregt streven is, in „alle aangelegenheden en zoo ook in deze, de organisatie „van het schoolwezen betreffende, aan de regten en aan- „spraken der Kerk de regtmatige aandacht te wijden, „zal ik niet in gebreke blijven, ook zulke voorstellen van „den school-raad waarover reeds een vertegenwoordiger „der Kerk gehoord is, aan u mede te deelen, in zoo „verre daarvoor reden bestaat."

Tegenover dat voortdurend terugkeerend „wij zullen," en „wij zijn voornemens," en „als er grond voor be-

„staat zullen wij het u mededeelen," koesterde de aartsbisschop een regtmatigen argwaan. Hij zou liever gezien hebben, dat de minister de regten der Kerk werkelijk verdedigde dan dat hij beloofde, daaraan „regtmatige aan-„dacht te zullen wijden." En dat de argwaan van den aartsbisschop inderdaad gegrond en regtmatig was, zullen de feiten al zeer spoedig bewijzen. Echter legde hij de handen niet in den schoot, maar gebruikte, zonder den zekeren weg van gematigdheid te verlaten, alle middelen om het regt, waarvoor hij streed, te doen zegevieren. Hij beriep eene vergadering, beraadslaagde daarin over de school-kwestie, liet een memorandum opstellen en zond daarvan acht exemplaren aan den minister met een begeleidend schrijven, van 17 Dec., waarvan de hoofdinhoud was: „De wet van 9 Oct. 1860 en de daarop tusschen „u en ons tot stand gebragte overeenkomst hebben „het regt der Kerk op de leiding van de godsdienstige „opvoeding, van het godsdienstig onderwijs en van het „godsdienstig leven in de school, zoo ook het eigendom „der Katholieke gezindheid op de Katholieke school-„bezittingen erkend. De daaruit voortvloeijende mede-„werking der Kerk bij het onderrigt en de opvoeding is „niet ontkend, en ons is daarom toegestaan, een kerkelijken „vertegenwoordiger bij den school-raad te hebben. Deze „medewerking der Kerk is ook dáárom geregtigd, om-„dat een groot gedeelte van de inkomsten der school, „zooals bijgaand uittreksel uit de statistieke opgaven „bewijst, uit kerkelijke fondsen voortvloeijen. In bij-„gaand memorandum meenen wij genoegzaam aan-„getoond te hebben, dat de Kerk het regt heeft om „aan de regeling der scholen een werkzaam deel te „nemen; dit vordert ook de regtvaardigheid en billijk-

„heid. Op die wijze kan ook de kwestie bevredigend en „tot wederzijdsch genoegen opgelost worden. Wij wenschen „alzoo, dat bij de beraadslagingen over de hervorming „van het schoolwezen de door ons aangewezene en ook „de door de geestelijkheid te kiezen vertegenwoordigers „toegelaten worden."

De minister weigerde vlakaf het laatste verzoek des aartsbisschops, maar herhaalde tevens de *belofte* die hij reeds zoo menigmaal geüit had, zonder dat de bisschop, wat hij [minister] zeer goed wist, daarin kon berusten. Daarenboven dischte hij nog eenige onwaarheden op, die tot zijne beschaming in een volgend schrijven van den aartsbisschop tegengesproken werden. „Wij kun- „nen aan uwen wensch om over het wetsontwerp, „de volks-scholen betreffende, gezamenlijk met uwe ver- „tegenwoordigers en met die der geestelijkheid te be- „raadslagen, niet voldoen. In hoe verre de verschillende „belijdenissen aan de voorbereiding van genoemde wet „kunnen medewerken, is bepaald door ons besluit van „19 Aug. Art. 4; en daaraan is reeds gevolg gegeven door- „dat de school-raad vóór het vaststellen van het ontwerp over „het *godsdienstig onderrigt* in de scholen een vertegen- „woordiger der Kerk *hoorde*, *en hem gelegenheid gaf om* „*de wenschen en wijze van zien zijner Kerk te doen gel-* „*den.* 9 Jan. 1864."

De bisschop achtte zich verpligt, met meer nadruk op zijne regtmatige eischen terug te komen en moest den minister in meer dan één punt tegenspreken: „het is de vraag „niet wat de school-raad doen moet; ook is het gods- „dienstig onderwijs niet het eenigste punt van overweging, „maar ook *de regeling van het geheele schoolwezen.* De „verordening van 19 Aug. achten wij uit dien hoofde

„niet voldoende. Wij hebben in ons memorandum dui-
„delijk aangetoond, dat de school-raad *toen eerst den*
„*vertegenwoordiger der Kerk heeft toegelaten, nadat zijne*
„*ontwerpen vastgesteld en bijna geheel uitgewerkt waren.*
„*Aan onzen vertegenwoordiger werd volstrekt niet mede-*
„*gedeeld, waarover de beraadslaging liep, zoodat hij*
„*zich niet kon vergewissen, en hem werd geen gelegenheid*
„*gegeven om de wenschen en inzigten zijner Kerk te doen*
„*gelden.* Zoo als wij vernemen, is aan den school-raad
„een ontwerp van wet voorgelegd, om daarover verslag
„uit te brengen. Wij verzoeken u: dit ons toe te zenden
„en den school-raad vrijheid te geven, daarover met onzen
„vertegenwoordiger in overleg te treden, als hij zich
„vooraf over het onderwerp der beraadslaging heeft kun-
„nen inlichten; en tevens, als ons vervolgens de uitslag
„der beraadslaging medegedeeld is: deze door de kerke-
„lijke autoriteiten aan te wijzen vertegenwoordigers bij
„de vaststelling van het wetsontwerp toe te laten. Wegens
„de verantwoordelijkheid, die op ons rust om voor de in-
„standhouding der regten van de Kerk en van de
„Katholieken bezorgd zijn, ook in het belang der gods-
„dienst, der vrijheid, des regts en des vredes bidden
„wij u: vóór de definitieve vaststelling van het wets-
„ontwerp u met ons in communicatie te stellen en ker-
„kelijke vertegenwoordigers bij de beraadslaging daarover
„toe te laten."

De minister hield het nu voor gemakkelijk, den weg van huichelachtige beloften te verlaten voor dien van een verachtend stilzwijgen. Hij verwaardigde zich niet, den kloekmoedigen aartsbisschop op diens bedenkingen en regtmatige eischen te antwoorden, maar zond aan de Tweede Kamer, den 6n Junij 1864, over het toezigt op

de volkscholen een wets-ontwerp, waarin de regten der Kerk en der godsdienst op de onwaardigste wijze met voeten getreden werden. Wij behoeven slechts den eerbiedwaardigen bisschop te hooren, die met edele verontwaardiging den 11ª Junij dat ontwerp aldus naar waarde brandmerkte:

„Het dagblad van Karlsruhe van den 9ⁿ dezer [Junij] „maakte ons voor de eerste maal bekend met den inhoud „van het wets-ontwerp, door de groot-hertogelijke regering „aan de Tweede Kamer voorgelegd. Het rust op het be„ginsel van scheiding der school van de Kerk, op het „beginsel van eene uitsluitende, centraliserende leiding „der school door den Staat, die geene confessie kent.

„Het wetsontwerp schendt de in ons memorandum als „noodzakelijk bewezene medewerking der Kerk bij de „verkiezing, de tucht en ambtvervulling der school„opzieners; het brengt de vrije uitoefening der godsdienst „in gevaar, evenals het regt der verschillende confessiën „op confessionele school-opzieners voor hunne confessionele „scholen, daar voortaan niet slechts de commissie van „toevoorzigt over de hoogere maar ook die over de middel„bare scholen eene commissie zijn zal, alleen van „den Staat uitgaande, zonder dat zij eene godsdienstige „gezindheid erkent. Het wets-ontwerp schendt de zelf„standigheid der Kerk vooral ook dáárdoor: dat zij voor„taan op het gebied wat haar boven alles eigen is, namelijk „in het godsdienstig onderwijs, onder het *placet* van „eene school-commissie, die zuiver staatsburgerlijk is, „staan zou.

„Wij houden ons daarom verpligt, tegen het beginsel „dat in dit wetsontwerp is neergelegd, en tegen de „artikelen waarin de rigting, boven door ons veroordeeld,

„ uitgedrukt is, ons formeel protest bij de groot-hertoge-
„ lijke regering in te dienen.

„ De Kerk en hare dienaren, aan wie de verhouding
„ tot en medewerking bij het school-toezigt, hun krachtens
„ de bestaande regts- en godsdienst- en onderwijs-vrijheid
„ toekomende, geweigerd wordt, kunnen tot het doorvoeren
„ van zulk eene wet niet slechts niet medewerken, maar
„ zouden ook verpligt zijn, hunne regten en hunne ambts-
„ pligten daartegenover te verdedigen. Om nu zulk eene
„ botsing, die ernstige gevolgen zou hebben en door de
„ Kerk niet veroorzaakt is, te voorkomen, rigten wij tot
„ u het herhaalde en op uw schrijven van 9 Jan. steunende
„ verzoek: u met ons over het wetsontwerp te verstaan,
„ en wel nog vóórdat het in de Tweede Kamer een onder-
„ werp van beraadslaging wordt.

Het antwoord des ministers, van 18 Junij, was evenmin voldoend als een zijner vorige; zoo men meer op den geest dan op de uitdrukking let, is het beleedigend voor den aartsbisschop, en neemt al meer en meer terug van het weinige dat men vroeger scheen toe te geven:

„ Wij betreuren het, dat we aan uwen wensch, om ons
„ met u over genoemd wets-ontwerp te verstaan, voordat het
„ aan de Kamer wordt voorgelegd, niet voldoen kunnen. Dit
„ is onmogelijk, daar het reeds aan de Kamer ter beraad-
„ slaging is ingezonden, en ook afgezien daarvan, zouden
„ we, overeenkomstig de wet van 9 October 1860, die
„ de wettelijke verhouding der Kerk en der kerkelijke
„ vereenigingen in den staat regelt, den inhoud van het
„ bewuste wets-ontwerp niet afhankelijk kunnen maken
„ van een vergelijk met u. Dat wij het niet ter uwer
„ kennis gebragt hebben alvorens het aan de Kamer werd
„ medegedeeld, is geschied, omdat de behoefte daaraan

„ geen vertraging duldde. Uw protest moeten wij als onge-
„ grond afwijzen. Ook hopen we, dat er nog een vorm te
„ vinden is, in welke het voor de geestelijkheid moge-
„ lijk is, hare deelneming voor de school ook in de
„ toekomst werkdadig te toonen, onder een wet die
„ wel is waar in beginsel aan haar de leiding der volks-
„ scholen ontneemt, maar toch toont, dat zij de deel-
„ neming der Kerk in de school weet te waarderen."
Zelfs zinspeelde de minister op bewegingen die ontstaan waren en welke hij moest te keer gaan: „De agitatie
„ over de hervorming der school heeft eene uitbreiding
„ verkregen welke het der regering tot pligt maakt, ze
„ te verhinderen door eene wet die door haren inhoud
„ geschikt is, een einde te maken aan buitensporige ver-
„ wachting of aan buitensporige vrees."

De aartsbisschop drukte in zijn antwoord van 23 Junij vooral op de beschuldiging, zijdelings aan de Katholieken voorgeworpen, werpt die met verachting van zich af en verklaart nader het regtmatige van zijn protest: „Ook
„ om aan de agitatie een einde te maken is geen grond
„ om u met ons niet te verstaan. De Kerk, hare die-
„ naren en onderhoorigen hebben niets anders gedaan dan
„ de regten en belangen der Kerk en der familie ver-
„ dedigd tegenover de wederregtelijke bewegingen en
„ aanvallen hunner tegenstanders. Zij hebben noch de
„ hervorming van het schoolwezen noch de agitatie in
„ het leven geroepen; zij hebben zich verdedigd; maar
„ zoo hunne regten geëerbiedigd werden, zoo men zich
„ met ons wilde verstaan, was die verdediging niet noodig.
„ Doch zij moeten en zullen ook de regten der Kerk,
„ der Christelijke gemeente en familie verdedigen tegen-
„ over eene wet, in zoo verre die ze krenkt, omdat de

„wetgevende magt geene absolute, geene onfeilbare magt „is, en evenmin een grondwettig verkregen regt kan „veranderen zonder medewerking van hen die daarbij „belang hebben.

„Het is u uit ons memorandum en uit ons protest „bekend, dat wij (niet alleen tegen het beginsel, maar „ook) tegen den inhoud der wet de gewigtigste beden- „kingen en bezwaren hebben. De wet sluit, zooals Uwe „Excellentie zelve toegeeft, de medewerking der Kerk „in de leiding der school uit, kent die uitsluitend den „Staat toe, erkent de vrijheid van onderwijs niet en „grijpt in op de vrijheid der Kerk binnen haar eigen „gebied. Het wetsontwerp schendt alzoo de regten der „Kerk, en slaat geen acht op hare regtmatige aanspraken. „Wij moeten derhalve ons protest handhaven, omdat de „Kerk een waarachtig regt heeft om tot de regeling der „school mede te werken, even als elke belijdenis een „zelfstandig regt heeft tot het beheer der confessionele „school-fondsen. Deze regten der Kerk zijn door plegtige, „internationale verdragen, door het positieve regt, door „plegtige toezeggingen bij de aanvaarding van het Katho- „lieke, thans Badensche gedeelte van het rijk, door onze „constitutie gewaarborgd, en in de beginselen van den „regts-toestand gegrondvest."

Op deze waardige taal van den negentigjarigen grijs-aard, maar die nog met jeugdige kracht en Christelijke onverschrokkenheid voor het onvervreembaar regt der Kerk en zijner onderhoorigen in het strijdperk trad tegen het doodend centralisatie-systeem en de dwingelandij der revolutionairen en vrijmetselaars, had de minister geen ander antwoord dan: „wij hebben het standpunt „waarvan wij zijn uitgegaan en hetwelk, als gegrond op

„positieve wetten en op de innerlijke levensvoorwaarden „van den Staat, voor ons onveranderlijk is, duidelijk aan- „gegeven. Wij verwachten dan ook geen voordeel van het „op nieuw opwerpen der kwestie over het beginsel, daar „uwe Hoogwaardigheid bij herhaling verklaart, haar „tegenovergesteld standpunt niet te kunnen verlaten."

Elke onderhandeling werd nu afgebroken; de aartsbisschop had geen poging onbeproefd gelaten om langs den weg van minnelijke onderhandeling tot overeenstemming te geraken, maar stootte telkenmale, eerst op den onwil der regering om de herhaalde beloften te verwezenlijken, later op het hardnekkig vasthouden van absolute beginselen ten dienste van eene Staats-almagt. Tegenover het verkrachten der heiligste regten van de Kerk en van de Katholieken, had hij eene onoverwinnelijke standvastigheid in het handhaven dierzelfde regten getoond; nu hij ten laatste zag, dat alle verdere pogingen vruchteloos zijn zouden, aarzelde hij niet, het laatste hulpmiddel dat hij kon aanwenden, te baat te nemen. Hij rigtte den 19n Julij aan alle Katholieken van het groothertogdom Baden een herderlijk schrijven, en gelastte de geestelijkheid, dit aan het volk voor te lezen.

Of de revolutionaire, ongodsdienstige partij door zulk een moedigen stap, terwijl haar wederregtelijk drijven door de eerbiedwaardige stem van den grijzen Kerkvoogd ten aanhoore van allen veroordeeld en geschandvlekt werd, uit het veld werd geslagen, of zij vreesde, dat hare wet voor dien slag bezwijken zou, willen we niet beslissen. Maar er rees van de zijde der ongeloovige liberalen door het geheele land een kreet van verontwaardiging op: „de bisschop trad buiten zijn regt; hij was de aan- „legger van eene agitatie die strafwaardig was; hij ruide

„ het volk op tegen de regering en viel haar aan, terwijl „ ze met de beste bedoeling bezield was." Een minister der kroon, dezelfde Lamey, schreeuwde even luid mede over regtschennis, halstarrig verzet, en schaamde zich niet, de tolk van al dat straatrumoer te zijn in een schrijven dat hij den 11n Augustus aan den aartsbisschop rigtte. Wij ligten daaruit de volgende zinsneden:

„ Wij moeten het ernstig betreuren, dat het eener uiterste „ partij gelukt is, voor een partij-geschrift van dien aard „ den vorm van eene akte te verkrijgen welke van het „ kerkelijk bestuur uitgaat, en bestemd is, op heilige „ plaatsen te worden voorgelezen. Zijn wij tot dus verre „ verschoonend te werk gegaan, nu gebiedt ons de pligt, „ openlijk en ten aanhoore van allen te zeggen, dat het „ herderlijk schrijven een *zamenweefsel is van leugenachtige „ opgaven, verdraaide mededeelingen en overdrijvingen, „ die allen grond missen.* Daar het eene poging schijnt te „ wezen om de Katholieken in dit land omtrent den zin „ en de uitgestrektheid der wet door voorspiegeling van „ gevaren te misleiden, moeten wij daarin een misbruik „ zien van den rang, welken de wetgeving aan de ker- „ kelijke overheid heeft ingeruimd.

„ Wij verklaren het voor eene onwaarheid, dat de bis- „ schop in het opzigt over de scholen en de onderwijzers „ niets heeft in te brengen, dat de school-opzieners niet „ verpligt zijn, de Katholieke scholen ook in dien zin te „ leiden, en niet door de wet verhinderd zijn, eene on- „ katholieke rigting te volgen. Wij moeten het aan de „ Katholieken overlaten, de beleediging te voelen welke „ in de beschouwing is opgesloten, dat de volks-school in „ de handen van Katholieken, onder de volgens de wet „ verzekerde medewerking der geestelijkheid, onder Ka-

„tholieke onderwijzers de vertegenwoordiging der Katho-
„lieke godsdienst mist en de kiem voor gemengde scholen
„in zich bevat.

„Het zal niet noodig zijn, hierbij op te merken, dat
„het doel van genoemd herderlijk schrijven geenszins is
„om een vermeend regt te verdedigen, maar om *zich te*
„*verzetten tegen de wet zelve*, een verzet hetwelk de
„regering met alle middelen die haar ten dienste staan,
„zal tegengaan."

Het zal niemand bevreemden, dat de geheele Katholieke bevolking, de geheele geestelijkheid zich diep gekrenkt, zich beleedigd achtte over deze lasterlijke beschuldigingen, aan hunnen eerbiedwaardigen, beminden bisschop op de grofste wijze voorgeworpen. De grijze, hoogvereerde Hermann von Vicari zou een *leugenaar*, een *oproerstoker* zijn! Het handhaven der regten van Kerk en van familie werd als een *onwettig verzet* tegen staatswetten, het openlijk blootleggen van de beginselen die hij moest verkondigen, het bestrijden van het wederregtelijk ingrijpen eener alles centraliserende staatsalmagt op het heilig gebied van godsdienstvrijheid en geweten als een *leugen*, eene *verdraaijing van feiten* voorgesteld. Eene heilige verontwaardiging greep allen aan en uitte zich met evenveel waardigheid als klem in een schrijven, dat de kanunnik Schmidt in naam van zijn bisschop aan de regering tot antwoord inzond. De lezer houde het ons ten goede, als wij daarvan een eenigzins langer uittreksel laten volgen, om te doen zien, hoe onwaar de beschuldiging was, door den minister tegen den aartsbisschop ingebragt: „De behandeling die den kerkvoogd van het
„aartsbisdom en den metropolitaan der kerkelijke pro-
„vincie van den Boven-Rijn wedervaren is, behoeven wij

„u niet nader aan te duiden. De aanval der regering tegen „de opperste kerkelijke autoriteit van het land is bovendien „niet gegrond, en wij moeten den Staat het regt betwisten, „de acten van een wettig kerkelijk gezag tot bloote „handelingen van eene kerkelijke factie te verklaren. Wij „meenen te mogen verlangen, dat het kerkelijk gezag, „hetwelk bestaat krachtens het openlijk erkend geloof „en de inrigting der Kerk, ook als zoodanig door den „Staat beschouwd, en dat de herderlijke brief, van dat „gezag uitgegaan, als eene ambtsvervulling van het hoofd „van ons bisdom door de regering geëerbiedigd worde.

„In den herderlijken brief worden dezelfde zaken be- „handeld als in ons memorandum van 3 Dec. des vorigen „jaars en in ons protest van 11 en 23 Junij. Het zijn „dezelfde grondbeginselen als die in de Pauselijke Breve „van den 14n dezer en in de verklaringen der te Würz- „burg vergaderde bisschoppen zijn neergelegd. Het zijn „de grondbeginselen der Kerk, waarvan de handhaving „door verdragen gewaarborgd is, en die door geene „regering eigendunkelijk mogen uitgelegd worden.

„De vrijheid en het regt der Kerk berusten niet op „eene herroepelijke acte van den Staat, maar op reg- „ten die wettig verkregen, door verdragen gewaarborgd „en der Kerk onvervreemdbaar zijn. De aartsbisschop „heeft openlijk de overtuiging der kerkelijke autoriteit „omtrent den zin, het doel en de gevolgen der bewuste „wet uitgesproken. De ministeriële acte heeft daarop niet „geantwoord, vergenoegt zich met te doen opmerken, „dat „zij met de bijzondere punten van het herderlijk „„schrijven zich niet wil inlaten" en verklaart, zonder „daarvoor eenigen grond aan te geven, eenige bewerin- „gen voor *onwaar*."

„In het herderlijk schrijven staat: „ten gunste van „„de bedoelde hervorming der school, waarvan het be- „„wuste wets-ontwerp slechts een gedeelte en het begin „„is, ijveren juist die personen en dagbladen welke der „„Kerk het meest vijandig zijn. Hetgeen nu dezen en „„mannen zooals de afgevallen priester Ronge met groot „„gejuich begroeten, kan voor de Katholieke Kerk niet „„nuttig, moet voor haar schadelijk zijn." Deze bewe- „ringen zijn *waarheden*, die het ministerie niet ontkend „heeft en ook niet loochenen kan."

„Het ministerie verklaart als „*onwaar*" dat de uit- „voering van bisschoppelijke besluiten, de Katholieke „godsdienst betreffende, afhangen zou van de goedkeuring „der school-opzieners. In het herderlijk schrijven staat: „„Als herder en bewaker der Katholieke geloofswaar- „„heden, is de bisschop van een onkatholieken school-raad „„afhankelijk; door dezen alleen kan hij aan de onder- „„wijzers zijne verordeningen omtrent het godsdienstig „„onderrigt geven. De uitvoering der bisschoppelijke „„verordeningen aangaande de Katholieke godsdienst „„hangt van de goedkeuring der school-opzieners af." „Overeenkomstig § 8 der nieuwe wet „geschieden de „„bevelen der Kerk in betrekking tot het godsdienstig „„onderrigt *door bemiddeling der school-opzieners*, *die ze* „„*ter opvolging openbaar maken*, *in zoo verre ze met de* „„*algemeene school-verordeningen niets onvereenigbaars* „„*hebben.*" De bisschop moet alzoo zijne zuiver kerke- „lijke verordeningen aan eene godsdienstlooze staats- „commissie ter uitvoering overgeven, en deze moet ze „overeenkomstig de wet onderzoeken. De bovenvermelde „bewering van het herderlijk schrijven is dus *gegrond* en „niet „*onwaar.*" Even *ongegrond* is de beschuldiging,

„alsof het bisschoppelijk schrijven de *valsche* bewering „voorgedragen had „dat de bisschop bij het opzigt der „„school en der onderwijzers niets te zeggen zou heb- „„ben." In het herderlijk schrijven staat: „voor het „„overige, d. i. buiten het toezigt op het godsdienstig „„onderwijs, neemt de bisschop volgens het wetsontwerp „„geen deel aan de beslissing van wat ook; hij heeft „„niets te zeggen bij de beschikkingen der school-opzie- „„niers, bij het toezigt over de scholen en de leermeesters." „En *zoo is het ook.* Het ministerie heeft niet aangegeven „en zal in het wetsontwerp niet aanwijzen kunnen, wat „de bisschop, zijn *beperkt* toevoorzigt op het godsdienstig „onderwijs uitgenomen, mede te spreken heeft. In de „Kamer is namens de regering verklaard: „*de school is* „„*in het bezit van den Staat; over zaken die den Staat* „„*alléén betreffen is er geen spraak van overeenstemming* „„*met de Kerk.* Als de Kerk eene privaat-instelling is, „„kan zij gebruik maken van de vrijheid van onderwijs „„die bij ons geldig is."

„Als eene andere beschuldiging tegen het herderlijk „schrijven, wordt in de ministeriële acte op den voor- „grond gesteld, dat daarin gezegd zou zijn: „de opperste „„school-opzieners zijn volgens de wet niet verpligt, de „„Katholieke volkscholen *in dien geest* te leiden, en door „„de wet niet verhinderd, eene onkatholieke rigting te „„volgen." Maar in het herderlijk schrijven staat: „Zooals „„de herder is, zoo ook de kudde; herder der volk- „„scholen is de onkatholieke school-raad; de school- „„opzieners zijn noch volgens de wet verpligt, het on- „„derwijs en de opvoeding in Katholieke scholen in „„*Katkolieken geest* te leiden en te laten besturen, noch „„ook door de wet verhinderd, eene onkatholieke rig-

„„„ting bij de *leiding* en het *toezigt* te volgen." Deze „bewering is in het herderlijk schrijven met bewijzen „gestaafd, daar de Staat de school en wel door een „onkatholieken school-raad en door de eveneens gods- „dienstlooze raden voor de gewestelijke scholen bestuurt, „daar de Staat de beambten zonder medewerking der „Kerk moet aanstellen „waartoe ook vijanden der Katho- „„„lieke school kunnen gekozen worden."

„De Staat, die bij ons volgens de wet noch Katholiek „noch Protestantsch is, kan krachtens zijn aard en zijn „doel de Katholieke scholen niet in Katholieken geest „leiden; dit kan alleen de Kerk, maar die is door de „wet van die leiding uitgesloten. Wij mogen alzoo de „vraag opperen: waar is de wettelijke waarborg, waar „bestaat de bepaling, dat de schoolopzieners door de wet „verpligt zijn, in Katholieke scholen het onderwijs en „de opvoeding in Katholieken geest te leiden? Welke „wet verhindert hen, in die leiding en in dat toezigt eene „onkatholieke rigting te volgen?

„Wij verwerpen derhalve de beschuldigingen tegen het „herderlijk schrijven ingebragt en verklaren de bewe- „ringen van hetzelfde schrijven voor *opregt* en *waar*. De „Katholieke Kerk wordt alzoo verhinderd, haren pligt „omtrent de school te vervullen, en de nieuwe wet is in „tegenspraak met die van 9 Oct. 1860, welke duidelijk „zegt: „het is mijn uitdrukkelijke wil, dat het grond- „„beginsel van de zelfstandigheid der Kerk geldig gemaakt „„worde;" en verder: „ik verlang, dat hetzelfde grond- „„beginsel [namelijk van de meest mogelijk vrije ont- „„wikkeling] ook op een ander terrein van het leven „„des Staats vruchtbaar zij."

„Al worden ook Katholieke onderwijzers aangesteld,

„geestelijken en Katholieke leeken in den school-raad ge-
„kozen, onderwijs in de Katholieke godsdienst gegeven,
„daarom *is de Katholieke Kerk als zoodanig bij de leiding*
„*der Katholieke scholen niet genoegzaam vertegenwoordigd.*
„Want de vorming en leiding der Katholieke onderwijzers
„is niet in hare magt; de geestelijken zijn leden van den
„school-raad, niet krachtens hun kerkelijke waardigheid
„maar krachtens een bevel van den staat, krachtens eene
„wet die door de staatsmagt kan veranderd worden; de
„geestelijken en Katholieke leeken staan verder onder
„leiding van godsdienstlooze, onkatholieke school-opzieners
„en van niet-Katholieke school-raden. De Katholieke con-
„fessie en de Katholieken van het land bestaan niet ge-
„scheiden van den bisschop; en is hij niet vertegen-
„woordigd, dan is ook de Katholieke Kerk niet vertegen-
„woordigd.".

„Ongegrond ook is de beschuldiging, dat de geestelijken,
„door geen zitting in den school-raad te nemen, „aan de
„„school schade zullen doen; dat daarbij *zelfzuchtige en*
„*dweepzieke doeleinden* ten gronde liggen." De Katholieke
„Kerk heeft openlijk verklaard en bewezen, wat zij over
„de nieuwe wet en hare gevolgen denkt; zij heeft ver-
„klaard, dat zij die voor de Katholieke godsdienst scha-
„delijk acht. Zij en hare dienaren kunnen alzoo niet
„medewerken, dat zij ten uitvoer gelegd worde. De Kerk
„alleen, niet de godsdienstlooze Staat kan de godsdienstige
„zijde der school in echt Christelijken zin waarborgen.
„De Staat mag niet bepalen, welke de echt Christelijke
„zin is, tenzij hij, tegen alle regt in, op de vrijheid
„der godsdienstige overtuiging inbreuk wil maken.

„De Kerk verdedigt hare wettig verkregene regten; zij
„handhaaft de Katholieke geloofsleer en de daarop ge-

„gronde inrigting der Kerk, volgens welke de *bisschop* in „de *door hem aangewezene organen in zijn diocees*, maar „*geenszins Katholieken welke door de Kerk niet gemagtigd „zijn, de Katholieke godsdienst vertegenwoordigen.* De Kerk „verdedigt de instandhouding en aankweeking van het „Katholieke geloof, de vrije uitoefening der godsdienst, „de vrijheid van overtuiging en van onderwijs tegen het „beginsel van dwang. Zij strijdt voor de gewigtige be- „ginselen van zelf-bestuur, van vrije ontwikkeling der „zedelijke ligchamen, der gemeenten en der bijzondere „personen tegen het beginsel van staats-almagt en van „een staats-monopolie ten opzigte der school. Zij ver- „dedigt het regt, de Christelijke beschaving, de zedelijke „orde, waarop het welzijn van de Kerk en van den „Staat berust.

„En niet wij hebben tot dezen strijd uitgedaagd. Bij her- „haling, maar te vergeefs, hebben wij om eene erkenning „van de regten der Kerk op de school, om eene minne- „lijke overeenkomst hierover met den Staat gebeden. „Wij hebben deze nieuwe wet, even schadelijk voor „Kerk, familie en school, niet ontworpen. Gaarne willen „wij de hand tot den vrede aanbieden, mits wij niet „gedwongen worden, onzen pligt te verzaken."

Wij meenen ons van elke verdere verklaring op boven-vermelde stukken te mogen ontslaan; de woorden en nog meer de daden van beide strijdende partijen zijn duidelijk, en verspreiden een te helder licht over de kwestie, dan dat wij ze nader zouden moeten uiteenzetten. Wat de Kerk volgens hare strenge verpligting, volgens haar

onvervreemdbaar regt eischen moet, is met zooveel woorden, zonder omwegen, maar vrijmoedig en openlijk, door den aartsbisschop en zijne gevolmagtigden uiteengezet en met bewijzen gestaafd: het godsdienstig onderwijs behoort uitsluitend aan de Kerk; zij alléén moet daarvoor zorg dragen en mag daarbij niet worden uitgesloten; wederregtelijk matigt zich de Staat de leiding en het bestuur der volks-scholen toe; ook in het niet-godsdienstig onderwijs moet de Kerk niet alleen gehoord en geraadpleegd worden, maar ook hare wenschen en inzigten moeten gevolgd worden; in het Katholieke kind kan de burger en de Christen niet gescheiden worden; beide hoedanigheden zijn in één individu vereenigd, en geen van beiden kan eenzijdig ontwikkeld worden; al geeft men ook toe, dat de Staat den toekomstigen burger vormen moet, dan nog is de Kerk verpligt, ten minste zorg te dragen, dat de ontwikkeling van het godsdienstig en zedelijk gevoel niet verwaarloosd, vooral dat het niet gekrenkt en uitgedoofd worde. Wat de Staat wil, is ons even duidelijk gebleken: absolute onafhankelijkheid en alles beheerschende almagt; hij alléén moet alles beheerschen en duldt naast zich geene andere magt waarvan de regten moeten geëerbiedigd worden; vandáár dat de minister ronduit verklaarde: „de school is in het bezit van den „Staat; over zaken die den Staat alléén betreffen, is „er geen spraak van overeenstemming met de Kerk." De kinderen van een land waar de Katholieken twee derden van de bevolking uitmaken, zouden alzoo prijs gegeven worden aan een systeem van onderwijs dat geene belijdenis, geene godsdienst erkent.

Het zal dus niemand verwonderen, dat de bisschop zich met klem en nadruk tegen die vertreding der

vrijheid van overtuiging, van godsdienst, van onderwijs verzet. En laten we er bijvoegen: eere den Katholieken van Baden, die hunnen moedigen bisschop dapper ter zijde staan, voor geen rumoer noch straatsteenen wijken, maar hun regt van vereeniging handhaven om die belangrijke kwestie te bespreken, en van den Staat door talrijke petitien de erkenning hunner regten in wettelijken vorm te eischen!

VERSCHEIDENHEDEN.

LEERREDENEN VAN Z. EM. DEN KARDINAAL WISEMAN.

We ontvingen het eerste gedeelte der „*Leerredenen* over onzen „Heer Jesus Christus, en over zijne Heilige Moeder, door Zijne „Eminentie den Kardinaal Wiseman, Aartsbisschop van West-„minster. Met toestemming Zijner Eminentie uit het Engelsch „vertaald door een R. K. Priester. — Leiden, J. W. van Leeuwen. „1865." — Dit eerste deel der (kerkelijk goedgekeurde) vertaling behelst *tien* leerredenen; het tweede, dat na twee of drie maanden volgt, zal *acht* leerredenen bevatten, en *zes* Herderlijke Brieven over de godsvrucht tot het H. Hart van Jesus; alsmede, naar het verlangen van den helaas! te vroeg ontslapen Kardinaal, de leerrede, door Z. EM. op den 28ª April 1864 te Northampton, hoofdzakelijk tegen Renan's geschrift uitgesproken. Ook is de uitgever voornemens, bij deze eerste verzameling als vervolg de „*Leerredenen over zedekundige onderwerpen*" te voegen, door Mgr. Wiseman in October jl. in 't licht gegeven.

Ten blijke onzer groote ingenomenheid met dit werk, kondigen wij reeds voorloopig het verschenen eerste gedeelte der vertaling aan, en ontleenen ter volmondige aanbeveling dezer leerredenen, eenige regels aan hetgeen de *Dublin Review* (eerste aflevering van dit jaar) tot lof van beide genoemde bundels zegt. „Daar is", zoo lezen we, „in deze leerredenen eene diepte van geduldig en „zorgzaam nadenken, eene kalme godsvrucht, en eene over-„vloeijende kennis van de H. Schrift. Ze zijn klaarblijkelijk het „werk van een diepen en beschaafden geest in dát tijdperk van „het leven wanneer nog geen zwoegen en zorgen diens krachten „zijn komen verdeelen en afmatten. De naauwkeurigheid waarmêe

„de gedachten in hare opvolging doorgevoerd, en ook de mindere „trekken van het onderwerp geschetst, getoetst en hertoetst „worden, toonen eene bestendige gewoonte van opmerking en „eenen niet gewonen blik in de geesten en gevaren van andere „menschen." --- „De leerredenen over onzen Heer, en zijne „gezegende Moeder zijn dien naam waardig en vol van die eigen„aardige schoonheid, welke te vinden is bij geesten, van hunne „vroegste bewustheid af door het Katholieke geloof verlicht, en „getrokken tot de beschouwing van het Hemelsche hof, van den „persoon en het rijk onzes goddelijken Meesters." — „De leer„redenen over zedelijke onderwerpen, een gepast aanhangsel, of „eene vervollediging van den eersten bundel, zijn van doorloopend „praktischen aard, waardoor ze, naar wij meenen, hoogst nuttig „en welgevallig zullen wezen."

Opdat de lezer zelf kunne oordeelen, zoowel over den voortreffelijken kansel-arbeid des grooten kardinaals, als over de niet geringe verdiensten der vertaling, laten we hier een tweetal plaatsen volgen.

In de derde leerrede: „Onze Zaligmaker in den tempel", leest men (blz. 60 v.) deze aanschouwelijke voorstelling van het onderscheid tusschen het geloof en de bloot menschelijke kennis:

„Zoo verre is het er van af, dat het geloof gelijk zou zijn aan hetgeen wij kennis noemen, dat het er onder alle opzigten van verschilt, zoowel in zijn voorwerp als in de wijze waarop het verkregen wordt. Onze studie en kennis hier beneden is slechts die van den levenslangen gevangene, die de muren zijner cel onderzoekt en navorscht. Om den tijd te doen slijten, zal hij misschien dikwijls hunne hoogte en breedte en hechte verhoudingen afmeten; en hij zal zijne uren van duisternis des nachts en van half-licht bij den dag berekenen; of hij zal de insekten, die met hem dit enge verblijf deelen, in hunnen arbeid of hun spel nagaan; of hij zal soms blijde zijn, troost van iemand te hooren, wiens keten op de zijne een weerklank zucht. Hij zal zich misschien voor eene wijl door vele geestige vindingen en nieuwe rangschikkingen vermaken, die een valschen schijn van nieuwheid en verscheidenheid hebben. Dan heeft hij ook zijne uitgehouwen gedenkstukken en geschreven

oorkonden, ruw gesneden op de muren rondom hem, te bestuderen; de jaarboeken van hen die zijne gevangenis vóór hem bewoond hebben, de heeren van den kerker, die hunne namen en daden waardig achtten, om ze voor hunne opvolgers ter ontcijfering op te schrijven. En na deze bezigheden kan zijn hoofd ook, als van eenig wijsgeer, pijn doen, en zijn oog gaan schemeren, en zijn gelaat bleek er nitzien, en zijne ledematen mat zijn. Helaas, arme gevangene! kon uw oog maar voor één oogenblik de laaggebogen gewelven van uwen kerker doordringen, en met de duif zich dompelen in den diepen blaauwen oceaan des hemels boven u; — kondet gij maar voor één oogenblik, zelfs met gevaar van verblind te worden, op dien glorierijken troon van schitterenden glans zien, welks zijdelingsche straal ook uwe smartvolle woning verlicht en vervrolijkt; of met die gelukkiger wezens zijn, welke de volheid zijner warmte en afstraling inademen; hoe zou die ééne vlugtige blik, niet langer in verbeelding maar in werkelijkheid, al de eenzame en afmattende lessen uwer kerkeruren waard zijn! en al zouden de boeijen nog uwe leden omgrijpen, en het ijzer der gevangenis nog in uwe ziel vastgehecht zijn, gij zoudt u niet langer voelen neêrgebogen door het gewigt dier ketenen, noch gepijnigd door de smart uwer ziel.

„Nu, mijne broeders, als deze ijdele tijdkortingen van een kerkerleven, is de menschelijke kennis, en zooals die blik zijn zou, is het hemelsche geloof.... "

Uit de vijfde leerrede: „De twee groote liefdegeheimen " kiezen we deze verrukkelijke schildering van de eerste oogenblikken na de H. Communie (bl. 108 v.);

.... „Maar wanneer zij [die hunnen Zaligmaker beminnen] digt bij het altaar gekomen zijn, en het onderpand hunner zaligheid hebben ontvangen, dan schijnt het, dat Hij in hunne zielen komt als de regen op het vlies, in kalme en zoete rustigheid. Hunne harten zijn te vol om hunne gewaarwordingen te ontleden; doch daar is een gevoel van stil, onverstoorbaar geluk — eene overstelpende overvloeijing van rustige vreugd, welke de zwakke uitdrukking der tong versmaadt. De tegenwoordigheid van hun God

wordt met genoegzaam ontzag gevoeld, om de ziel in ootmoedige aanbidding neêr te buigen; — de tegenwoordigheid van onzen beminnenden Verlosser wordt ondervonden met eene innige kracht van liefde, die veeleer in het hart gloeit, dan dat zij in eene vlam uitbreekt! Maar deze diepe doortrilling van hemelsch gevoel, deze voorsmaak van toekomende zaligheid kan niet lang duren, zonder dat de uitbarsting der worstelende gemoedsbewegingen plaats grijpt. Het is alsof zoovele verschillende bewoners van het hart, de kinderen des huizes, ter naauwernood voor eene wijle teruggehouden van den aanblik eens broeders, dien zij vereeren en beminnen, eindelijk de deur openbreken, om in zijne tegenwoordigheid te komen, en hunne dooreenwoelende aandoeningen op Hem uitstorten. Daar schijnt de hoop zijne versterkende hand te vatten, en het geloof op zijn bezielend oog te staren, en de liefde haar gelaat aan zijnen boezem te verbergen, en de dankbaarheid zijn hoofd met bloemkransen te kroonen, en de nederige smart zich aan zijne voeten neder te zetten en te weenen. En te midden dezer algemeene hulde en vreugde van elke aandoening en elk vermogen, zit de gezegende Jesus ten troon, alleen meester van het hart en van de ziel, vrede gebiedend en blijdschap mededeelend, het geheele wezen met zoetheid, als met een hemelschen geur vervullend. 't Is waar, het gezigt sterft spoedig weg, en laat ons over aan de treuriger pligten van den dag, aan zijnen last en zijne hitte; maar de dauw van den morgen zal op de ziel diens Christens liggen, lang nog nadat de schitterende wolk, welke dien liet afdruppelen, weggetrokken is."

Deze twee proeven zeggen reeds overvloedig, wat de talentrijke kardinaal ook als Katholiek redenaar is.

NIEUWE UITGAVEN.

Met een enkel woord vestigen we nogmaals de aandacht op twee reeds vroeger door ons aanbevolen werkjes, waarvan nu eene

vierde, en vermeerderde uitgave het licht ziet. Het eerste is het zeer bekende en gezochte „*Gebedenboek*, ten dienste der Katholijke „Jeugd, door J. J. Putman, Kanunnik, en Pastoor te Utrecht. „Met een voorberigt en *Gedichtjes* van P. van der Ploeg, Hoog„leeraar in het Seminarie Warmond.“ [1]) Deze nieuwe, heldere, nette uitgave is vermeerderd o. a. met de „Vernieuwing der „Doopbeloften“, en nog eene „Vernieuwing der Doopbeloften“, maar bepaaldelijk „voor het Allerheiligste, op den dag der eerste „H. Communie“; met eene zeer opwekkelijke „Manier om den „H. Rozekrans godvruchtig te bidden“, en andere gebeden en Litaniën. 't Is alles zeer degelijk, hoogst eenvoudig en vol zalving, gelijk men het van den Hoog Eerw. schrijver verwacht. — Al diezelfde lof past op het tweede, niet minder bekende en gezochte werkje van P. J. H., R. K. Pr., (wijlen den goeden en beminden Pastoor Hesseveld,) getiteld: „*Het Maria-Kind.* — „Een beknopt Gebedenboek voor de ware vereerders der Aller„heiligste Maagd. Met eene godvruchtige oefening voor elken „dag der maand. — Bijzonder geschikt voor de maanden Mei en „Augustus. Herzien en met *Lofzangen* vermeerderd van P. van „der Ploeg, Pr.“ [2]). Aan den schat van oefeningen en gebeden, in 't *Maria-Kind* vervat, werd slechts weinig toegevoegd; maar merkelijk is het aantal *Lofzangen* vermeerderd. Achter elke Litanie bijv. vindt men in den nieuwen druk een toepasselijk gezang. Ook zijn nu, naar geüit verlangen, bij de zeer kerkelijke Liederen, in beide werkjes algemeen bekende *zangwijzen* aangegeven; wat bepaaldelijk het laatste voor de *Meimaand* te meer aanbeveelt.

Deze korte herinnering moge bij de *vierde* uitgave van beide regt stichtelijke werkjes volstaan, en welhaast nog verdere oplagen noodig maken.

---

[1]) Amsterdam, B. Lenfring. 1864. — Met kerkelijke goedkeuring.

[2]) Te Leiden, bij J. W. van Leeuwen. 1865. — Met Bisschoppelijke goedkeuring.

KERKELIJKE BEPALINGEN OVER DE BISSCHOPS-KEUZE IN PRUISSEN.

In rijken, door Katholieke vorsten geregeerd, wordt het kiesregt voor de vervulling der openstaande bisschops-zetels gewoonlijk door den H. Stoel aan de regeringen toegestaan; in Pruissen is dit belangrijke regt aan de Domkapittels gegeven. Want de Bulla „*De Salute animarum*", die, bij koninklijk kabinetsorder van den 23ⁿ Augustus 1821, tot Pruissische staatswet verklaard is, stelt over de Domkapittels van Keulen, Trier, Breslau, Paderborn en Munster het volgende vast: „[quibus capitulis] facultatem tribuimus, ut in singulis illarum sedium vacationibus per „Anstititum respectivorum obitum extra Romanam Curiam, vel „per earum sedium resignationem, et abdicationem.... infra consuetum trimestris spatium Dignitates ac Canonici capitulariter „congregati, et servatis Canonicis regulis, novos Anstitites ex „Ecclesiasticis quibuscunque viris Regni Borussici incolis, dignis „tamen, et juxta canonicas sanctiones, servatis servandis ad forma Sacrorum Canonum eligere possint; ad hujusmodi autem „electiones jus suffragii habebunt Canonici tam Numerarii, quam „Honorarii." [1])

Op welke wijze nu meer in het bijzonder dit regt moest uitgeoefend worden, daarover gaf een Breve van Paus Pius VII, aan de Pruissische kapittels den 16ⁿ Julij 1821 gerigt, nadere bepalingen. Daaruit nemen wij deze beide voorschriften over: het eerste gelast aan de Domkapittels, zich vóór de keuze te verzekeren, dat zij niet op iemand die den Koning minder aangenaam is, hunne stemmen uitbrengen; „Cum vero ad religionis incrementa, „utilioremque Episcopalis muneris procurationem summopere in„tersit, mutuam servari utriusque potestatis concordiam,.... Vestrarum partium erit, eos adsciscere, quos, praeter qualitates ceteras „ecclesiastico jure praefinitas, prudentiae insuper laude commen„dari, nec Serenissimo Regi minus gratos esse noveritis, de

[1]) Verg. Walter, *Fontes Juris Eccl.*

„quibus antequam solemnem electionis actum ex Canonum regulis „rite celebretis, ut Vobis constet, curabitis.„ [1])

De tweede bepaling luidt, dat, met toestemming des konings, ook uit andere landen van Duitschland, geschikte mannen kunnen gekozen worden.

Men zegt, dat ook voor de vroegere Poolsche bisdommen van Pruissen, namelijk: Culm, Ermeland en Posen, dezelfde wijze van verkiezing door latere bepalingen van den H. Stoel is vastgesteld.

VOORUITGANG DER KATHOLIEKE KERK IN PROTESTANTSCHE GEWESTEN.

Op den 29n Augustus ll. zag Wittenberg zelf, het eerst sedert Luthers dagen, eene vergadering van twee-en-twintig priesters binnen zijne muren. Zij behoorden tot het vikariaat van Anhalt. Het waren priesters van Brandenburg en Saksen; zij kwamen te Wittenberg om een onderhoud over de geestelijke belangen hunner missiën te hebben. Dr. Kustner, van Dessau, hun deken, zong de hoogmis bij deze belangwekkende gelegenheid. Men kan zich ligtelijk de tegenstrijdige gewaarwordingen die zij ondervonden, voorstellen; droefheid, bij de gedachte, dat in deze stad de rampzalige zoogenaamde Hervorming was opgekomen; droefheid op het zien der tijdelijke kapel, vroeger eene loods, waar zij de heilige offerande opdroegen, eene plaats zoo wèl geschikt om hen aan den stal van Bethlehem te herinneren. Van den anderen kant moesten zij zich verheugen; want de talrijke vergadering die zij nu te Wittenberg konden houden, was een teeken van den vooruitgang, door de Kerk reeds in die streken gemaakt, waaruit zij vroeger geheel was verbannen geweest. De priesters die deze vergadering uitmaakten, hebben echter zware moeijelijkheden te overwinnen, en zouden er buiten staat toe zijn, indien zij geene ondersteuning ontvingen door de vereeniging van den H. Bonifacius,

---

[1]) T. a. p.

waardoor reeds zooveel verrigt is ter voortplanting van het geloof in de Protestantsche gedeelten van Duitschland.

In Sleeswijk-Holstein is de toestand der Katholieke bevolking door den laatsten oorlog aanmerkelijk verbeterd. Eene nieuwe parochie is te Flensburg opgerigt. De Oostenrijksche Commissarissen gaven blijken van hunne warme belangstelling voor dit goede werk. Geld en kerkgewaden werden door de Katholieken van Munster bijeengebragt, terwijl verscheidene Pruissische dekanaten zich vrijwillig verbonden hebben om gedurende tien jaren telkens zes honderd thaler, als eene jaarwedde voor den nieuwen missionaris die te Flensburg pastoor wezen zal, aan den bisschop van Osnabrück te betalen.

Eene andere Katholieke parochie is te Neuminster in Holstein gesticht, in welker behoefte de geestelijkheid van Munster voorzien zal. Door eene gift van vier duizend thaler heeft de keizer van Oostenrijk de Katholieken van Kiel in staat gesteld, den toren hunner kerk te voltooijen en grond voor een kerkhof te koopen.

Op het eiland Nordstrand kwam de Katholieke gemeente in het bezit van een huis dat vroeger door eenen Deenschen ambtenaar bewoond werd. Zij betaalden hem daarvoor dertien duizend marken courant, en hebben er eene school in geopend.

In andere gedeelten van Noord-Duitschland vermenigvuldigen zich de teekenen der herleving van het Katholieke geloof. Wie zou gedacht hebben, dat er eene Katholieke missie zelfs te Bergen, op het eiland Rugen, zou begonnen worden? En toch is die onlangs onder de goedkeuring der Pruissische regering geschied.

Vóór twintig jaren telde de stad Hannover onder 30,000 inwoners omstreeks 860 Katholieken. De Katholieken zijn nu ten getale van 6,000 op eene bevolking van 60,000.

DE TAAK DES CHRISTENDOMS

IN BETREKKING TOT

DE MAATSCHAPPIJ.

(*Vervolg van blz.* 222.)

II.

Uit het weinige wat in de inleiding gezegd werd gelooven wij, dat men overtuigd zal zijn van het nut, ja van de noodzakelijkheid, om bij de tegenwoordige omstandigheden de betrekking van het Christendom tot de maatschappij, ik zeg niet aan een onderzoek te onderwerpen; doch, daar wij als Katholieken niet de waarheid zoeken maar bezitten, haar door ontwikkeling voor allen duidelijk te maken en te verklaren.

Hoezeer wij ook daarom onze taak niet gemakkelijk achten, en op de goedgunstige gezindheid onzer lezers meenen te moeten rekenen; de betrekking van het Christendom tot de maatschappij moet niet door ons gemaakt worden, maar zij is geregeld en bepaald door den goddelijken Stichter van het Christendom.

Dat wij de waarheid niet meer behoeven te zoeken, maar als Katholieken bezitten, blijkt voldoende uit de

als dwaling door onzen H. Vader veroordeelde stelling LV: *Ecclesia a statu, statusque ab Ecclesia sejungendus est*, d. i. de Kerk moet van den Staat, en de Staat van de Kerk gescheiden worden. Eene dwaling waartegen de Pausen altijd geijverd hebben.

In de Encyclica *Quanta cura* van 8 December 1864 wordt het beginsel van het zoogenaamde *naturalismus* goddeloos en ongerijmd genoemd, volgens hetwelk men durft leeren: „dat de beste regeling der openbare maat-„schappij en de burgerlijke vooruitgang volstrekt vorde-„ren, dat de menschelijke maatschappij ingerigt en be-„stuurd worde zonder op de godsdienst eenige acht te „slaan, als of zij niet bestond, of althans zonder eenig „onderscheid tusschen de ware godsdienst en valsche „godsdiensten te maken" [1]).

En onze H. Vader Gregorius XVI. z. g. heeft in zijne Encyclica *Mirari vos* van 15 Augustus 1832 met niet minder nadruk gewezen op het noodzakelijk verband tusschen Christendom en maatschappij, tusschen Kerk en Staat, toen Z. H. de rampen welke daarvan het gevolg zijn, overziende en den oorsprong van het valsche beginsel aanduidende, schreef: „Ook kunnen wij „geen geluk voor de godsdienst en de vorstelijke magt „voorspellen uit de wenschen van hen, welke naar de „scheiding der Kerk van het Rijk en naar de verbreking „van de wederkeerige eendragt van het Rijk met het „priesterschap vurig verlangen. *Het is immers zeker*, „*dat de bewerkers van de losbandigste vrijheid die een-*

[1]) Optimam societatis publicae rationem, civilemque progressum omnino requirere ut humana societas constituatur et gubernetur nullo habito ad religionem respectu, ac si ea non existeret, vel saltem nullo facto veram inter falsasque religiones discrimine.

„dragt, welke voor Kerk en Staat altijd gelukkig en „heilzaam was, vreezen."

Ofschoon hier niet wordt uitgesproken, welke betrekking er bestaat tusschen Kerk en Staat, is het zeker genoeg, dat er betrekking bestaat. Ook is het noodig, dat wij ons eerst doordringen van de waarheid, dat het Christendom eene taak in betrekking tot de maatschappij te vervullen heeft; vóór dat wij zeggen, *welke die taak* is. Dat is immers juist het valsche beginsel, dat zich vooral thans door den invloed der ongeloovige wetenschap verbreid heeft: „dat," gelijk wij vroeger zagen, „*Kerkge-*„*loof* niet in politieke verrigtingen mag gemengd wor-„den" en „de geestelijken en bedienaren van de godsdienst „geene roeping hebben, zich met de staatkundige zaken „dezer aarde bezig te houden". Is dat waar, dan moet ook de Kerk van den Staat en de Staat van de Kerk geheel gescheiden worden en heeft het Christendom met de maatschappij niets te maken, dan welligt, gelijk sommigen toegeven, om haar op die hoogte te brengen, dat zij de hulp en steun der godsdienst kan ontberen en zich zelfstandig regelen en bewegen.

Is dan de waarheid zoo moeijelijk te zien en te kennen? Wij meenen van neen, indien men ten minste zien en kennen wil; want het eenvoudige beginsel, waarvan wij uit moeten gaan, wordt ons door rede, geschiedenis en openbaring geleerd en verkondigd en door de ondervinding zoo zeer bevestigd, dat, gelijk wij zagen, de Staat, in strijd met het aangenomen beginsel, de godsdienst te hulp roept.

Doch de hoogmoedige en zich absoluut stellende rede en wetenschap van onzen tijd wil geen beginsel ontvangen, zelf wil zij haar beginsel maken en voortbrengen, als

of de mensch den grond, waarop hij staat, konde maken en dien niet moest ontvangen, om daarop het gebouw zijner wetenschap en kunde op te trekken. Zij zoekt slechts zich zelve en in zich zelve; hoe kan zij dan God als den Schepper en Oorsprong van alles erkennen en aanbidden? Is het dan wonder, dat zij de waarheid poogt en meent te bezitten en toe te passen zonder God, en ons komt leeren, dat de philosophie, als de hoogste wetenschap, en de Staat, als de volmaaktste menschelijke handeling, moeten gegrond, ontwikkeld en voltooid worden zonder godsdienst en goddelijke openbaring?

Thomas à Kempis heeft in zijn onovertroffen boekske *de Navolging* reeds vóór zoo lang deze eenvoudige waarheid nedergeschreven: *Si quaeris Jesum, invenies utique Jesum. Si autem quaeris teipsum, invenies utique teipsum, sed ad tuam perniciem;* d. i. „indien gij Jesus zoekt, zult „gij zeker Jesus vinden. Doch zoekt gij uzelven, dan zult „gij zeker uzelven vinden, maar tot uw verderf." Wilden zij de waarheid zoeken, voorzeker zij zouden haar vinden; want „de wijsheid is helder en onvergankelijk en wordt „gemakkelijk gezien van hen, die haar beminnen, en „gevonden van die haar zoeken. Zij voorkomt hen, die „naar haar verlangen, om zich het eerst aan hen te „toonen. Die 's morgens vroeg op haar acht geeft, zal „geen moeite hebben, want hij zal haar voor zijne deur „vinden zitten." (B. der Wijsheid. VI, 13).

Waaruit blijkt dan ten duidelijkste, dat de maatschappij op de godsdienst steunt, van de godsdienst afhangt, zonder godsdienst niet bestaan kan, en door zich te scheiden van de godsdienst, zich zelve moet vernietigen? Hieruit, dat God de bron en oorsprong is van alle natuurlijke en bovennatuurlijke orde; dat gelijk de mensch

door God geschapen is en niet zich zelven gemaakt heeft, zoo ook de maatschappelijke orde, niet door de menschen uitgevonden, maar door God zelven gegrond en gesticht is.

De mensch is een allermaatschappelijkst wezen, niet buiten de maatschappij, maar in en voor de maatschappij is hij door God geschapen en van alle vermogens voorzien, waardoor hij in maatschappij met zijnen Schepper, zijns gelijken en al het geschapene treden kan. Beschouwt men slechts met eenige aandacht de vermogens van den mensch, *verstand* en *wil;* wat anders kan men daaruit besluiten, dan dat de mensch voor de maatschappij bestemd is? Doch de maatschappij, waarin en waarvoor de mensch is geschapen, is niet onafhankelijk en zonder betrekking tot God; integendeel de mensch is op de eerste plaats in maatschappij met God, zijnen Schepper, en wel, volgens de geschiedenis, in eene zóó volmaakte maatschappij, dat God zelf tot den mensch afdaalt, om met hem te spreken, hem te leeren, te vervolmaken.

Om den oorsprong te kennen, moeten wij tot den oorsprong opklimmen, en in het *Boek der Schepping* nasporen, hoe de goede God de maatschappij sticht, in die maatschapij ten behoeve van Zijnen onderdaan werkzaam is en alles ten diens beste beschikt; vooral hoe de wederkeerige betrekking van God tot den mensch en van den mensch tot God in dat begin allerlevendigst is.

Verwijlen wij eenige oogenblikken bij die eerste bladzijde der geschiedenis, waarin de onuitsprekelijke liefde Gods voor den mensch zoo heerlijk uitschittert en ons hart, als van zelve, tot dien liefdevollen God getrokken wordt.

H. II, 8. „En God, de Heer, had van den beginne „een lusthof geplant... 15. En God, de Heer, nam den

„mensch, en stelde hem in den lusthof, opdat hij dien „zoude bebouwen en bewaren. 16. En hij gebood hem, „en sprak: van iederen boom des hofs moogt gij eten: „17. maar van den boom der kennisse des goeds en kwaads „zult gij niet eten: want op den dag, waarop gij daarvan „eet, zult gij den dood sterven."

Welk eene wonderbare afdaling van God tot den mensch! Hoe zien wij hier aanstonds den mensch, terwijl hij nog alleen is, vóór alles in maatschappij met God, die hem in het paradijs plaatst, hem daar rondvoert, de schoonheid en het goede dier schepping leert bewonderen, hem de pligten verklaart, die hij daar te beoefenen heeft en, tevens ten bewijze en herinnering van 's menschen afhankelijkheid van God en ter beproeving zijner vrijheid en vrijwillige gehoorzaamheid aan God, hem dat zoo bepaalde, geenzins uit de natuur voortvloeijende, verbod geeft van niet te eten van den boom der kennisse, onder bedreiging van de straffe des doods bij de overtreding.

Reeds verkeert God met den mensch en nog bestaat de maatschappij der menschen niet.

18. „Ook sprak God, de Heer: het is niet goed voor „den mensch, dat hij alleen is. Laten wij hem eene hulpe „maken, die hem gelijk zij."

En nog vóór dat God de hulpe schept; „voert hij „de dieren voor Adam, om te zien, hoe hij ze noemde; „want gelijk Adam ieder levend wezen noemde, zoo is „zijn naam."

God speelt als het ware met den mensch, *ludens in orbe terrarum*, onderrigt hem in de natuurkunde, verklaart hem den aard van alle schepselen, opdat hij ze namen geve, dat is hunnen aard verklare.

20. „En Adam noemde met gepasten naam al het

„vee, en al het gevogelte des hemels en alle dieren der „aarde; maar voor Adam werd geene hulpe gevonden, „die hem gelijk was."

Die natuur kon den mensch niet bevredigen; voor de maatschappij geschapen, zocht hij zijns gelijken om er mede te verkeeren en vond die niet. En ook die zoo kostbare en vurig verlangde gave moest hij uit de hand zijns Scheppers ontvangen, opdat hij Hem daarvoor danken en des te inniger beminnen zoude.

21. „Daarom zond God, de Heer, een diepen slaap „over Adam, en toen hij in slaap was, nam hij een van „zijne ribben en vulde de plaats met vleesch.

22 „En God, de Heer bouwde uit de ribbe, die hij „uit Adam genomen had, eene vrouw, en voerde ze „tot Adam.

32. „En Adam sprak; dat is been van mijn gebeente, „en vleesch van mijn vleesch! Men zal ze manninne „noemen, dewijl zij van den man genomen is."

Zietdaar dan de eerste menschen-maatschappij, door God geschapen, door God gevormd, door den band van innigste liefde met God en onder elkander vereenigd.

24. „Daarom zal de mensch zijnen vader en zijne „moeder verlaten en zijne vrouw aanhangen, en zij zullen „twee in één vleesch zijn."

Zietdaar het huwelijk, als de grondslag en het begin van alle menschelijke maatschappij, door God zelven ingesteld.

H. I. 28. „En God zegende ze, en sprak; Wast en „vermenigvuldigt en vervult de aarde, en onderwerpt „haar aan u en heerscht over de visschen der zee, en „over de vogelen des hemels en over alle dieren, die „zich bewegen op aarde."

Vergeet God, na de zegening van het door Hem vol-

trokken huwelijk, nu de door Hem geschapen maatschappij? Houdt nu zijne betrekking tot den mensch en van den mensch tot Hem op?

Geenszins, want als van eene gewone gebeurtenis wordt in H. III, v. 8 vermeld: „En daar zij de stem „Gods, des Heeren, hoorden, die bij de koelte na den „middag in den hof wandelde, verborg zich Adam en „zijne vrouw voor het aanschijn des Heeren, midden „onder de boomen des hofs.

9. „En God, de Heer, riep Adam en sprak tot hem: „Waar zijt gij?"

God bleef dus nog met de menschen verkeeren en tot hen afdalen, en de door God gestichte maatschappij bleef in geheele afhankelijkheid van God.

Die afhankelijkheid ondervond zij vooral bij de overtreding van het door God gegevene verbod. Zoodra de zondige menschen Gods stem hoorden, beving hun de vrees bij het bewustzijn hunner zonde: niet als gewoonlijk snelden zij hunnen God te gemoet; maar verborgen zich in het digtste des wouds.

En wie wordt door God gestraft? Wie had vooral gezondigd? Immers de door God geschapene maatschappij, die van God afgeweken was en het gebod van God overtreden had. De schuld van zijne zonde werpt Adam op Eva: „de vrouw, *die gij mij tot gezellin gaaft*, heeft „mij van den boom gegeven, en ik at."

Heeft dan de maatschappij gezondigd, ook de maatschappij moet de plaats van boete zijn:

16. „En tot de vrouw sprak God: Ik zal de moeijelijk„heden uwer zwangerschap vermeerderen: in smarten „zult gij kinderen baren en onder de magt des mans „zult gij zijn en hij zal over u heerschen."

De vrouw zal hare straf boeten door de smarten van haar moederschap en door de slavernij van den man. En de man? Zal zijne straf niet zijn, in hetgeen het maatschappelijkste is: het eten?

God herinnert hem eerst, hoe hij, het hoofd der maatschappij, van niemand anders dan van God afhangt:

17. „Tot Adam echter sprak God: dewijl gij gehoord „hebt naar de stem *uwer vrouw*, en gegeten hebt van „den boom, *waarvan ik u geboden had*, dat gij niet zoudt „eten: de aarde zij gevloekt in uw werk; met veel arbeid „zult gij van haar eten al de dagen uws levens.

18. „Doornen en distelen zal zij u voortbrengen en „het kruid der aarde zult gij eten.

19. „In het zweet uws aanschijns zult gij uw brood „eten: tot gij wederkeert tot de aarde, van welke gij „genomen zijt."

God strafte de zondige maatschappij, die zijn gebod overtreden had en Hem ongehoorzaam was geworden; maar Hij liet die maatschappij niet los, scheidde haar niet van zich; nog inniger verbond God de maatschappij aan zich door de hoop op den Verlosser, dien God zelf geven zoude.

15. „God zeide tot de slang: Ik zal vijandschap „stellen tusschen u en de vrouw, tusschen uw zaad en „haar zaad; zij zal u den kop verpletteren en gij zult „haren hiel belagen."

De Verlosser moet voortkomen uit de maatschappij voor de maatschappij, maar God zal hem geven; zoodat de maatschappij door die alleruitstekendste weldaad der verlossing, na de scheiding door de zonde, als op nieuw aan God verbonden wordt.

En dan zou men ons willen doen gelooven, dat die

Verlosser gekomen zoude zijn, om de maatschappij van God te scheiden, en haar niet tot God, van wien zij afweek, terug te voeren. Helaas, het is slechts eene nieuwe scheiding, een nieuwe afval van God, die zich voltrekt! Die *moderne* maatschappij heeft weder gegeten van de verbodene vrucht, van den boom der kennisse van goed en kwaad, om aan God gelijk te zijn. En de angst die haar overvalt, als zij de stem Gods verneemt, sprekende door zijnen plaatsbekleeder op aarde, strekt ons ten bewijze, dat zij bewustzijn heeft van hare schuld.

Zoo leert ons de eerste bladzijde der geschiedenis, dat de maatschappij haar oorsprong van God ontleent en bij gevolg van Hem afhangt; dat door den opstand tegen God alle rampen over de maatschappij gekomen zijn, en dat voor haar geen herstel en geen behoud mogelijk is, dan door terug te keeren tot God door den beloofden en geschonken Verlosser.

De goddelijke oorsprong der maatschappij en hare noodzakelijke betrekking tot God, welke de geschiedenis ons zoo duidelijk leert kennen, wordt ons niet minder duidelijk verkondigd door de behoefte aan God en godsdienst, welke die maatschappij in alles toont. Laten wij in het kort zien, hoe èn *het gezag*, dat haar bestuurt, èn *de wetten*, waardoor zij bestaat en leeft, èn *het doel*, wat zij met al hare krachten poogt te bereiken, die behoefte aan God en godsdienst uitspreken.

Het gezag leert ons den goddelijken oorsprong der maatschappij, door dat het gezag zelf, zonder hetwelk geene maatschappij bestaat, van God zijn oorsprong ontleent. Als voldoende getuigen mogen hier optreden de twee groote Apostelen en mannen van gezag, Petrus en

Paulus, wier uitspraken geene tegenspraak toelaten. Petrus wijst vooral dáárop, dat wij moeten gehoorzámen *om God*: „Weest dan onderdanig aan ieder menschelijk schepsel „*om God*: hetzij aan den koning, als den voornaamste; „hetzij aan de stadhouders, als door Hem gezonden.... „Omdat zóó *de wil Gods* is (I Petr. II, 13, 14, 15)."

Paulus is uitvoeriger en wijst uitdrukkelijker den goddelijken oorsprong aan: „alle mensch zij aan de „hoogere Magten onderdanig; *want er is geene magt dan* „*van God, en de bestaande Magten zijn van God ver-* „*ordend.* Derhalve wie zich tegen de Magt verzet, die „verzet zich tegen Gods verordening, en die zich daartegen „verzetten, brengen een strafoordeel over zich zelven" (Rom. XIII, 1).

„*Want er is geene magt dan van God*," d. i. zegt Prof. Beelen, „alle overheidsmagt komt van God, heeft „haren oorsprong van God; het is God, die haar ver- „leent, en niet eenig mensch of gezelschap van men- „schen. Wie leert, dat de wereldlijke magt haren „oorsprong verschuldigd is aan een maatschappelijk ver- „drag of zoogenaamd *contrat social*, in den zin van „Rousseau, zijne leer is strijdig met de leer van het „Christendom. Alle vorst is vorst, niet door de genade „van het volk, maar door genade Gods, ook dan wan- „neer hij door het volk gekozen, den troon beklimt. „Daarom, omdat de wereldlijke magt niet is van mensche- „lijken maar van goddelijken oorsprong, daarom is alle „mensch verpligt onderdanig te zijn aan de overheden."

Magt veronderstelt afhankelijkheid, gehoorzaamheid van onderdanen; de Apostel spreekt duidelijk van het maatschappelijk gezag, in het algemeen en in het bijzonder, als van God verordend. Want ofschoon God

niet iederen magthebber onmiddelijk aanstelt, maar ook de ondergeschikte oorzaken laat medewerken, is het toch zeker, dat er geene magt is dan van God, hetzij middelijk, hetzij onmiddelijk. En indien ieder die zich verzet tegen de magt, zich tegen Gods verordening verzet, zal de magthebber die aan de hoogere magten, want er zijn er meerdere, gehoorzaamheid weigert, of zijne magt niet *volgens Gods verordening* gebruikt, evenzeer zich tegen Gods verordening verzetten. Zoo steunt dan de maatschappij op God en de godsdienst, en is er van afhankelijk.

Dat geene maatschappij kan bestaan zonder gezag, zonder magt waaraan men onderdanig is, is eene waarheid die men eerst in dezen tijd is gaan betwijfelen; een tijd waarin men de orde zoude willen omkeeren, en de maatschappij uit het kind en niet uit den vader zoude willen doen voortkomen. Bestaat dus het gezag door Gods verordening, dan wijst dat gezag gestadig op God, zijnen oorsprong, terug en kan zich van God niet losmaken zonder zich te vernietigen, evenzeer als de maatschappij, waartoe dat gezag behoort.

De Apostel ziet dan ook in ieder maatschappelijk gezag niet den mensch, die er mede bekleed is, maar God, die hem daarmede bekleed heeft: *zij is Gods dienares* (v. 4); *zij zijn dienaren Gods* (v. 6). Daarom zegt Phillips zeer schoon: „In de overheid verschijnt den Christen „de glans der goddelijke majesteit; reeds de heidenen „verklaarden de koningen voor evenbeelden van God, „en Plutarchus meende, men had geen Phidias noodig, „om een beeld der Godheid te maken, dewijl deze zich „reeds in den koning voorstelde. Des te meer moeten „de Christenen in hunne vorsten het beeld Gods zien,

„want de magt Gods wordt in hen openbaar. Gelijk „immers op ieder punt des heelals de kracht Gods „werkt, zoo op ieder punt des rijks de koninklijke „magt; indien God dáár Zijne hand terug trekt, dan „zoude alles in het niet terugzinken; en verdwijnt hier „het gezag, dan heerscht in zijne plaats verwarring. Als „des keizers lippen zich bewegen, als zijn mond de be„velen spreekt, aanstonds is tot de uiterste grenzen het „rijk in beweging om zijnen wil te volbrengen, maar „niet uit zich heeft hij die kracht, maar het is God die „door hem ordent en beveelt". [1])

„Het is God die door hem ordent en beveelt"; *om God* dus moeten wij gehoorzamen; ja het is alleen krachtens die goddelijke verordening, dat het maatschappelijk gezag gehoorzaamheid kan vorderen en gehoorzaamd moet worden. Niet ieder die zich als gezagvoerder opwerpt, heeft regt om gehoorzaamheid te vorderen, maar alleen hij, die het gezag wettig, d. i. volgens de door God gestelde en bekrachtigde orde, bezit; niet het feitelijke bezit alleen is voldoende, ook het regt moet aanwezig zijn, om het gezag wettig te maken. Aan dat wettig gezag alleen zijn wij gehoorzaamheid verschuldigd, dat wettig gezag alleen kan gehoorzaamheid vorderen.

Daarom wil Petrus, dat wij onderdanig zijn *om God*, die het gezag verordend heeft; niet om grootere wijsheid, noch om grootere kracht of uitgestrekter bezit; al ware de vorst niet wijzer, noch sterker, noch rijker dan zijne onderdanen, toch moeten zij gehoorzamen, omdat God het verordend heeft.

Daarom zegt Paulus: „Weest derhalve uit noodzake-

1) Zie *Kirchenrecht*, IIe Bd. pp. 463 en 464, waar men de citaten kan naslaan.

„lijkheid onderdanig, niet alleen om wille der straf, maar „ook om wille des gewetens." *Uit noodzakelijkheid*, d. i. uit pligt.

Kan het duidelijker gezegd worden, dat gehoorzaamheid aan het maatschappelijk gezag eene godsdienstige daad, eene dienst van God, een volbrengen van den goddelijken wil is? En zoude dan die maatschappij geregeld kunnen worden, zonder eenige acht te geven op de godsdienst? Indien alle magt van God is, en men aan de magt *om God* en *om het geweten* moet gehoorzamen, dan kan de godsdienst niet vreemd zijn aan de maatschappij, en vernietigt men deze met de godsdienst uit te sluiten.

Ook mogen de vorsten niet vergeten, dat zij *dienaren Gods* zijn en alleen God hun de magt die zij bezitten, gegeven heeft, zoodat zij aan hem rekenschap van het gebruik en misbruik verschuldigd zijn. „Wat hebben zij, „vraagt Phillips, [1]) als zwakke en zondige menschen „boven anderen vooruit? De adel van geboorte? — Ook „zij zijn uit het geslacht van dien aarde-zoon, die het „eerst werd geschapen, en zijn tot vleesch gevormd in „den moederschoot. Ook zij ademen bij hunne geboorte „de algemeene lucht, zij vallen neder op dezelfde aarde „en hun eerste geluid is als bij alle anderen het weenen; „in hunne aderen vloeit geen ander bloed, dan in die „hunner medemenschen. Anders was wel de voorstelling „der heidenen, maar de Christelijke is, dat alle vleesch „bedorven, alles in slavernij gekomen is, en door Christus „alle gedoopten een vrij, edel, koninklijk geslacht ge„worden zijn." „Het moge hem genoeg zijn," zegt Tertuliaan, „keizer genoemd te worden, groot is ook reeds

---

1) l. c. p. 476.

„deze naam, wijl hij door God gegeven wordt. Hij mis-
„kent den keizer, die hem God noemt; is hij geen
„mensch, dan is hij ook niet keizer. Dat hij echter mensch
„is, daaraan wordt hij zelfs op zijn verheven triumf-
„wagen herinnerd, want van achteren wordt hem toe-
„geroepen: Zie om, gedenk, dat gij een mensch zijt."

De wetten. Meer nog dan het gezag, wijzen de wetten, waardoor de staten geregeerd worden, terug op God, als bron en oorsprong van alle orde. Doch hier vooral kan men zien, hoever men van de waarheid is afgeweken. De konigen noemen zich nog *bij de gratie Gods* en worden als zoodanig door velen erkend, geëerd en gehoorzaamd; maar waar vindt men in de moderne maatschappij de wetgevers die niet schijnen vergeten te hebben, wat de H. Schrift zegt: „door Mij, d. i. door de goddelijke „Wijsheid, heerschen de koningen en beslissen de wet-„gevers wat regtvaardig is (Spr. VIII, 15)?"

Zóó ver is het in de moderne maatschappij gekomen, dat men dat echt koninklijk werk [1]) (de wet is immers *de verklaarde wil van den magthebber*) aan de koningen ontnomen heeft, om het aan eene uit en door het volk gekozene vergadering over te dragen; eene vergadering daarenboven die bij meerderheid van stemmen moet beslissen, wat regtvaardig en billijk is; en die, in plaats van de geregtigheid en het algemeene welzijn te zoeken, zich, zoo als de ondervinding leert, door eigenbelang, partijbelang, openbare meening en dergelijke valsche beginselen bij het vaststellen der wet in hare beslissing laat geleiden.

---

[1]) En daarom zal de Paus het niet afstaan.

Niets is echter in een zoo noodzakelijk verband met God en godsdienst als de wet. En het is juist hier, dat men is afgeweken van dat opperste beginsel, hetwelk alles moet beheerschen en regelen.

De wetgever schept noch de orde, noch de ordelijke betrekkingen, hij drukt die slechts uit in de wet en past de orde toe op de omstandigheden. Die waarheid, welke men thans niet meer schijnt te kennen, dat een vast beginsel van orde alles beheerscht; dat de regtvaardigheid niet verandert en altijd dezelfde is, kenden de heidenen zeer goed. Cicero in zijne boeken *over de Wetten* wijst herhaaldelijk daarop. „Bij de vaststelling van het regt," zegt hij, „moeten wij uitgaan van die opperste wet: „welke vóór alle eeuwen geboren is, vóór dat eenige „wet geschreven, of in het geheel eenige staat gesticht „was (I, C. 6)." Hij kent boven de overheidspersonen eene wet, aan welke zij moeten gehoorzamen, en noemt daarom de overheidspersonen *de sprekende wet*, en de wet *stomme overheidspersoon* (III, 1). Daarom moet dan ook de wet overeenkomen met de natuur der dingen (*lex est ratio profecta a rerum natura.* II, 4), welke de wetgever niet maakt, maar vindt; en eene wet, die daarmede niet overeenkomt, is geene wet.

En hierin stemt Cicero geheel overeen met de Christelijke leer. Wij verwijzen alleen naar den Engelachtigen Leeraar, den H. Thomas. In zijne *Summa Theologica* I. 2. Qu. XCV, Art. II vraagt hij, of iedere menschelijke wet van de natuurwet wordt afgeleid, en antwoordt: „De H. Augustinus in I° *De lib. arb.* C. 3 zegt: *eene wet* „*die niet regtvaardig is, schijnt geene wet te zijn*; van „daar dat zij in zóó verre kracht van wet heeft, als zij „heeft van de regtvaardigheid. In menschelijke zaken nu

„ wordt iets regtvaardig genoemd in zoo verre het regt „ is volgens den regel der rede. De eerste regel der rede „ is de natuurwet. Dus behoort iedere menschelijke wet „ in zoo verre tot de wettelijke orde, als zij van de „ natuurwet is afgeleid. Indien zij echter in iets van de „ natuurwet verschilt, zal het geen wet, maar bederf „ van wet zijn."

Zoo lezen wij in Art. IV: „ het eerst wat de mensche- „ lijke wet vereischt, is, dat zij afgeleid zij van de natuur- „ wet;" en Qu. XCIII, A. III, ad 2. „ De menschelijke wet „ behoort in zoo verre tot de wettelijke orde, als zij is „ volgens de regte reden en diensvolgens is het blijkbaar, „ dat zij is afgeleid van de eeuwige wet."

De wetgever heeft dus eene wet boven zich, naar welke hij zich te regelen heeft; eene wet, die vóór hem bestaat en na hem bestaan zal; die hij zelf niet gemaakt heeft, maar gemaakt vindt vóór iedere geschrevene wet. Doch die wet is geene abstractie van den menschelijken geest, het is de *wil Gods*, die de natuur en orde der dingen zóó en niet anders geschapen en geregeld heeft. Zijn de menschelijke wetten iets anders, dan de toepassing en uitdrukking van de algemeene orde van *regtvaardigheid* en *liefde*, volgens welke God alles geregeld heeft? Want bij de regtsorde, de enkele die de oude wereld kende, heeft de nieuwe Christelijke wet, als hooger en volmaakter, de orde der liefde gevoegd; en wie ziet niet, hoe dat gebod bij uitnemendheid past voor de maatschappij en ter regeling der maatschappelijke betrekkingen gegeven is?

Was reeds onder het Oude Verbond 's menschen rede niet de opperste wet, heeft God zelf dáár reeds bepaald zijnen oppersten wil uitgesproken in de *tien geboden*; veel minder kan de rede zich als opperste wet

doen gelden in de Christelijke orde, waarin de wet uiterst bepaald, *levend persoon* geworden is. Christus immers is de opperste en onoverwinnelijke wet, buiten wien noch voor den mensch, noch voor de maatschappij eenig heil te vinden is? Naar zijne uitspraken moet de mensch zich in alles regelen; aan zijn gezag is bijgevolg ook de wetgever onderworpen, om van Hem de orde van regtvaardigheid en liefde, welke hij moet toepassen, te leeren; aan Hem zelven zal de wetgever rekenschap te geven hebben van het gebruik of misbruik der magt, die hij van niemand anders dan van Hem, den oppersten Wetgever, ontving.

En in die Christelijke orde zoude de Staat met de godsdienst niets te maken hebben, en zich onafhankelijk van de Kerk, aan wie Christus alle magt gaf, kunnen constituëren?

Vervolgens kan de menschelijke wet in de Christelijke maatschappij slechts voor zóóverre wet, d. i. verpligtend zijn, als zij met de door Christus en zijne Kerk verkondigde orde overeenstemt.

Wij verwijzen hier naar den Syllabus, waar te regt de leer veroordeeld wordt: „dat de wijsbegeerte en de „zedekunde, als ook *de burgerlijke wetten* van het godde„lijke en het kerkelijk gezag kunnen en moeten afwij„ken (LVIIe stelling);" en: „dat de zedewetten geene „goddelijke bekrachtiging behoeven, en het volstrekt niet „noodig is, dat de menschelijke wetten met het natuur„regt overeenkomen of van God verbindende kracht „ontvangen" (LVIe stelling).

Het is immers een ontwijfelbaar beginsel, dat de burgerlijke wetten niet alleen de uitwendige, maar ook de inwendige orde betreffen; dat zij het geweten voor God binden en dat die de wet overtreedt zich aan zonde

schuldig maakt. Waaruit volgt, dat de wet hare bekrachtiging van God ontvangt, en van God en godsdienst gescheiden hare kracht verliest. Van God alleen kan de menschelijke wetgever de magt ontvangen om het geweten te binden en op zonde met al de gevolgen daarvan te verpligten.

„Met het geloof," zoo schreef *de Katholiek*,[1]) „verloor „[de zedeleer] de beweegredenen tot het oefenen der „deugd en het vlugten der ondeugd, buiten welke er „geene gevonden worden, die krachtig en algemeen be„vattelijk genoeg zijn, om den mensch, zoo als hij is, „tot getrouwe pligtsbetrachting te brengen. Zoodanig is „het lot der zedenleer, zoodra zij zich van de geloofsleer „losrukt; zij wordt een doode regel, waarvan het gezag „betwijfeld wordt, die dikwijls duister, ten aanzien der „gewigtigste vragen onvolkomen, en eindelijk daar, waar „zij erkend wordt, krachteloos is."

Houdt dus de godsdienst op met door haar gezag aan de wet kracht te geven, dan vervalt de verpligting der wet en hondt hare verbindende kracht op, alle maatschappelijke orde is verbroken en de maatschappij aan vernietiging prijs gegeven, niets heerscht meer dan het gezag van den sterkste.

De Katholieken hebben dan ook altijd gehoorzaamd aan de wet, door het wettig gezag verkondigd, en de H. Kerk heeft altijd de verbindende kracht voor het geweten geleerd, zonder te vragen of het gezag Christen was of niet. Alleen dán ben ik niet verpligt te gehoorzamen krachtens de wet, als het gezag niet wettig is;

---

1) D. XVI, bl. 145. De verschillende artikelen over *Godsdienst, geloofsleer, zedenwet* worden hier bijzonder ter lezing aanbevolen.

of als het iets beveelt wat met de goddelijke wet of de door God gestelde orde strijdt; of als het iets gebiedt wat tot zijn gebied niet behoort. Dan geldt het voorbeeld en het woord der Apostelen: *men moet eerder aan God gehoorzamen dan aan de menschen.*

Ook mogen wij hier wel in aanmerking nemen het doel der wet, om den mensch van de ondeugd te verwijderen en tot de deugd op te leiden. De wet immers moet de zedelijke orde handhaven en zoo veel mogelijk voltooijen; haar hoogste doel kan niet zijn „de verzekering „der openbare orde en rust;" zij moet vooral door deugd alle betrekkingen voltooijen, en de zedelijke orde handhaven. Hier echter schiet de burgerlijke wet geheel te kort en kan zij niets zonder de godsdienst. De misdaden die zij verbiedt en straft, zijn dezelfde die God reeds verboden heeft, en hierin is zij dienares van God om de boosdoeners te straffen. Maar zij kan ze slechts uitwendig beteugelen, niet inwendig in het hart de booze neiging uitroeijen, wat alleen door de godsdienst kan geschieden; daarom zeide Lactantius (*De via Dei C.* 12): „*timor Dei „solus est, qui custodit hominum societatem*", d.i.: „de vreeze „Gods alleen bewaart de maatschappij der menschen."

En de deugd dan? welke kracht bezit de burgerlijke wet om haar te bevelen, op te wekken en kracht daartoe te geven? Ook bestaat hare voornaamste kracht in de misdaad te beletten en de ondeugd te beteugelen.

Wij kunnen hier zeer gepast aanhalen, wat Lactantius zoo schoon gezegd heeft van de kracht der godsdienst tegenover de zwakte der wijsbegeerte: [1]) „Hoeveel de

---

1) *Instit.* L. III C. 26 en 27, aangehaald in *de Katholiek*, D. XVI, blzz. 145 en 146.

geboden Gods, omdat zij eenvoudig en waar zijn, op „de gemoederen der menschen vermogen, toont de „dagelijksche ondervinding. Geef mij een grammoe- „dig, kwaadsprekend, toomeloos mensch: met weinige „woorden Gods zal ik hem zoo vreedzaam als een lam „maken..... Zóó groot is de kracht der goddelijke wijsheid, „dat zij, den mensch in den boezem gestort, in dezelfde „vaart, waar zij mede komt, de moeder der misdrijven, de „dwaasheid, er uitjaagt... Heeft ooit iemand van de wijsgee- „ren dit gedaan? Of, indien hij 't beproeven wilde, zou hij „het kunnen doen? Zij voorzeker niet, die, ofschoon „zij hun ganschen leeftijd in de studie der wijsbegeerte „slijten, noch iemand anders, noch zich zelven (zoo de „natuur wat tegenstand biedt) beter kunnen maken. Het „meeste wat hunne wijsheid alzoo doen kan, is niet de „ondeugden wegnemen, maar ze verbergen. Maar de wei- „nige geboden Gods veranderen zóózeer den geheelen „mensch, doen den ouden zóó geheel in een nieuwen „mensch overgaan, dat men hem niet meer als denzelfden „erkennen kan."

En zoo men hier nu zoude willen beweren, dat deze taak niet uitsluitend aan de godsdienst toekomt, dan zoude de Staat ten minste verpligt zijn, de godsdienst hierin behulpzaam te zijn, zeker haar niet moeten tegenwerken door toe te laten wat de godsdienst als strijdig met de goddelijke wet verbiedt, of door iets te gebieden of te verbieden en bij overtreding met straf te bedreigen wat geen mensch, die zijnen God en godsdienst getrouw wil blijven, mag volbrengen of nalaten. Zoo toch is de Staat voor den mensch een hinderpaal, om zijne verhevene bestemming te bereiken. Ja hij ontneemt hem het voornaamste hulpmiddel dat hij bezit, om zijne na-

tuur te voltooijen, zich volgens de door God gewilde orde te volmaken en zóó de hoogste mate van tijdelijk en eeuwig geluk te verkrijgen.

HET DOEL. Om het bewijs, genomen uit het doel der maatschappij, duidelijker en krachtiger te maken, willen wij aan eenige algemeene beginselen, die hier slechts toe te passen zijn, herinneren.

Ieder eindig wezen streeft naar een doel; dat doel is, gelijk reeds Aristoteles zeide (*Pol.* I, C. 1), de voltooijing zijner natuur. Daar nu al het eindige gemaakt is, kan de voltooijing zijner natuur alleen bestaan in de gelijkenis met den Maker en Schepper van alles, dat is met God, die de natuur naar zijne gelijkenis geschapen heeft. De meerdere of mindere volmaaktheid en goedheid van een wezen hangt immers af van de meerdere of mindere gelijkvormigheid met God, welke God zelf aan dat wezen gegeven heeft; zoodat in de voltooijing dier gelijkenis de volmaaktheid der natuur moet bestaan.

Geeft nu God aan een wezen eene eigene, vrije handeling, door welke het zich zelven moet volmaken, dan zal dat wezen in niets anders zijne volmaaktheid kunnen vinden dan in de voltooijing der gelijkenis met God, welke het van God zelven heeft ontvangen. Zoo zoekt reeds ieder wezen God, als het model, het ideaal, dat het moet verwerkelijken. Doch in het streven zelf naar volmaaktheid is het wezen niet onafhankelijk, het is en blijft afhankelijk van den Schepper, die het voortbrengt, het blijft besturen als zijn werk en weder gebruikt als middel tot een hooger doel, waartoe het door Hem bestemd werd.

Hoe volmaakter nu de gelijkenis, des te grooter zal de afhankelijkheid wezen; des te geschikter middel immers

in Gods hand, wien het wezen moet dienen, en des te inniger de vereeniging met God, want God moet dat wezen met eene meer uitstekende liefde beminnen, aan hetwelk Hij eene grootere gelijkenis d. i. volmaaktheid schonk en het wezen zelf zal wederkeerig door de innigste liefde zijnen Schepper zoeken, aan wien het alles verschuldigd is.

Is dit alles waar in de natuurlijke orde, hoeveel te meer zullen deze beginselen toepasselijk zijn in de bovennatuurlijke orde en bovennatuurlijke betrekking met God, waartoe, zoo als wij weten, de mensch door Gods goedheid is verheven. In de bovennatuurlijke orde voltooijen zich deze betrekkingen, worden gelijkenis, afhankelijkheid en vereeniging veel volmaakter en verkrijgen de hoogstmogelijke volkomenheid.

Passen wij deze beginselen toe op de maatschappij, de hoogste uitdrukking der menschelijke natuur, en bijgevolg volkomener beeld en gelijkenis van God, dan kan ieder gemakkelijk begrijpen, wat er worden moet van eene maatschappij, die zich constituëert of wil constituëren zonder eenig acht te geven op de godsdienst, als of zij niet bestond; eene maatschappij, die niets weten wil van hare zoo innige betrekking tot God, zonder welke zij hare voltooijing niet verkrijgen kan; die de godsdienst geheel buiten sluit, welke alleen haar hare bestemming doet kennen, haar gelijkvormig maakt aan en vereenigt met God; eene maatschappij, die door het Christendom in de bovennatuurlijke orde opgenomen, des te volmaakter gelijk aan God, vereenigd met God, met andere woorden des te godsdienstiger zoude moeten zijn. Wij kunnen dan ook al aanstonds opmerken, hoe de moderne Staat, die zich van alle afhankelijkheid van God los wil maken en de godsdienst buiten sluit, toch aan de streving der natuur

moet voldoen, in alles naar een *valsch* absoluut streeft, meer dan Staat, ja Kerk wil zijn, en zich boven zijn natuur, door zijne *eigene* krachten wil verheffen, daardoor helaas! alle betrekkingen van afhankelijkheid en orde verwart en de orde ten onderste boven keert.

De maatschappij, gelijk wij gezien hebben, moet de goddelijke orde op hare wijze weêrspiegelen, opdat God in en door haar verheerlijkt worde. Welke is die orde? God is de volmaakt onderscheiden éénheid; zóó volmaakt onderscheiden, dat het drie goddelijke personen zijn; zóó volmaakt één, dat deze drie goddelijke personen één en hetzelfde goddelijk wezen of natuur hebben. Die orde moet de maatschappij weêrspiegelen door de voltooijing der afzonderlijke personen in de volmaaktste gemeenschap, door de hoogst mogelijke individuële vrijheid of persoonlijkheid, in de meest ordelijke, meest ééne verbinding. Zietdaar het groote probleem tot welks oplossing alle maatschappelijke krachten moeten werkzaam zijn. Men kan de individuële vrijheid niet overdrijven, zonder verlies voor de gemeenschap; noch de gemeenschap, zonder vernietiging van het individu. In de moderne maatschappij zoekt men beide te verkrijgen door de *heerschappij der wet*, als uitvloeisel van den algemeenen volkswil, die souverein is. Doch hoe vindt men zich in de uitkomst bedrogen; dewijl de doode letter niets kan vereenigen en de individuële vrijheid zich door die letter overal belemmerd ziet en voortdurend er naar streeft om van gezag te veranderen. En daar nu het gezag de eenheid vertegenwoordigt en het volk de individuële vrijheid, wankelt de moderne maatschappij zonder godsdienst tusschen twee uitersten: despotisme en democratie.

Neen, de maatschappij zal hare volmaaktheid niet ver-

krijgen, noch die schoone orde van hoogst onderscheiden eenheid kunnen weerspiegelen, zoo lang zij weigert, zich aan de godsdienst, en wel aan de Christelijke godsdienst te onderwerpen. Door de godsdienst alleen, die de *liefde* leert en geeft, wordt het gemeene leven en het persoonlijke leven verhoogd en voltooid. [1]) De eigenlijke grondslag der maatschappij is, gelijk bekend is, de regtvaardigheid, die aan ieder geeft wat hem toekomt; deze regtvaardigheid moet, vooral in de Christelijke maatschappij, volmaakt worden door de liefde, die zich zelve geeft en opoffert voor het algemeene welzijn. Door zich zelven te geven, vergaat de persoon niet; integendeel hij wordt meer persoon, zijne handeling is meer gewild, meer vrij, meer zijne handeling. Een koning b. v., zich opofferende voor zijne onderdanen, verliest niets van zijn gezag; hij wordt meer koning, krijgt aanspraak op grooter eerbied, achting, gehoorzaamheid, liefde, en dit alles wordt hem vrijer door zijne onderdanen gegeven. Is dat niet gebleken, toen bij gelegenheid van den watersnood onze koning zulk een koninklijk offer aan zijne onderdanen schonk? Een onderdaan, door zich op te offeren voor het algemeene welzijn, wordt volmaakter onderdaan, of liever hij verheft zich tot de koninklijke waardigheid, deelt in hare eer, wordt van adel en is bijgevolg volmaakter persoon. Duidelijk is dit in allen, die zich voor het gemeene best door de liefde geofferd hebben. Wij willen hier niet spreken van de Heiligen, wier persoon zóó hoogst maatschappelijk is geworden, dat zij door de geheele wereld vereerd worden; wij verwijzen slechts naar

---

1) Men herleze hier *De terugkeer van Hugo de Groot*, door C. Broere; blzz. 120 en vv. of *De Katholiek*, Dl. XXIV, blzz. 8 en vv.

die roemwaardige mannen, die zich voor het vaderland ten offer gaven. Door den roem des vaderlands te bevorderen, bevestigden zij hun eigen roem; hunne huiselijke persoonlijkheid hebben zij, om zoo te zeggen, afgelegd, om openbare maatschappelijke personen te worden; zij zijn veredeld, als van koninklijke natuur geworden, en de geschiedenis van hun leven is met die van den Staat onafscheidelijk vereenigd geworden.

Zonder offer van den persoon, zelfs van het leven, voor het algemeene welzijn, kan de maatschappij niet bestaan; hoe volmaakter maatschappij, hoe meer offer gegeven en gevorderd wordt, terwijl de volmaaktste maatschappij de volmaaktheid der liefde is. Doch, waaraan men niet wil denken, dat offer vordert iets hoogers, waarvoor men zich offert, en dat de Staat niet geven kan. Hoe, die zijn leven geeft, zou zich slechts het bezit van aardsche goederen, eer of genoegens, die hij niet meer kan genieten, voorstellen? Zelfs Mahomed begreep het beter, toen hij aan zijne soldaten de wellusten van het *paradijs* voorspiegelde. Dat hoogere goed, dat de maatschappij niet geven kan, geeft en belooft de godsdienst, die den mensch leert, zich voor God en den naaste door de liefde op te offeren, hem den hemel wijst en het voorbeeld van Dengene, die volmaakt offer voor allen geworden is.

Leibnitz heeft zeer schoon gezegd: [1]) „Neem de gods-„dienst weg en gij vindt geen onderdaan die voor het „vaderland, voor den Staat, voor regt en wet het verlies „zijner goederen, waardigheden, veel minder nog van „het leven wil ondergaan; indien hij na het omkeeren

---

1) *Epist. cens. contra Puffendorf* § VI. aangehaald bij Walter, *Lehrbuch. d. Kirchenrechts*, § 43 in nota.

„van de zaken van anderen, voor zich kan zorgen en „in eer en overvloed kan leven."

Wij kunnen nog verder gaan en zeggen, dat het gezag de maatschappelijke orde niet bewaren, noch de wetten handhaven kan zonder de godsdienst, welke daartoe vooral aan den mensch en de maatschappij gegeven is, om hem behulpzaam te zijn in het goede te doen en het kwade te laten.

Het is bekend, dat in den Staat de straffen menigvuldiger zijn dan de belooningen, omdat de mensch wegens zijne bedorvene en ten kwade geneigde natuur meer door dwang beteugeld en door vrees bedwongen moet worden. Om te gehoorzamen moet men zich overwinnen en geweld aandoen, en de zich zelve zoekende booze neiging ten onderbrengen. Men weet ook, dat alle strafwetten niet in staat zijn om de noodzakelijke kracht te geven ter vervulling der maatschappelijke deugden en verpligtingen; noch om de ondeugd en de driften, bronnen van alle wanorde, te vernietigen. Dat is de taak der godsdienst, dat hare glorie. Zij blijft niet aan het uitwendige hangen; beteugelt of voorkomt niet slechts de booze daad; maar zij verbetert het hart, roeit de driften uit en stopt de bron, waar alle onheil en rampen uit voortstroomen.

„Bayle durft beweren," zoo lezen wij bij Montesquieu (*Esprit des lois* Liv. 24, Ch. 6), „dat ware Christenen geen „Staat zouden vormen, die bestaan kan... Waarom niet? — „Het zouden immers burgers zijn, verlicht omtrent hunne „pligten en vervuld met een grooten ijver om ze te „vervullen; — — hoe meer zij aan de godsdienst ver„schuldigd geloofden, des te meer zouden zij meenen „aan het vaderland verschuldigd te zijn. De beginselen „van het Christendom, goed in het hart geprent, zouden

„oneindig sterker zijn, dan de valsche eer der monarchie, „de menschelijke deugden der republiek en de slaafsche „vrees van despotieke staten."

„Het is dus valsch," zegt Walter (*Lehrb. d. K.* § 47), „als de theorie der compendiën de Kerk aan den Staat „als iets vreemds en onontbeerlijks tegenover-stelt. Zelfs „indien de staatsmagt zich tot het hooge Christelijke „standpunt niet verheffen wil, moest zij toch inzien, dat „de ware gehoorzaamheid en alle burgerlijke deugden „duurzaam slechts in de godsdienst wortelen, dat zij „bijgevolg om haar eigen zelve reeds het grootste belang „heeft, om de godsdienst in stand te houden. De meest „uitgewerkte policie kan de kracht van den eenvoudigsten „dorps-catechismus niet vervangen."

Het zij ons geoorloofd, hier nog te herinneren aan de schoone woorden van Phillips (*Kirchenrecht*, II B. p. 482): „Zonder geregtigheid zijn — gelijk Augustinus zegt — „de rijken niets dan groote rooverbenden; opdat zij zich „niet hierin oplossen, daartoe is de Christelijke godsdienst „noodig. Zonder het eigenbelang in aanmerking te nemen, „hetgeen te dikwerf de eenige drijfveer geweest is, is het „dus der vorsten hoogste pligt, te zorgen, dat het Evan- „gelie in de harten der onderdanen geplant en behouden „worde. De godsdienst is — gelijk reeds de philosoof „haar aanduidt [1]) — de eerste staatszaak; zonder haar kan „geen rijk bestaan, en zelfs in het heidendom heeft slechts „het daarin bewaarde overblijfsel van godsbewustzijn, „hetgeen de goddelijke oorsprong der overheid liet ver- „moeden, de staten te zamen gehouden. Indien dan de

---

1) De philosoof, d. i. Aristoteles *Polit.* VII, 8. *πρῶτον ἡ περὶ τῶν θείων ἐπιμελεία.*

„heidenen erkenden, dat een staat sterker door gods-
„dienst dan door vestingen was, hoe zullen dan Chris-
„telijke vorsten niet geheel en al zich bewust zijn, dat
„Christus hun steun is en dat hunne heerschappij eenig
„en alleen op hunne en hunner onderdanen werkdadig
„geloof aan den goddelijken Verlosser berust? Zonder
„Hem is het leven van het individu als dat der volken
„ledig van schoonheid, maar vol dwaasheid; ledig van
„vrede, maar vol verwarring; ledig van zegen, maar
„vol vervloeking; maar als de vorsten in het geloof aan
„God op Hem steunen, dan staat God hen bij, en zij
„mogen alle gevaren even weinig vreezen, als die Numa,
„welke bij het berigt van het naderen des vijands, rustig
„sprak: „ik zal den goden offeren.""

De godsdienst is voor de maatschappij zóó noodzakelijk, dat deze haar zoude moeten scheppen indien zij niet bestond. Aan de godsdienst behoort de regeling der betrekkingen van de maatschappij tot God, zij is de *religio*, de verbinding van den mensch met God, en zonder die vereeniging kan geene maatschappij voltooid zijn. Welke beteekenis, welke kracht heeft de eed, waardoor de vorst zich aan het volk verbindt en de onderdanen trouw beloven aan den vorst, buiten de godsdienst? En zoude de maatschappij geene verpligting hebben om haren Schepper te loven, te danken, te dienen? Wie zal haar van die verpligting ontheffen?

„*Gelukkig het volk, wiens God de Heer is* (Ps. CXLIII, v. 15)." Een volk, dat bij algemeene rampen zich in boete voor God vernedert en door vurige beden zijne barmhartigheid en zegeningen afsmeekt; een volk, dat God erkent als den gever van alle goed en bij ontvangen gunsten de tempels van het geheele land van het jubelende *Te*

Deum doet weergalmen, een volk, wiens feesten op de eerste plaats godsdienstige feesten zijn, dat God van zijne zegeningen, dankzegging en lofgezangen niet uitsluit.

Of zoudt gij meenen, genoeg gedaan te hebben, als gij God tot getuige inroept van uwe beloften en zijne hulp komt vragen als gij die noodig hebt, zonder Hem ten allen tijde en in alle omstandigheden als uwen Heer te erkennen en te dienen? Denkt gij, dat de Almagtige zich zal laten verlagen tot dienaar van den volkswil, en dat Hij, als de Koning der koningen, als opperste Wetgever en Regter, u niet zal dagen voor zijn regterstoel, om van u verantwoording te vorderen wegens de bestemming, die Hij in de geschiedenis der wereld u heeft toebetrouwd? Ééns moet het woord vervuld worden, door de eeuwige waarheid uitgesproken: „*als de Zoon des menschen zal ge-*„*komen zijn in zijne heerlijkheid, en al de Engelen met*„*Hem, dan zal Hij gaan zitten op den troon zijner heer-*„*lijkheid. En voor Hem zullen vergaderd worden* AL DE „VOLKEN...." Let wel wel op deze woorden: *al de volken*; want niet slechts ieder mensch, maar ieder volk heeft, als deel der menschheid, zijne bestemming in de geschiedenis te vervullen, en dewijl het lot en de toekomst der wereld meer van een volk, dan van een enkel mensch afhangt, geleidt en bestuurt de goddelijke Voorzienigheid met nog uitstekender zorg de volken naar het groote doel, dat Hij zich met de schepping en verlossing heeft voorgesteld. Ook ging God zijn verbond aan, niet met Mozes alleen, maar met het geheele volk; en werd dit volk verworpen, omdat, niettegenstaande eenigen in Christus geloofden, het volk, als zoodanig, hem verloochend had.

Er is onder de menschheid nog eene streving zigtbaar, welke nooit zonder en buiten de godsdienst kan vervuld

worden. Men zoude alle staten tot één staat, alle volken tot één volk willen maken, zonder dat iedere staat en ieder volk ophoudt, een eigen staat of volk te zijn, dat is, een zelfstandig deel van het groote geheel. Hoe is die streving te verwezenlijken? Naar de natuurlijke orde is de menschheid in verschillende volken verdeeld en is het onmogelijk, dat verschil weg te nemen; zóó is de natuur, waaraan de mensch niet veranderen kan. De vereeniging van allen, zoodat ieder zijne eigenaardigheid en individualiteit behoudt, is niet mogelijk dan in eene hoogere, meer volmaakte maatschappij welke alle onderscheid laat bestaan bij de innigste eenheid. Die maatschappij is het Christendom, is Christus, „*die beiden tot „één gemaakt heeft* (Eph. II, 14); *in wien noch Jood, „noch Griek, noch slaaf, noch vrije, noch man, noch „vrouw is. Want allen zijt gij één in Christus Jesus* (Gal. „III, 28); *in wien God alles wat in den hemel en wat „op aarde is, wil zamenvatten* (Eph. I, 10)." [1]). Zoodra dan ook de geschiedenis Christelijk werd, verscheen de Paus als stedehouder van Christus, aan het hoofd der geschiedenis en der volken. Daarom ook wil de tegenwoordige booze maatschappij Christus in zijnen stedehouder onttroonen; terwijl de Christelijke maatschappij noodzakelijk haar middenpunt, Christus of diens zigtbaren plaatsbekleeder, zoekt.

Het is bekend, dat men volgens het valsche Pantheïstische stelsel er thans naar streeft om dit doel te bereiken door alle staten en volken aan elkander gelijk te maken, de identiteit er op toe te passen en allen volgens

---

[1]) Zie *de Katholiek*, Dl. XXI, bl. 1, *Beschouwing des tijds*, waarin het groote doel der Kerk: *zamenvatting der dingen in Christus* ons met de duidelijkste trekken wordt afgeteekend.

hetzelfde abstracte beginsel te constituëren. Maar behalve dat dit niet mogelijk is zonder ieders eigenaardigheid en individualiteit te vernietigen, kan de identititeit slechts eene abstracte gelijkheid of eenheid, geene levende, werkelijke vereeniging voortbrengen; het wordt ten hoogste eene algemeenheid, waarin de eigenaardigheden van ieder volk om haar bestaan blijven strijden, opdat zij niet in het algemeene verslonden worden en ophouden te zijn, wat zij zijn.

De vereeniging der volken met behoud hunner eigene geaardheid en individualiteit is niet mogelijk dan in de bovennatuurlijke godsdienstige maatschappij, in het Christendom, door de erkenning van het eenige algemeene gezag der Katholieke Kerk, aan wie Christus zijne magt d. i. alle magt gegeven heeft.

Hoe wij dan ook de zaak beschouwen, wij moeten komen tot het besluit, dat de maatschappij zonder godsdienst niet bestaan kan; vooral niet, sedert het Christendom in de wereld is. Hoe zoude de Christelijke staat iets anders dan Christus kunnen bedoelen? Van daar zien wij het zonderlinge schouwspel, dat, hoe ongodsdienstiger de Staat wordt, hij des te meer de godsdienst van zich afhankelijk maken en als staatsmiddel gebruiken wil. Men vernietigt langzamerhand alle steunsels waardoor men meent, dat de Kerk staat; men berooft haar van hare goederen, van invloed op het onderwijs, armenverzorging enz.; men belet haar, volgens haar eigen wet te leven en zich om haar middenpunt te bewegen; doch niettegenstaande allen dwang, zij bezwijkt niet en zal zich nimmer tot eene dienares van den Staat verlagen, zij die geroepen is om te heerschen en te bevelen.

Welligt vraagt iemand, zich niet zonder reden ver-

wonderende, hoe dan in den Christelijken Staat beginselen als: *de Kerk moet van den Staat, de Staat van de Kerk gescheiden worden*, ingang hebben kunnen vinden en de geesten bemagtigen? Geloof niet, dat dit gemakkelijk gegaan is; drie eeuwen heeft het Protestantisme tegen de natuurlijke rede, de geschiedenis en de openbaring moeten strijden, om aan dit valsche beginsel heerschappij te verschaffen; het heeft daartoe alle hartstogten in beweging moeten brengen, alle driften moeten vleijen, haar de goederen, de eer en het aanzien der Kerk als lokaas moeten voorwerpen en de wereld op nieuw van de verbodene vrucht laten eten en doen gelooven aan het woord: *gij zult als goden zijn*. Maar de gevolgen zijn niet uitgebleven, de zondige maatschappij toont zich voor ons in al hare afzigtelijke naaktheid. Het zoo edele beeld van God, naar wiens gelijkenis zij gevormd was, is bedorven en onteerd, hare vereeniging met God is verbroken en in plaats van de liefde voor haren Schepper, heerscht de slaafsche vrees, die haar in het gevoel harer magt tot haat vervoert. Zij vervolgt zijne dienaren, onteert en vernietigt zijne tempels, verjaagt en verstrooit de maagden die zich vereenigden, om zijnen lof te zingen en aan zijne dienst zich geheel toe te wijden; zij rooft het erfdeel van zijne bijzondere lievelingen: van armen, weduwen en weezen; belet de deugd, hare stem te doen hooren en de jeugd op te leiden voor God, en geeft aan de losbandigheid alle vrijheid om de jeugdige gemoederen te bederven. De boosheid mag vrij overal heerschen, God alleen mag zich niet vertoonen. Door de onedelste hartstogten wordt de maatschappij heen en weder geslingerd en zoekt te vergeefs hare rust in onmatig zingenot en onbevredigbare geldzucht. Alles is ten onderste boven gekeerd: het koninк-

lijk gezag is vernietigd, zijne majesteit is verloren, de eerbied en achting, aan Gods beeldtenis verschuldigd, is verdwenen. Wat is het gezag in den modernen Staat? De meerderheid, zonder vast beginsel, zonder zeker doel; nù heerscht de eene, dàn de andere partij; er komt geen rust in het voortdurend strijden tegen en vernietigen van het bestaande gezag, dat telkens wisselt, telkens aftreedt en bijgevolg geen gezag, dat orde voortbrengt, meer kan zijn. De wet heeft geene kracht meer om de orde te handhaven; men moet haar telkens veranderen, omdat zij de orde niet meer uitdrukt, maar de wanorde van het gezag weêrspiegelt. En hoe is het gesteld met het *gemeene best*, het groote doel der maatschappij? Welke stand klaagt niet? Wie weet niet, dat het pauperisme hand over hand toeneemt? De eenheid tusschen de staatsmagten is verbroken, gelijk het constitutionele Pruissen zoo sprekend ons leert; en de verschillende staten zelve, in plaats van zich in eene hoogere eenheid te vereenigen, staan zoo uiterst vijandig tegen elkander, dat Palmerston, voorzeker een man van zijnen tijd, gezegd heeft: „tusschen twee „magtige natiën is geene duurzame vriendschap mogelijk, „wanneer beide zich niet in zulk een goeden staat van „tegenweer bevinden, dat geen van beide zich verlokt „kan gevoelen, een aanval te wagen." [1])

Wat hebben wij nog langer een ongelukkigen toestand te beschrijven, die in *de Katholiek* op zulk een geniale wijze reeds geschetst is (Zie Dl. XXXVI, bl. 153 en v.)? „*De aarde is verwoest*, zegt de Profeet, *omdat niemand in* „*zijn hart nadenkt.*" Denkt dan niemand na, in dezen verlichten tijd? Voorzeker er wordt veel gedacht, maar wáár

---

1) Aangehaald in het *Alg. Handelsblad* van 15 Maart 1861.

is de wijze, de ware wetenschappelijke man? Men beroemt zich op zijne kennis, maar de groote waarheid, waaraan het eeuwige leven beloofd is, kent men niet meer: *haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum Deum verum et quem misisti Jesum Christum.* „Dit is „het eeuwige leven, dat zij U kennen, den alleen waren „God, en Jesus Christus, dien Gij gezonden hebt (Joan„nes XVII, 3.)."

(*Wordt vervolgd.*)

Dr. A. PIERSON,

OVER DE ILIAS.

(INGEZONDEN.)

„In een geheel nieuw modern gewaad, overeenkom„stig de eischen van onzen tijd, hebben de oude *Vader„landsche Letteroefeningen* met 1° Januarij te Utrecht „bij de heeren L. E. Bosch en Zoon het licht gezien. „Het oude tijdschrift, dat honderd en vier jaren over „zich had zien heengaan, gevoelde behoefte om zich te „verjongen en heeft die metamorphose met een vlugheid „en juistheid volbragt, gelijk wij in de tooversprookjes „op het tooneel zien uitvoeren. Dat de inhoud in dege„lijkheid de netheid van vorm zal evenaren, daarvoor „strekken de namen der mede-arbeiders tot genoegzamen

„waarborg." Die woorden, welke wij onlangs in een onzer dagbladen lazen, maakten ons verlangend, met dat gemetamorphoseerde tijdschrift nader kennis te maken, vooral toen wij verder lazen: „bijdragen als die van „Dr. Pierson over de Ilias, van Dr. Gunning, enz., zijn „voldoende om de algemeene aandacht en belangstelling „te wekken en zich een ruimen kring van lezers te ver„zekeren;" toen werd onze belangstelling nog meer gewekt door dat „over de Ilias," want wij behooren *niet* tot het getal dergenen, voor welke het een „bekende „regel is: iets zeer grieksch, zeer klassieks en zeer ver„velends;" ja, wij moeten zelfs bekennen, dat wij geheel onbekend waren met dien volgens Dr. Pierson „beken„den regel;" integendeel wij bewonderen al het voortreffelijke in die „oude grieksche schrijvers, die bij uit„nemendheid *de klassieken* heeten," en onder hen vooral „dien ouden Homerus," *den dichter*, zonder daarom voor hunne en zijne gebreken de oogen te sluiten en aldus blinde vereerders te worden van al wat grieksch heet. Geen wonder dus, dat wij met een zeker genoegen Dr. Piersons bijdrage, getiteld: OVER DE ILIAS, *een populair opstel*, begonnen te lezen; evenwel onze belangstelling verminderde al vrij spoedig, toen wij onder een grooten omhaal van woorden eigenlijk niets degelijks noch nieuws vonden. Waarschijnlijk zouden we het opstel als onbeduidend ter zijde gelegd hebben, toen wij bij het verder doorbladeren op zóóveel onwaarschijnlijks, zóóveel tegenstrijdigheid en onwaarheid stuitten, dat wij juist dáárom iets aandachtiger het opstel gingen lezen; daarbij maakten wij toen eenige aanteekeningen, welke wij nu in deze bladzijden zullen mededeelen, als niet ondienstig om eens te doen zien aan den lezer, dat

de vlugge pen van Dr. Pierson ook over letterkunde al meer geschreven heeft, dan voor het verbreiden van degelijke kennis en ook wel voor zijn eigen roem dienstig is.

De inleiding bevat vooreerst over de beteekenis van het woord *klassiek*, een reeks korte, onzamenhangende phrasen, die zelfs niet vrij zijn van tegenspraak en natuurlijk geen bevredigend resultaat geven. Men hoort er gewagen van een „bekenden regel," dat grieksche klassiek vervelend is, dàn weer is het nog maar een *vraag* of dit zoo is; nù eens heet het: „klassiek heeft „maar één beteekenis;" dan weer: „het hangt er van „af wat men onder klassiek verstaat," en dus heeft het *wel* meer dan één beteekenis, enz. In plaats nu, dat de schrijver dadelijk zegt, wat *klassiek* beteekent, lezen wij eerst na omwegen en zijsprongen, na gewag van „de „oude onderscheiding, waarmede men somtijds een let„terkunde klassiek, somtijds romantisch" noemt; verder na „opsomming van al de beteekenissen, die het woord „zou kunnen hebben en niet heeft", krijgen wij iets van een definitie, namelijk: „klassiek mag heeten, al wat „natuurlijk, al wat waar is en gezond." Daarmêe zijn wij echter nog niet ver gevorderd; hoevele geschriften en geschriftjes zouden wij kunnen aanwijzen, welke aan die drie vereischten voldoen, zonder dat het iemand in den zin komt, ze klassiek te noemen en omgekeerd, hoevele schrijvers zijn er die onder de klassieken gerekend worden en wier werken verre van natuurlijk, waar en gezond zijn! Uit dat alles zou men bijna vermoeden, dat de schrijver, die het daarbij gelaten heeft, de *echte* oude beteekenis van het woord *classicus* niet kent; zeker mogt hij in een

populair opstel wel begonnen zijn met te verklaren, wat volgens de oude onderscheiding een *scriptor classicus* is, om vervolgens de daarvan afgeleide beteekenissen mede te deelen; een paar onnoozele woorden latijn zouden hèm toch wel geen zwarigheid veroorzaakt hebben, daar hij de kunst verstaat om zelfs de verhevenste grieksche poëzie in populair hollandsch over te brengen.

Na eenige weinig beteekenende opmerkingen over eenvoud en natuurlijkheid, zedelijk gevoel, schoonheids-gevoel, genialiteit enz., volgt er nu: „ik mag niet nalaten, „eer ik verder ga, een wetenschappelijke bijzonderheid mede „te deelen die niet onvermakelijk is. Men moet weten, „dat Homerus, gedurende meer dan twee duizend jaar, „in het bezit was geweest van zijn onmetelijken roem, „toen de kritiek, die lastige kritiek, opstond en bij „monde van een duitsch geleerde, zekeren Wolf, aan „het geërgerd Europa tegen het eind der vorige eeuw „verkondigde, dat aan Homerus zooveel lof niet toe-„kwam, en waarom niet? — Omdat hij geen genie was? „Omdat zijne gedichten niet schoon waren? Ach neen, „eenvoudig omdat — altijd volgens dien Wolf — Ho-„merus nooit bestaan had. — Men zal mij toegeven, „dat het niet onaardig is, een naam te hebben, gelijk „Homerus, als men niet eens de moeite heeft genomen „van te bestaan. Ligt kan men zich voorstellen, welk „een opschudding die uitspraak der kritiek te weeg bragt. „Men schijnt het nu eens niet goed te kunnen verdra-„gen, dat oude boeken, die op een beroemden naam „staan, op eenmaal aan een geheel onbekend auteur „worden toegeschreven. Homerus zou nooit bestaan heb-„ben! Dat wilde er niet spoedig in. Men is dan ook

„vast begeerig te weten wat dien Wolf tot zulk een „stoute ontkenning geleid heeft. De weg, dien hij be„wandelde, is eenvoudiger dan misschien menigeen zich „verbeeldt. Hij heeft namelijk de gedichten van Homerus „gelezen, goed gelezen en dat heeft hem tot de over„tuiging gebragt, dat bepaaldelijk de Ilias in haar ge„heel niet van een en denzelfden schrijver *kon* zijn, „vermits er in de Ilias tegenstrijdigheden worden ge„vonden, wier bestaan men alleen kau verklaren bij de „onderstelling dat de Ilias, wel verre van door één „persoon te zijn gedicht, zamengesteld is uit verschil„lende zangen, die door een kring van dichters zijn „vervaardigd." Zooals die woorden daar staan, en alleen zóó kunnen wij ze beoordeelen, zijn zij niet zeer geschikt om den lezer een gunstig idee van Wolfs kritiek en logika te geven. Vooreerst: als Homerus niet bestaan heeft, dan komt hem in het geheel geen lof toe, en dus is er geen spraak, in dat geval, om hem zoo veel of zoo weinig lof te geven; vervolgens mag men uit tegenstrijdigheden in de Ilias niet besluiten, dat zij dus in haar „geheel niet van een en denzelfden schrijver *kan* zijn;" een andere vraag is: maken die tegenstrijdigheden het niet *zeer waarschijnlijk*, dat aan de Ilias, gelijk wij die nu lezen, meer dan één de hand heeft gehad; en ten laatste, aangenomen dat de Ilias door meer dan één dichter gemaakt zou zijn, hoe kan men ooit daaruit de gevolgtrekking maken: ergo heeft Homerus niet bestaan? Evenmin, dunkt ons, als men later, na eeuwen bijv. zou kunnen zeggen: er is een populair opstel over de Ilias op naam van Dr. Pierson; daarin komen tegenstrijdigheden voor die alleen te verklaren zijn bij de onderstelling, dat het door een cyclus van opstel-makers ver-

vaardigd is, *dus* heeft Dr. Pierson niet bestaan! en toch dit legt de heer Pierson aan Wolf in den mond; men bezie slechts de boven aangehaalde woorden eens aandachtig, dan leest men zakelijk: „Homerus heeft vol„gens Wolf niet bestaan. Wat bragt Wolf tot die over„tuiging? dat er in de Ilias tegenstrijdigheden voor„komen, niet verklaarbaar dan bij onderstelling, dat „de Ilias door een kring van dichters is zamengesteld."

Ook wij mogen „niet nalaten een wetenschappelijke „bijzonderheid mede te deelen, die [insgelijks] niet on„vermakelijk is;" het is namelijk wel der moeite waard te hooren, wat Wolf *wel* en wat hij *niet* beweerd heeft. Uit de omstandigheid, dat in de Homerische gedichten niets van schrijven of wat daarmeê in betrekking staat, gevonden wordt, besloot Wolf, dat zij gemaakt zijn in een tijd toen men de schrijfkunst nog niet kende, en wilde daaruit indirekt bewijzen: dat de Ilias en Odyssea, en zelfs de Ilias alleen, zooals wij die thans bezitten, niet van één dichter kon zijn, daar men anders aan dien éénen persoon een verbazend geheugen moest toekennen; zijne bewering maakte hij nog aannemelijker door aan te toonen, dat er, zooals niet te ontkennen valt, tegenstrijdigheden in de Ilias voorkomen die zich inderdaad slechts dàn goed laten verklaren, als men eenmaal aanneemt, dat aan dit heldendicht zooals wij het kennen, meer dan één persoon is werkzaam geweest. Die bewering van Wolf had ten gevolge, dat het eeuwenoude geloof aan een Homerus, als éénigen en enkelen dichter der volledige Ilias zwaar geschokt werd, en dat er bij het nieuwe gezigtspunt, hetwelk men op dat epos gekregen had, een hevige strijd ontbrandde tusschen de voorstanders der oude opiniën en de verdedigers der hypothese van Wolf; een strijd, die tot op den huidigen

dag voortduurt, en onder den naam van Homerische quaestie wel zal blijven bestaan. Waar is het dus, dat Wolf het bestaan ontkende van *zulk* een Homerus die twee volledige heldendichten te zamen gesteld zou hebben; maar in geen zijner schriften, zoover wij weten, heeft hij beweerd, dat er nooit een zanger, een Bard geweest is, die Homerus heette, van wien *eenige* poëzie tot ons gekomen zou zijn. Wij zullen ons evenmin als de heer Pierson verdiepen in de vraag of Wolf in die overtuiging regt had; intusschen zien wij hieruit, hoe ligtzinnig de schrijver met de gewigtigste punten te werk gaat: niet alleen schrijft hij aan Wolf eene door dezen niet verdedigde stelling, maar ook eene bespottelijke redenering toe.

Zoo zien wij ook, eenige bladzijden verder (blz. 14), stoutweg uitgemaakt: dat de Ilias „de oudste poësie „van Europa" is. Waaruit kan de schrijver bewijzen, dat de Ilias in Europa gemaakt werd? is dat wel zoo geheel zeker? Neen; het is zelfs waarschijnlijker, dat de Ilias een Ionischen, een Klein-Aziatischen oorsprong heeft.

Verder lezen wij: „De Ilias bestaat uit 24 boeken. „Ware de Ilias nu één geheel, ik zou moeijelijk in één „enkel opstel een juist denkbeeld van haar inhoud kun„nen geven!" Wat zal dit toch beteekenen? Volgens Dr. Pierson vormt de Ilias *geen* geheel; d. i. hare verschillende bestanddeelen zijn niet verbonden in de eenheid van ééne gedachte; de gedachte alzoo waarin die deelen vereenigd zouden zijn, *bestaat niet*; en echter wordt die *niet bestaande* GEDACHTE door hem zóó goed *gekend* en beoordeeld, dat hij als gevolg van haar ondersteld wordend, dat is *gedacht* bestaan weet te zeggen; „ik zou [alsdan] „moeijelijk in één opstel een juist denkbeeld van den „inhoud [der Ilias] kunnen geven!" hij overziet en be-

rekent dus een plan hetwelk, volgens hem zelven niet gemaakt, een idee dat niet gedacht is. Ook zou, naar onze meening, hoe meer eenheid er in de Ilias gevonden werd, des te *gemakkelijker* in „één enkel opstel een juist „denkbeeld van haar inhoud" zijn te geven. Ontmoeten wij hier weêr eene dier onbedachtzaamheden, niet ongewoon bij oppervlakkige veelschrijvers, die met even groote vaardigheid over allerlei woorden en allerlei zaken heendrijven? of spreekt er ook voor Dr. Pierson, zijns ondanks, in de Ilias meer eenheid dan hij zich bewust wil wezen? Wij gelooven, dat hier iets van het eene en ook van het andere plaats heeft.

Dat hij bepaaldelijk tusschen de volgens hem zoo „verschillende twee onderwerpen" der Ilias meer verband ziet dan hij zelf schijnt te begrijpen, houden we ten minste voor de beste verklaring en verontschuldiging van de inconsequente manier waarop hij den inhoud van die *beide* onderwerpen heeft medegedeeld en besproken:

„Het eerste onderwerp is," zegt hij, „een gedeelte van „den Trojaanschen oorlog, en het tweede een voorname „episode uit het leven van Achilles. En dat tweede on„derwerp vormt een geheel. De Ilias, zeiden we, bestaat „uit vier en twintig boeken. Welnu, het gedicht op „Achilles neemt daarvan in: Boek I, Boek VIII en „Boek XI tot en met XXII, te zamen dus dertien „[lees: veertien] van de vier en twintig boeken. Dat „gedicht op Achilles is niettemin een heldendicht: men „zou het een Achilleïde kunnen noemen, op dezelfde „wijze als waarop men bijvoorbeeld van de Henriade „van Voltaire spreekt, daarmede diens heldendicht be„doelende op Hendrik den IV^den^. Met deze Achilleïde „zullen we ons nu vooral bezig houden, hetgeen ons

„niet behoeft te verhinderen nu en dan een blik te werpen „in het overige gedeelte van de Ilias." Die blik, „nu „en dan geworpen" in het *overige gedeelte*, dat *niet* het eigenlijk onderwerp van Dr. Piersons opstel uitmaakte, is, althans vergelijkender wijze, niet zeer vlugtig en beperkt geweest. Afzonderlijk aan de „Achilleïde" zijn ongeveer *tien*, even afzonderlijk aan het andere gedeelte der Ilias *zes* bladzijden gewijd; de overige zestien behelzen of wel algemeenheden, of zoodanige opmerkingen die, en soms uitdrukkelijk genoeg, op *beide* die gedeelten betrekking hebben. Vanwaar die onophoudelijke verbinding en in het oog vallend gelijkmatige behandeling van twee zoo het heet, op „zich zelf staande „onderwerpen?"

In dit opzigt is het ook opmerkelijk, hoe willekeurig en inconsequent de schrijver, eenmaal de verdeeling in twee onderwerpen gesteld hebbende, bij de groepering van de zangen gehandeld heeft. Uit het gemaakte onderscheid tusschen de zangen, die de „voorname episode uit „het leven van Achilles" bevatten en die, welke een „gedeelte van den Trojaanschen oorlog" tot onderwerp hebben, uit die schifting zou men verwachten, dat de 14 zangen der Achilleïde dan ook bepaald en alleen Achilles tot hoofdpersoon hadden, en geen enkele daarvan geheel tot het tweede onderwerp, het „gedeelte van den „Trojaanschen oorlog" behoort. Wat bevinden wij intusschen bij aandachtige beschouwing van des schrijvers Achilleïde? dat van de 14 zangen waaruit zij volgens hem is zamengesteld, er *minstens* 4 zijn, namelijk XII, XIII, XIV en XV, die *niet* tot onderwerp hebben eene „voorname „episode uit het leven van Achilles," maar gevechten uit den Trojaanschen oorlog; gevechten waaraan Achilles

zich opzettelijk blijft onttrekken; in dat alles staan die zangen gelijk met zang III, IV, V, VI en VII, welke Dr. Pierson echter juist omdat diezelfde omstandigheden er plaats in vinden, niet tot zijne Achilleïde maar tot het andere onderwerp wil doen behooren. Waarom dus die twee groepen niet *beide* buiten de Achilleïde gesloten? Of liever waarom ze niet *beide* tot den inhoud der Achilleïde gerekend? Wij achten die laatste vraag hier nog gepaster, omdat Dr. Pierson opmerkt: „hetgeen ons „vooral in de zes boeken [zangen] die op het eerste „volgen, *boeit*, is dit: Achilles houdt zich onverzettelijk „buiten den strijd. De Trojanen legeren zich onder Hector „in slagorde op een heuvel nabij de stad. Achilles trekt het „zich niet aan. Paris, de Trojaan, roept den dapperste der „Grieken op tot een strijd, man tegen tegen man. Achil- „les is de dapperste, maar hij verroert zich niet. Menelaüs „en Paris beginnen den tweestrijd. Achilles blijft on- „bewegelijk voor zijn tent. Er is iets zeer verhevens in dat „wachten van den held. Het spreekt van zelf, dat het geen „lafheid in hem is. Neen, het kost hem oneindig veel, „geen nieuwe zegepalmen meer te winnen, maar hij is „overstelpt door zijne sprakelooze smart, geheel inge- „nomen door een gevoel, dat hij niet verzetten kan. En „de strijd duurt zonder hem voort." Wat alzoo onzen schrijver in deze zangen vooral *geboeid* heeft, zijn de contrasten, welke daarin een zeer bijzondere soort van belangwekkendheid, „iets zeer verhevens" verspreiden over den hoofdpersoon der Achilleïde; is dat niet een zeer innig verband aanwijzen? is dat niet een voorname reden aangeven, om op het voorbeeld van zoo vele eeuwen die zangen tot één en hetzelfde onderwerp te blijven rekenen met de Achilleïde? wij houden het er voor, dat,

om, gelijk hij gedaan heeft, de zangen XII, XIII, XIV en XV, daartoe wèl te brengen, hij geen andere, althans geen betere reden zal aanwijzen, dan dat diezelfde contrasten, hoewel in immer verhoogden graad, daarin zijn uitgedrukt.

Bovendien wat een epos boven het persoonlijke uit tot een *heldendicht* verheft, is volgens hem een „achter„grond.... een gebeurtenis van algemeen historisch be„lang, een gedeelte van den grooten ontwikkelingsstrijd „der geschiedenis, waarmede het lot der menschheid of „althans dat van geheele volken gemoeid is." En in de Achilleïde vindt hij dien dringend vereischten achtergrond in „het begin van den kamp tusschen Europa en Azië, „het eerste verzet van het jonge Europa, in Grieken„land verpersoonlijkt, tegen het oude Azië, dat Troje „ons voorstelt." En nu vragen wij toch met regt, of dan die achtergrond der Achilleïde, die achtergrond, waarmede zij *als heldendicht* staat of valt, wel onderscheiden is van dat gedeelte der Ilias, hetwelk Dr. Pierson als een op zich zelf staand geheel, als een gansch verschillend onderwerp beschouwd wil hebben? Zijn dan in de Ilias niet juist die zoo wèl gekozen gevechten en voorvallen uit den Trojaanschen oorlog de geschiktste uitdrukking voor het idée, dat het niet slechts om één persoon, maar om het lot van geheele volken te doen is?

En gevoelt men zich niet gedrongen eene zeer schoone eenheid dáárin te erkennen, dat de luister van den achtergrond den held van het hoofdtafereel telkens belangwekkender maakt, dewijl juist hetgeen op den achtergrond geschiedt, voorgesteld wordt als afhankelijk òf van de „verheven" werkeloosheid, of van de ontembare, helden-drift des eenigen hoofdpersoons, Achilles? Waarlijk

het baart weinig verwondering, dat Dr. Pierson, toen hij de Achilleïde zou bespreken, niet gemeend heeft, buiten zijn onderwerp te raken, met „nu en dan een „blik te werpen in het overige gedeelte van de Ilias."

Hij beging nog een ander soort van inconsequentie. Men zou met regt verwachten, dat hij, die in zijn Achilleide zangen opneemt, waarvan slechts weinige verzen regtstreeks op Achilles betrekking hebben, althans de in dat opzigt gewigtige en voorname gedeelten niet over het hoofd zal zien, en toch is dat gebeurd met den IX^{n} zang; in het geheele opstel wordt geen woord gerept van dien zang, even alsof die niet bestond; dat hij nu van den X^{n}, de Doloneia, geen melding maakt, dat laat zich nog verklaren, want de Doloneia kan zonder nadeel weggelaten worden; maar hoe kan hij den IX^{n} weglaten? heeft die zang dan geen betrekking op „een voorname episode uit het leven van Achilles?" men hoore slechts; de inhoud is kort zamengevat deze: De zware opofferingen welke twee veldslagen gekost hebben aan de Grieken en de omstandigheid, dat de Trojanen, die anders altijd binnen de muren zich terugtrokken, nu in het open veld onder de wallen zich legeren, om vroegtijdig den volgenden dag eene aanvallende houding te kunnen aannemen, als waren zij van de overwinning zeker, dit alles brengt schrik en vrees in de Grieksche legerplaats. De opperbevelhebber, Agamemnon, laat den moed geheel zakken, hij vervalt in wanhoop; slechts één middel is er nog om zijn leger te redden, Achilles moet weer deel nemen aan den strijd. De trotsche koning van Mycene, reeds sedert eenige dagen door wroeging over zijne onregtvaardige handeling gekweld, wil schuld bekennen, zich vernederen voor den held dien

hij zoo diep beleedigd heeft, en schitterende voldoening geven. Zijn voorstel wordt met vreugde door de legervorsten goedgekeurd; Ulysses, Ajax, de zoon van Telamon, Phoenix, de leermeester en vriend van Achilles en twee herauten worden benoemd om uit naam van Agamemnon aan Achilles voldoening aan te bieden; het gezantschap gaat en volvoert door den woordvoerder, Ulysses, dien last. Maar de held veracht de rijke geschenken die Agamemnon hem doet aanbieden, hij blijft onverzettelijk als een rots; nog meer bloed moet er vloeijen, eer hij zich genoeg gewroken vindt, en niet eer zal hij het zwaard uit de scheede trekken dan als Hector het vuur in de schepen werpt, en dood en verderf verspreidend tot bij Achilles' tent doordringt. Die weigering heeft, zoo als uit de volgende zangen blijkt, ten gevolge, dat de Grieken, daar hun redding nu niet van Achilles' dapperheid te wachten is, een nieuwen slag wagen; die weigering is een nieuwe bron van rampen voor de Grieken en voor hem zelven; want in den wanhopigen strijd, die nu volgt, lijden de Grieken een volkomene nederlaag, en de trouwe vriend van Achilles valt daarbij als „slagt-„offer zijner edelmoedigheid." De IXe zang heeft dus zeer veel betrekking op „een voorname episode uit het „leven van Achilles," en is daarom bij hen die in de Ilias eenheid zien, beschouwd als een groote schakel in het geheel.

Nu worden wij aldus in de Homerische wereld binnengeleid: „Gesteld, dat wij nu nog eens het kamp der „Grieken konden binnentreden, zoo als het voor Troje's „muren gelegerd was. Wat zouden wij zien? Ik zal „niet in bijzonderheden afdalen. Ik zal eenigzins den

„algemeenen indruk beschrijven. Ziedaar eenige tenten „opgeslagen op het strand. De zee is bedekt met roei- „schepen. De volken van Griekenland, die deel nemen „aan den strijd, zijn in verschillende afdeelingen ge- „groepeerd. Maar allen zijn onderling gelijk. Al erken- „nen zij het oppergezag van een koning, van Aga- „memnon, den grooten aanvoerder, zij erkennen het „niet met slaafsche onderwerping. Integendeel, ieder „spreekt vrij-uit met hem. En de koning zelf houdt „raad met zijne oversten en vrienden, waaronder een „Nestor, een Achilles, een Ulysses de voornaamsten „zijn. Een waarzegger moogt gij ontmoeten, maar pries- „ters niet. Elk offert voor zichzelven, waar en wanneer „het hem goeddunkt en dikwijls genoeg," enz. Wij nemen hieruit gelegenheid om aan te toonen, dat Dr. Pierson, toen hij die woorden schreef, òf wel zeer onachtzaam te werk ging, òf slechts oppervlakkig bekend was met de Homerische gedichten en geen helder denkbeeld had van het Homerische koningschap; dat laatste gebrek blijkt overigens vrij duidelijk uit hetgeen hij op blz. 6 zegt over den Trojaanschen oorlog: „het is de strijd tusschen het „Aziatisch despotisme en den Griekschen vrijheidszin." Wij zijn het volkomen met hem eens, dat men in de Ilias „het begin ziet van den kamp tusschen Europa en Azië;" dat idee is dan ook overigens niet nieuw, want Herodotus reeds deelt het ons mede als het gevoelen van Perzische en Grieksche oudheidkundigen (Herod. I, 1 et seqq.). Maar dat het toen reeds de strijd was tusschen *vrijheidszin en despotisme*, dat kunnen wij niet toegeven. Toen stonden Grieken en Trojanen zóó scherp niet tegenover elkander in denkwijs, regeringsvorm, enz. als de vrijheidlievende Grieken van Marathon en Salamis tegenover

de slaafsche onderdanen van een Xerxes en Darius zeven eeuwen later stonden; want toen was het inderdaad despotisme tegen vrijheidszin. Overigens, daar dit nog al uiteenloopende begrippen zijn, zou niets gemakkelijker vallen, dan in de Ilias dat onderscheid tusschen Grieken en Trojanen waar te nemen, wanneer het namelijk bestond; maar het bestaat niet; nergens vinden wij, dat de Grieken in vergelijking met de Trojanen een vrijzinnige regering hadden, of, dat de Trojanen zoo despotiesch geregeerd werden in vergelijking met de Grieken. Neen, zooals de beide volken ons in de Ilias geschilderd worden, vormen zij *dat* contrast niet, en zooals het koningschap ons in de Ilias beschreven wordt, is het van hetzelfde karakter bij Grieken en bij Trojanen; bijv. in den VII^{n} zang doet Antenor in de volks-vergadering der Trojanen het voorstel om Helena terug te geven; veilig mogen wij aannemen, dat dit voorstel den bijval des volks wegdroeg; Paris, de oorzaak van al de rampen die zijn medeburgers lijden, en daarom bij hen gehaat als de dood, Paris, de koningszoon, wil niet in het voorstel treden en bekommert zich niet om de publieke opinie; maar ook zijn besluit wordt bekrachtigd door koning Priamus; dit moge despotiesch zijn, maar in den I^{n} zang komt de oude priester, Chryses, zijne dochter terugvragen; al de Grieken zijn voor de teruggave gezind, in aanmerking genomen, dat Chryses priester is van Apollo en een groot losgeld aanbiedt; alleen Agamemnon weigert, verzet zich tegen den volkswil en bekommert zich evenmin om de publieke opinie; zal men dat nu minder despotiesch moeten heeten? Wáár is nu de vrijheidszin? Het woord alleen van Ulysses (II, 203 vv.), het bekende en meermalen misbruikte

gezegde:

οὐ μέν πως πάντες βασιλεύσομεν ἐνθάδ' Ἀχαιοί.
οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος ἔστω,
εἷς βασιλεύς. [1])

bewijst genoeg, dat men in de Homerische wereld nog niet hoog ophad met vrijheidszin, volkswil, publieke opinie, enz.

De koningen hadden nog *bijna* absolute magt; zij waren veldheer, regter en priester (Arist. *Pol.* III. 14). De aanzienlijksten des volks vormden 's konings raad, βουλὴ γερόντων; met hen overlegde de koning eerst, om daarna de gewigtigste zaken in de volks-vergadering mede te deelen. Maar dat de koning niet gebonden was aan den volkswil, dit blijkt reeds uit het voorgaande, en is ook nog door een ander voorbeeld uit den II^{n} zang te staven. Om de gezindheid van het volk te beproeven stelt, Agamemnon voor, den terugtogt aan te nemen; maar tegen zijn verwachting juichen de Grieken dat voorstel toe en snellen onder luid gejubel uit de vergadering om de schepen in zee te brengen. Toch zijn zij genoodzaakt, zich weer bedaard in de vergadering neer te zetten en zich te schikken naar den wil der vorsten, die hen van het plan tot terugtogt afbrengen, niet alleen met zachte woorden, maar met geweld; Ulysses bijv. maakte daarbij krachtig gebruik van zijn scepter; waarom verzetten zich nu de Grieken met hun vrijheidszin niet tegen Ulysses? geen opstand? geen kreten van verdrukker, tyran, wreedaard? niets

1) Naar de vertaling van 's Gravenweert, die we ook bij verdere aanhalingen opgeven zullen:

't Kan ook niet mooglijk zijn, dat ieder hier regeer':
't Veelhoofdige bewind is schaadlijk; éénen Heer,
Eén enklen Meester zij de rijksstaf opgedragen.

van dat alles; niemand zou het gewaagd hebben, iets gewelddadigs tegen den vorst te begaan, want de eerbied voor de koninklijke waardigheid was groot, en diep geworteld; want die waardigheid stond onder de bijzondere bescherming van Jupiter, wiens straf degene die zich aan den koning vergreep, onvermijdelijk te duchten had; en wat nog sterker is, niet alleen verzet men zich niet tegen Ulysses, (op ééne uitzondering na), maar hij wordt zelfs geprezen, dat hij den éénigen die tegensprak, met geweld het stilzwijgen had opgelegd. Wáár is de vrijheidszin?

„Ieder spreekt vrij-uit met hem [Agamemnon];" ja „ieder" van de vorsten, waaronder Agamemnon *primus inter pares* was, zeggen onbewimpeld hun gevoelen, maar, vooral de jongere vorsten, doen dit toch met zekeren eerbied; wáár echter vinden wij in de Ilias, dat iedereen uit het volk zoo maar vrij-uit met Agamemnon spreekt? als de schrijver dat zegt met het oog op Thersites, die meer dan vrij-uit zijn *general-en-chef* toespreekt, dan antwoorden wij: men moet wel bedenken, dat Thersites, een uitzondering op den regel maakt en dat zijne handelwijze, verre van bijval te erlangen, integendeel sterke afkeuring bij het volk ondervond, zoodat Ulysses, toen hij met zijn scepter hem een gevoelige les gaf, daarom, zooals wij reeds zeiden, zeer geprezen werd. Hieruit mogen wij dus gerust besluiten dat in de Homerische wereld *niet* „ieder vrij-uit met Agamemnon spreekt."

„Een waarzegger moogt gij ontmoeten, maar priesters „niet. Elk offert voor zich zelven," enz. In dat geval zouden wij moeten zeggen, dat iedereen priester was en dat men dus in elken Griek een priester ontmoet. Uit onderscheidene plaatsen in de Ilias blijkt het, dat elke tempel en in het algemeen elke aan een godheid gewijde

plaats zijn priester had, aan de dienst van dien god verbonden; zoo leeren wij Chryses kennen als *priester* van Apollo, Dares, *priester* van Vulcanus, Hypsenor, *priester* van Scamander, Laogonus, *priester* van Jupiter, Theano, *priesteres* van Minerva; zij heeten ἱερεῖς, en ἱέρειαι. Nu is het waar, dat men in de *leger-plaats* zelve der Grieken geen bepaalde klas van menschen aantreft, wier ambt het is het slagten van offerdieren en opdragen van offeranden; het is waar: iedereen mogt, hoewel met inachtneming van zekere gebruiken, plengen en offeren, maar de *groote offers*, en dat is iets wat Dr. Pierson over het hoofd ziet, worden verrigt door den koning uit kracht zijner waardigheid; daarom verrigt Agamemnon de plegtige offers in de Ilias, als opperbevelhebber en magtigste der koningen. In de oudheid waren aan de koninklijke waardigheid ook bepaalde offers verbonden, die men zelfs na de afschaffing van het koningschap behield, door een persoon met de verrigting van die offers te belasten welke vroeger de koning verrigt had, en die persoon behield ook den naam van koning: te Athene was het een der Archonten, de βασιλεύς, te Rome een patriciër, de *rex sacrorum* of *rex sacrificulus*. — Wat schrijver zegt: „elk offert waar „en wanneer het hem goeddunkt," dit is in zóó verre waar, dat men toch altijd op bepaalde voorschriften te letten had; met bezoedelde handen bijv. mogt men niet offeren, daarom ging de handenwassching alttijd vóór het offeren.

Daarop gaat de schrijver „de Achilleïde openslaan" en geeft daarvan een tamelijk gebrekkig overzigt, want sommige zangen raakt hij in het geheel niet aan, andere

behandelt hij in een paar regels; slechts bij eenige treedt hij in bijzonderheden, voornamelijk bij de eerste en (want volgens belofte „ werpt hij nu en dan een blik in het ove-„rige gedeelte van de Ilias") bij de zesde. Getrouw aan het opschrift: *een populair opstel*, heeft hij getracht, den inhoud dier zangen in populaire taal mede te deelen en dat is hem dan ook gelukt in zooverre, dat de stijl vooral in de zamenspraak, uiterst populair is en gemeenzam, op het platte af; nu eens bijv. lezen wij: „Ha! denkt gij mij zoo te misleiden? neen, ik geef Chryseïs terug, „maar vergoed zal zij mij worden", en: „Wel! voor „mijn deel, ga heen, ik heb anderen om mij te helpen;" dan weer: „Achilles wil niet meer meê doen" (karakteristiek volgt kort hierop: „het is ons alsof wij in de „wereld onzer kinderen worden verplaatst"); of wel: „Hector bidt, dat de menschen eens hem mogen achter-„stellen bij zijn *jongen*." Met al dat populariseren echter verliezen de Homerische helden al het grootsche en verhevene van het origineel en het geheel krijgt iets burgerlijks, onbeduidends en laf's. Nemen wij bijv. den persoon van Achilles: Dr. Pierson laat den held, zoo lang deze zich buiten den strijd houdt, slechts met twee zaken zich bezig houden: met loopen langs het strand en zitten voor zijn tent. De dichter laat hem ook in zijn tent werkeloos verblijven, of met wraakzucht vervuld of door droefheid aangegrepen langs de zee dwalen, maar laat hem toch niet zoo prozaïesch *loopen*, zelfs vertoont hij ons den held, zijn gemoed bedarend, zijn smart verzachtend door citherspel [1]). Maar in het populaire opstel lezen wij: „Achilles blijft onbewegelijk voor zijn tent" en „men be-

[1]) τὸν δ'εὗρον φρένα τερπόμενον φόρμιγγι λιγείῃ (IX, 186).

„grijpt van zelfs, dat Achilles niet bestemd is om gedurende „de geheele Ilias voor zijn tent te blijven treuren"; „hij loopt *altijd maar door* langs het eenzame strand", en „wat kon hij *anders doen dan loopen*, *loopen* langs „het onafzienbare strand", en „ik *loop ledig* bij de „*schepen*"; zie, al het grootsche verdwijnt; geen onstuimige, met wraakzucht vervulde held, vertoont zich meer aan ons oog, maar wel — doch de lezer zal hier zelf wel reeds tusschen eenige parodiën kunnen kiezen. Buitengewoon populair vonden wij het volgende: „Alles „is in beweging, alles op de schepen *loopt uit* om hem „te zien, terwijl hij van zijne tent *het strand langs wan*„*delt*;" jammer dat er niet staat: *kuijert*; dan verschilde Achilles niet veel van iemand, die met Hollandsche deftigheid en Noordsch phlegma langs de vischpinken onder het gejoel der varensgasten statig zijn weg voortzet; maar den held met zijn woeste dapperheid, wien de moed uit de oogen straalt, wien slechts ééne gedachte bezielt: wraak over den dood zijns vriends, den held Achilles, die trotsch op zijne krachten, en zijn volk aansporend, naar het midden der legerplaats snelt, hem zien wij niet; te vergeefs zou men dan ook in het oorspronkelijke (XIX, 45):

Αὐτὰρ ὁ βῆ παρὰ θῖνα θαλάσσης δῖος Ἀχιλλεὺς,
σμερδαλέα ἰάχων, ὤρσεν δ' ἥρωας Ἀχαιούς. [1])

naar den *wandelenden* Achilles zoeken.

Dr. Pierson heeft ook, naar het schijnt, eene bijzondere aantrekkelijkheid gevoeld in de *epitheta ornantia*. Ieder nu

---

1) Nu treedt Achilles uit,
En roept de Grieken zaam' met galmend krijgsgeluid.

die ook maar een gedeelte van de Homerische gedichten gelezen heeft, weet dat die *epitheta*, hoe schoon, hoe dragelijk ten minste, in het oorspronkelijk, veeltijds flaauw en onverdragelijk zijn, in het Hollandsch en in welke taal ook overgebragt; dit is zeker, dat zij in een populair opstel het minst op hunne plaats zijn; en populaire lezers moeten, dunkt ons, wel eens geglimlacht hebben over „dien ouden „Homerus," toen zij in het opstel van die vreemde bijvoegelijke naamwoorden lazen; zóó kan men inderdaad grieksche klassiek „vervelend" maken.

Dat het, ook hierbij niet aan onjuiste vertalingen ontbreekt, en bijv. van het *strand der onvruchtbare zee*, het *dorre strand* gemaakt is, zullen we maar in 't voorbijgaan aanstippen; we zullen ook niet vertoeven bij kleinigheden zooals πέπλος, vertaald door *sluijer*, ἔναρα βροτόεντα door *bloedig overschot van den vijand*, in plaats van bloedigen *wapenbuit* (spolia). Wij wenden liever het oog naar opmerkelijker willekeurigheden en gebreken.

„Hector spoedt zich naar het paleis van Priamus, „waar hij weldra zijn moeder ontmoet, die zeer verwon„derd is, hem te zien en hem reeds zijn verblijf in de „stad begint te *verwijten*.". In het Grieksche (VI, 254. vv.):

τέκνον, τίπτε λιπὼν πόλεμον θρασὺν εἰλήλουθας;
ἦ μάλα δὴ τείρουσι δυσώνυμοι υἷες Ἀχαιῶν,
μαρνάμενοι περὶ ἄστυ· σὲ δ' ἐνθάδε θυμὸς ἀνῆκεν
ἐλθόντ', ἐξ ἄκρης πόλιος Διὶ χεῖρας ἀνασχεῖν.

zien wij slechts een eenvoudige vraag, van Hecuba aan haar zoon: waarom hij in de stad is gekomen? „zeker," zegt zij, „maken de Grieken het den Trojanen zoo be„naauwd, dat gij Jupiter in zijn tempel in persoon komt „smeeken;" waar ligt nu het *verwijt*?

„Die oude vader, smeekend om zijn kind, doch *te fier* „om zijn smeeking te herhalen." Dit is bepaald *onwaar*, want die oude vader is *niet te fier*, maar *te bang* om, na de bedreiging van Agamemnon, zijn smeeking te herhalen; men overtuige zich:

Ὣς ἔφατ', ἔδδεισεν δ' ὁ γέρων καὶ ἐπείθετο μύθῳ;

dat is: „zoo sprak hij [Agamemnon]; de grijsaard werd „bevreesd en gehoorzaamde; stilzwijgend ging hij," enz.

Zoo ook: „dat naïve egoïsme van een Agamemnon, die „volstrekt geen zwarigheid maakt, zijn vriend Achilles te „berooven."

NB. zijn vriend!

ἔχθιστος δέ μοί ἐσσι Διοτρεφέων βασιλήων,

d. i. gij zijt mij de gehaatste van al de koningen, zegt Agamemnon tegen Achilles.

Wanneer wij ook Achilles niet zonder zinspeling op Agamemnon hooren zeggen (IX, 312. 313):

ἐχθρὸς γάρ μοι κεῖνος ὁμῶς Ἀΐδαο πύλῃσιν,
ὅς χ' ἕτερον μὲν κεύθῃ ἐνὶ φρεσίν, ἄλλο δὲ εἴπῃ;

waarvan de zin hierop neêr komt: als den dood haat ik dengene die iets anders zegt, iets anders meent; en wederkeerig een woord van Agamemnon tegen Achilles in aanmerking nemen (I. 131—133): μὴ δ' οὕτως κλέπτε νόῳ, οὐ παρελεύσεαι, „doel niet zoo op list, gij „zult mij niet misleiden," dan bevinden we, dat althans deze personen elkander niet zóó gunstig beoordeelen, als Dr. Pierson al de vorsten der Ilias doet op bl. 10. waar

hij aanmerkt: „deze helden hebben nog niet geleerd te „veinzen."

Ook zegt de schrijver: „wij zouden bij den inhoud van „B. II tot en met VII in het geheel niet stilstaan, „ware het niet, dat ik daarover ééne opmerking wilde „mededeelen.

„Wij hebben toch gehoord: Jupiter heeft op verzoek „van Thetis partij gekozen voor Achilles en daarom „hebben de Trojanen geruimen tijd de overhand. Achilles „is aan het tooneel van den oorlog onttrokken. Mene- „laüs en Agamemnon, de Grieksche krijgshoofden, zijn „gewond. Al het licht valt *dus* op Hector." Dat „*dus*" wil zeggen, omdat Menelaüs en Agamemnon door hun wond verhinderd zijn om aan den strijd deel te nemen. Maar ongelukkig is dit niet zoo; want in den slag, in boek II tot en met VII beschreven, (en *daarover* wilde de schrijver zijne opmerking immers maken), wordt Agamemnon *niet* gewond, en Menelaüs slechts *ligt gewond*, zoodat deze nog denzelfden dag weêr deel neemt aan den strijd te gelijk met zijn broeder Agamemnon. De lezer moet ook wèl in het oog houden dat de zangen II tot VII den strijd bevatten van één dag, zang VIII insgelijks één dag en evenzoo boek XI tot XVIII; uit de woorden: „daardoor hebben de Trojanen *geruimen tijd* de overhand" zou men anders denken, dat het weken en maanden gold, en is maar sprake hoogstens van drie dagen.

Nog een ander niet „onvermakelijk" voorbeeld van onjuistheid: „Wie is die grijsaard, die daar de tent van Achil- „les binnentreedt, zijne knieën omvat, zijne handen kust? „„Achilles," zegt hij, „denk aan uw vader, wie weet of hij

„„op dit oogenblik niet door valsche vrienden omgeven is,
„„die zijn ondergang zoeken, maar hij mag nog hopen, u,
„„zijn zoon, terug te zien; voor mij evenwel, waar zijn
„„mijne zonen? den *eenig overgeblevene* hebt gij gedood.""
Het is bekend, dat die grijsaard, op het oogenblik dat hij, volgens Dr. Pierson, aldus sprak, nog *negen* zoons had, die hij kort te voren had toegesproken, namelijk Helenus, Paris, Agathon, Pammon, Antiphonus, Polites, Deïphobus, Hippothoüs en Dius, [1]) en nu laat onze schrijver hem zeggen: „den *eenig overgeblevene* hebt gij gedood;" hoe is dat overeen te brengen? de fout ligt hierin dat hij het woord οἷος niet goed vertaalt, want dit wil hier niet zeggen: mijn *eenig overgeblevenen zoon*, maar mijn éénigen, d. i. dien voortreffelijksten, moedigsten, die al mijn andere zoons in dapperheid verre overtrof en tegen al de anderen opwoog; want Hector was de man eigenlijk die de stad verdedigde en in wien haar voornaamste kracht berustte. [2]) Priamus zelf zegt bij zijn vertrek naar het leger der Grieken: „al mijn *dappere* zonen heb „ik verloren; maar nietswaardigen, die mij tot schande „verstrekken, heb ik overgehouden." [3])

Verder; „Die grijsaard is Priamus, Hectors vader, „die om het lijk van zijn kind komt vragen. Achilles „denkt aan zijn eigen vader en gevoelt behoefte om te „weenen. Hij vat den grijsaard bij de hand, en beide „barsten los in tranen, de een om zijn Hector, de andere „om zijn Patroclus; het huis [lees: de tent] weerklinkt van „hun snikken. Eindelijk herneemt Achilles: „er zijn twee

1) XXIV, 249. vv.
2) οἷος γὰρ ἐρύετο Ἴλιον Ἕκτωρ (VI, 403).
3) XXIV, 522. vv.

„„vaten voor Jupiter, in het een is enkel geluk, in het „„ander enkel smart. Soms schept Jupiter voor zijne men- „„schenkinderen uit beide, soms alleen uit het laatste", „maar Priamus valt hem in de rede en smeekt hem om „zijn kind." Bij het lezen dezer woorden moeten vele lezers, dunkt ons, wel dezen indruk gekregen hebben: Priamus en Achilles geven eerst hun sprakelooze droefheid lucht in een stroom van tranen; eindelijk zet Achilles zich in postuur om een soort van stichtelijke redevoering te houden over den tekst: „er zijn twee vaten „voor Jupiter, in het een is enkel geluk, in het ander „enkel smart", enz., maar Priamus, in het geheel niet gestemd om een predikatie te hooren, heeft niet zoodra den tekst gehoord of hij roept: „ja, ja, geef mijn zoon „maar eerst terug." Dien indruk kregen wij ten minste; slaat men echter den XXIV° zang op, dan lezen wij geheel iets anders en bevinden o. a. 1° dat Achilles *niet* begint te spreken met de woorden: „er zijn twee vaten" enz., maar dat die woorden midden in het gesprek met Priamus staan, en dat onze schrijver ze daar midden uit en daarmeê ook geheel uit het verband heeft gerukt, en 2° dat Priamus *niet* in de rede valt, maar Achilles behoorlijk laat uitspreken.

Wij zullen, ons bestek gedoogt het niet anders, over een drietal opmerkingen, waarmeê de schrijver besluit, nu maar kortelijk spreken, met het voornemen om later afzonderlijk en uitgebreider daaromtrent onze gedachten te ontwikkelen.

De eerste opmerking geldt de „levendigheid en natuur- „lijkheid" [hier als synoniem van *levendigheid* genomen],

waarmede men in de Homerische wereld „ lucht geeft aan „elke gewaarwording", in tegenoverstelling van de hedendaagsche betrekkelijke bedaardheid. Bij de beschouwing en verklaring hiervan heeft Dr. Pierson gansch niet gelet op het groote versehil, hetwelk in dit opzigt nù nog, ook onder de meest beschaafde natiën, blijft waar te nemen; zonderling genoeg, heeft hij ook niet gesproken over den gewigtigen invloed welken de ware godsdienst en allermeest het Christendom op de matiging van de menschelijke driften en van hare uitingen gehad heeft. Daarentegen vernemen we van hem de treffende bijzonderheid: dat wij thans „oneindig dieper lijden dan in dien ge„lukkigen voortijd," en: dat er „bij ons [?] en misschien „wel allermeest in deze onze eeuw een [NB.] *nieuwe* „gewaarwording ontstaan is, geheel vreemd aan de „homerische wereld: de weemoed, de melancolie." Men zal, hopen we, niet vergen, dat we met de ontleding en toelichting van dergelijke onwijsheden ons nog zullen bezighouden. Wat zal men ook over weemoed disputeren met den heer Pierson, die immers zegt, „geen „melancolie te hebben aangetroffen bij een Achilles of „een Hector;" *bij Hector*, die zich nogtans verteedert, omdat hij weet, te zullen sneuvelen, en dat zijne Andromache en Ilium toch niet uit de magt der vijanden zullen gered worden, maar die evenwel gehoor geeft aan het gevoel van den pligt, om te blijven strijden voor zijne echtgenoot en vaderstad; *bij Achilles*, wien telkens het sterflot voor oogen zweeft, dat, naar de godspraak, hem spoedig, in den bloei zijner jaren, treffen moet, als hij geen afstand doet van de heldenglorie, die het hem echter onmogelijk is niet te verkiezen boven een langdurig maar roemloos leven. Dr. Pierson zou beter doen

met zulk een weemoed eens nader te bestuderen, dan afgezaagde coupletten, vol onnatuurlijken, valschen weemoed van een „dweependen Schiller" uit te schrijven, al vond hij daar aanleiding toe in eene tweede opmerking.

Deze komt zakelijk hierop neder: dat de oude wereld in hare natuurvergoding eene werkelijkheid meende te zien, maar dat „wij niet naar de Grieksche godenwereld „terug behoeven te gaan, om in de onbezielde natuur „een bezielende Godheid te vinden." Zich over dergelijke onderwerpen met zóóveel onbepaaldheid te verklaren, en met den heer Pierson er zóóveel te weinig of te veel van te zeggen, houden wij voor niet wetenschappelijk, en met het oog op de dwalingen van dezen tijd, voor hoogst gevaarlijk.

Doch een gewigtiger opmerking van den heer Pierson is deze ten opzigte van het zedelijk leven: „Het kan „den lezer niet ontgaan zijn dat in deze homerische „wereld een volslagen afwezigheid heerscht van hetgeen „wij gewoon zijn te noemen: moraal." Geen moraal! dat zij nog onvolmaakt is, dat zij verre verwijderd is van de Christelijke, wie zal het ontkennen? wien zal het verwonderen? maar genoeg: er is moraal in die Homerische wereld en veel.

In de Ilias erkent de mensch goden, wier oppermagt hij moet huldigen door offeranden en gebeden; hij weet, dat zij de deugd beloonen, en het kwade straffen; dat men hun gehoorzaamheid verschuldigd is, dat men hunnen dienaren en al wat aan hunne dienst verbonden is, grooteren eerbied moet betoonen, omdat in dien persoon, in die zaak, ook de godheid, onder wier bescherming die persoon of die zaak staat, geëerd of beleedigd wordt, enz. De heer Pierson zelf bekent, „dat deze homerische

„ wereld diep religieus is geweest," maar zal toch welligt weder willen aanmerken, dat er in die wereld „nog „ geen sprake is van zelfverloochening, zelfbeheersching, „ zelfbepaling [?], waarin het wezen der moraal moet „ gezocht worden." Welnu! de verderfelijke afscheiding tusschen religie en moraal daargelaten, bevinden wij in de Ilias als erkende waarheden: dat twist, tweedragt, oploopendheid, heerschzucht, onregtvaardigheid, ondankbaarheid, huichelarij, onverzoenlijkheid, onmeedoogendheid, halstarrigheid, schaamteloosheid, ongehoorzaamheid, wreedheid, valsche regtspraak, en vooral moord, roof, meineed, verleiding, schending van volkenregten, enz., enz., strafwaardig zijn; daarentegen, dat eendragt, regtvaardigheid, gehoorzaamheid, dankbaarheid, kuischheid, huwelijks- en vriendentrouw, eerbied voor overheden en bejaarden, zachtmoedigheid, gastvrijheid, gelatenheid, enz., enz., lofwaardig zijn, en de liefde van goden en menschen doen verwerven; dat vorsten de belangen hunner onderdanen moeten behartigen, dat men zijne beloften en aangegane verbindtenissen moet gestand doen, dat men moet trachten zijne fouten te herstellen. Ja, „als „ men moraliseren wilde," dan zou men kunnen vragen of alle echtgenooten elkander zóó beminnen als Hector en Andromache; of aller vriendschap zóó edel en onbaatzuchtig is als die van Achilles en Patroclus; of allen zelfs wel over hunne misstappen zóóveel berouw hebben als Achilles, Agamemnon en vooral Helena? wie herkent niet in Bellerophon, standvastig tegen de verleiding eener booze vrouw, eene afschaduwing van den kuischen Joseph? wie kent niet uit den IXn zang die schoone allegorie der *Gebeden*? die kreupelgaand achter Ate volgen, om het kwaad te herstellen wat deze heeft aangerigt en de be-

leedigde godheid weer verzoenen met den mensch die haar tot middelaarsters gebruikt. En toch zou men, volgens den heer Pierson niet eens moeten zeggen, „dat de moraal „hier nog in een gebrekkigen toestand verkeert, men moet „zeggen dat zij hier nog geheel en al ontbreekt;" en hij voegt er bij: „de menschelijke wil, die thans zoo hoog staat „aangeschreven, dat menschelijk geweten, dat thans al „zijn regten heeft gehandhaafd, het is op een gegeven „punt in de ontwikkeling van ons geslacht ontwaakt," Waarlijk, dat moet verrassend geweest zijn, toen de mensch op eens tot de ervaring kwam, dat hij iets had wat men gewoon is te noemen: *geweten*; want daar het te voren sliep, zal hij ook waarschijnlijk niet van het bestaan des gewetens zich bewust zijn geweest. Maar hoe moet men dat gevoel dan noemen, dat bijv. aan Agamemnon, aan Achilles, aan Helena de bekentenis afperste: „ik heb verkeerd gehandeld"?

Een bondig antwoord hierop moet men vooreerst niet verwachten van iemand wiens oppervlakkigheid en sophisterij nog door te veel zelfvertrouwen gestreeld worden, en ook daarom, tegen de tastelijke waarheid in, zich niet ontzien heeft, zijnen lezers nog de vraag te stellen: „zullen wij heimelijk betreuren, dat het [ge-„weten] ontwaakt is, zullen wij de dagen terugwenschen, „toen de mensch zich nog door zijn stemming, zijn „hartstogt, zijn instinkt *mogt* laten regeren?"

Laten wij wenschen, dat er voor dezen man eenmaal betere dagen zullen komen; dat er bij hem een „nieuwe „gewaarwording ontstaan" moge, een soort van „geweten" dat hem weerhouden zal, „den hartstogt, het instinkt" van *schrijven* zoo bot te vieren. Die wensch zal toch nog

wel eenigen tijd onder de *pia vota* blijven, en juist de vrees, dat Dr. Pierson zich in andere populaire opstellen eerlang weder vergrijpen zal aan nog eerbiedwaardiger onderwerpen dan de Ilias, deed ons des te nadrukkelijker wijzen op de gebreken, die aan zijne schriften nog al eigen zijn. Een aantal menschen is er te waarschuwen en te overtuigen, dat hij, ook bij het aanslaan van een beslissenden meestertoon, nog veel teregtwijzing kan ontvangen, eer hij over miskenning zal mogen klagen. En zelfs den heer Pierson hopen wij met dit artikel te overtuigen, dat zijn populair opstel over de klassieke Ilias niet „klassiek mag heeten," omdat het waarlijk al te veel inhoudt wat *niet* „natuurlijk, waar en gezond is."

HET KONFLIKT IN BEIJEREN

OVER DE

SEMINARIËN.

In Beijeren is het konkordaat met den H. Stoel wat de opleiding en vorming van aanstaande priesters betreft, nog nooit ten uitvoer gelegd. Dat konkordaat, reeds in 1817 gesloten, erkende *het regt der bisschoppen* om de professoren in de theologie voor de seminariën te benoemen en te ontslaan, gelijk zij het zouden goedvinden, en in 't algemeen werd hun volle vrijheid in hunne seminariën verzekerd. Het daarop betrekkelijk Artikel V luidt aldus: „ In elk diocees zullen de bisschop-„ pelijke seminariën behouden en van eene genoegzame „ dotatie, in vaste goederen en fondsen, voorzien worden; „ in de diocesen waar die inrigtingen nog niet bestaan, „ zullen zij zoo spoedig mogelijk opgerigt en op dezelfde „ wijze gedoteerd worden. Men zal in die seminariën al „ de kandidaten toelaten, welke de aartsbisschoppen en „ bisschoppen voor de behoeften en het welzijn van het

„diocees voegzaam zullen oordeelen, en zij zullen er „opgeleid en onderwezen worden overeenkomstig de be- „palingen der kerkvergadering van Trente. De inwendige „regeling, het onderwijs, het bestuur en beheer dier „seminariën worden naar de kanons der Kerk aan het „gansch vrije toezigt der aartsbisschoppen en bisschoppen „toevertrouwd. De rectoren en professoren dier seminariën „worden door de aartsbisschoppen en bisschoppen benoemd, „of door hen ontslagen, naar gelang zij het noodig of „nuttig zullen oordeelen. Daar het tot den pligt der „bisschoppen behoort, voor de handhaving der leer en „der zeden te waken, zal men geen beletsel stellen aan „de uitoefening dier pligten ten opzigte van de openbare „scholen."

Die woorden zijn duidelijk genoeg, en met geene mogelijkheid is er de zin in te vinden, dien de regering er aan geeft: dat namelijk *de staat* het regt heeft, om de professoren in de theologie te benoemen. Ook is er niets in van de voorgewende *beperking*: dat er bloot spraak is van de zoogenoemde clericale seminariën, waar men de geestelijken gedurende één jaar voor het praktische der heilige bediening opleidt. Nogtans, in weerwil van dat plegtig verdrag, heeft de oprigting van seminariën voor priesters *ad formam Concilii Tridentini* nog nergens in Beijeren plaats gehad; overal benoemt de staat de professoren in de theologie, ofschoon *de staat* zeker nooit zoodanigen last van den goddelijken Stichter der Kerk ontvangen heeft.

Wel heeft men voor een aantal jaren te Eichstädt een seminarie naar de bepaling der kerkvergadering van Trente opgerigt, doch zonder den staat en ondanks den staat. Het had dan ook, uit gebrek aan middelen, menige

harde beproeving door te staan; want de staat wil noch zijne in het konkordaat aangegane verpligtingen vervullen, noch de voormalige goederen en gelden van het seminarie uitkeeren. Voor drie jaar beloofde de regering eene toelage van 7000 gulden, doch verlangde daarbij het regt om de professoren te benoemen. De H. Stoel protesteerde dadelijk plegtig daartegen, en verklaarde liever te zien, dat de gansche inrigting te gronde ging, dan dat er een wezenlijk, onvervreemdbaar regt der Kerk wierd opgegeven. Negen maanden na dit plegtig protest gaf de minister van eeredienst von Zwehl een schriftelijk antwoord, waarin hij uit de verhandelingen bij het konkordaat zocht te bewijzen, dat het regt om de professoren in de theologie te benoemen, aan den staat toekomt. En welke gronden heeft hij daarvoor in die negen maanden tijds uitgedacht? 1. De regering heeft bij het sluiten der overeenkomst de „bedoeling" gehad, zich dat regt van benoeming voor te behouden! 2. Zij heeft het sedert dien tijd [*doch in strijd met het konkordaat!*] voortdurend uitgeoefend. De nietigheid dezer redenen springt in 't oog.

Reeds veel vroeger echter, en voortdurend, is op de vervulling van het konkordaat aangedrongen, en bepaaldelijk hebben de gezamentlijke bisschoppen in 1850 verlangd, dat ten dien einde de bestaande Lyceën „als bisschoppelijke „inrigtingen zouden erkend, onafscheidelijk met de semi„nariën verbonden, en de professoren voortaan door de „bisschoppen benoemd zouden worden."

Noch deze noch eenige latere poging had een gunstig gevolg. Sedert April 1862 drong de Hoogw. bisschop van Spiers weder bij de regering aan, dat toch eindelijk het V Artikel van het kondordaat voor zijn diocees waarheid mogt worden, daar hij niet eens door den staat

benoemde professoren had en zijne kweekelingen naar Munchen moest zenden. Twee jaren lang bleef hij vergeefs op antwoord wachten. Toen gaf de bisschop den 24 Mei 1864 aan de regering kennis, dat hij op den 1n November zijn seminarie zou openen, en meldde de namen en bevoegdheid der door hem zelven benoemde professoren; hulp van den staat verlangde hij niet; hij had de middelen op andere wijze gevonden. Von Zwehl antwoordde niet. Doch naauwelijks kwam von Koch aan het ministerie, of hij verbood den bisschop verder te gaan, en beloofde, voor de oprigting eener theologische fakulteit aan het Lyceum te zullen zorgen. De bisschop merkte de bedoeling en antwoordde onverwijld, dat hij zich met dit plan kon vereenigen, onder voorwaarde nogtans, dat de benoeming der professoren van den bisschop alleen zoude uitgaan. Dit beviel den minister niet; eene levendige briefwisseling volgde, waarin von Koch, tot staving zijner zwakke gronden, policiemaatregelen in 't verschiet stelde, indien de wederpartij in zijn betoog niet berustte. Tegelijk gelastte hij den president van de Palts, het seminarie in geval van verzet door de policie te sluiten en de kweekelingen des noods ter stad uit te brengen. De bisschop van zijn kant weerlegde de aangevoerde gronden zóó afdoende, dat de minister, om alle verdere redewisseling te ontgaan, eenvoudig weg antwoordde, dat hij zich met geene wederlegging of bewijsvoering meer inliet, en het bij de policiemaatregelen bleef. Hierop schreef de bisschop, in het volle bewustzijn van zijn regt, een heerlijken brief aan den Koning.

De 1e November kwam; op den 2n werden de theologische lessen geopend; tegelijk echter deed de regerings-

president den bisschop weten, dat, indien de inrigting niet binnen twee dagen gesloten was, hij die met geweld zou sluiten en de kweekelingen door de policie uit de stad zetten. De bisschop riep dadelijk met den telegraaf de hulp in van den Apostolischen nuntius te Munchen; die ook onverwijld naar den minister ging en plegtig in den naam van den H. Stoel, zoo schriftelijk als mondelijk, protesteerde tegen alle geweld, en tegen dien aanslag op de regten en vrijheid der Kerk. Aanvankelijk scheen het, dat von Koch tot geene maatregelen van geweld zou overgaan en zich tevreden stellen met een protest en deze aanzegging: dat de regering haar regt niet opgaf, en de kweekelingen van dit seminarie bij de benoeming tot pastorijen van koninklijk patronaat niet in aanmerking zouden komen.

Daarbij echter is het niet gebleven. De theologische lessen zijn op last van het ministerie door de policie met geweld belet en de studenten het seminarie uitgewezen. Dat schreeuwend onregt is geschied tijdens denzelfden minister van eeredienst von Koch, onder wien in dezelfde Palts openlijk een vrijmetselaars-loge is opgerigt! 't Is duidelijk, hoe ook hier de rustelooze vrijmetselarij de hand in het spel heeft!

De Hoogw. bisschop van Spiers moest voor het geweld zwichten, maar gaf den strijd voor het regt niet op. Het geldt toch hier de handhaving eener *hoofdbepaling van het konkordaat*, en de verdediging van *een onvervreemdbaar regt* der Kerk. Van zelf dus is de H. Stoel, zoowel als het gansche episcopaat van Beijeren, er in betrokken. Het bovenmedegedeelde V^e^ artikel, dat geen anderen zin gedoogt dan de Beijersche bisschoppen er aan geven, is ten bewijze, hoe het konkordaat van 1817 niet alleen in

al die jaren niet uitgevoerd, maar thans daarenboven gewelddadig geschonden is. En dat het den bisschoppen van nature en met volle regt toekomt, voor de opleiding der priesterschap te waken, en derhalve eigen seminariën en door hen zelven benoemde professoren te hebben, is toch zoo duidelijk, dat alleen de overmoed van ongeloovige staatsvergoders het kan betwisten en zoo wederregtelijk te werk gaan als nu ook in Beijeren is geschied.

De voortreffelijke bisschop van Spiers smaakt intusschen den troost, dat hij niet alleen staat. De gansche geestelijkheid zijner diocees heeft hem hare hulde gebragt. Op den feestdag van den H. Nicolaus, zijnen patroon, kwamen hem zeer velen in persoon, zoo voor zich alsook in naam der afwezigen, hunne aanhankelijkheid betuigen. De geloovigen hebben een onbepaald vertrouwen op hunnen bisschop, dien zij gedurende eene reeks van 22 jaren zijner bisschoppelijke bediening als hun aller teederen vader en vriend hebben leeren beminnen. Even gematigd als grondig en duidelijk zette hij in een Herderlijk schrijven aan zijne geestelijkheid, onder het octaaf van Maria's Onbevlekte Ontvangenis uitgevaardigd, de gansche zaak uiteen, en hoe hij, na zoo vele vergeefsche pogingen voor de ten uitvoer legging van het konkordaat, er eindelijk in geslaagd was, om én de noodige middelen én de geschikte personen voor een bisschoppelijk seminarie te vinden, en nu van zijn volle regt gebruik had gemaakt, om zulk eene eigene kweekschool voor geestelijken te openen.

In dezelfde maand December leverden al de bisschoppen van Beijeren een gezamentlijk stuk, ook door den bisschop van Spiers onderteekend, bij den koning in, waarmede zij op hoogst eerbiedige maar tevens kernachtige wijze,

het regt der bisschoppen en der Kerk over deze zaak blootleggen. Zij achten zich *verpligt te verklaren*, dat zij volkomen met de handelwijze van den medeondergeteekenden bisschop van Spiers instemmen, en *beroepen* zich tevens op het *Gedenkschrift* van het gezamentlijke episcopaat in Beijeren van October 1850; gelijk zij ook hunne *volle instemming* geven aan de verklaringen, welke insgelijks al de aartsbisschoppen en bisschoppen des koningrijks over de aanhangige vraag op den 15 Mei 1853 hebben ingediend. Aan het einde van dat stuk verzoeken zij den koning, het verbod der sluiting van het seminarie terug te nemen, waarvoor toch geen grond, zoo min in het staatsregt als in het kerkelijk regt. te vinden is. Meent de koning hun het verlangde regt *niet te kunnen bewilligen*, dan is hun eerbiedig verlangen, dat Zijne Majesteit de zaak *onverwijld* met den H. Stoel behandele, gelijk ook zij reeds eenparig den Opperherder om beslissing en inlichting voor hunne gedragslijn gevraagd hebben.

Daarop heeft de H. Vader den 23 Maart jl. aan al de aartsbisschoppen en bisschoppen van Beijeren met een schrijven geantwoord, waarin hij de gewelddadige sluiting van het seminarie en de weigering van hetgeen hun met volle regt toekomt, hoogst betreurt, doch hierbij zich ook zeer verheugt over hetgeen zij zoo eenstemmig hebben gedaan. Naar hun verlangen, zal Z. H. bij de Beijersche regering op de volkomen uitvoering van het konkordaat blijven aandringen, waarbij ook hunne regten op vrije seminariën verzekerd zijn, en hun vervolgens aanduiden, wat zij verder ter handhaving dier heilige regten te doen hebben. 't Is hun tot grooten lof, dat zij de regten der Kerk manmoedig verdedigd en den Apostolischen Stoel eenparig geraadpleegd hebben.

Reeds heeft Z. H., na een naauwkeurig onderzoek dier hoogst gewigtige zaak, van de regering gevraagd: „dat het zekere en eigen regt der Kerk en der bisschop-„pen ongedeerd en ongeschonden bewaard, en die wille-„keurige uitlegging gansch uitgesloten worde, waardoor de „beschikkingen van het Ve Artikel der Overeenkomst „beperkt en slechts van die seminariën verstaan worden, „welke men *clericale* noemt, en die bestemd zijn, om „kerkelijke personen gedurende den tijd van slechts één „jaar voor de uitoefening der heilige bediening te onder-„rigten, nadat zij reeds hunne theologische studiën in „hoogere scholen aan de openbare rijksinstituten hebben „volbragt.

„En 't is voorwaar niet te ontkennen," gaat de Paus voort, „dat hier schennis plaats heeft van het leerambt „en het gezag, door Christus den Heer aan de Kerk „en hare bisschoppen verleend; dat die Kerk en hare „opperpriesters het volle en geheel vrije regt bezitten, „om, overeenkomstig de kanonieke bepalingen, de geeste-„lijkheid op te leiden en te onderwijzen, door wie toch „én de heilige leer van het Evangelie bewaard en voort-„geplant, én de heilige bediening tot heil der zielen „uitgeoefend moet worden. Ja dat regt, beantwoor-„dende aan de verpligtingen der bisschoppen, behoort „hun zoozeer van nature toe, en is zoo onafscheidelijk „met hunne pligten verbonden, dat het op geenerlei „wijze uit eenige toestemming van het wereldlijk gezag, „of uit eenige Overeenkomst, door de Kerk met dat „wereldlijk gezag aangegaan, kan voortvloeijen Want „ofschoon dergelijke overeenkomsten somwijlen noodig „en dienstig zijn om de uitoefening van dat regt naar „de tijdsomstandigheden te verzekeren en te vergemak-

„kelijken: nooit toch kunnen zij het regt zoo opheffen „of beperken, dat de bisschoppen van de uitoefening „beroofd worden in datgene wat tot deszelfs natuur be„hoort en hun door de algemeene wetten der Kerk „en het gemeene kanonieke regt opgelegd wordt."

Hierom dan ook is in het konkordaat dat volle, eigen, onvervreemdbare regt der bisschoppen gehandhaafd, en kan men hen niet beletten, dat zij in hunne seminariën ook eigen scholen hebben voor de theologische wetenschappen. Op zoodanige scholen had de bisschop van Spiers het volste, hem ook bij overeenkomst gewaarborgde regt; „en de H. Stoel kon hem zelfs niet toestaan, dat „hij tevreden zou wezen met de theologische scholen „welke de regering plan had aan het Lyceum van Spiers „op te rigten." Met dergelijke scholen toch vervult de regering hare verpligtingen van het konkordaat niet, en wordt ook niet naar den geest en de wetten der Kerk in de vorming der geestelijkheid voorzien. Hetzelfde heeft reeds Pius VII verklaard, dat hij de zoogenoemde clericale seminariën, gelijk er, onder andere tijdsomstandigheden dan thans, in Duitschland waren, nooit heeft goedgevonden, of heeft kunnen goedkeuren als overeenkomende met de wijze bepalingen der kerkvergadering van Trente.

De H. Vader geeft den Beijerschen bisschoppen als gedragslijn aan, dat zij naar die beginselen en onder gemeenschappelijk overleg, met gepaste middelen op hunne regten blijven aanhouden; om te verkrijgen wat er in October 1850 door het episcopaat gevraagd is, en om eigene scholen in hunne seminariën op te rigten. Hij zelf heeft de koninklijke regering verzocht, om, overeenkomstig het Ve Artikel van het konkordaat, met den Apostolischen Stoel in overleg te treden en de zaak in

der minne te vereffenen; hij zal zorg dragen, dat de bisschoppen van alles onderrigt worden.

Tot nog toe ontvingen we geene nadere berigten over die gewigtige aangelegenheid; we zullen het verder verloop melden zoodra ons daarover zekere bescheiden toekomen, en laten hier het schrijven van Paus Pius IX, als historiesch aktestuk, in het oorspronkelijke volgen.

VENERABILIBUS FRATRIBUS GREGORIO ARCHIEPISCOPO MONACENSI ET FRISINGENSI, MICHAELI ARCHIEPISCOPO BAMBERGENSI, ET EPISCOPIS EORUM SUFFRAGANEIS IN BAVARIA.

PIUS PP. IX.

VENERABILES FRATRES, SALUTEM ET APOSTOLICAM BENEDICTIONEM.

Summa quidem aegritudine affecti fuimus, ubi primum novimus, Venerabiles Fratres, istud regium Bavaricum Ministerium non solum vim adhibuisse ad claudendas theologicas scholas a Venerabili Fratre Nicolao Episcopo Spirensi in proprio Clericorum Seminario jure institutas, verum etiam eodem tempore denegasse Bavariae Sacrorum Antistitibus jus erigendi ac sub eorum jurisdictione habendi proprias scholas et etiam illas, in quibus theologicae disciplinae traduntur. Verum hujusmodi animi Nostri moerorem summopere linierunt Vestrae Litterae mense Decembri superioris anni ad Nos datae. Ex eisdem enim maxima certe laetitia cognovimus, Vos, Venerabiles Fratres, concordissimis animis istum Bavariae Regem adiisse, eique omni rationum pondere ac debita observantia exposuisse unanimen Vestram consensionem in iis, quae idem Spirensis Antistes egit ad tuendum jus vel in ipsa conventione inter hanc Apostolicam Sedem et Bavariae Regem Illustrem jam inde ab anno 1817 inita sancitum quoad Cleri institutionem educationemque, et appellasse etiam acta a Bavaricis Sacrorum Antistibus tum mense Octobri anni 1850 tum mense Majo anno 1853 habita. Atque eisdem Vestris Litteris effla-

gitastis, ut penes Bavaricum Gubernium instare velimus, quo commemorata Conventio perfectae exsecutioni mandetur, ac plane recognoscatur et servetur proprium innatumque Ecclesiae et Episcoporum jus, ex cujus vi Clericorum Seminaria liberae eorumdem Episcoporum auctoritati ac jurisdictioni subjecta esse omnino debent. Postulastis quoque, ut Vobis significare vellemus, quae agendi ratio a Vobis sit habenda, ut, quantum in Vobis est, tueri possitis sacra illa jura, sine quibus minime valetis exercere episcopalem Vestram missionem et Ecclesiae leges secundum divinum mandatum.

Equidem haud possumus, quin maximas meritasque laudes Vobis tribuamus, Venerabiles Fratres, ac simul ex animo vehementer gratulemur, quod in tanti momenti negotio Ecclesiae, jura tutari ac Nos consulere gloriati estis. Nos itaque post accuratum hujus gravissimae sane rei examen haud omisimus apud istud Regium Gubernium expostulare, ut certum propriumque Ecclesiae et Episcoporum jus integrum inviolatumque servetur, ac plane excludatur arbitraria interpretatio ab eodem Gubernio attributa Articulo quinto commemoratae Conventionis, ut ejusdem Articuli dispositiones coangustentur, et intelligantur de illis dumtaxat Seminariis, quae clericalia appellantur, quaeque statuta sunt ad ecclesiasticos viros unius tantum anni spatio excolendos aliquibus disciplinis pro sacro ministerio actu obeundo, postquam ipsi theologicarum rerum studia absolverint in superioribus scholis, quae in publicis Regni Institutis exsistunt.

Et sane negari non potest, quin magisterium laedatur et auctoritas a Christo Domino Ecclesiae ejusque Episcopis tributa, eamdem Ecclesiam et Sacrorum Antistites pleno et omnino libero jure pollere educandi instituendique clerum ad canonicarum sanctionum normam, per quem et salutaris Evangelii doctrina est servanda et propaganda, et sacrum ministerium ad animarum salutem exercendum. Atque hujusmodi jus Episcoporum obligationibus respondens ita ad ipsos natura pertinet, eorumque officiis inhaeret, ut nullo modo derivari possit a qualibet civilis auctoritatis concessione, vel a quacumque Conventione cum Ecclesia inita ab eadem civili auctoritate. Etsi enim hujusmodi Conventiones possint interdum esse necessariae et opportunae ad ejusdem juris exercitium pro rerum temporumque adjunctis tuendum ac facilius reddendum, tamen nequeunt unquam jus idem ita tollere aut circumscribere, ut Episcopi illius exercitio priventur in iis, quae ad ejus naturam pertinent,

quaeque Episcopis ab universalibus Ecclesiae legibus et communi canonico jure injunguntur.

Et quidem haec Apostolica Sedes in Conventione cum Bavariae Rege ineunda non poterat non tueri hujusmodi nativum Episcoporum officii proprium jus quoad Cleri institutionem. Atque eadem Sedes cum in illa Conventione tractanda semper senserit ac declaraverit, Clericorum in Bavaria Seminaria ad Concilii Tridentini normam omnino esse erigenda et constituenda, tum nullo modo admittere unquam potest quinti ejusdem Conventionis Articuli interpretationem, qua Bavariae Episcopi vel privarentur proprii officii jure, quod ad episcopale ministerium natura pertinet et alienari non potest, atque vigens ante quamlibet Conventionem plane liberum est; vel ejusdem juris exercitium ita circumscriberetur, ut iidem Episcopi impedirentur, quominus proprias in suis Seminariis habere possent scholas etiam de sacris theologicisque disciplinis.

Itaque, Venerabiles Fratres, haec Apostolica Sedes dum apud istud Regium Gubernium debitas fecit expostulationes, haud praetermisit eidem Gnbernio clare aperteque declarare, Venerabilem Fratrem Spirensium Episcopum plenum habuisse jus in ipsa Conventione statutum erigendi in suo Seminario theologicas scholas et ab ipso Gubernio postulandi, ut nullo prorsus modo ejusdem juris exercitium praepediretur. Nec eidem Episcopo haec Sancta Sedes permittere poterat, ut contentus esse vellet theologicis scholis, quas Gubernium in Spirensis Civitatis Lyceo erigere proposuerat. Etenim eadem Sedes haud potest recognoscere, per hanc scholarum erectionem a Gubernio impleri omnes obligationes, quibus se in Conventione obstrinxit, aut ejusmodi scholas, quae ab eodem Gubernio diriguntur ac pendent, posse in illarum scholarum locum suffici, quae ex Ecclesiae legibus ac propria Cleri institutionis educationisque natura et indole debent cum Seminariis esse conjunctae, et una cum illis Episcoporum vigilantiae auctoritati et jurisdictioni subjectare.

Vos autem haud ignoratis, Venerabiles Fratres, hanc Apostolicam Sedem, quemadmodum felicis recordationis Pius VII. Praedecessor Noster clare declaravit Principibus, in quorum territoriis fuit constituta ecclesiastica superioris Rheni Provincia, nunquam probasse nec approbare posse veluti consentanea Concilii Tridentini praescriptis illa sic dicta Clericalia Seminaria, quae in Germania usu erant, quaeque in eadem Germania viguerunt in rerum temporumque adjunctis plane diversis ab illis, in quibus Ecclesiae ac singulae

Dioeceses nunc versantur. Quocirca haec Sancta Sedes nunquam destitit instare, ut vera ac perfecta Seminaria ad Concilii Tridentini normam erigerentur, ac tum Nostri Decessores tum Nos ipsi nunquam omisimus Bavariae Episcopos vehementer hortari, ut curas omnes cogitationesque conferrent, quo propriae Dioeceses iis frui possent bonis, quae sapientissimi Tridentinae Synodi Patres prae oculis habuere praescribentes, ut Clericorum Seminaria constituerentur, ad modum et formam ab ipsis tam provide tamque sapienter praescriptam.

Ex hisce omnibus, quae Vobis significamus, Venerabiles Fratres, vel facile intelligitis, quae norma, quaeque agendi ratio a Vobis habenda sit, ut plane liberum tutemini exercitium juris, quod ex Vestri episcopalis officii vi et ex communi Ecclesiae jure ad Vos pertinet, et quod in ipsa Conventione fuit sancitum. Dum vero nihil dubitamus, quin Vos, Venerabiles Fratres, pro eximia Vestra sapientia et episcopali sollicitudine cum hisce sententiis ac principiis expositis unanimes convenire et ea una cum hac Apostolica Sede strenue propugnare velitis, majore, quo possumus, studio Vos etiam atque etiam denuo hortamur et excitamus, ut opportuna omnia suscipiatis consilia tum ad obtinendum quod Bavariae Antistites per commentarium mensis Octobris anno 1850 petendum existimarunt, tum ad proprias in Vestris Seminariis scholas erigendas. Etenim apprime nostis, quantis damnis quantisque periculis obnoxii sint, qui ecclesiasticae militiae nomen dare cupientes studiorum curriculum agunt in Institutis, quae plus minusque ab Episcoporum vigilantia et auctoritate eximuntur. Atque etiam optime agnoscitis, quam vehementer Ecclesiae intersit, hisce praesertim luctuosissimis temporibus, ut Cleri institutio cum pia ac vera ecclesiastica ejusdem Cleri educatione intime conjungatur. Namque omnino opportet, et Clerum sacrarum praecipue disciplinarum scientia ex intaminatis catholicae doctrinae fontibus hausta accuratissime imbui, et uno eodemque tempore ad pietatem et omnes virtutes, quae ecclesiasticos viros plane decent, sedulo formari, quo propriis Episcopis in vinea Domini excolenda auxiliariam utilemque operam navare et christiano populo virtutum omnium exempla praebere, ac in animarum salutem procurandam incumbere, et nefarios adversariorum errores refellere, conatusque reprimere valeant.

Interim vero ad amovendas difficultates, quae possent obsistere tum exercitio episcopalis Vestri juris, de quo loquuti sumus, tum

plenae exsecutioni quinti Conventionis Articuli, scitote, nos haud omisisse, Regium istud excitare Gubernium, ut juxta ejusdem Conventionis Articulum velit nobiscum conferre consilia et res amice componere. Nobis autem cura erit, Vos de omnibus certiores facere. Ne desinatis mutuam inter Vos animorum et consiliorum concordiam quotidie magis fovere, ac secundum ea, quae hisce Litteris Vobis manifestavimus, Vestram omnem operam intentissimo studio indesinenter impendere in tanti momenti negotio, ut catholica Ecclesia majora in Bavaria incrementa suscipiat ac magis in dies prospere feliciterque vigeat et efflorescat.

Demum caelestium omnium munerum auspicem ac praecipuae Nostrae in Vos benevolentiae pignus Apostolicam Benedictionem intimo cordis affectu Vobis ipsis, Venerabiles Fratres, cunctisque Clericis Laicisque fidelibus vigilautiae Vestrae commissis peramanter impertimus.

Datum Romae apud Sanctum Petrum die 23. Martii anno 1865. Pontificatus Nostri Anno Decimonono.

PIUS PP. IX.

MEDEGEDEELDE CORRESPONDENTIE.

IV.

(*Vervolg en slot van blz.* 113.)

Geachte vriend!

Regt aangenaam was het mij, — want ik stel op uw oordeel zeer veel prijs, — te mogen vernemen, hoe ook gij van meening zijt, dat ik in mijn regt ben met de bewering: elk regtschapen mensch, die de geschiedenis van Kevelaar kent, hij moge er dan verder over denken zooals hij wil, zal met mij gevoelen, dat het toch eene zaak is, wel waardig om met betamelijken ernst behandeld te worden. En daar ge mij de verzekering geeft, dat gij gaarne meer nog van Kevelaar zoudt vernemen, wil ik u naar uwen wensch nog een en ander mededeelen. Ik doe het ook, wijl ik daardoor mijn reeds geleverd bewijs: dat mevrouw van Calcar zeer ten onregte de Kevelaarsche bedevaarten „verouderde bedevaarten" heeft *durven* noemen, zóó in het licht kan stellen, dat ik er geen oogenblik aan twijfel, of mevrouw zelve zal — indien zij mij de eer wil doen van mijn geschrijf te lezen, — tot de overtuiging komen, dat zij ongelijk heeft en ik gelijk heb. Of zij dan ook dat verachtend woord, 'twelk het publiek misleidt en zoo ligtzinnig daar neêrgeschreven werd, openlijk zal terugnemen, blijve aan hare bescheidenheid overgelaten. En dus, beste vriend! ter zake.

In het laatste schrijven, dat ik de eer had u te zenden, heb ik met cijfers aangetoond, dat het getal pelgrims nog altijd van jaar tot jaar bleef aangroeijen; ik voegde er echter bij, dat ik u op dat oogenblik niet juist wist op te geven, hoe groot het in 1864 was, schoon ik met zekerheid kon zeggen: het overtreft dat van vorige jaren. Thans ben ik daartoe in staat Het getal processiën is in de laatste *tien* jaren van 266 tot 306, en het getal pelgrims van 125,000 tot 180,000 geklommen. En dewijl het dan ook al meer en meer bleek, dat de bestaande kapellen te Kevelaar veel te klein waren voor het zoo verbazend toenemend getal pelgrims, was de onvermoeide bisschop van Munster er reeds lang op bedacht, in die behoefte te voorzien, en werd de nieuwe kerk te Kevelaar, waarvan in 1858 de eerste steen was gelegd, in 1864 ingewijd. Het gansche gebouw, uit tigchel- en gehouwen steen opgetrokken, — geen „pleisterblokarchitectuur", — paart aan de edelste vormen van den gothischen stijl zulke schoone architectonische verhoudingen, dat het waardiglijk eene plaats kan innemen onder de beroemde voortbrengselen van dien aard, ons uit de middeleeuwen overgebleven. Die grootsche tempel werd plegtig ingewijd door den Hoogw. Heere Joannes Georgius, bisschop van Munster; zes bisschoppen, het gansche kapittel, en een 150-tal priesters omringden den prelaat; duizendtallen vrome pelgrims waren tegenwoordig, om mede Gods zegeningen af te smeeken. Het was feest te Kevelaar. De Katholieke Kerk schenkt steeds nieuwe feesten, „feesten, die van de bewustheid eener hoogere bestemming getuigen". Die schoone kerk heeft nu, — de toren is nog niet voltooid, — 280,000 gulden gekost. Zoo het geluk u eens ten deel valt, geliefde vriend! als pelgrim naar Kevelaar

op te gaan, — ik wensch het u van harte, het zou u genoegelijk aandoen, — vertoef er dan eens op een der feestdagen aan Maria gewijd; dan zult ge zien, hoe wel 8,000 pelgrims tegelijk, met ontrolde vlaggen en vaandels, zonder elkander te hinderen, ordelijk de prachtige kerk binnentrekken; dan zult ge hooren, hoe door die verbazende gewelven de welluidende toonen henen rollen van dat weergalooze: „*Gelobt seyst du, Marie!*"

Dat alles gebeurt te Kevelaar, gebeurt in 1864. Welk eene jeugdige ontwikkeling van godsdienstige krachten! Welk een frisch groeijend, bloeijend en vruchtengevend geestelijk leven! En dan komt men in 1864 op hoogen toon, als sprak men met kennis van zaken, Neêrlands publiek, — „het publiek waartoe mevrouw van Calcar behoort", — diets maken: dat Kevelaar verouderd en niet meer waardig is genoemd te worden! Maar weet ge, vriend! waarom Kevelaar nog niet verouderd is, en zeer waarschijnlijk vooreerst nog niet verouderen zal? Wel, omdat er steeds gebeurtenissen plaats hebben, die van Gods welgevallen getuigen. Indien het niet te veel van uw geduld gevergd is, wil ik u uit vele ééne geschiedenis vertellen. En dan kan ik beginnen met er ook van te zeggen: men denke daar nu over hoe men wil: maar wat te Kevelaar *gebeurt*, is ook wel waardig met betamelijken ernst behandeld te worden.

Mejufvrouw Agnes Schiefer, in 1825 geboren en wonende te Brauweiler bij Keulen, had uit eene gevaarlijke ziekte eene volslagene lamheid, meesttijds van schrikkelijke kramppijnen vergezeld, in beide beenen overgehouden. Bijna twee jaren leed zij ondragelijke smarten, toen hare geneesheeren, geen heil kunnende aanbrengen, haar den raad gaven de baden te gaan ge-

bruiken te Aken. Hiertoe werd eindelijk besloten; maar voordat zij derwaarts vertrok, vernam men te Brauweiler, dat de cholera er was uitgebroken en vreeselijk heerschte. Daardoor werd het vertrek uitgesteld, en hoorde zij intusschen over de processie spreken, die dat jaar uit de stad harer inwoning naar Kevelaar zou trekken. En ofschoon hare familie alles aanwendde, om haar van dien togt terug te houden, bleef zij er zóó op aandringen, dat men haar eindelijk toestond mede te gaan. In een rijtuig, zoo gemakkelijk mogelijk voor zulk eene lijderesse ingerigt, volgde zij de processie en kwam des avonds den 5 September 1849 te Kevelaar aan. Den volgenden dag ontving zij met bijzondere godsvrucht de H. Communie, en nog des middags ten 2 ure zag men haar als in heilig gepeins en verzuchtingen verdiept, toen zij voor het altaar in de kleine kapel bewusteloos ineenzonk. De haar omringende vrouwen schoten ter harer hulpe toe, en toen zij in de open lucht gebragt, ook niet bijkwam, droeg men haar op een stoel in de ziekenkamer van het oratorium, waar men haar te bed legde. Hier werd pastoor Krickelberg, men dacht dat zij stierf, bij haar geroepen. Agnes gaf geen enkel teeken van bewustzijn: druppels tot opwekking hadden geen de minste uitwerking. Nog eenige oogenblikken en als uit een diepen slaap ontwakende, ziet zij om zich heen, rigt zich op en stapt van haar bed. Schrik en verbazing grijpen de menigte aan; eenige vrouwen willen haar ondersteunen; maar alle hulp weigerende, en zich door de menigte een weg banend, gaat ze met vasten tred, — zij scheen niet eens aan hare krukken te denken, — het oratorium uit, de straat over, en werpt zich, met ten hemel geheven handen, Jesus en Maria dank zeg-

gende, voor het altaar neder. En toen men weder huiswaarts toog, nam jufvrouw Agnes het zware processiekruis op, droeg het 18 uren ver, en zette het in de kerk harer geboorteplaats neder. Elk jaar kon men de dankbare Agnes, op den voor haar zoo gedenkwaardigen dag, te Kevelaar vinden tot 1855 toe, in welk jaar zij den sluijer aannam.

Pastoor Krickelberg heeft deze gebeurtenis in zijn boekje, dat ik u reeds noemde, medegedeeld; en die goede man verhaalt u alles nog zoo gaarne in bijzonderheden, en laat u dan de brieven lezen, die pastoor Beys van Brauweiler hem over de deugdzame Agnes schreef; hoe droevig ongelukkig zij was vóór zij naar Kevelaar ging; hoe gelukkig zij terugkwam; hoe sterk en gezond zij vervolgens bleef, en hoe zij in zijne gemeente steeds een voorbeeld van deugd en godsvrucht was. Ook in een boekje, reeds in 1849 te Keulen uitgegeven, kunt ge eene beschrijving vinden van deze gebeurtenis. En, geliefde vriend! wat zal men nu van dit feit zeggen? Zal het nu heeten: Jufvrouw Schiefer geraakte te Kevelaar in geestdrift, verrukking, enthusiasme, in opgetogen vervoering, in extase, in zenuwachtigen toestand; met één woord: in een zielstoestand, die zeer natuurlijk hare volkomene en blijvende genezing ten gevolge had. Zeer wel! Maar mevrouw van Calcar zal het mij, hoop ik, niet ten kwade duiden, zoo ik haar zeg: dat ik dan, als men te Kevelaar in eenen zielstoestand kan geraken, die zoo heilzaam ook nog voor het ligchaam is, en er te Wolfhezen niet anders gebeurt dan wat mevrouw er van verhaalt, — dat ik dan, mijne gewoonte volgende, Wolfhezen voorbij, naar Kevelaar ter bedevaart trek. En dat ik dit zal blijven doen, ook dan wanneer me-

vrouws welgemeende wenschen vervuld, en de door haar gegeven wenken opgevolgd zullen zijn: dat men te Wolfhezen in het vervolg, behalve „koffij, thee, bier en broodjes", ook nog „goede limonade, frambozen-azijn en eenige vleeschspijze" zal kunnen bekomen!

Maar, geachte vriend! niet alleen werden, door het steeds toenemend getal pelgrims, de kapellen veel te klein, maar ook de aanwezige priesters waren alweder niet talrijk genoeg, om in de veelvuldige geestelijke behoeften van zoo vele duizenden te Kevelaar te voorzien. Zeer wijselijk heeft ook daarvoor de bisschop van Munster gezorgd. Reeds gedurende eenige jaren wordt het oratorium (waarover ik u vroeger reeds sprak) door priesters bewoond, die, van den bisschop gezonden, onder de leiding van een geestelijken directeur, volgens een door den bisschop voorgeschreven regel, daar een regt priesterlijk, gemeenschappelijk leven leiden. De wintermaanden worden er aan de studiën, de zomertijd meer uitsluitend aan het geestelijk heil der pelgrims gewijd, terwijl men er aan de talrijke priesters, die van wijd en zijd aan het hoofd hunner parochianen ter bedevaart komen, de gulste en hartelijkste gastvrijheid bewijst. Deze congregatie, waarvan de leden geene verdere beloften hebben af te leggen, bestaat thans uit 30 priesters, meest jonge geestelijken uit het Seminarie, die er met beredeneerden ijver voor het heil der zielen werkzaam zijn. Mevrouw van Calcar doet zeer wel, dat zij, in hare angstige bekommering over de opleiding van jonge evangelie-dienaren sprekende, uitsluitend van „*protestanten*-seminariën" gewaagt. Ik wil wel gelooven, dat men daarvan geene goede resultaten verkregen, noch te wachten heeft, en laat dus

hare vraag: „Welke wereldkennis en levenservaring zullen „zij in dergelijke protestanten-seminariën opdoen?" aan anderen ter beantwoording over. Op Katholiek gebied stelde de beroemde en geleerde Xavier Marmier, in zijne *Reis in Zwitserland*, naar de vertaling van den heer S. J. van den Bergh, zich nagenoeg dezelfde vraag, en 's mans rijpe ondervinding gaf er een zeer gunstig antwoord op. Hij had den Saint-Bernard bezocht en zegt: „Ik herinner mij den jongen sleuteldrager, die mij bij „mijne aankomst ontving en bij ons middag- en avond- „maal voorzat. Met welk eene hartelijke voorkomendheid „zorgde hij voor zijne gasten! met hoeveel welgevallen „beantwoordde hij al de tot hem gerigte vragen, tot zelfs „de kinderachtige en belagchelijke toe! Men vraagt zich „dikwijls af, hoe toch wel eenvoudige priesters, die in „de afzondering hebben geleefd, deze beschaafde manieren „hebben verworven, die het onderscheidend kenmerk van „de lieden der groote wereld schijnen uit te maken. Het „is de christelijke nederigheid die ze hun verleent, het „is de volkomen verloochening van zich-zelven; het liefde- „volle verlangen om zich voor anderen aangenaam te „maken, en de kalme verheffing hunner gedachten boven „de grillige aandoeningen onzer ijdelheid en ligtgeraakt- „heid." Hetzelfde kan men van de jonge priesters te Kevelaar zeggen en er bijvoegen, dat het goede predikanten en voorzigtige zielzorgers zijn.

En hiermede, beste vriend! vermeen ik mijne belofte te hebben vervuld van u een en ander te zullen mededeelen uit de geschiedenis van de Kevelaarsche bedevaart; en ik herhaal het woord: God is wonderbaar in zijne werken, en hetgeen ons gering en nietig toeschijnt, dat

is bij den Oneindige in het belang van den mensch vaak groot in gevolgen en van onbesefbare waarde. En toch is dat gering, en in schijn zoo nietig begin voor sommige menschen iets waar ze niet goed overheen kunnen, alsof er — al bereikt de goddelijke voorzienigheid volkomen haar doel, — toch noodzakelijk bevel moet gegeven worden: *Zon! sta stil in Gibeon, en maan! in het dal van Ajalon.* Komt ge soms, mijn vriend! met zulke menschen daarover in gesprek, dan verzoek ik u, — ik zal het ook doen, dat beloof ik u, — hun de volgende geschiedenis te verhalen, voor welker echtheid ik insta:

Een verhaal, uit een oud boek, voor kinderen.

Er was eens eene moeder, die twee zoons had; de oudste was woest en wild; de jongste, stiller van aard en meest te huis, werd door haar bijzonder bemind. Die beide broeders nu, zoo uiteenloopend van karakter, konden niet wel met elkander wonen, en de oudste maakte het den jongste zoo bang, dat deze de ouderlijke woning verliet, en op goed geluk ter wijde wereld inging. Reeds den eersten avond voelde hij zich bitter te moede: hij was verdwaald, wist volstrekt niet waarheen; nergens was een huis, nergens eenig licht in de verte te zien. Vol angst en afgemat viel hij op den grond neder, en sliep van vermoeijenis onder den blooten hemel in. En nu hoorde hij eene stem, die hem zeide: dat hij op de plaats waar hij lag, een altaar moest bouwen, en dat hij dan nog bezitter van die gansche landstreek zou worden. 's Morgens vroeg ontwakende, toog hij verder en kwam na lang zwerven eindelijk bij een vermogend grondeigenaar aan, bij wien hij zich verhuurde. En wie had het kunnen denken? na verloop van tijd huwde hij diens

dochter, en werd een schatrijk man. Maar nu ook kwam bij hem de zucht naar het vaderland boven. Hij wist zijne echtgenoote over te halen, aanvaardde de verre reis, en bereikte gelukkig zijn geboortegrond. Hij scheen echter niet meer te gedenken, wat hem gezegd was: dat hij een altaar moest bouwen, totdat hij op nieuw diezelfde stem hoorde, hem hetzelfde bevel gevende. Nu sloeg hij dadelijk handen aan het werk, zocht de aangeduide plaats weder op, werd er inderdaad bezitter van en bouwde er een altaar. En het werd eene heilige plek, eeuwen daarna nog beroemd; gezinnen en volken trokken er heen, verlieten de afgoden eener bedorvene wereld, verzaakten den duivel en al zijne ijdelheden, en werden dienaren van den eenen waarachtigen God. — *God zeide tot Jakob: Maak u op, trek naar Beth-el,.... en sticht daar een altaar den God, die u verschenen is;.... toen zeide Jakob tot zijn huisgezin, en tot allen die met hem waren: Doet weg de vreemde goden, die in uw midden zijn, en reinigt u.... En zij gaven aan Jakob al de vreemde goden, die onder hunne handen waren.... Zoo braken zij op, en de schrik Gods was over de steden die rondom hen waren;.... en Jakob bouwde een altaar, en hij noemde die plaats naar God, Beth-el; want daar had God zich aan hem geopenbaard.*

Dit alles geschiedde te Beth-el, omdat God aan één man gezegd had: bouw mij hier een altaar. Maar nu te Kevelaar, waar zulke wonderbare gebeurtenissen plaats hebben; waar men de schitterendste bekeeringen met duizendtallen tellen kan, en waar gedurende 225 jaren meer dan 25 millioenen menschen den goddelijken Verlosser Jesus Christus als hunnen Heer en God kwamen vereeren en aanbidden: gebeurt dat daar nu, omdat God *niet* gezegd

heeft: Bouw mij hier een kapelletje? en omdat Buschmann een leugenaar en bedrieger was?

Ik heb u gezegd, geachte vriend! na het boekje: „*Het feest te Wolfhezen*, door mevrouw Elise van Calcar," te hebben uitgelezen: Nu begin ik weêr van voren af aan, maar met de pen in de hand, om u deelgenoot te maken van mijne gewaarwordingen. Slechts gedeeltelijk heb ik deze belofte volbragt, en in de onderstelling, dat gij mij de eer doet van te zeggen: ik houd u aan uw woord, deel mij ook het andere gedeelte mede, ga ik voort. Wij zijn aan bl. 21. Mevrouw verhaalt ons daar, dat het uitgezocht en merkwaardig publiek te Wolfhezen, — waartoe ook Elise van Calcar behoorde, — voor een klein gedeelte bestond uit onze ernstige aristocratie, voor het meerendeel uit kleine burgers en ambachtslieden, en de gegoede middelstanden er minder vertegenwoordigd waren. Er bevonden zich ongelijk veel meer vrouwen dan mannen. Allen gedroegen zich op de feestspoortreinen zoo fatsoenlijk, dat de conducteurs er over verbaasd stonden. De directie ondervond dan ook geene andere onaangenaamheid dan dat ze het aanheffen van psalmen — mevrouw beschouwt dat als eene kenmerkende eigenschap der afgescheidenen — moest verbieden. Dat beviel haar bijzonder; „want, merkt zij aan, men kan zich „geen denkbeeld maken van de afgrijselijke wangeluiden," terwijl verschillende groepen ook verschillende wijzen zingen. Dit gebeurde zelfs te Wolfhezen en was des te onaangenamer, wijl het daar ook naburige sprekers en hoorders zeer moest hinderen. Mevrouw hoopt dus, dat zulks niet meer zal plaats hebben, en zegt met nadruk: „ik geloof dat de feestgenooten uit de beschaafde standen,

„daar aanwezig, een lesje in deze christelijke welvoege-
„lijkheid even noodig hebben als onze ambachtslieden en
„boeren." Het is wel mogelijk! Verder verhaalt zij ons, dat op vijf verschillende punten in het bosch, rustieke kleine preekstoelen zonder klankbord waren opgerigt, en zegt: „Sommige kansels schenen nooit verlaten te zullen
„worden, de eene spreker steeg niet af, of de andere
„trad op; ja soms zag men twee sprekers naast elkander,
„ja drie en vier te gelijk op een spreekstoel." *Spectatum admissi risum teneatis, amici?* ik niet! Men deed het te Wolfhezen ook niet! Geen wonder, dat mevrouw verontwaardigd uitroept: „Het is ook hier: *le ridicule tue*". Ook de preken wilden haar volstrekt niet bevallen; zij komt daar op verschillende bladzijden rond voor uit:
„Het bedroefde mij in menige toespraak woorden te hooren,
„die de vrome inbeelding en den geestelijken hoogmoed
„maar al te zeer in de hand konden werken en spot
„uitlokken." En daarbij kwam nu nog: „dat enkele
„sprekers, vooral de buitenlanders, zoo vervaarlijk en
„onbehagelijk galmden, dat wij meer lust kregen om
„zoo ver mogelijk van de spreekplaatsen terug te wijken,
„dan wel nader bij te komen." Niettegenstaande dat verklaart mevrouw: „Van velen heb ik een deel gehoord,
„enkelen geheel, maar 't klonk mij alles eenerlei en
„tamelijk eentoonig; vergeefs wachtte ik op den prediker,
„die zijn text uit het groote scheppingsboek zou kiezen,
„dat hier eene zoo prachtige bladzijde voor ons oog
„ontvouwde." Maar 't kwam alles toch eindelijk weder in orde; zij kreeg gelegenheid „om het woud te beluisteren", en hoorde toen eene preek juist zooals zij die verlangde. En zij vindt het niet ongepast, aan de preek die het woud hield, een blaadje te gunnen, en haren

lezers mede te deelen wat de boom haar vertelde. En nu volgt eene preek van tien bladzijden. Ik zelf zal er niets op aanmerken, maar enkel mededeelen, wat de referent in „*de Gids*" er van zegt: „Ik kan haar „(Mevr. v. Calcar) veel vergeven, maar niet — ja het „hooge woord moet er uit — maar niet die preek van „tien bladzijden (blz. 29—39), die zij een boom van „Wolfhezen laat houden. Dit is de wansmaak en de „pedanterie ten toppunt gevoerd. Die preek van een boom „te Wolfhezen is natuurlijk een preek van mevrouw „v. Calcar; en zoo gaarne had zij die preek daar zelve „gedebiteerd, dat zij de heeren redenaars van Wolfhezen „vrij hevig bekijft omdat zij te veel en te lang geredeneerd „en haar dien ten gevolge de gelegenheid tot spreken „benomen hebben. Ik behoef niet te zeggen dat in deze „preek van een boom alle mogelijke woordspelingen en „vergelijkingen te pas gebragt worden, die „de Schrift", „gelijk mevr. van Calcar zegt, van boomen bezigt. De „preek is daardoor zeker niet oorspronkelijker geworden. „Zonderling toch! Elise beklaagt zich dat er te veel „gepreekt werd op het feest. Om de fout te herstellen, „beginnen de boomen ook nog eens!"

Op bl. 39 is de preek uit, en zegt mevrouw: hoe we er uit zien kunnen, dat het woud teksten in overvloed oplevert; maar dat zonder tolk de beeldspraak der schepping onzen burgeren nog te onbekend is. „Men had ge„rust aan den wandelaar te Wolfhezen kunnen vragen, „wat Philippus aan den moorman vraagde: „Verstaat gij „„ook wat gij leest in dit groote wonderboek Gods," en „duizenden zouden geantwoord hebben: Hoe zouden wij „verstaan, als daar niemand is die het ons verklaart." Mijns bedunkens had mevrouw diezelfde vraag kunnen

stellen, zonder „de schrift" geweld aan te doen, bijv.: Verstaat gij ook wat gij leest in dit groote wonderboek Gods, dat de colporteurs daar rondventen? En nog meerdere duizenden hadden hetzelfde antwoord moeten geven. Verder zegt de schrijfster, hoezeer het te betreuren is (en zij hoopt dan ook voorziening op dit punt), dat er geene geschikte plaats te Wolfhezen was, waar men belangrijke personen, die op de zendingszaak betrekking hebben, kon vinden; en zij neemt daaruit aanleiding eene halve bladzijde te schrijven, die bijzonder ten bewijze kan strekken van de waarheid mijner bewering: dat er in het boekje inderdaad zeer curieuse zaken staan vermeld. Wilt ge nu, beste vriend! bij de lezing denken — gelijk de referent in „*de Gids*" doet — aan affectatie en malligheid, aan wansmaak en pedanterie, aan onwaarheden en officiële leugens, aan offeren op eene onbehoorlijke en onbekoorlijke manier, aan de godsdienstige vulgariteit, aan wierook branden ter eere van den Protestantschen eigenwaan? Het is mij wel. Mevrouw zegt: „Onder „degenen, die ik te vergeefs zocht, was de belangwek- „kende Matamoros. Sedert heb ik hem gezien en ge- „sproken, en mijn hart heeft God geloofd, omdat mijn „oog een van die echte zendelingen zien mogt, die Hij „zich toebereid te zijner tijd [*heeft die Matamoros eenig bewijs gegeven van zijne goddelijke zending?*] „en voor „die volken wier regte ure gekomen is. Welk eene heer- „lijke voorbeschiktheid in aanleg, karakter en gaven! „Laat ons toch bidden dat de Heer des oogstes zelf ar- „beiders in Zijn wijnberg uitstoote. Één Matamoros is „meer dan honderd zendelingen, die niet gedoopt zijn „met vuur en met geest.

„Niet minder had ik verlangd, den kloeken, heldhaf-

„tigen grijsaard Dr. Capadose en zijne echtgenoote te „zien; want waarlijk hun togt naar Spanje, hun ijver, „om tot in de kerkerholen [*och kom!*] door te dringen, „is een liefdeblijk, dat nog eenmaal [*voor de laatste maal?*] „aan de wereld de oude ontboezeming afperst: „Ziet „„hoe lief zij elkander hebben." Het is eene heroïke be- „lijdenis door daden, die feitelijk staaft: daar is nog [*op „kleine schaal dan toch*] eene heilige broederschap; daar „is nog eene gemeenschap der heiligen. Het is nog de- „zelfde geest van Christus als van ouds."

En, geachte vriend! nu ben ik aan het einde van het boekske. Mevrouw verhaalt ons daar nog, dat zij eenige dagen na de feestviering te Wolfhezen eene processie bijwoonde, en daardoor gelegenheid had: „den Catholieken „en Protestantschen geest, vooal in zijne ver uiteen loo- „pende uiting te vergelijken." Daarover echter zal zij thans niet uitweiden. Men kan dat ook niet van haar vorderen; het boekje levert toch reeds het duidelijkst bewijs, gelijk de referent in „*de Gids*" zich uitdrukt: dat mevrouw de „onbetwistbaar zich uitsprekende gave" bezit van veel te omvatten. Maar mogt zij soms naderhand daartoe besluiten, dan zou ik haar wel een goeden raad willen geven, namelijk: de uiting van den Katholieken geest niet *enkel* in eene processie te bestuderen, maar de gansche Katholieke godsdienst te omvatten. Zij kan zich dan overtuigen, dat die godsdienst in *al* hare uitingen steeds ten doel heeft, gelijk een eenvoudig, door haar ondervraagd Katholiek haar van de processie verzekerde: „de verheerlijking van Christus." En dat wel, om door die verheerlijking zijne goddelijke leer en zijn goddelijk voorbeeld op 's menschen handel en wandel den meest

mogelijken invloed te doen uitoefenen. Zij kan zich dan overtuigen, dat al dat streven en pogen om Christus te verheerlijken „op tastbaar zinnelijk aanschouwelijke wijze" waarachtig geschiedt in geest en in waarheid. Zij kan zich dan overtuigen, dat de Katholieke godsdienst „de „vormen niet afbreekt"; iets waartegen zij met nadruk waarschuwt; maar, wat zij zoozeer aanbeveelt, „er „het eeuwige in legt", en bijgevolg die godsdienst „niet enkel bestemd is om ons zalig te leeren sterven, „maar godzalig te leeren leven." Bij die processie, ter verheerlijking van Christus gehouden, dacht mevrouw van Calcar terug aan Wolfhezen en vraagde: „Zou ons „zendingsfeest, al blonk er geen waskaars, al was er „bloem, noch drapering, in zijne stille eenvoudigheid, „ook niet als een verheerlijking van Christus kunnen „aangemerkt worden, als wij het [*het feest?*] rein en zuiver „bewaren?"

Wilt ge wel gelooven, vriend! dat ik niet weet, hoe die vraag te beantwoorden. Ik zit er inderdaad mede in de war. Om rondweg te antwoorden: Neen, volstrekt niet! Dit kan ik niet over mijn gemoed krijgen; dat is hard. Een edel, godsdienstig hart, ach! het heeft behoefte aan „tastbaar zinnelijk aanschouwelijke vormen" om zich uit te spreken; en mevrouw heeft slechts Wolfhezen om aan die behoefte te voldoen. Maar te zeggen: Wel zeker, daar is niets tegen! mij dunkt, dat kan toch ook niet; want op de voorafgaande bladzijde maakt de schrijfster eene waarschuwing van de „*Kerkelijke Courant*" tot de hare, die de kracht heeft van een uitdrukkelijk verbod ten dien opzigte. Hoor slechts even: „O, laten de be- „zoekers van het zendingsfeest toch niet zich zelven en „de wereld bedriegen en in het rein menschelijke natuur-

„genot, verhoogd door geestes-genot, een verdienstelijk „werk beginnen te zien, even als de Catholiek het bij- „wonen van een processie of het doen van een bedevaart „onder de goede werken telt." En wat me nu nog meer in de war brengt: mevrouw laat op die woorden dadelijk volgen: „Laat ons het ronduit zeggen, dat wij er voor „ons genoegen zijn heengegaan, en dat wij er genoegen „gehad hebben, een zuiver en betamelijk genoegen." Zou mevrouw óók in de war zijn? Dat ik het ben, is zeker, en dewijl het van algemeene bekendheid is, hoe gij, mijn vriend! niet zoo ligt in de war raakt: zoo neem ik de vrijheid, dit moeijelijke vraagstuk u ter beantwoording over te laten. Dat de Katholieken het godvruchtig bijwonen van eene processie, en het doen eener bedevaart onder de goede werken tellen, zal mevrouw wel niet meer bevreemden, wijl zij van een eenvoudig man vernam: dat het geschiedt *ter verheerlijking van Christus*, om daardoor de menschen tot deugd en godsvrucht te stemmen; en zal zij het verder, hoop ik, den Katholieken niet ten kwade duiden, dat zij goede werken verdienstelijk heeten, en met hunne vertrouwelijke beden ten offer brengen aan dien goeden God *welke een iegelijk vergelden zal naar zijne werken.*

Hiermede, geliefde vriend! neem ik afscheid, en zeg u: vaar zóó wel, dat gij nog jaren en jaren, onder Gods blijvenden zegen, met moed en kracht uwen verdienstelijken arbeid kunt vervolgen. Met geheel mijn hart,

de uwe,
N. N.

VERTALING VAN KERKHYMNEN.

„Lijdens-hymnen der Katholieke Kerk, in Hollandsche versmaat overgebragt door T. Stokvis, Pr. — 's Hertogenbosch, P. Stokvis en Zoon. 1865." — Met den Latijnschen tekst en kerkelijke goedkeuring. — 111 bl. gr. 8°.

De beroemde Vida, wiens leerdicht over de *Ars poetica* door Julius Scaliger boven dat van Horatius werd gesteld, schreef voor ruim drie eeuwen, dat het geene mindere verdienste heeft, wat Grieksche dichters gevonden hebben, gelukkig in zijne eigene taal over te brengen, dan zelf te vinden en te behandelen wat nog geen ander heeft aangeraakt. Deze bewering des bisschops van Alba mag, dunkt ons, bijzonder gelden voor het overbrengen van Grieksche of Latijnsche kerkhymnen in onze Nederlandsche taal. Wie hier bij eigen ondervinding en proefneming kan spreken, zal het te gereeder toegeven. Men roept alligt: 't is slechts *vertaling;* daar is geen verdienste van eigen *vinding*, waar het bij een dichter toch vooral op aankomt! En ligt er ook waarheid in die opmerking: het heeft niettemin zijne eigenaardige moeijelijkheid, en derhalve eene niet geringe verdienstelijkheid, liturgische kerkgezangen naar behooren in onze taal weder te geven.

Men heeft van zelf aan de eischen van elke goede vertaling, als getrouwheid, duidelijkheid, ongedwongenheid, te voldoen; men moet zich beijveren, om al wat de eigen waarde van het oorspronkelijke uitmaakt, zooveel

mogelijk te achterhalen. Hier echter geldt het eene gansch bijzondere en gewijde dichtsoort, waar de kerkelijke geest, tint en toon eerst regt in de kerkelijke taal moeten gevat, en dan in onze taal uitgedrukt worden. De majestueuse schoonheid der kerkhymnen, we spreken vooral van de oudere en de beste nieuwere, ligt hoofdzakelijk in de gansch aanspraaklooze en tevens hoogst waardige eenvoudigheid, waarmede de even diep-besefte als innig-gevoelde waarheid wordt voorgesteld, somwijlen door den geheimzinnigen sluijer der mystiek nog te meer aantrekkend. De vorm komt vaak zoo weinig in aanmerking, dat in verre de meeste hymnen het vers bloot uit een zeker getal syllaben bestaat, en de strofen slechts nu en dan als bij toeval eenig rijm hebben. In sommige hymnen vindt men wel meer geregelde berijming, of bepaalde oude dichtmaten, doch ook in dit geval ontleenen zij daaraan geene bijzondere waarde.

Het is niet aan een ieder gegeven, dat oud-eerwaardige, kerkelijke schoon met al zijne schakeringen genoeg te voelen en te schatten, veel minder het in de moedertaal, ook slechts bij benadering, over te brengen. Onkatholieken doen het best, met die kerkelijke poëzij maar niet aan te roeren. Zij verkeeren te zeer buiten de Kerk, hare leer en haar leven, buiten hare eeredienst zoo vol van waarheid en dezer belijdenis; zij weten te weinig van geheel haren geest, om in de diepte harer hymnen door te dringen, of ze in de er aan passende taal weder te geven. Vreemdelingen zijn zij op dit gebied, al heeten zij ook Bilderdijk, of ten Kate, en al zouden zij de Roomsche kerkliederen niet protestantiseren, verminken en vervalschen, gelijk een Bennink Janssonius. Buitendien vervallen zij ligtelijk in eene Gereformeerde sprake als

van den Statenbijbel, of liever in de welbekende „tale Canaäns": wat bepaaldelijk bij kerkelijke onderwerpen voor een Katholiek gemoed onuitstaanbaar is. Het is tóch ons tegenwoordig Nederlandsch, vooral als men het met onze vroegere taal vergelijkt, genoeg aan te zien, wat het, onder den invloed van het Protestantisme, voor ascetische stoffen aan rijkdom, leven, gloed, innigheid en kinderlijkheid verloren heeft.

Oudere Katholieke overzettingen als van Stalpert van der Wiele, van den ongenoemde, die in 1640 de *Getijden van het H. Sakrament* in het Hollandsch uitgaf, en van anderen daarlatend, wenschen we omtrent sommige vertalingen der laatste 25 of 30 jaren enkele bedenkingen aan te bieden; we kunnen dit genoeg doen zonder vermelding van eenigen titel of naam.

't Zij ons vergund, de aandacht niet te vestigen op den arbeid van gansch oningewijden, die op dit stuk van niets hoegenaamd wetend, met ongewasschen handen zelfs het edelste aantastten en schandelijk broddelwerk leverden, gelijk er nog van vroeger of later tijd in dit en dat gezang- of broederschapsboekje te vinden is; aan kreupeldichters van dien stempel kan men niet eens eene plaats onder de „berijmers" aanwijzen, hoezeer zij, naar men zegt, in ligtgeraaktheid of prikkelbaarheid het *genus irritabile vatum* gemakkelijk overtreffen.

We spreken dan vooreerst over zulke overzettingen van kerkhymnen, die genoegzaam het oorspronkelijke naar de *grondgedachten*, maar gansch niet naar den *geest* en *toon* wedergeven. Daar is de uitdrukking meestal duidelijk, de vorm dichterlijk, zelfs dichterlijker over 't geheel dan het Latijn; versificatie en overgangen zijn op zich zelf vrij gemakkelijk, terwijl men gemeenlijk ook

dezelfde dichtmaat heeft behouden. Maar het eenvoudige, oud-eerwaardige, het gansch-objectieve, kortom: het kerkelijke is er meerendeels verdwenen voor het subjectieve, dat de vertalers er onder hebben gemengd. Zoodanige disparate overzettingen schreeuwen niet enkel, mede door de ongewijde bewoordingen, tegen het oorspronkelijke; maar menigwerf schreeuwt er vers tegen vers, en stroof tegen stroof, zoo door gezochtheid en vreemde woordkoppelingen, als wegens de heerschende ongelijkvormigheid, ja bontheid van beeld, van tint en toon. Zoo iets is niet in eenig eigen werk, laat staan in eene overbrenging van *kerkhymnen* te dulden.

Van eenigzins gewijzigden aard is zulk eene vertaling, die zich insgelijks aan den zin, en zelfs meer aan den geest en eenvoud van het oorspronkelijke poogt te houden, maar van den anderen kant niet zelden gemaakt en gekunsteld wordt door het ongepaste gebruik van gansch verouderde woorden, van te verre gaande kinderlijkheden, gemeenzaamheden, vreemde verbindingen, gelijk wij ze thans zeker niet meer kunnen verdragen. Dikwerf is daar ook de grondtoon, bijv. het plegtstatige eener hymne vergeten, en trippelt de vertaling dat hoog-ernstige van het oorspronkelijke met luchtigen voet in allerlei bogt en wending na, *sequiturque... non passibus aequis.* Ook hier blijft men verre van het oorspronkelijke verwijderd, al heeft men daarvoor soms zeer liefelijke en in zijne soort zeer dichterlijke regels en strofen in de plaats gegeven.

Verder ontmoetten we metrische vertalingen in dezelfde maat als het Latijn, doch zonder eenig rijm; wat in onze taal, al zouden overigens de verzen niet onverdienstelijk zijn, reeds zeer onaangenaam luidt. Maar wat te zeggen van zoodanige vertalingen zonder eenig gevoel, zonder

bezieling of verheffing, kortom zonder poëzij: van koud-toegemeten, of afgeteld, of afgewogen proza? Waarom houden zulke vertolkers, als zij dan toch volstrekt *eigen* werk willen leveren, zich niet liever aan gewoon deugdelijk proza, zonder het met alle geweld tot een bepaald getal lettergrepen zaam te persen, of uit te drijven? Of merken zij welligt niet eens, dat zij zich belagchelijk maken? Des te erger voor hen zelven, die anders onder andere opzigten met eere kunnen genoemd worden.

Kan wel niemand aan eene dezer vertalingen onverdeelden bijval schenken, van harte gaarne zal men het aan 't werk van die weinigen doen, die zich eerst diep van het oorspronkelijke doordringen, den geest en gang, den toon en tint er van, ook in het technische van vers en stroof, zoeken te naderen; die in de keuze en schikking der woorden, vooral bij de overgangen toonen, dat zij kennis en smaak hebben; dat zij althans *voelen*, wát het moet wezen, en hoe zij het nog niet hebben bereikt; die des noods uren en uren aan ééne stroof, ja aan één enkelen versregel zouden wijden, en niet tevreden zijn, voordat zij de ter vertaling gekozen hymne onder alle opzigten hoogst getrouw, zonder eigen toevoeging, naar het ideaal dat hun altijd voor den geest staat, hebben wedergegeven.

Tot die zeer zeldzame vertalers, we spreken altoos van kerkgezangen, behoort de Eerw. Pater T. Stokvis, S. J., wiens *Lijdens-hymnen* wij hier aankondigen en ten zeerste aanbevelen. „'t Is immer mijn streven geweest," zegt hij zelf (bl. 5), „de gewijde zangen zoo letterlijk mogelijk „te vertalen, zonder mij eenige uiteenzetting of tusschen-„voeging van denkbeelden te veroorloven." Hij koos de lijdenshymnen, „omdat zij gereeder een geheel aanboden."

Over de ééne gemaakte uitzondering handelen we later. De vertaler heeft, wat voor de vergelijking zeer gemakkelijk is, den Latijnschen tekst tegenover den Hollandschen geplaatst, en is, getuigt hij, „deze hulde aan de waar„heid verschuldigd, dat hij geene der bestaande vertalingen „heeft geraadpleegd".

Is dan hier aan de herdachte eischen eener vertaling zoo voldaan, dat er niets op af te wijzen valt?

Wie zal of mag dit bij zulk een moeijelijken arbeid vorderen? De zedige vertaler zelf, wel verre van zoo iets te denken, verklaart, dat hij „innig overtuigd is, „op menige plaats beneden het oorspronkelijke gebleven „te zijn" Naar onze meening, is de Eerw. Stokvis uitnemend in de opgenomen taak geslaagd, en heeft hij het Latijn zoo niet overal geheel achterhaald, toch altijd gevoeld en nagestreefd. De enkele aanmerkingen welke wij ons veroorloven, zullen slechts de voortreffelijkheid van het geheel te meer bevestigen.

Op getrouwheid aan den zin, en eenvoudigheid, of althans, want al de gekozen hymnen hebben de verdienste van eenvoudigheid niet, op gelijkheid van toon met het oorspronkelijke is zorgzaam gelet. Nogtans is de vertaler eene enkele maal minder trouw en zelfs minder juist; bl. 15 (en 17) bijv. is:

Laus, honor Patri, *genitaeque* Proli;

overgebragt met:

Den Vader lof en eer, en d'Eenge, die *getreden*
Uit Hem....

Dit dubbelzinnig „*getreden uit Hem*", is, al begrijpen we de bedoeling, op geene wijze te regtvaardigen, en ook niet te verantwoorden bijv. met het bekende *Verbum*

supernum PRODIENS; wat blijkbaar een anderen zin heeft: de te voorschijn treding, of openbaring van het Woord aan de wereld, zonder dat Het des Vaders regterzijde verliet (*nec Patris linquens dexteram*); en denken we ook aan deze dubbelzinnigheid niet, 't is nog geen gepast woord voor de voortbrenging van den Zoon.

Meer echter hindert, en onder verschillend opzigt, gelijk men dadelijk zonder nadere aanwijzing voelt, bl. 105:

o Wat was ze in vreugde en weelde,	O quam laeta et beata
De Onbevlekte, *die Hem teelde*,	Fuit illa immaculata
's Vaders eengeboren Zoon;	*Mater* Unigeniti.

Op bl. 29, hechten wij aan *horret caput spinis* een eenigzins ander denkbeeld, en achten we *wijl* voor *terwijl* verkeerd gebruikt:

Horret revulsis crinibus	*Hoe ijzig breekt die doornenhoed*
Spinis cruentatum caput,	*Door 't hoofd*, ontluisterd en bebloed,
Et vultus ille decolor	*Wijl* 't aanzigt, *mat* en *kleurEloos* [,]
Mortem propinquam respicit.	Wijst op het naderen des doods.

De uitdrukking: „ijzig *breekt* de doornen*hoed door* 't hoofd" is niet zeer duidelijk noch keurig; *revulsis crinibus* werd, misschien met opzet, niet letterlijk, maar veredeld met „ontluisterd" weêrgegeven; *horret* heeft den gewonen zin: *vol* of *stijf zijn*, *vol* of *stijf staan*, *vol steken van*; het *ijzige* voor het gevoel kan er somwijlen het gevolg van zijn; *horret* zegt hier, hoe rondom het gansche hoofd de punten der doornenkroon in alle rigtingen bij het uiteenrukken der haren, scherp uitsteken en opstaan: vol doornen staat, of steekt het bloedig hoofd. Ook is de eenvoudige feitelijke voorstelling, dat het zoo is: *Horret* enz., meer gevoeld en gepast dan de uitroep: „*Hoe ijzig breekt*" enz. De latere hymnen, waartoe deze behoort, zijn gemeenlijk toch reeds minder stil en matig dan de oudere: de ver-

taling kan ze, gelijk in dezen bundel ook meermalen is geschied, door vereenvoudiging slechts doen winnen.

Bl. 37 wordt in de tweede stroof van de Lans en Nagelen gezegd, dat God die maakte tot diensthulp van genade: *ministra gratiae*; wat vertaald is: „*werkers* van genâ"; dit, meenen we, zegt te véél, en „*werktuigen* van genâ", is wel het hoogste wat er én naar den zin én naar waarheid aan toegekend mag worden.

Minder naauwkeurig, en daarbij minder eenvoudig van toon, is bl. 41: de *opgespleten* zijde; bl. 65:

Ingruentium malorum	En het *talloos* TAL van plagen,
Tunc recedant agmina:	Dat reeds dreigde, treffe ons niet.

Het „*talloos tal*" maakt veel te aardig spel; *agmina* is *heir*, en met dit beeld, ging te gelijk dat van het aanschouwelijke *ingruentium* en het even schilderachtige *recedant* verloren.

Buiten den toon, prozaïesch ook, is o. a. bl. 25: „*o Ouden, jongen*, allen gij,"; — 59: „minstens"; wat we met *eerstens*, *tweedens*, *derdens*, enz. zelfs in onrijm kwalijk te verduwen vormen noemen; — 71: „*doorwroet*"; bl. 83 stuitte ons het dáár ter plaatse min waardige „*Lieveling*", wat er wel om het rijm staat; moeijelijk meerendeels, en min dichterlijk luidt daar ook de laatste stroof:

Heilge Moeder, 'k bid u, hoor het,	Sancta Mater, istud agas,
't Lijden des Gekruisten boor het,	Crucifixi fige plagas
Krachtig wondend, mij in 't hart.	Cordi meo valide.

Op dezelfde bladz. hindert: „dat uw zwaard ook mij *doorkliefde*", zoowel als op bl. 107: „dat uw vlam ook mij *doorkliefde*". — En geheel buiten den kiescher toon van het gansche geschrift valt in het proza op bl. 89

het spreekwoordelijk gezegde: „*Eene blinde kip* vindt ook wel eens een graankorrel"!

Meer aanmerkingen dan op de juistheid van den zin, of de eenvoudigheid en waardigheid van toon, zijn er op het technische der verzen te maken. Woorden vooreerst van weinig of geen beteekenis, hulpwoorden staan meermalen op eene haar niet toekomende eereplaats, aan het einde bijv. van een versregel, die er van zelf zwak en prozaïesch door wordt; bl. 51:

> Ja, zóó moest de *gang* zijn *van het*
> *Werk van* onze zaligheid";

bl. 55, van den kruisboom:

> In geen bosch staat ooit *een tweede*, *in*
> *Blad* en bloem en vrucht als hij;

een toch reeds dubbel stugge regel, om de elisie en het scheidteeken op *die* plaats; bl. 65:

> Spreke luide 't bloed, *dat*, *op ons*
> *Klevend*, ons bescherming biedt".

Zulke overloopen zijn bezwaarlijk te gedoogen; minder nog, en wel om het rijm, die op bl. 105:

> Wie, o wie ware *er* niet blijde,
> Als hij Christus Moeder BIJ DE
> Kribbe *zage* in zulk genot?

Deze stroof biedt tevens een voorbeeld van twee andere naauw-verwante gebrekkigheden in den versbouw: verwaarloozing van het rhythmus of de voetmaat, en stroefheid door te zwaar geladen en geweldig opeengedrongen regels. Woordjes of syllaben, van nature niet anders dan zeer kort, en ook door plaatsing slechts zelden eenige heffing, nadruk of klemtoon gedoogend, komen toch meermalen *lang* voor, ook waar geene positie het veroorlooft

of dragelijk maakt; gelijk *er* in den eersten regel hierboven, en bl. 83: „Wie *kunne er* niet mede rouwen"; bl. 15:

En brengt d'onmagt*ige* troost *en* verkwikking aan;

bl. 25:

Hangt *de* Verlosser aan het hout.

bl. 39, van 's Heeren Wonden:

Maakt *ze*, gezalfd met Christus bloed,
De medicijn van 't krank gemoed.

bl. 65, het (ook bij anderen dikwerf voorkomende) ter kwader plaatse *lang* gebruikte *te*:

o Nooi*t te* volprijzen liefde,

wat hier ligt te verbeteren was in:

O de nooit volprezen liefde, — of:
Nooit genoeg te prijzen liefde.

bl. 33:

Tuigt *het*, en 's braambosch heldre vlam.

Zoo iemand, wat de taal betreft, vrede heeft met: „'s braambosch vlam" ('s bosch brand): zeker niet met de weerbarstigheid van dien, en nog menigen regel, als bl. 9:

God heeft *van 't hout uit* [?] *ge*regeerd.

bl 61:

Opdat Gij, wie Ge door het bloed uws Eengeboren
Gekocht hebt, en steeds blijft versterken door uw Geest.

Laten we op het gezag van niet onedele voorgangers bl. 43 de afknotting: „Den sprekende' afdruk", op bl. 11 het twijfelachtig rijm van *hart* en *werd* doorgaan: *hard* is de regel, en eene ongenoegelijke herinnering uit vroeger dagen het woorden- en klankenspel op bl. 23:

o Hart, het hardst metaal zoudt gij in hardheid tarten.

Verre ook van vloeijend is, bl. 33:

> En *om* 't altaar der reukkolom
> Sloot mede een gouden kroonband *om*.

bl. 109:

> Laat *me mij met* u verblijden —;

soortgelijke regels zijn er, in verschillende versmaat, meer aan te wijzen.

Men gedenke echter, dat de weinige gebrekkigheden, door ons aangestipt, al wilden wij ze door nog andere vermeerderen, weinig afdingen op den gegeven lof, waar ze, gelijk hier, verspreid liggen in 24 vertaalde kerkhymnen, die overigens allerwegen van fijn gevoel en gekuischten smaak getuigen. Men ziet, men voelt zelf het onvoldoende der vertaling tegenover het oorspronkelijke; men poogt het te evenaren, althans meer nog te naderen, doch te vergeefs; en zijns ondanks bepaalt men zich eindelijk, en wel bewust, tot het mindere, en zucht, ofschoon in een anderen zin:

> video meliora proboque,
> Deteriora sequor.

Op één punt nogtans zijn wij het met den oordeelkundigen schrijver geheel oneens, al heeft hij Ozanam, en, naar 't schijnt, ook Dr. Wap [1]) aan zijne zijde. We hebben, ons zelven wantrouwend, anderen, en wel

---

[1]) In het zeer leerrijke en stichtelijke prachtwerk: „*De feestvierende Katholijke Kerk in Nederland.* Huisboek voor Christelijke Gezinnen. Kerkelijk goedgekeurd. Venlo, Wed. H. Bontamps. 1863" — geeft Dr. Wap (bl. 63—66) eene dichterlijke vertaling van „het blijde *Stabat Mater*", en teekent er bij aan: „uit het Latijn van Fra Jacopone XIII eeuw." — De vertaling van P. Stokvis is, in ons oog, getrouwer, eenvoudiger en komt digter bij den trant van het Latijn.

mannen, gelijk men het zegt, „van de kunst", mannen van smaak geraadpleegd, en zij dachten er niet anders over dan wij. 't Geldt het bij de *Lijdenshymnen* eigenlijk niet behoorende: *Stabat Mater speciosa*, of Maria bij de kribbe; dat echter door P. Stokvis is opgenomen om de groote overeenkomst van dezen zang met het *Stabat Mater dolorosa*, of Maria bij het kruis. Hij heeft daaraan, blijkbaar *con amore*, de laatste 24 bladzijden (88-111) van zijn werkje besteed.

Wij hebben niets tegen de schrandere gissingen en verbeteringen, door den Eerw. Stokvis in de lezing van den tekst aangebragt, en kunnen ons over 't geheel met de daarbij aangevoerde redenen wel vereenigen; maar zijne meening over de *schoonheid* van dat „lied" kunnen wij geenszins deelen; hij heeft „het heerlijke stukje lief gekregen": wij kunnen het, in weêrwil van het goede gevoel dat er somwijlen in doorstraalt, *in zijn geheel* niet lief krijgen. Indien Fra Jacopone (of wie dan ook) het zoo ware, diep-gevoelde *Stabat Mater dolorosa* heeft geschreven: dezelfde dichter *kan* een zoo gekunsteld namaaksel als het *Stabat Mater speciosa* is, niet vervaardigd hebben; en mogten zelfs handschriften en historische bescheiden het aan denzelfden auteur toewijzen: we zouden in dat geval hier de bekende woorden herhalen:

.... indignor quandoque bonus dormitat Homerus.

Wat Ozanam er op Fransche wijze over uitweidt, kan ons in 't minste niet overtuigen. De dichter „schreef het, zegt hij [1]), in dezelfde maat en in dezelfde rijmklanken (als het *Stabat Mater dolorosa*), zoodat men een

1) Wij geven zijne woorden, gelijk wij ze bij P. Stokvis vertaald vinden.

oogenblik in twijfel zou kunnen staan, welk der twee het eerste geweest is, het lied der droefheid of het lied der vreugde." Bij eene eerste, zelfs vlugtige lezing valt er in 't minst niet aan te twijfelen, aan welk „lied" de prioriteit toekomt. Dit geeft ook P. Stokvis, hoezeer met het *Stabat Mater speciosa* ingenomen, gereedelijk toe, daar hij dit lied der vreugde voor een navolging of weêrklank op het lied der droefheid houdt.

„De nakomelingschap, gaat Ozanam voort, heeft tusschen deze twee keurgesteenten van zooveel gelijkenis hare keuze gedaan, en, terwijl zij het eene met liefde bewaarde, het andere onaangeroerd gelaten." Wij hechten aan die *keuze* der nakomelingschap: de klaagzang bij het kruis is oorspronkelijk, de vreugdezang bij de krib is over 't geheel kunstwerk, gemaakt, gezocht, al vindt men er ook hier en daar iets kinderlijks en goedhartigs in.

We hebben eerbied voor het gemoedelijke zeggen van Ozanam: „wanneer ik het beproef eenige strophen te vertalen, gevoel ik, dat de niet weêr te geven bekoorlijkheid van taal en zang en voorvaderlijke ongekunsteldheid mij ontbreekt"; met dat al is en blijft ons het *Stabat Mater speciosa* eene ongepaste narijming en kunstmatige echo van den even eenvoudigen als zacht-verheven treurzang op Maria's lijden onder het kruis van haren Zoon. Juist om die stijve nabootsing, welke zich in elke stroof verraadt, kunnen we met P. Stokvis niet instemmen, dat „dit *Stabat Mater* (*speciosa*) niet minder „dan het andere door diepte van gevoel en eenvoudigheid „van voorstelling en uitdrukking de ziel vervoert." Het moge aan ons liggen, maar zulk eene slaafsche nabootsing met zooveel verstandelijke berekening laat ons koud. De Eerw. Stokvis zegt er zelf van: „Het

streven des Dichters valt ieder in het oog, dat hij *zooveel mogelijk dezelfde klanken* bezigen wil."

Dit verschil van gevoelen belet niet, dat wij zijne *vertaling*, vooral in verband met het ware *Stabat Mater*, gelukkig geslaagd noemen. Buitendien heeft hij in dezen bundel zooveel voortreffelijks geleverd, dat wij méér van zijne hand hopen te ontvangen; vertalingen inzonderheid van de oudere kerkliederen, die altijd nog modellen mogen heeten, vooral bij eenige latere hymnen vergeleken. Hij is, wij herhalen het gaarne, met de zeer enkelen die hem voorgingen, op het regte pad; hij wil eene letterlijke, eenvoudige vertaling, met de vereischte waardigheid en dichterlijkheid in den vorm; ook geeft hij, wat gansch niet gemakkelijk is, het meer ernstige en statige, of meer zangerige, of het stille, rustige der Latijnsche versmaten, mede door behulp van rijker of spaarzamer berijming, zeer getrouw weder.

Smake hij de door hem gewenschte zoete voldoening: dat door zijn werk „de liefde tot Jesus en Maria in het geloovig hart moge vermeerderen."

VERSCHEIDENHEDEN.

TIJDSBEPALING VOOR HET ONTVANGEN DER HH. SAKRAMENTEN TOT HET VERDIENEN VAN EEN VOLLEN AFLAAT.

De goede werken, voor het deelachtig worden aan eenen vollen aflaat gevorderd, moet men binnen een bepaalden tijd volbrengen, dien de regels over de aflaten in het algemeen, of bijzondere voorschriften aangeven.

De algemeene regel is, dat zij op den dag zelven waaraan de aflaat verbonden is, verrigt worden. Is de aflaat om den Heilige, of om het Geheim, waarvan men op een of anderen dag het feest viert, gegeven, dan begint de dag voor het verdienen van den aflaat met het uur der eerste Vespers van het feest; bij andere aflaten is de burgerlijke rekening te volgen en vangt de dag met zonneopgang aan, tenzij in de aflaatsbrieven eene andere bepaling gemaakt is. Aldus Maurel [1]).

Dezelfde bepaling geldt voor het ontvangen van het H. Sakrament der Boetvaardigheid, of ten minste voor de belijdenis der zonden en voor de H. Communie, welke gewoonlijk tot het verdienen van een vollen aflaat noodig zijn. Wij zeggen voor de belijdenis der zonden, omdat immers het ontvangen der sakramentele absolutie geene noodzakelijke voorwaarde is, volgens het dekreet van de H. Congregatie der Aflaten van 15 Dec. 1841 [2]). — Doch de tijdsbepaling moet hier eenigzins ruimer genomen worden:

---

[1]) *Le Chrétien éclairé sur la nature et l'usage des Indulgences.* Paris. 1863. Bl. 97.

[2]) Prinzivalli, *Decreta Authentica S. Congregationis Indulgentiis praepositae.* Bruxellis, Goemaere, N. 521.

Vooreerst verklaart een dekreet derzelfde Congregatie van 12 Junij 1822 [1]), dat men de H. Communie ook op de vigilie der feesten waaraan de aflaat verbonden is, kan ontvangen. Wij merken op, dat deze uitspraak alleen over de feesten loopt, en dus voor aflaten, die niet aan feesten, maar bijv. aan een gewonen zondag verbonden zijn, niets vaststelt.

Ten tweede kan de sakramentele belijdenis der zonden, volgens het dekreet der H. Congregatie van 19 Mei 1759 [2]), ook op de vigiliën der feesten geschieden; en Maurel [3]) verzekert met alle regt, dat men altijd deze voorwaarde voor den aflaat vervult door op de vigilie van den dag waarop de aflaat gesteld is, zijne zonden aan den biechtvader te belijden.

Nog twee bijzondere verklaringen over deze schuldbelijdenis zijn hier te vermelden.

Een Pauselijk Indult van 9 December 1763 [4]) staat toe, dat de geloovigen, die de godvruchtige gewoonte hebben van ten minste ééns in de week hunne zonden aan den biechtvader te belijden, door die ééne belijdenis aan alle aflaten kunnen deelachtig worden, welke anders ieder eene afzonderlijke belijdenis zouden vereischen. Het Indult maakt er de volgende bepalingen bij:

1. Deze gewoonte wordt gerekend niet onderbroken te zijn, wanneer iemand door eene wettige reden verhinderd is zijne wekelijksche biecht af te leggen.

2. Het is noodig, dat iemand zich niet bewust zij, na zijne laatste biecht eene doodelijke zonde bedreven te hebben.

3. Voor de aflaten van het gewone of buitengewone jubilé, en voor die welke op de wijze van jubilé worden verleend, geldt dit Indult niet.

Op den 12 Junij 1822 [5]) werd een ander dekreet der Congregatie over deze tijdsbepaling uitgevaardigd. Verscheidene godgeleerden waren van het volgende gevoelen: krachtens dit dekreet kunnen de geloovigen, welke de gewoonte niet hebben van wekelijks hunne zonden te belijden, eenen aflaat verdienen, wanneer

---

[1]) Prinzivalli, N. 429.
[2]) Prinzivalli, N. 241.
[3]) t. a. p. bl. 93.
[4]) Prinzivalli, N. 259.
[5]) Prinzivalli, N. 429.

zij binnen de acht dagen vóór het feest waaraan de aflaat verbonden is, hunne biecht spreken.

Volgens Maurel [1]) is deze verzachting alleen aan die geloovigen verleend, welke zich op plaatsen bevinden, waar zij, wegens het kleine aantal biechtvaders, *ob inopiam confessariorum*, niet dikwijls tot het H. Sakrament der Boetvaardigheid kunnen naderen. Hetzelfde leert ook de *Revue Théologique Belge* [2]), die er deze tweede voorwaarde bij voegt, dat die gunst uitdrukkelijk van den H. Stoel moet verkregen zijn.

Het genoemde dekreet vordert inderdaad deze beide voorwaarden: 1. de *inopia confessariorum*; 2. de bijzondere verleening dezer verzachting; misschien zou men kunnen betwijfelen, of niet eenige uitdrukkingen een anderen zin toelaten; en het gezag der theologen, die deze beide voorwaarden niet vereischen, zou dezen twijfel kunnen versterken; maar twee later gegeven dekreten toonen, naar onze meening, ten duidelijkste de waarheid der opvatting van de *Revue Belge*.

Het eerste luidt aldus:

„Episcopus Aturensis deprecatur pro solutione dubiorum, quae „sequuntur.

„1°. An vigore Decreti 12 Junii 1822 possint *omnes* Christi „fideles ad lucrandam indulgentiam festivitati cuidam annexam „confiteri intra octo dies festivitatem hanc praecedentes? Et in „hypothesi negativa deprecatur, ut haec facultas concedatur fide„libus Dioecesis Aturensis propter inopiam confessariorum.

„Sac. Congregatio respondit: Negative quoad primam partem. „Quoad secundam recurrat Episcopus ad sac. Congregationem pro „gratia, ut Confessio scilicet peracta a fidelibus suae Dioecesis infra „hebdomadam ante festivitatem, attenta confessariorum inopia, „suffragari possit ad Indulgentias acquirendas.

„Die 28 Septembris 1838" [3]).

Dezelfde verklaring, waarmede hier de eerste vraag is beantwoord, werd evenzeer gegeven op den 12 Mei 1855 [4]). Wij kunnen

---

[1]) t. a. p. bl. 95.

[2]) Bois-le-Duc. P. Verhoeven. Novembre, 1862, p. 329.

[3]) Prinzivalli, N. 478. [4]) Prinzivalli, N. 649.

dus met zekerheid vaststellen, dat de geloovigen die de gewoonte niet hebben van ten minste eens in de week hunne zonden te belijden, althans op de vigilie van den dag waaraan de aflaat verbonden is, hunne biecht moeten afleggen, of er moet, wegens het gebrek aan biechtvaders, eene bijzondere magtiging van den H. Stoel gegeven zijn.

VERLEENDE AFLATEN.

Volgens een dekreet van de H. Vergadering der Aflaten, gedagteekend van den 25ⁿ September 1864, heeft de H. Vader, op verzoek van onderscheidene bisschoppen, *vijftig dagen* aflaat verleend aan alle geloovigen, die elkander zullen begroeten met de woorden: „GELOOFD ZIJ JESUS EN MARIA!" Dezelfde aflaat wordt door hen verdiend, die daarop antwoorden: „NU EN ALTIJD!"

Een anderen aflaat van *vijftig* dagen heeft Paus Pius IX den 28ⁿ Julij 1863 vergund aan alle geloovigen, zoo dikwerf zij met een boetvaardig hart ten minste, en onder inroeping der Allerheiligste Drieëenheid, het kruisteeken maken; — welke aflaat ook aan de geloovige zielen kan toegevoegd worden.

GODSDIENSTIJVER IN NOORD-AMERIKA.

Zooals het Katholieke dagblad van Baltimore berigt, is er te Troy, eene stad van het bisdom Albany, door de beide paters Jesuïeten Damen en van Goch, uit het Missiehuis te Chigago, met uitstekend gevolg eene H. Missie gegeven. Troy heeft omstreeks 40,000 nijvere inwoners, en 4 Katholieke kerken. De oefeningen duurden 18 dagen, en werden met zooveel bereidvaardigheid ge-

volgd, dat men reeds twee uren voor het begin der predikatiën de kerkdeuren moest sluiten. Bij die gelegenheid ontvingen 12,000 geloovigen de H. Communie; daaronder waren 500 volwassenen, die, na behoorlijke voorbereiding, voor den eersten keer in hun leven tot de H. Tafel naderden; 97 bekeerlingen werden gedurende deze Missie in den schoot der Kerk opgenomen, terwijl anderen eerst nog het noodige onderwijs moesten ontvangen. Bij de Missiën in Amerika komen gemeenlijk vele Protestanten tot de Kerk terug. Over 't geheel zijn daar de overgangen veelvuldig; te Buffalo werden onlangs 150 volwassenen, meestal bekeerlingen, gevormd.

Alleen voor de Duitsche Katholieken werden in de laatste jaren nieuwe kerken gebouwd: te Caledonia en Nieuw Trier in Minnesota; te St. Aloysius in Covington, waar men reeds drie andere Duitsche kerken heeft; te Midden-Ebenezer in het bisdom Buffalo en te Jersey-City in New-Jersey. Te Fort Wayne, den zetel van den Duitschen bisschop Luers, zal men een nieuw Katholiek weeshuis bouwen, dat op 40,000 dollars (*f* 100,000) begroot is; ook in Nieuw-Orleans werd voor korten tijd de grondslag van eene dergelijke stichting, en spoedig daarna van een groot Katholiek schoolgebouw gelegd; verlotingen ten voordeele der weezen bragten in Newark, Providence, Cincinnati, enz. sommen van 19 tot 20,000 dollars op; de kollekte voor het seminarie te Chicago bedroeg over de 7100 dollars (*f* 17,750).

DE PROTESTANTSCHE EPISCOPALE KERK IN AMERIKA.

De oorlog tusschen de Noordelijke en de Zuidelijke Staten der nieuwe wereld bleef niet zonder belangrijken invloed op den toestand der Episcopale Kerk. Toen Jefferson Davis zich tegen het Noorden had verzet, kwam het, naar het schijnt, aan de geestelijkheid en leeken der Zuidelijke Staten voor, dat zij ook in het godsdienstige niet meer met de Abolitionisten mogten vereenigd blijven. De Zuidelijke Protestantsche bisschoppen scheidden zich

met hunne diocesen van de kerkelijke gemeenschap der Noordelijken. Welk eene ongerijmdheid! de strijd liep toch in het geheel niet over een kerkelijk leerstuk, of een regel van tucht; of welligt moet men liever zeggen, dat er voor Anglikaansche bisschoppen geene mogelijkheid meer bestaat, om wegens zoodanige reden de kerkelijke gemeenschap te verbreken, nu Dr. Colenso in al zijne bisschoppelijke regten gehandhaafd en erkend is [1]). Werden zij dan door het staatsgezag genoodzaakt? In de Vereenigde Staten is zelfs het Protestantisme, hoe genegen anders om in den staat een steun voor zijne zwakheid te zoeken, geheel van den staat gescheiden. In een land met eene Protestantsche staatskerk ware iets dergelijks ligter te verklaren geweest.

Het Protestantisme toont hierin alweder, hoezeer er de Katholiciteit aan ontbreekt; in plaats van de verschillende volken op zijne wijze in eenige eenheid zamen te brengen, wordt het, ook waar het in eene soort van hiërarchie eene schijnbare eenheid behield, door de politieke twisten verdeeld. De Noordelijke Episcopalen schenen er niet zooveel ongerijmds in te vinden: hunne Zuidelijke broeders, die nu eenmaal een nieuwen onafhankelijken Staat gingen oprigten, moesten tegelijk ook eene nieuwe, op zich zelve staande Kerk stichten. Dat regt hebben zij hun niet betwist: die handelwijze vinden zij slechts gevolgelijk. De *Guardian*, het officiële blad der Anglikaansche Kerk in Engeland, dat deze berigten geeft, voegt er bij: „Moeijelijkheden van onmetelijken in„vloed zullen zich bij de herstelling der orde in de Zuidelijke „Staten opdoen. Wat zal de toekomst der Kerk zijn? Zal de terug„keer aan de Zuidelijke bisschoppen worden toegestaan? De drie„jarige vergadering (eene synode der Protestantsche Episcopale „Kerk in de Vereenigde Staten) komt in October aanstaande bijeen, „en de hoogste wijsheid zal noodig wezen om hare handelingen „te leiden. Gelukkig is er een tusschentijd, waarin de hevigheid „der hartstogten tot bedaren kan komen.„

Is het niet te denken, dat daarbij de wijsheid der synode zal te kort schieten? Heil hun, wier kerkelijke gemeenschap niet aldus gevestigd is op het schuivende zand eener nationale eenheid, maar

1) Men zie hierachter de *Sprokkelingen*.

op de vaste rots van Petrus, verre boven het gewoel der volksbewegingen verheven!

EEN VERWIJT AAN DE EVANGELISCHE KERK.

In de *„Jahrbücher der Biblischen wissenschaft"* van den Göttinger hoogleeraar Heinrich Ewald, waarvan het twaalfde deel zich sedert 1861 liet wachten, en onlangs voor de eerste helft verschenen is, klaagt genoemde schrijver over de algemeene verontchristelijking van dezen tijd; zoekt de gronden daarvan op te sporen, en heeft naar zijne gewoonte, want de man is vuil Protestant, niet weinig ten laste van de „Pauselijke" of „Paapsche" Kerk; maar hij moet toch bekennen, dat mede de Protestanten, en de Evangelischen niet het minst, de schuld dragen van de toenemende verloochening der groote Christelijke waarheden. Wij willen wat hij daarover uitweidt, om de belangrijke bekentenissen die hij doet, beknopt zamenvatten. Ewald's stijl is gewrongen en stroef; men houde het ons ten goede, zoo wij hem daarin niet willen volgen, en toch zijne belemmerde zinnen niet genoeg weten te ontkomen.

't Is thans alles, zegt hij, ontbonden en wankelend geworden wat den mensch als de zekerste steun voor zijn hooger leven en onsterfelijk werken moet gelden; de zaak is onloochenbaar; en zoo haakt alles, hetzij meer of minder bewust, naar eene nieuwe, vastere gestalte van de diepste grondslagen onzes levens. 't Is van bijzonder belang, de oorzaak van die ontbinding, van dat innig verlangen en de er mede gepaard gaande onrust op te sporen en wel te verstaan, wijl zij veel dieper zit en tot veel grooter schade miskend wordt, dan al de ligt te erkennen teekenen der onrust.

De groote gelijkheid dier onrust wijst reeds op eene gelijke laatste oorzaak, waardoor zij moet ontstaan. Men klaagt in de

Pauselijke landen reeds lang en luid genoeg over ontheiliging van het Heilige, over zware ontkenning des Christendoms, over verwildering der wetenschap en teugellooshеid des volks; van zoodanige sombere klagten weerklinkt alle openbaar of geheimer spreken van den Paus; en het geldt nu niet enkel de Protestanten, maar ook zijne eigene gemeenten, zelfs in zijne nabijheid [1]).

Gansch gelijke klagten echter weerklinken sedert vele tientallen jaren ook onder een zeer groot aantal Evangelischen; en wie heeft de eigenaardige wijze niet vernomen, waarop die klaagzang onder hen wordt aangeheven? 't Zijn, wel is waar, hoofdzakelijk slechts die leden der Evangelische Kerk, welke zelfs van het beste streven, zoo in ons gezamentlijk tegenwoordig leven als onzer jongste wetenschap, een blinden afschuw hebben, en van haar de uitbreiding dier kwalen duchten; men zou dus aan die klagten niet hechten, indien er niet iets anders wat zwaarder weegt, bijkwam.

Want men behoeft inderdaad noch tot die lichtschuw geworden Evangelischen, noch tot de Pauselijken te behooren, om in te zien, dat er véél waars in die klagten ligt. Wat zal het toch in 't eind voor de gansche maatschappij veel baten, of deze en gene al Christelijk wil leven, en of de Staat niemand belet Christen te zijn? Ziet men niet al te duidelijk, dat de hooge rijksmagten, welke den tegenwoordigen tijd beheerschen, over de menschen gebieden en al het menschelijke naar hun goedvinden beheeren, zich zelven volstrekt niet meer door Christelijke grondstellingen laten geleiden, en het naauwelijks meer noodig achten, zich nog met den schijn eener Christelijke handelwijze te omgeven. De hooge verdragen tusschen rijk en rijk worden nog altijd in den naam der H. Drieëenheid gesloten; doch van welken aard zijn de grondstellingen, naar welke zij in het werkelijke leven jegens elkaâr, en elk weêr jegens zijne onderdanen, handelen? rusten zij op iets anders dan de kunstgrepen, hier van list en daar van geweld? Meende men weleer onder ons, dat zulke kleine of groote rijken, waar enkel zelfzucht en derhalve beginsellooshеid en willekeur heerschen, slechts in de Pauselijke landen verklaarbaar

[1]) Ewald wil hier opgemerkt hebben, gelijk hij in eene noot zegt, dat hij dit schreef vóór de Pauselijke Encykliek van 8 December.

zijn, en dat een Louis XIV, een Bonaparte I en II, een Turijner Karel Albert en Zoon, met inbegrip van al de staatslieden door wie zij heerschten, bezwaarlijk anders konden zijn dan zij waren: nu is zelfs van de magtigste rijken, die het Evangeliesch Christendom althans naar den naam nog in top voeren, niets beters te zeggen. De Engelsche heerschappij heeft zich sedert lang gewend, diezelfde beginselen der Fransche omwenteling en der Bonapartes, welker eerlijke bestrijding vroeger haar roem was, te liefkozen, en overigens in haar verkeer met vreemde rijken geene andere beginselen te huldigen, dan het Engelsche belang van het oogenblik; en zij behartigt het, door zoo vreedzaam mogelijk met de hulpbronnen van al de overige rijken der aarde haar voordeel te doen. Maar wat zullen wij Duitschers (om over vele onzer kleine heerschappijen liever te zwijgen) van Pruissen zeggen, dat thans, naar het schijnt, enkel een Bonaparte II tot voorbeeld heeft genomen, en het laatste overschot der Christelijke waarheden en magten onder de Duitschers wil vernietigen. En al mogen de gezaghebbers en hunne helpers in Europa ook nog zoo beweren, dat zij het Christendom willen handhaven en voorstaan, gelijk de Ethiopische koning of keizer Theodorus hetzelfde verzekert: men kan toch niet met de eene hand beschutten en bevorderen wat men met de andere te niet doet. En zijn er al onder ons in de laatste tientallen jaren enkele beter handelende en waarlijk Christelijke heerschers en staatslieden geweest, gelijk er nog heden zijn: de geschiedenis heeft het lang genoeg geleerd, hoe hun goede wil door de immer minder te weêrhouden magten des gewelds en der omverwerping verlamd wordt. Die magten, in 1813 voor een korten tijd beteugeld, hebben ondanks alle inspanning en strijd van hen wien het welzijn der volken en daarom het heerschen van een echt Christendom meer ter harte gaat, hun steeds verderfelijker spel voortgezet; en wat is er aan het einde van dit jaar 1864, zelfs midden in Duitschland, anders over dan haar openlijk dreigen: dat zij zich in de plaats van alle goddelijk en menschelijk regt zullen stellen?

En hier moet men wel opmerken, dat niets zóózeer het gansche volk van den geest en de pligten des Christendoms vervreemdt als dat aanhoudend van boven gegeven voorbeeld. En dit Christen-

dom heeft toch van den beginne zijne bestemming voor de gansche menschheid; onderwierp zich reeds in zijne jeugd de oude wereld met al hare rijken en gebieders, zooverre en zooals het in hunne zinkende dagen mogelijk was; en het poogt nog als weleer, en in spijt van allen tegenstand, alle volken der aarde te omvatten. Verslapt nu zijne beste beweegkracht boven aan de maatschappij, dan ontstaat hierdoor eene verwarring der gansche menschheid en wel de gevaarlijkste die er wezen kan. Het Christendom moet in zijne hoogste en reinste aanspraken ophouden, de ziel onzer aardsche rijken te zijn; men moet van omhoog zijne eeuwige waarheden onbeschroomd en ongestraft mogen verdraaijen en bespotten, en op zijn hoogst het groot aantal Christen-genoemde menschen daar beneden een weinig ontzien, zoolang zij nog een aanzienlijk getal schijnen uit te maken. Het moet weder worden als in de twee eerste eeuwen van zijn bestaan: het geloof namelijk en de overtuiging van op zich zelf staande menschen [?], of in het beste geval, van enkele gemeenten in de hoeken en holen der aarde. Doch ook dit niet eens. Terwijl die eerste Christenen de magtigen der aarde met al de kracht hunner overtuiging openlijk te gemoet traden, en juist door den marteldood op het krachtigst tot de zegepraal des Christendoms over de toenmalige wereld medewerkten: zal zoo iets thans niemand meer invallen, wijl het Christendom nog altijd geduld, en niemand belet wordt, „op zijne manier" zalig te worden. Het moet dan in zich zelf verteren en wegsterven, onderwijl men het duldt, dat is: het niet der moeite waard, of althans niet voorzigtig acht, het ernstig en openlijk van omhoog te bestrijden.

Diep genoeg reeds heeft die van boven gegeven rigting op het volk gewerkt. Onvermijdelijk moet de geest van hen die onder eenig opzigt magtiger zijn, wijd en zijd naar beneden voortwerken, en al dieper en dieper in zeer veler wijze van denken en doen doordringen. Die invloed is te gevaarlijker, naarmate de loopende dwaling zich in de hoogere kringen meer ongemerkt onder de begoocheling van valsche vrijheid en allerlei andere veroordeelen nestelt, en onder zulk eene bescherming rustig aangroeit. Ewald wil nu niet op Roomsche landen wijzen, waar een Renan opstond; maar, zegt hij, dat er onder ons zulke schrijvers als de

Ludwigsburger Strausz met zijn ganschen sleep, of als L. Feuerbach, Ruge, C. Vogt en anderen ook maar mogelijk werden; zooveel te meer, dat zij het Duitsche volk onder zóóvele opzigten met zóóveel gevolg en schade in dwaling konden brengen: dat is toch in 't eind wel zeker een gevolg van den geest, welke lang vóór hen van boven af reeds zoo magtig was geworden. Die leerjongens (want iets anders zijn al die pennevoerende geesten en krantemannen, ondanks al hunne aanmatiging en inbeelding, niet geworden) drijven de dingen wel wat openlijker en haastiger dan hunne meesters het voor dit of dat oogenblik wel wenschten: het toonbeeld evenwel, waarnaar zij nu ook gaarne voor zich zelven wilden arbeiden en verdiensten verwerven, was hun gegeven; en zij vermeerderden dan slechts op hunne eigene wijze die stekende onrust en voortgaande vernietiging van al de noodzakelijkste grondslagen onzes levens, waardoor de van dien geest vervulde Duitschers voorlang aangegrepen zijn.

Maar ook tot in de zienswijze van het gewone leven, tot in de zeden en de latere wetgevingen, is die rigting, en reeds diep, doorgedrongen, en dreigt zich met den dag nog verder uit te breiden. Sedert de Amerikaansche, meer nog sedert de groote Fransche omwenteling, heeft die rigting veel meer kracht gekregen dan in den tijd toen de Pruissische Frederik II hoogst eigenmondig aan zijne onderdanen veroorloofde, ieder op zijne eigen manier zalig te worden, en zelf naar die grondstelling, men weet hoe! leefde en heerschte. Den staat, als zoodanig, moet elke godsdienst onverschillig zijn; het Christendom moet bij de vraag, welke wetten het beste zijn, geene stem meer hebben, en bij al wat de wetgeving raakt, werkt men het best in dien zin, dat deszelfs openlijk aanzien ophoude. Het is daarmede zoo ver gekomen, dat de magtvoerders zelven en de gevierde dagbladschrijvers zich van het levende, echte Christendom hebben vervreemd; zoo dan wankelen allerwege de diepste grondslagen van 's menschen waarachtig leven. De oorzaak der tegenwoordige verwarring ligt in de van hooger kring uitgegane en afgedaalde miskenning dier Christelijke waarheden, welke alleen in staat zijn hetzij grootere of kleinere rijken, en alle heilzame ontwikkeling der menschheid te dragen.

Doch, is de vraag, van waar dan weder *dit* verschijnsel? Ligt soms de laatste, door ons gezochte oorzaak in het Christendom zelf? Hebben zijne grondwaarheden zich als ontoereikend doen kennen, en zijn daarom deszelfs hoofdinstellingen aan het wankelen gebragt?

Dit is juist de meening van den Ludwigsburger Strausz met zijne aanhangers, gelijk hij die voor jaren openlijk en duidelijk genoeg heeft uitgesproken, doch nu, om wat reden dan ook, slechts zwakker en omwonden waagt voor te dragen, ofschoon men duidelijk genoeg kan zien, wat hem ook nu het liefste zoude zijn; dat is ook het donkere vermoeden en de duistere verwachting van zoo vele anderen, die meer verspreid leven en bij geruchte van lieden als dien Ludwigsburger, van L. Feuerbach en soortgelijken, hebben gehoord, of ook wel blijde zijn, dat zij zich op zulke geleerden van den jongsten tijd kunnen beroepen. Van Feuerbach's meeningen die den mensch tot het „vee" verlagen, kan onder verstandigen volstrekt geen spraak zijn; en de oppervlakkig-ligtzinnige en scheeve geleerdheid van den Ludwigsburger kan slechts aan geesten behagen die hem gelijken. Het Christendom wil naar behooren erkend, en aldus met het volle hart opgenomen, en, des gevorderd, in den strijd met heel de wereld altijd trouw in het gansche leven gehandhaafd worden: dan toont het zich ook in zijne onovertreffelijke waarheid en verwinnende kracht altijd volkomen als de vaste, zekere grond voor alle verder leven en streven; en reeds zijn onbelemmerd schijnen op deze aarde verbreidt, zoo er zich slechts geene sombere, vreemde stralen onder mengen, wijd en zijd zijne bezielende warmte en zijn weldadig licht. Dat is in de geschiedenis gebleken; dat is door de beste geesten van alle tijden en volken erkend; iets beters is er niet te brengen. Wat deszelfs jongste bestrijders er voor in de plaats geven, het door Göthe en Hegel aangebragte nieuwe heidendom van den Ludwigsburger, 't is als atheïsme nog slechter dan alle heidendom; en al de voorstanders er van mogen zien, of zij er hun eigen heil in vinden; maar het is reeds eene allerligtzinnigste en hoogst onverantwoordelijke handelwijze, het Christendom te willen beoordeelen en vonnissen, zonder het zóó te kennen als het gekend en ondervonden wil wezen.

In het Christendom dan ligt de laatste oorzaak der tegenwoordige ontbinding niet, doch zij is ook niet geheel daarbuiten te zoeken; het heeft bij zijne ontwikkeling door de tijden heen aangenomen wat het verduistert, verzwakt, in zijne werking belemmert. Daartoe hebben de omstandigheden, de Pauselijke Kerk, de Byzantijnsche Kerk, de middeleeuwen, de wijsbegeerte, en zoo vele andere oorzaken niet weinig bijgedragen. Nogtans, ook na de hervorming is er véél aan geschaad; de vraag over het echte Christendom werd tot een bloot voorwendsel voor de ergste heerschzucht gemaakt, en het Evangeliesch Christendom is in zich zelf al meer en meer verstijfd en verschrompeld. Nu was de weg voor de ligtzinnigheid van een Henri IV, een Louis XIV en een Pruisischen Frederik II gebaand, en tallooze anderen hebben hun voetspoor gedrukt. In Engeland heeft het, deels door de verlokking der rijke prebenden, deels door het onvermogen om de sekten meester te worden, in Duitschland door lage vorstenvrees zich zelf verlamd. En hoe diep thans de Evangelische Kerk door haar eigen schuld gezonken is, kan men het naast ook daaruit zien, dat zoo vele leden, die men tot de kundigste en welwillendste moet rekenen, zich voorlang zoo koel jegens haar gedragen, of zelfs aan de hoogste waarheid en heerlijkheid des Christendoms beginnen te twijfelen. Ja, men kan onder ons niet diep genoeg voelen, dat *de zwaarste schuld* van het doorbreken en voortheerschen aller jammeren waarover wij hier spreken, toch enkel rust op de Evangelische Kerk en op allen die geroepen zijn, krachtdadiger in haar te werken. De Evangelische Kerk had de taak der hervorming moeten voltooijen, uit liefde en medelijden jegens anderen, uit zucht naar zelfbehoud met echt Christelijke middelen al het mogelijke ten dien einde moeten doen. Tot hiertoe is daar nog weinig van ondernomen; hoe moet die zware schuld hersteld?

„De Evangelische Kerk moet zich in zich zelve zoowel in kennis „en vertrouwen als in zamenstel en inrigting zóó uitbouwen en „zóó voltooijen dat zij naar buiten zóó heilzaam en met zóóveel „vrucht kan werken, als de behoeften van onzen tijd het vorderen.„

Zoo dan luidt Heinrich Ewald's orakeltaal, en wreed verwijt aan zijne eigene Kerk! Wat die zoogenaamde Evangelische Kerk in

geen drie eeuwen vermogt, moet zij op nieuw gaan beproeven; zij heeft nog al iets te bewerkstelligen! en 't blijft hier niet eens bij; want zij moet voor hare taak ook nog „een helderen, zekeren blik in de gansche oorspronkelijke waarheid en kracht des Christendoms" hebben, en „dien helderen zekeren blik" weder kan slechts „de volkomenste kennis van den bijbel, met al wat tot den bijbel behoort", haar geven!.... Eer dus die onvoorspoedige Kerk gereed is tot het herstellen van hare vreeselijke schuld, zal, naar haar verleden te oordeelen, de wereld wel voorlang vergaan wezen!....

TWEE OVERBLIJFSELEN VAN VOLTAIRE.

In het Pantheon te Parijs wijst men de plaats aan waar Voltaire begraven ligt. In 1788 weigerde de pastoor van Saint-Sulpice den godverzaker op kerkelijke wijze te begraven, waarop het lijk naar Champagne werd gevoerd. Doch drie jaar later haalde men het wederom naar de hoofdstad van Frankrijk, om het vervolgens met veel eerbewijs in het Pantheon bij te zetten.

Twee zijner overblijfselen evenwel zijn het bijzonder eigendom zijner nakomelingen gebleven: *zijn hart* namelijk en *één zijner tanden*.

Het eerstgenoemde kwam bij testamentele beschikking in handen van den markies de Villette, een vreemdsoortig en zeer ongestadig man, die, nu eens scepticist, met al het heilige den spot dreef, het hart van zijn goddeloozen bloedverwant met bloemen sierde en in zijn prachtige salon op eenen troon plaatste; dan weder, met de Kerk verzoend, *het hart* verafschuwde en op zolder in een hoek wierp, om, als het tijdperk der vroomheid voorbij was, zijn erfstuk wederom voor den dag te halen. Toen de Villette gestorven was en zijne bloedverwanten, na het eindigen van een belangrijk regtsgeding, hunnen advokaat naar verdienste wilden loonen, gaven zij hem het hart van Voltaire ten geschenke. De advokaat nu, meenende, dat een zoodanige schat niet aan een enkelen burger maar aan geheel Frankrijk behoorde, bood het den keizer aan, die het vervolgens waardig keurde, eene plaats in zijne keizerlijke bibliotheek in te nemen. Den 20ⁿ December van het vorige jaar had de overbrenging plaats. Geschiedde dit

ook zonder optogt, zonder redevoering of eenig ceremoniëel, er lag toch iets plegtigs in, dat de dag dier gebeurtenis te voren door heel Frankrijk in de dagbladen werd aangekondigd. Nu moest men nog den Engelschman G. H. Lewes uitnoodigen, den *Catalogue raisonné de la bibliothèque impériale* met een bijschrift voor dit nieuwe nommer te verrijken. Lewes, de groote revolutionair op het gebied der psychologie, zou welligt zooveel bezwaren niet te overwinnen hebben, als hij ontmoet heeft bij zijne hardnekkige verdediging der voortreffelijke hoedanigheden van het *hart* van Nero!

De tand, het andere overschot van den beruchten philosoof der vorige eeuw, behoorde tot de zeldzame kunstverzameling van den baron Pourtalès, wiens nalatenschap, weinige maanden geleden, in het openbaar te Parijs is verkocht geworden. Deze tand, met vele andere gelijksoortige relieken in eene zelfde keurig bewerkte kast gesloten, werd den 1ⁿ Maart ll. ter tafel gebragt en aan den meestbiedende toegewezen. In den catalogus dier kunstverzameling lezen wij onder nº. 1958 woordelijk het volgende;

„Cuivre doré. Reliquaire de forme hexagone et de travail go-„thique, flanqué à ses angles de six tourillons, attachés par des „arcs-boutants à un couronnement composé d'un petit édifice „surmonté de la croix; les deux faces principales de ce reliquaire „sont divisées chacune en six compartiments et contiennent les „objets suivants:

„Fragments d'os du Cid et de Chimène, recueillis dans leur „sépulture à Burgos;

„Fragments d'os d'Héloïse et d'Abailard, extraits de leurs tom-„beaux, au Paraclet;

„Cheveux d'Agnès Sorel, exhumée à Loches, et d'Inès de „Castro à Alcobaça;

„Partie de la moustache de Henri IV, roi de France, trouvée „entière lors de l'exhumation des corps des rois à Saint-Dénis, en „1793;

„Fragments du linceuil de Turenne;

„Fragments d'os de Molière et de La Fontaine;

„Dent de Voltaire;

„Cheveux du général Desaix.

„Deux des faces latérales de ce reliquaire sont remplies: l'une „par la signature autographe de Napoléon; l'autre face contient „un morceau ensanglanté de la chemise qu'il portait à l'époque „de sa mort, une mèche de ses cheveux, et enfin une feuille du „saule sous lequel il a reposé à Sainte-Hélène.„

Wij misgunnen Voltaire dat gezelschap niet! Maar *het kruis* boven zulk een reliekhouder! Zou het eene duivelsche spotternij, of eene vreeselijke waarschuwing moeten beteekenen?

De tanden van Voltaire zijn in de geschiedenis niet onvermeld gebleven. Toen de godverzaker op zijn sterfbed een' priester verlangde, dien zijne vrienden niet bij hem wilden toelaten, viel hij in wanhoop, en terwijl hij met zijne tanden het vleesch van zijne handen en armen verscheurde, blies hij den laatsten adem uit!

Zoo ook dit tweede overblijfsel den keizer mogt worden aangeboden, hij plaatse het dan wederom in zijne keizerlijke bibliotheek; de beide voorwerpen tezamen vereenigd, zullen den bezoekers gemakkelijk te binnen brengen, dat de bedorvenheid des harten den stervenden Voltaire tot wanhoop gebragt heeft.

Het verwondert ons zeer, dat de fanatieke vereerders van den goddeloozen spotter zijn voornaamste ligchaamsdeel niet aan de vereering van Frankrijk kunnen aanbieden. *De hersens* van Voltaire, die, bij gelegenheid zijner balseming, en met toestemming van den markies de Villette, uit den schedel geligt en in wijngeest zorgvuldig tegen bederf gewaarborgd werden, zijn tot groote spijt van vele moderne philosophen spoorloos verdwenen.

De *Amateur des autographes* klaagt in een zijner laatste nummers over dit belangrijk verlies, en geeft tevens eenige bijzonderheden, die, hoe stuitelijk anders, als bijdrage ter kenschetsing van den tijd hier volgen:

In het zevende jaar der republiek schreef de heer Mitouart, zoon van Voltaire's apotheker, aan den toenmaligen minister van binnenlandsche zaken eenen brief, waarin o. a. voorkomt:

„Citoyen ministre, connaissant l'intérêt que vous prenez aux „lettres, etc.... A la mort de Voltaire, mon père, qui était son „apothicaire et qui fut chargé de son embaumement, prit, avec „la permission du feu marquis de Villette, le cervelet de ce grand „homme; il fut conservé dans l'esprit de vin, et depuis ce

„ temps est resté intact par les soins que j'en ai pris. Si, comme „ l'ont pensé tous les physiologistes, c'est dans cette partie de „ l'homme qu'est le siége du génie, je crois que cette *pièce* „ *anatomique*, par rapport au sujet à qui elle a appartenue, peut „ avoir quelque prix, et doit faire un des principaux ornements „ du musée d'histoire naturelle. Comme ce cervelet est en quelque „ sorte ignoré chez moi, je vous propose de l'offrir à la république. „ Chaque Français alors aura sous les yeux," etc.

In een rapport, den minister aangeboden, werd voorgesteld het offer van Mitouart aan te nemen; doch daar men het niet als *pièce anatomique* beschouwde, werd het niet voor het museum, maar voor de bibliotheek bestemd, en de heer Mitouart ontving dit berigt van den minister:

„Puisque vous voulez avoir la bonté d'apporter vous-même chez „ moi ces restes vénérables, je vous prie de ne pas différer cet „ instant. "

Doch het schijnt, dat Mitouart zich bij den minister niet vertoond, of welligt geen toegang bekomen heeft; althans dertig jaren later, in 1830, meldde hij zich nogmaals bij den minister van binnenlandsche zaken aan:

„ Monsieur le Ministre,

„ Mon père, ayant été le pharmacien de Voltaire, fut chargé „ de son embaumement. Il obtint de M. le marquis de Villette „ l'autorisation de prendre le cerveau de cet homme célèbre.

„ Je suis possesseur de cette pièce d'anatomie, et le moment, „ je crois, est arrivé de placer ces restes précieux dans la biblio- „ thèque, au milieu de ces oeuvres.

„ Si vous daignez m'accorder une audience, j'aurai l'honneur, „ Monsieur le Ministre, de mettre sous vos yeux des certificats „ authentiques qui en constatent l'identité.

„ J'ai l'honneur, etc.

„ MITOUART,

„ Membre de l'Académie royale de médecine,

rue de Petites-Ecuries, n°. 20.

Op den rand van dezen brief staat het zegelmerk van het ministerie, met het bijschrift: „Renvoyer à M. Lenormand."

In den laatsten tijd heeft men geen enkel berigt omtrent het bestaan of den bezitter van Voltaire's hersenen kunnen inwinnen.

SPROKKELINGEN.

GETAL PRIESTERS IN DE VEREENIGDE STATEN VAN NOORD-AMERIKA. — De „*Catholic Almanac and Ordo for* 1865" geeft op, dat men in de Vereenigde Staten, waar in 1790 slechts één bisschop (Carroll te Baltimore) was, thans 7 aartsbisschoppen, 37 bisschoppen, 5 apostolische vikarissen, en 3 gemyterde abten telt [1]). Van verscheidene bisdommen in de Zuidelijke Staten konden geene volledige opgaven geschieden; maar de diocesen, waarvan men de berigten heeft kunnen verkrijgen, hadden tezamen 2330 priesters.

STATISTIEK VAN HET AARTSBISDOM KEULEN OVER 1864. — Volgens den „*Kirchliche Anzeiger*" van den 15ᵉⁿ Januarij 1865 telt dit uitgestrekte bisdom 1772 priesters, waaronder 27 jubilarissen.

In 1864 hebben 90 theologanten de HH. kleine wijdingen, 94 het H. subdiakonaat, 75 het H. diakonaat, 85 het H. priesterschap ontvangen.

Het aartsbisschoppelijke priesterseminarie, te Keulen zelf, telde omstreeks 80 theologanten; het aartsbisschoppelijke convictorium te Bonn omstreeks 100 studenten. De beide aartsbisschoppelijke klein-seminariën hadden tezamen nagenoeg 90 studenten.

Het getal der parochiën bedraagt 791. Het H. Vormsel werd in 8 dekanaten aan 27,906 geloovigen toegediend, bij welke gelegenheid 9 kerken en 6 altaren gekonsekreerd werden.

In het verloopen jaar zijn er door de paters Jesuïeten 8 H. Missiën gehouden, door de missiepriesters van den H. Vincentius

---

[1]) Vgl. de aflevering van Januarij jl. bl. 57 v.

van Paulo 12, door de paters Franciskanen 4; in 't geheel alzoo in 24 parochiën.

LUTHERSCHE HIERARCHIE IN ZWEDEN. — De Luthersche staatskerk in Zweden heeft haren primaat, in den aartsbisschop van Upsala, hare bisschoppen, kanunniken, kapittels, dekens, proosten of aartspriesters; hare predikanten heeten nog priesters. De aartsbisschop van Upsala wordt door den koning uit een drietal kandidaten gekozen, dat door al de geestelijken van het koningrijk wordt voorgesteld. De bisschop wordt evenzoo op voordragt van de geestelijken eener diocees benoemd. De pastoriën zijn in drie soorten te verdeelen. Eenige behooren aan de kroon; andere worden krachtens erfregt door adellijke geslachten begeven; de overige ontvangen hare pastoors uit de drie geestelijken, die door de parochianen aan het diocesaan consistorie zijn voorgesteld. De inkomsten der landpastoriën bestaan uit de *casualia*, uit de opbrengst eener oude tiende en van eenen akker die bij de pastorie ligt. In uitgestrekte parochiën zijn coadjutoren, die hunne eigene woning en het genot van een klein stuk gronds hebben. De hulpgeestelijken of adjuncten bekleeden den laagsten rang; zij zijn geheel afhankelijk van den pastoor aan wien zij zijn toegevoegd, en hebben somtijds een zeer gering inkomen.

UITSPRAAK AANGAANDE DE AFZETTING VAN DR. COLENSO. — De geheime raad der koningin heeft de zaak van den Anglikaanschen bisschop van Natal, den ongeloovigen Dr. Colenso, onderzocht en uitgemaakt: dat de metropolitaan geenszins het regt had hem af te zetten. Nooit heeft sedert de Hervorming het Engelsche goevernement nieuwe bisdommen zonder de goedkeuring van het parlement gesticht. In al de koloniën die een eigen bestuur hebben, moet dit geraadpleegd worden, zoo dikwerf de kroon voornemens is een bisschopszetel op te rigten. Is dit niet geschied, dan is die oprigting niet geldig. Het bestuur van de Kaap is er niet in gekend, toen Dr. Gray den 8n December 1853 tot metropolitaan der provincie werd verheven. De metropolitaan is dus evenmin geregtigd, een bisschop af te zetten als te installeren. — Het is wel vreemd, dat men een Anglikaansch prelaat

twaalf jaren lang een post ziet bekleeden en eene magt uitoefenen, welke de wet hem niet toekent. Hetzelfde echter is het geval met al de reeds opgerigte koloniale bisdommen, behalve die van Calcutta, Bombay, Madras en Jamaica.

DE KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK TE BERLIJN. — De koninklijke bibliotheek te Berlijn, meldde voor eenigen tijd *de Spectator*, »is onlangs verrijkt geworden met de verzameling van autografen door den heer von Radowitz bijeengebragt. Zij bestaat uit meer dan 12,000 nommers. Het eerste gedeelte van den catalogus bevat in 3666 autografen de hervormers, hunne voorgangers, tijdgenooten en tegenstanders, de vorsten en vorstinnen van Europa, te beginnen met de 16de eeuw tot op de nieuwste tijden, krijgshelden en staatslieden. Het tweede deel telt ongeveer 3200 geschriften van geleerden en het derde circa 5400 nommers tot de fraaije letteren behoorende (naar de landen afgedeeld); kunstenaars, beroemde en beruchte vrouwen en mannen, menschenvrienden, financiers en meer andere onderdeelen.

»De Radowitsche verzameling is de zesde groote autografencollectie, welke de Berlijnsche boekerij achtereenvolgens heeft opgenomen, waardoor men eenigermate een maatstaf verkrijgt van den rijkdom in dit opzigt van de genoemde bibliotheek.«

EINDE VAN HET ZEVEN EN VEERTIGSTE DEEL.